YAŞAMIN ANLAM ve AMACI

Alfred Adler
Çev.: Kâmuran Şipal

say

YAŞAMIN ANLAM ve AMACI

Alfred Adler
d. 7 Şubat 1870, Avusturya – ö. 28 Mayıs 1937, İskoçya

Avusturyalı psikiyatr, 'bireysel psikoloji' ekolünün kurucusu.

1895'te Viyana Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Pratisyen hekim olarak çalıştığı ilk doktorluk yıllarından başlayarak hastayı çevresiyle ilişkileri içerisinde ele almak gerektiğini vurguladı ve bireyle ilgili sorunlara yönelik insancıl, bütünselci ve organik bir yaklaşım geliştirdi. 1902'de Sigmund Freud ile tanıştı ve öğrencisi oldu. Ancak, bir süre sonra aralarındaki görüş ayrılıkları giderek keskinleşti ve Adler'in *"Organ Eksikliği Üzerine İnceleme"* adlı kitabının yayımlanmasından sonra uzlaşılamaz duruma geldi. 1911'de izleyicileriyle birlikte, Freud'u açıkça eleştirerek bireysel psikolojiyi geliştirmeye koyuldu.

1921'de Viyana'da ilk çocuk rehberliği kliniğini kurdu. Kısa süre içerisinde onun yönetiminde 30 klinik daha açıldı. Toplumsal değerlerin sürdürülmesinde çocuk eğitimine çok önem veren Adler, çocuklara sağlıklı bir rehberlik hizmeti verilmesi gerektiğini ısrarla savundu. 1926'da ABD'ye gitti. 1927'de Columbia Üniversitesi'nde, 1932'de ise New York'taki Long Island Tıp Okulu'nda konuk profesör oldu.

1934'de Avusturya hükümetince, ülkedeki tüm klinikleri kapatıldı. Alfred Adler, "eksiklik duygusu" terimini ilk kez ortaya atan psikiyatrdır. Eksiklik duygusu taşıyan, duygusal yönden sakatlanmış kişileri olgunluğa, sağduyuya ve toplumda yararlı olmaya yöneltecek, destekleyici ve esnek bir psikoterapi yöntemi geliştirmiştir.

Adler'in çalışmalarına yön veren asıl itici güç, yaşamı boyunca toplumsal sorunlar karşısında gösterdiği duyarlılıktır.

Yapıtları:

Studie über Minderwertigkeit von Organen (1907, Organların Yetersizliği Üzerine İnceleme); *Über den nervösen Charakter* (1912, Nevrotik Yapı Üzerine); *Heilen und Bilden* (1914, Tedavi ve Eğitim); *Praxis und Theorie der Individualpsychologie* (1918, Bireysel Psikolojinin Uygulaması ve Kuramı); *Menschenkenntnis* (1927, İnsanı Tanımak); *Die Technik der Individualpsychologie* (1. bölüm 1928, 2. bölüm 1930, Bireysel Psikolojinin Tekniği); *Individualpsychologie in der Schule* (1929, Okulda Bireysel Psikoloji); *Lebenskenntnis* (1929, Yaşamı Tanımak); *Psychotherapie und Erziehung I* (1919-1929, Psikoterapi ve Eğitim-I); *Neurosen* (1929, Nevrozlar); *Das Problem der Homosexualität* (1930, Eşcinsellik Sorunu); *Kindererziehung* (1930, Çocuk Eğitimi); *Das Leben gestalten* (1931, Yaşamı Biçimlendirme); *Psychotherapie und Erziehung II* (1930-1932, Psikoterapi ve Eğitim-II); *Der Sinn der Lebens* (1933, Yaşamın Anlamı); *Psychotherapie und Erziehung III* (1933-1937, Psikoterapi ve Eğitim-III).

Alfred Adler'in Say Yayınları'ndan çıkan diğer yapıtları:

Bireysel Psikoloji
İnsanı Tanıma Sanatı
Psikolojik Aktivite
Yaşamsal Sorunlar
Yaşama Sanatı
Nevroz Sorunları

Yaşamın Anlam ve Amacı

Alfred Adler

Almancadan çeviren:
Kâmuran Şipal

say

Say Yayınları
Psikoloji Dizisi

Yaşamın Anlam ve Amacı / Alfred Adler
Özgün adı: *Wozu leben wir?*
© Fischer Taschenbuch Verlag, 1985

Yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-975-468-051-5
Sertifika no: 10962

Almancadan çeviren: Kâmuran Şipal
Ön kapak resmi: *The Bread Basket* (Ekmek Sepeti), Salvador Dalí, 1945
Arka kapak resmi: Geleneksel Japon deseni: "Chô" (Kelebek)

Baskı: Gülmat Matbaacılık
Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 577 79 77
Matbaa sertifika no: 18005

6. baskı: Say Yayınları, 2003
10. baskı: Say Yayınları, 2012
11. baskı: Say Yayınları, 2014

Say Yayınları
Ankara Cad. 22 / 12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22 / 4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

1. YAŞAMIN ANLAMI 7
2. RUH ve BEDEN 29
3. AŞAĞILIK ve ÜSTÜNLÜK KOMPLEKSİ... 53
4. İLK ANILAR 75
5. DÜŞLER 97
6. AİLEDEN KAYNAKLANAN ETKİLER..... 125
7. OKULDAN KAYNAKLANAN ETKİLER 163
8. YENİYETMELİK 189
9. SUÇ ve SUÇUN ÖNLENMESİ 205
10. İŞ ve MESLEK 247
11. İNSAN ve DİĞER İNSAN..... 261
12. SEVGİ ve EVLİLİK..... 273

1. YAŞAMIN ANLAMI

Biz insanlar anlamlı ilişkilerin oluşturduğu bir dünyada yaşar, nesneleri ilişkilerinden soyutlayıp saf olarak değil, bizim için taşıdıkları önem açısından algılarız. Algılarımız daha kaynakta bizim insan olarak güttüğümüz amaçlar tarafından belirlenir. "Tahta", insanla ilişkisi bakımından tahta anlamını, "taş" insan yaşamında bir etken rolünü oynayabildiği ölçüde taş anlamını içerir. Kendisini bu anlamlardan sıyırıp alarak yalnızca nesnelere yönelecek insan, soluğu büyük bir mutsuzlukta alacaktır. Böyle biri kendini insan kardeşlerinden soyutlayacak, yaptığı işler ne ona, ne başkalarına yarar sağlayacak, tek kelimeyle anlamsızlaşacaktır. Ama hiç kimse yoktur ki anlamsız yaşayabilsin. Biz, gerçeği her zaman ona verdiğimiz anlamla kavrarız, yani salt gerçek değil, daha önce tarafımızdan yorumlanmış bir gerçek olarak. Dolayısıyla, bu anlamın her zaman az çok kusurlu ve eksik nitelik taşıyacağını, hatta hiçbir zaman kesin bir doğruluk içermeyeceğini varsaymak akla yakın bir davranıştır. Anlamlı ilişkilerden oluşan dünyamız, hata ve yanılgılarla dolup taşan bir dünyadır.

Kendisine "Yaşamın anlamı nedir?" sorusunu yöneltece-ğimiz bir kişi belki bu soruya yanıt veremeyecektir. İnsanlar genel olarak bu soru üzerinde kafa yormaz, bu konuda çözüm üretmezler. Ama sorunun insan tarihinin geçmişi kadar eski olduğu, günümüzde de gençlerin –aynı zamanda yaşlıların– sık sık "Ama niçin bütün bunlar? Ne anlamı var sanki yaşamın?"

diyerek isyan ettikleri yadsınamaz. Ne var ki onların bu soruyu bir yenilgiye uğradıkları zaman sorduğunu rahatlıkla ileri sürebiliriz. Yaşam tekneleri yelken açmış güzel güzel yol aldığı, çetin sınavlardan geçmeleri gerekmediği sürece insanlar böyle bir soruyu sözcüklere döküp açığa vurmazlar. Soruyu ister istemez eylemleriyle sorar, eylemleriyle yanıtlamaya çalışırlar. Kulaklarımızı ağızlarından çıkan sözlere tıkayıp da davranışlarını izledik mi, her insanın kendine özgü bireysel bir "yaşam amacı" olup tüm konumlarının, tavır ve tutumlarının, tüm devinimlerinin, dışavurum biçimlerinin, gidişatının, açgözlü isteklerinin, alışkanlıklarının ve karakter özelliklerinin bu anlamla uyum içinde bulunduğunu görürüz. Yaşam konusunda belli bir anlayışa bel bağlayabilirmiş gibi davranır herkes. Bütün davranışlarının temelinde dünyaya ve kendisine ilişkin önceden belirlenmiş bir görüş yatar, "Ben böyleyim ve evren de böyledir" yargısı, kendi kendisine verdiği, yaşama verdiği bir anlam taşır.

Ne kadar insan varsa, yaşamın anlamına ilişkin o kadar çok görüş vardır ve bunlardan her biri daha önce varsaydığımız gibi az çok yanlıştır. Hiç kimsenin yaşam anlamı kusursuz ve doğru değildir. Beri yandan, yalnızca amaca yönelik bir anlamın tümüyle yanlış olarak nitelendirilemeyeceğini de itiraf etmeliyiz. Anlam konusundaki tüm görüşleri, bu iki sınır arasındaki çeşitlemeler oluşturur. Ne var ki bu çeşitlemeler arasında iyiler ve kötüler olmak üzere bir ayrıma gidebiliriz. Bazılarında hata payı az, bazılarında hayli büyüktür. Anlam çeşitlemelerinin iyilerindeki ortak özelliğin ne olduğunu, kötülerindeki yetersizliğin ise nereden kaynaklandığını saptayabiliriz. Bu yoldan bilimsel temellere dayalı bir "yaşam anlamına", doğru yaşam anlamlarının ortak özelliğine ulaşabilir, gerçeğin bizimle ilgili bölümünü göğüsleyebilecek güce kavuşuruz. Burada da unutulmaması gereken bir şey varsa, "doğru" demek, insanlık için doğru, insanların amaç ve hedefleri için doğru demektir. Bunun dışında bir başka doğru yoktur; böyle bir doğru olsa bile bu bizi

ilgilendirmez, biz buna akıl erdiremezdik; bizim için böyle bir "doğru" anlam taşımazdı.

Her insan özellikle kendisini bekleyen üç temel ödevin üstesinden gelmek durumundadır. Söz konusu ödevler onun için gerçeği oluşturur. İnsanın karşısına çıkan bütün sorular bu ödevler doğrultusundadır. İnsan her allahın günü kendisine kafa tutup meydan okuyan bu sorulara çözümler arayıp bulmak zorundadır sürekli. Bulduğu çözümler de yaşamın anlamından ne anladığını ortaya koyar. Üç temel ödevden birincisi, bizim başka bir yerde değil de dünya denilen bu zavallı gezegenin kabuğunda yaşamamızdan kaynaklanır. Bizler, yaşadığımız bu yerin bize buyur ettiği sınırlamalar ve olanaklar çerçevesinde kendimizi geliştirmek durumundayız. Ayrıca, yeryüzündeki bireysel yaşamımızı sürdürebilmek ve insanlığın yarınını güven altına alabilmek için kendimizi bedensel ve ruhsal bakımdan geliştirmemiz gerekir. Bu öyle bir ödevdir ki içimizden her birine meydan okur; hiç kimse bu ödevin elinden kurtaramaz yakasını. Ne yaparsak yapalım, yaptıklarımız insan yaşamının değişik koşullarına verilmiş bir yanıt niteliğini taşır, bizim neyi gerekli, uygun, olanaklı ve arzu edilmeye değer bulduğumuzu açığa vurur. Her yanıt, bizim insanlık ailesinin bir üyesi ve insanların da bu yeryüzünde yaşayan varlıklar olduğu gerçeğini dikkate almak zorundadır.

Ayrıca, insan vücudunun güçsüzlüğünü ve durumumuzdaki güvenilmezliği düşündük mü, kendi yaşamımız ve insanlığın hayrı için yanıtlarımız ve çözüm önerilerimizi sağlam bir zemine oturtmamız, bunların ileriyi görecek kapsamlı yanıtlar ve öneriler olmasına dikkat etmemiz gerektiğini anlarız. Karşımıza sanki bir matematik ödevi çıkarılmakta ve bizden bu ödevi çözmeye çalışmamız istenmektedir. Bu durumda rasgele bir tutumla çalışamaz ya da çalışmalarımızı varsayımlara dayandıramayız; sistematik biçimde, elimizin altındaki bütün olanaklardan yararlanarak işe koyulmak zorundayız. Hiç yanlışsız, kesinlikle doğru bir çözüm bulamayız kuşkusuz ama yaklaşık doğru bir

çözümü, çözümler içinde en iyisini ele geçirebilmemiz için yeteneklerimizi seferber etmemiz gerekir. Bizlere düşen, daha iyi bir çözüme ulaşmak için sürekli uğraşıp didinmek ve ele geçireceğimiz bir çözümün, dünya denilen zavallı gezegenin kabuğuna tüm avantaj ve sakıncalarıyla bağlı bulunduğumuz gerçeğiyle doğrudan ilişkili olması gerektiğini unutmamaktır.

Şimdi temel ödevlerden ikincisine geliyoruz. Biz, insan soyundan gelmiş tek kişiler değiliz. Dört bir yanımızda başka insanlar vardır ve bizler bu insanların oluşturduğu topluluk içinde yaşarız. Güçsüzlüğü ve varlığındaki sınırlamalar, insanın saptadığı hedeflere tek başına erişmesini olanaksız kılar. Yalnız başına yaşayacak ve kendisini bekleyen ödevlerin tek başına üstesinden gelmeye çalışacak bir insan mahvolup gider sonunda; böyle biri, insanlığın varlığını sürdürmesini sağlayamayacağı gibi, kendi yaşamını bile ayakta tutamaz. İnsan kendisindeki güçsüzlükler, yetersizlikler ve sınırlamalardan ötürü her zaman başkalarına bağımlı durumdadır. Gerek kendi kişisel esenliği, gerek insanlığın mutluluğu için başta gelen etken toplumdur. Dolayısıyla, yaşam sorunlarının çözümü bu bağımlılığı dikkate almak, bizim bir toplum içinde yaşadığımız ve tek başımıza yok olup gideceğimiz gerçeğini göz önünde tutmak zorundadır. Hayatta kalmak istiyorsak, tüm ödevlerin, tüm amaç ve hedeflerin bu en önemlisiyle, bize ev sahipliği yapan gezegende diğer insanlarla el ele çalışarak kendi yaşamımızı ve insanlığın yaşamını sürdürme ödeviyle duygularımızın uyum içinde bulunması gerekir.

Bir üçüncü ödev bizi birbirimize bağlar yine. İnsanlar iki ayrı cinsiyet olarak yaşar. Bireyin ve toplumun varlığının sürdürülebilmesi için, bu gerçeğin göz önünde tutulması koşuldur. Sevgi ve evlilik sorunu bu üçüncü ödev kapsamına girer. Hiçbir erkek, hiçbir kadın bu ödevden kaçınamaz. Söz konusu ödev karşısında kaldıkları zaman sergileyecekleri davranış, ele geçirdikleri çözümü açığa vurur. Bu ödevin üstesinden gelmede

yararlanılacak pek değişik olanaklar vardır; birey, ödevin çözümünde kendisi için söz konusu olanağa ilişkin tavrını, davranışlarıyla her zaman ortaya koyar.

Bu üç ödev üç ayrı sorun çıkarır karşımıza: Bu yeryüzündeki doğal koşullarda hayatta kalmamı sağlayacak nasıl bir uğraş bulabilirim kendime? İnsanlar arasında kendime nasıl bir yer belirlemeliyim ki onlarla birlikte çalışıp toplumsal yaşamın nimetlerinden onlarla birlikte yararlanabileyim? İnsanların iki ayrı cinsiyet olduğu, insanlığın yarınının ve ayakta kalmasının cinsel yaşama bağlı bulunduğu gerçeğini dikkate alarak davranabilmek için ne yapmalıyım?

Bireysel psikolojinin bildiği hiçbir yaşam sorunu yoktur ki iş güç, toplumsallık ve cinsellikten oluşan bu üç temel sorundan birine indirgenmesin. Özellikle bu üç ödev karşısındaki tavır ve tutumuyla, içimizden her biri, yaşamın anlamına ilişkin en içtenlikli inancını bütün açıklığıyla dile getirir. Sözgelimi karşımızda bir insan vardır, cinsel yaşamı kendisine doyum sağlamaz, mesleğinde çaba harcamaz pek, zevk aldığı fazla bir şey yoktur, insanlarla bir araya gelmek sıkıntı verir kendisine. Yaşamındaki sınırlama ve kısıtlamalardan, böyle bir kişinin, yaşamak denilen şeyin pek az olumlu fırsatı ve pek çok başarısızlığı içeren çetin ve riskli bir iş olduğu duygusunu ruhunda barındırdığı sonucunu çıkarabiliriz. Söz konusu kişinin sınırlı etkinlik alanının başına şu veciz sözleri koyabilirdik: "Yaşamak demek, kendimi incinmelerden esirgemek, kendi kabuğuma çekilmek, sağ salim işin içinden sıyrılmaktır." Şimdi de diyelim ki bir başka insan bulunmaktadır karşımızda, cinsellik yaşamı çokyönlü bir toplumsallığı içermekte, iş yaşamında yararlı çalışmaların üstesinden gelmektedir, zevk aldığı pek çok şey vardır, insanlarla geniş kapsamlı ve verimli ilişkileri sürdürmektedir. Bu durumda çıkaracağımız sonuç, böyle bir kişinin, yaşamı asla kesin yenilgileri değil, pek çok olumlu fırsatı kendisine buyur eden yaratıcı bir ödev gibi duyumsadığı olacaktır. Yaşamsal ödevlerin üstesinden gelmedeki cesareti şu sözlerle özetlene-

bilirdi söz konusu kişinin: "Yaşam demek, insanlara ilgi göstermek, bütünün bir parçası olmak, elden geldiğince insanlığın esenliğine katkıda bulunmaktır."

"Yaşamın anlamı"na ilişkin görüşlerin yetersizliğini ya da doğruluğunu belirlemede başvurulacak genel ölçüt, böylece karşımıza çıkıyor. Hayatta dikiş tutturamamış kişilerin hepsi –nevrozlular, psikozlular, suç işleyenler, canlarına kıyanlar, sapıklar ve hayat kadınları– toplumsallık duygusundan yoksun kimseler, toplumsal yaşamda pay sahibi olamayan kişilerdir. Çalışma yaşamının, dostluğun ve cinsel yaşamın karşılarına çıkardığı ödevlere, bunların toplumsal çabalarla çözülebileceğine inanmaksızın el atarlar. Yaşama verdikleri anlam kişisel nitelik taşır: Amaçlarına eriştiklerinde bundan yararlanacak olan yalnızca kendileridir, tüm ilgileri sadece kendilerine yöneliktir. Başarı yolunda çaba harcamalarının amacı, kişisel bir üstünlük ele geçirmekten başka şey değildir, kazanacakları zaferler yalnızca kendileri için bir anlam taşır. Ellerinde tuttuklan zehir dolu bir şişenin, içlerinde bir güçlülük duygusu uyandırdığını itiraf eden katillerle karşılaşılmıştır; ama bunu itiraf ederken besbelli sadece kendilerini düşünmüşlerdir; zehir dolu bir şişeye sahip olmak, kendileri dışında kalan insanlarda değerlerinin artığı gibi bir duyguyu uyandırmaz. Yaşama verilen kişisel anlam, gerçek bir anlam sayılmaz asla. Bir anlamdan söz açılabilmesi için, onun başka insanlarla ilişki çerçevesinde oluşması gerekir. Yalnızca bir tek kişi için anlam taşıyan bir sözcük, gerçekte anlamsızdır. Amaçlarımız ve eylemlerimizde de durum böyledir: Bunlardaki biricik anlam, başkaları için taşıdıklan anlamdır. Her insan önemli biri sayılmak için uğraşır; ama bizim bütün önemimizin başkaları için yaptığımız yararlı işlerden oluştuğunu görmemek yanılgıdan başka bir şey değildir.

Küçük bir tarikatın kadın yöneticisiyle ilgili bir fıkra anlatılır: Günün birinde tarikat mensuplarını çevresine toplar yönetici kadın, onlara bir dahaki hafta çarşamba günü kıyametin kopacağı haberini verir. Tarikat mensupları hayli etkilenir

haberden, neleri var neleri yok satıp savar, dünya işlerinden ellerini eteklerini çeker, liderlerinin bildirdiği felaket gününü merak ve heyecanla beklemeye koyulurlar. Derken çarşamba günü gelip çatar, olağanüstü bir durumla karşılaşılmaz. Perşembe günü tarikat üyeleri toplanır, liderden bir açıklama isterler. "Görüyorsun halimizi, ne güç durumlara düştük," diye başlarlar yakınmaya. "Tutunacağımız bütün dallar gerilerde kaldı. Kime rastladıksa çarşamba günü dünyanın batacağını söyledik, bizimle gülüp eğlendilerse de biz bildiğimizden şaşmadık, haberi bize, bu konuda yanılmayacak büyük bir kişinin verdiğini açıkladık. Çarşamba günü geçti, dünya hâlâ yerinde duruyor." Bunun üzerine lider şu karşılığı verir: "Benim çarşambam sizin çarşambanız değildir." Böylece kişisel bir anlama sığınarak suçlamalara karşı kendini savunur. Kişisel bir anlam, asla sınamadan geçirilemez.

"Yaşamın anlamı" konusundaki bütün doğru görüş ve düşüncelerin belirleyici özelliği, onların genelgeçer nitelik taşımasıdır. Başkalarının da paylaşıp geçerli gözüyle bakabilecekleri tasarımlardır tümü. Yaşamsal ödevlerin doğru dürüst çözümü, başkalarının da izleyecekleri yolu açacaktır önlerinde; böyle bir çözüm sayesinde genel soruların içinden başarıyla çıkıldığı görülür. Deha denilen şeyi bile, başkalarına en üst düzeyde yararlı olmak diye tanımlayabiliriz. Gerek içinde yaşadığı toplum, gerek daha sonraki toplumlar bir insanın yaşamını kendileri için önemli buluyorsa, ancak o zaman dâhi kişiden söz açabiliriz. Böyle bir yaşamla dile getirilen anlam, her zaman "yaşam, toplum için çalışmaktır" olacaktır. Biz, burada yaşamın anlamıyla ilgili kesin ifadelere değinmeyeceğiz. Kulaklarımızı sözlü açıklamalara tıkayıp yapılan işe bakacağız. Yaşamın karşısına çıkardığı ödevin altından başarıyla kalkan insan, yaşamın anlamının başkalarıyla paylaşma, başkalarıyla ortak çalışma olduğunu hiçbir sınırlamaya başvurmaksızın, kendi içinden gelerek benimsiyormuş gibi davranır. Yaptığı her işte insanların esenliği kendisine adeta yol gösterir, karşılaşacağı güçlükleri,

insanlığın çıkarlarıyla uyum içindeki çarelere başvurarak yenmeye çalışır.

Bu, belki de bazıları için alışılmamış bir düşünce tarzıdır; böyleleri, acaba bizim yaşama verdiğimiz anlam gerçekten yalnızca başkaları için çalışma, başkalarına ilgi gösterme ve onlarla işbirliği içinde bulunmak mı olmalıdır diye sorarlar kendi kendilerine. Belki itiraza kalkarak, "Peki, birey ne oluyor? Birey her zaman başkalarını dikkate alıp kendini onların çıkarlarına adarsa, bireyselliği olumsuz yönde etkilenmez mi bundan? Doğru dürüst gelişmeleri isteniyorsa en azından bazı insanların kendilerini düşünmesi gerekmez mi? Aramızda her şeyden önce kendi çıkarlarını gözetip kollayarak kişiliklerini güçlendirmeyi öğrenmek durumunda olan kimseler yok mudur?" derler. Bana göre bu düşünce tarzı tümüyle yanlıştır ve ortaya attığı sorun da yalancı bir sorundur. Yaşama verdiği anlama uygun olarak bir şey yapmak isteyen ve tüm çabasını bu amaca yönelten insan, yapacağı iş için fiziksel ve ruhsal bakımdan en iyi durumda olacaktır kuşkusuz. Amacına uyum sağlayacak, toplumsallık duygusu içinde antrenmanlarını sürdürecek, çalışa çalışa olgunlaşıp ustalaşacaktır. Amaç açık seçik ortada olsun yeter ki ona varmak için çalışmalar arkadan gelecektir. Ancak amacın açık seçik belli olması durumunda, ancak o zaman her üç yaşam sorununun çözümü için insan kendini hazırlamaya ve yeteneklerini geliştirmeye koyulacaktır.

Sevgi ve evliliği alalım örneğin. Eşimize ilgi göstermemiz, yaşamını kolaylaştırıp zenginleştirmeye çalışmamız durumunda kendimizi en iyi şekilde geliştireceğimiz pek doğaldır. Kişiliğimizi boşlukta, başkaları için yaratıcı işler yapmak gibi bir amaçtan yoksun geliştirebileceğimize inanmamız, bizi olsa olsa zorba ve çekilmez biri yapar.

Yaşamın gerçek anlamının başkaları için yararlı işler yapmak olduğu sonucuna varmamızı sağlayan bir diğer ipucu daha bulunmaktadır. Atalarımızdan devraldığımız mirasa dönüp baktığımızda ne görüyoruz? Kendileriyle ölüp gitmemiş

tek şey, onların insanlık için yaptıkları yaratıcı çalışmalardır. Tarıma açılmış topraklar görüyor, trenler, demiryolları, binalar görüyor, geleneklerde, felsefi sistemlerde, doğa bilimlerinde, sanatlarda, insan olarak konumumuza yaklaşım yönteminde atalarımızın yaşam deneyiminin katkılarını görüyoruz. Bütün bunları insanlığın esenliği için çalışmış kimselerden devraldık. Peki, ya ötekiler? Toplum için asla yararlı bir şey yapmamış, yaşama bir başka anlam vermiş, yalnızca "Yaşamımdan kendim için ne çıkar sağlayabilirim?" sorusunu kendilerine sorup durmuş ötekiler ne oldu? Hiçbir iz bırakmadan geçip gittiler bu dünyadan. Yalnız ölmekle kalmadılar, bütün ömürlerini boşa geçirdiler. Sanki dünyamız onlara şöyle demiştir: "Sizlere gereksinim duymuyoruz. Sizler yaşamaya layık değilsiniz. Amaçlarınız ve çabalarınız, üzerine titrediğiniz değerler, usunuz ve ruhunuz bir gelecekten yoksundur. Defolun haydi! Sizleri aramızda görmek istemiyoruz. Son nefesinizi verip kaybolun ortadan!" Yaşama toplum için yararlı işler yapmaktan başka anlam veren insanlar hakkında verilecek kesin yargı şu olacaktır her zaman: "İşe yaramaz birisin. Hiç kimse gereksinim duymuyor sana. Çek git haydi!" Kuşkusuz çağdaş kültürümüzde pek çok kusur saptayabiliriz. Bir kusur bulduk mu bin türlü değişikliğe başvurup bunu gidermeye çalışmamız gerekir; ama yapılacak değişikliğin her zaman insanlığın esenliğine daha çok hizmet edecek nitelik taşıması şarttır.

Bu gerçeği kavrayan insanlar hiçbir zaman eksik olmamıştır; böyleleri, yaşamın amacının bütün insanlara ilgiyle kucak açmak olduğunu bilmiş, kendilerinde toplumsallık duygusunu ve sevgiyi geliştirmeye çalışmışlardır. İnsanlığın esenliğini sağlamaya yönelik bu çaba, bütün dinlerde karşımıza çıkıyor. Dünyadaki büyük manevi akımların hepsinde toplumsallık duygusunu güçlendirmeye çalışan insanlar görüyoruz; din de bu yöndeki en önemli çabalardan biridir. Ne var ki dinler çoğunlukla yanlış anlaşılmıştır. İnsanlığın esenliğine daha büyük bir çabayla kendilerini adamadıkça, dinlerin şimdikinden daha fazla bir şey

yapabileceklerini tasarlamak güçtür. Bireysel psikoloji bilimsel yoldan aynı sonuca ulaşmakta, bilimsel temellere dayanan bir çalışma yöntemi ortaya koymaktadır. Bu da, kanımca bir adım daha ileriye gitmektir. Belki insanın, diğer insanlara ve insanın esenliğine ilgisini derinleştirecek bir bilim ister politik, ister dinsel nitelik taşısın, amaca ulaşmada başka her bakımdan daha elverişli bir konumda olacaktır. Biz bireysel psikologlar, ödev sorununa bir başka yönden yaklaşmaya çalışırız, ne var ki amaç aynıdır: İnsanın diğer insanlara olan ilgisini geliştirmek.

Yaşama verdiğimiz anlam, yaşamımızın akışını koruyucu bir melek ya da kötü bir ruh gibi etkisi altında bulundurduğundan, bu anlamlandırma işinin nasıl gerçekleştiğini, çeşitli anlamların birbirinden nasıl ayrıldığını, kaba hataları içermeleri durumunda hataların nasıl düzeltilebileceğini bilmek, doğal olarak alabildiğine büyük önem taşır. Anlamlandırma işinin nasıl olup bittiğini, bunun insanın davranış ve yazgısını nasıl etkilediğini bilmenin insan toplumunun esenliği için nasıl bir yarar sağladığı, fizyoloji ve biyolojinin değil, psikolojinin bir konusunu oluşturur. Daha çocukluğun ilk günlerinden başlayarak "yaşamın anlamını" saptama yönünde bir arayışın başladığını görürüz; henüz bocalayarak, el yordamıyla bir arayıştır bu. Bebekler bile kendi olanaklarını ve kendilerini çevreleyen yaşamda oynayacakları rolü ölçüp biçerek belirlemeye çalışır. Beş yaşının sonuna doğru bir çocuk, davranışları için tutarlı ve sağlam bir örnek, sorun ve ödevlere yaklaşımda kendine özgü bir üslup geliştirmiş olur. Dünyadan ve kendi kendisinden beklentileri konusunda derinlere kök salmış kalıcı bir düşüncenin sahibidir artık. Bundan böyle değişmeden kalan bir kavrayış modelinin perspektifinden bakar dünyaya: Yaşantı ve deneyimleri kendine mal etmeden önce yorumlar, bu yorum da yaşama başlangıçta verdiği anlamla her zaman uyum içindedir. İsterse yaşama verdiğimiz anlam çok ağır hataları kendisinde barındırsın, isterse sorunlara ve ödevlere yaklaşım tarzımız bizi durmadan başarısızlıklara sürükleyip sıkıntılara soksun, davra-

nış tarzımızdan asla kolay el çekmek istemeyiz. Yaşama verilen anlamdaki hataları gidermenin tek yolu, yanlış anlamlandırmanın gerçekleştiği koşulları yeni baştan ele alıp üzerlerinde enine boyuna düşünmek, yapılmış yanlışı görmek ve kavrayış şemasında düzeltmeye gitmektir. Belki seyrek durumlarda birey, başlangıçtaki başarısız değerlendirmenin olumsuz sonuçlarının zoruyla, yaşama verdiği anlam üzerinde yeniden kafa yorup yapılması gereken değişikliği kendi gücüyle gerçekleştirebilir. Ne var ki belli bir toplumsal baskı olmadan, söz konusu kişi başlangıçtaki hatalı yorumunun, kendisini olanaklarının sonuna getirip bıraktığını anlamadan böyle bir şeyin gerçekleşmesi düşünülemez. Başlangıçta yaşama verilen anlamdaki yanlışlığın düzeltilmesi çoğunlukla bir uzmanın yardımını zorunlu kılar; yaşamı anlamlandırma sorununu çok iyi bilen uzman, temeldeki yanlışın aranıp bulunmasına yardım eder ve daha uygun bir anlamı söz konusu kişiye önerebilir.

Buna basit bir örnek, çocukluk yaşantılarının değişik şekillerde değerlendirilmesidir. Olumsuz çocukluk yaşantılarının düpedüz ters bir değerlendirme konusu yapılabildiğini görebiliriz. Bunlar üzerinde fazla durmayan, söz konusu yaşantılarına gelecekte önüne geçilebilecek şeyler gözüyle bakan kimseler çıkabilir. Şöyle düşünür böyleleri: "Bu gibi olumsuz yaşantıları doğuran koşulları ortadan kaldırmanın ve çocuklarımızın durumunu iyileştirmenin yoluna bakmalıyız." Bir başkası da şöyle düşünebilir örneğin: "Yaşam adaletsiz. Başkalarının durumu her zaman benimkinden daha iyi. Madem dünya bana böyle kötü davranıyor, ben ne diye ona iyi davranayım." Bazı anne ve babalar da çocuklarıyla ilgili şöyle der: "Ben de çocukken onlardan daha az sıkıntı çekmedim. Ama başardım sonunda. Onlar ne diye başaramasın?" Bir üçüncü kişi de şöyle düşünebilir: "Çocukluğum mutsuzluk içinde geçti, bu yüzden bütün hatalı davranışlarımın bağışlanması gerekir."

Bu üç insanın sergiledikleri davranıştan, yazgılarını nasıl yorumladıkları anlaşılmaktadır. Yorumlarını değiştirmedikle-

ri sürece davranış biçimlerini asla değiştirmeyeceklerdir. İşte bireysel psikolojinin gerekircilik kuramında bir gedik açtığı yer burasıdır. Yaşantılar, başarı ve başarısızlığın kaçınılmaz nedeni değildir. Bizi sıkıntıya sokan, yaşantılarımızdan kaynaklanıp travma olarak niteleyeceğimiz şok değildir, tersine biz kendimiz yaşantılarımızı amaçlarımıza hizmet edecek biçime sokar, yaşantılarımıza verdiğimiz anlamla kendimizi belli bir yazgıya yükümlü kılarız. Bu anlamın ise, tek başına belli yaşantıları gelecekteki yaşamımıza temel yapmamız durumunda her zaman bir hatayı içerme olasılığı vardır. Belli bir durum, yaşantılara vereceğimiz anlamı belirlemez, biz durumlara vereceğimiz anlamla kendi kendimizi belirleriz. Beri yandan çocuklukta geçen öyle olaylar vardır ki bizi sık sık çok hatalı anlamlandırmalara götürebilir. Bu olayları yaşayan çocuklardan büyük çoğunluğu, sonunda hayatta dikiş tutturamayan kimseler olup çıkarlar. Yetersiz organlarla dünyaya gelen, bebeklik döneminde çeşitli hastalıklar geçiren, değişik nedenlerle güçsüz kalan çocukları özellikle buna örnek gösterebiliriz. Böylesi çocuklar fazlasıyla ağır bir yük taşır sırtlarında, yaşamın anlamının başkaları için yararlı işler yapmak olduğuna akıl erdirebilmeleri kolay değildir. Yarı başlarında biri bulunup kendi üzerlerine çevrilmiş dikkatlerini başkaları üzerine yöneltemeyip onların başkalarıyla ilgilenmelerini sağlayamayınca, belki kendi duygularıyla uğraşmaktan hiçbir zaman kendilerini kurtaramayacaklar, ileride kendilerini başkalarıyla karşılaştırdılar mı bir yılgınlığa kapılacaklardır. Hatta günümüz uygarlığında öyle olabilir ki arkadaşlarının acıması, alay etmesi ya da yadsımasıyla içlerindeki aşağılık duygusu daha da güçlenir. Bütün bunlar öyle durumlardır ki onların kendi içlerine kapanıp, toplumumuzda yararlı bir rol oynama umudunu elden çıkarmalarına ve bizzat dünya tarafından kendilerini aşağılanmış hissetmelerine yol açabilir.

Sarılım, organ yetersizliği bulunan ya da iç salgı bezleri normal çalışmayan bir çocuğu ileride ne gibi sorunların beklediğini

ilk kez ortaya çıkaran ben oldum. Doğabilimin bu dalında olağanüstü gelişmeler kaydedilmiş ancak gelişmeler benim dilediğim gibi bir seyir izlememiştir. Ben işin başından beri, başarısızlıklardan kalıtımı ya da kişinin vücut yapısını sorumlu tutmamı sağlayacak bir neden değil, söz konusu sorunlarla başa çıkılmasına olanak verecek bir yöntem aradım. Hiçbir organ yetersizliği yoktur ki bireyi hatalı bir yaşam üslubunu benimsemeye zorlasın. Salgıladıkları hormonun üzerlerinde aynı etkiyi yaptığı iki çocuk gösteremeyiz. Sık sık öyle çocuklarla karşılaşırız ki organ yetersizliklerinden kaynaklanan güçlüklerin üstesinden gelerek kendilerinde olağanüstü, pratikte yararlı beceriler geliştirirler. Bu bakımdan bireysel psikoloji, soyun ıslahına yönelik planlar için asla pek elverişli bir yafta oluşturamaz. Çok ünlü bir hayli kişi, uygarlığımıza büyük hizmetlerde bulunmuş bir yığın insan vardır ki yetersiz organlarla işe koyulmuşlardır, sağlık durumları bozuktur çoğu zaman ve bazıları vaktinden önce hayata gözlerini yummuştur. Özellikle böyle insanlara, gerek organik güçsüzlüklerine, gerek dış koşullara karşı çetin savaşlar vermiş böyle kişilere uygarlığımızdaki ilerlemeleri ve yeni atılımları borçlu bulunmaktayız. Savaşımları söz konusu insanları güçlendirmiş, ilerlemelerine katkıda bulunmuştur. Bedensel gelişim, entelektüel gelişimin iyi mi, yoksa kötü mü olacağı konusunda bize bir şey söylemez. Ne var ki yetersiz organlarla ya da doğru dürüst çalışmayan salgı bezleriyle dünyaya gelmiş çocuklardan büyük bölümü gereği gibi eğitilememiş, sorunları anlaşılmayan bu çocuklar yalnızca kendi kendilerine ilgi duymak zorunda bırakılmışlardır. İlk yaşam yılları üzerinde organsal yetersizliklerin olumsuz etkileri görülen çocuklar arasından ileride pek çok başarısız insanın çıkmasının nedeni de budur.

Yaşamın anlamlandırılmasında hatalara yol açan ikinci grup nedenlerden biri de çocuğun şımartılmasıdır. Şımartılmış çocuk, alışık olduğu üzere, isteklerine çevresi tarafından kanun gözüyle bakılmasını bekler. Karşılığında hiç çaba harcamak-

sızın sadece doğuştan bir hak olarak ayrıcalıklı bir konumun tadını çıkarmaya bakar. İleride çevrenin ilgi ve dikkatinin odak noktasında yer almadığı ya da duyguları üzerinde önemle durmayı çevrenin bundan böyle kendisine başlıca görev saymadığı durumlarla karşılaştı mı apışıp kalır, dünyanın kendisini aldatıp yüzüstü bıraktığı hissine kapılır. Hep alacak gibi eğitilmiş, vermek denen şeyi hiç tanımamıştır. Karşısına çıkan güçlüklerin bir başka türlü üstesinden gelmeyi bilmez. Başkaları tarafından her konuda hizmetine koşulmuş, dolayısıyla bağımsızlığını elden çıkarmıştır, bizzat bir şeyler yapabileceğinden habersizdir. Kendinden başkasını düşünmez, toplumun yarar ve gerekliliği düşüncesine tümüyle yabancıdır. Yüz yüze geldiği güçlükle baş etmede bildiği tek yol, başkalarına istekler yöneltmektir. Her isteğinin yerine getirilmesi gereken olağanüstü bir insan sayıldığını başkalarına zorla kabul ettirebildi mi, ayrıcalıklı konumuna yeniden kavuşacağını düşünür; ancak o zaman durumunun düzeleceği kanısındadır.

Bu şımarık çocuklar ileride büyüyünce toplumumuzda belki en tehlikeli sınıfı oluştururlar. Bazıları iyi niyet sahibi olduklarını bir ağız kalabalığıyla ısrarlı şekilde belirtir, hatta başkalarını parmaklarında oynatabilecek bir fırsatı ele geçirebilmek için çevrelerine "sevimli" görünmenin bile üstesinden gelebilirler. Ama topluma, normal görevler üstlenmiş normal insanlar olmaları yolunda toplumdan kaynaklanan beklentiye karşı bayrak açmış durumda yaşarlar sürekli. Bazıları da açıktan açığa isyan ederler. Alıştıkları doğal sıcaklığı ve hizmetkârlığı çevrelerinden artık göremediler mi, kendilerini aldatılmış hisseder, topluma düşman gözüyle bakar, diğer insanlardan bunun acısını çıkarmaya çalışırlar. Yaşamsal alışkanlıkları karşısında toplum yadsıyıcı bir tavır takındı mı, böyle olacağı neredeyse kesindir her zaman, toplumun tavrını özellikle kendilerine kötü davranıldığının bir başka kanıtı sayarlar. Cezalandırma yöntemlerinin böyleleri üzerinde hiçbir zaman gereken etkiyi gös-

termeyişinin nedeni de budur; cezalandırmalar, bu gibi kişilerin içlerindeki "Herkes bana karşı" kanısını pekiştirmekten başka işe yaramaz. Şımarık çocuk ister dayatsın ya da ister açıktan açığa isyan bayrağını çeksin, ister güçsüzlüğüne sığınarak başkalarına dediğini yaptırmaya çalışsın ya da işi zorbalığa döküp intikam almak istesin, aslında hemen aynı hatalı davranışta bulunur. Gerçekten de öyle insanlarla karşılaşırız ki her iki yöntemle çalışır, yeri gelince birinden, yeri gelince ötekinden medet umar. Amaçladıkları şey hep aynıdır. Yaşamın anlamı kendileri için, birinci olmak, başkaları tarafından en önemli kişi gözüyle bakılmak, diledikleri her şeyi ele geçirmektir. Yaşama böyle bir anlam vermekte ayak diredikleri sürece, giriştikleri her iş başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

Yaşamı anlamlandırmada hataya kolay düşülmesine yol açacak üçüncü neden de ihmal edilmiş çocukların durumudur. İhmal edilmiş çocuk, sevginin ve toplumsallığın ne olduğunu bilmez, yaşamamıştır bunları, hayata bakışında insana dost bu güçlere yer yoktur. Yaşamın sorunlarıyla karşı karşıya kaldığında, bunlardaki güçlüğü doğal olarak aşırı derecede abartır gözünde, diğer insanların yardımı ve iyi niyetiyle bunların üstesinden gelmesini sağlayacak kendi gücünü ise olduğundan küçük görür. Toplumun kendisine soğuk davrandığını hissetmiştir bir kez, her zaman ondan bu soğukluğu bekler. Başkalarına yararı dokunacak eylemlerle onların sevgi ve saygısını kazanabileceğini bir türlü aklı almaz. Dolayısıyla, başkalarına hep kuşkuyla bakar; beri yandan, özgüven duygusu da yeterli düzeyde değildir. Bencillikten uzak bir yaklaşımı mümkün kılacak yaşantılara ihmal edilmiş çocuklarda gerçekten rastlayamayız. Bir annenin ilk görevi, belli bir kişiye tamamen güvenebileceği duygusunu çocukta uyandırmak, daha sonra da bu güvenin giderek açılım kazanarak derinleşmesini ve sonunda bütün çevrenin güven kapsamına alınmasını sağlamaktır. Annenin bu ilk görevi gereği gibi yerine getirememesi, çocukta çevresine karşı ilgi, sempati ve çevresindekilerle ortak çalışma isteği uyandıramaması durumunda, çocuk

için toplumsallık duygusuna sahip olmak, diğer insanlara karşı içinde arkadaşlık duygularını geliştirmek oldukça güçlük doğuracaktır. Her insanda başkalarının yaşamını bir duygudaşlıkla paylaşma yeteneği vardır ancak bu yeteneğin beslenip terbiye edilerek güçlendirilmesi gerekir, yoksa henüz tohum halindeyken kuruyup gider.

İhmal edilmiş, nefretle bakılıp istenmemiş bir çocuk tipi saf olarak var olabilseydi, belki bunun çevresindekilerle işbirliği olanağına karşı gözlerinin tamamen kör, çevresinden soyutlanmış, insanlarla ilişki kurma yeteneğinden tümüyle yoksun olduğunu, başkalarıyla toplum içinde yaşamasına katkıda bulunabilecek her şeyden tümüyle habersiz yaşadığını ister istemez saptamamız gerekirdi. Ama önce de söylediğimiz gibi, söz konusu koşullar altında hiçbir çocuk varlığını sürdüremez. En azından süt çocukluğu döneminden sağ çıkması, çocuğun bir nebze de olsa ilgi ve sevgi gördüğünü ortaya koyar. Bu yüzden karşımızda ihmal edilmiş saf bir çocuk tipi değil, yeterince sevilmemiş ya da bazı bakımdan ihmale uğramış çocuklar vardır. Sözün kısası, ihmal edilmiş çocuğun yaşamında, başkalarına tam anlamıyla güven besleyip toplumsal yaşam için gerekli duyguları geliştirmede kendisine yardım eden bir kişi asla var olmamıştır. Ne hazindir ki günümüz uygarlığında en çok evlilik dışı ilişkilerden doğan ya da yetim çocuklardır hayatta daha çok başarısızlıkla yüz yüze gelmekte ve bunları genel olarak ihmal edilmiş çocuklar arasına katmamız gerekmektedir.

Bu üç neden –yetersiz organlar, şımartılma ve ihmal– bireyi, yaşama yanlış anlam verme konusunda ayartan tehlike odaklarını oluşturur. Söz konusu koşullarda büyüyen çocukların, kendilerini bekleyen ödevlere yaklaşım biçimlerini değiştirebilmeleri, neredeyse hiçbir zaman dışarıdan yardımsız gerçekleşemez. Böylesi çocuklar yaşama yeni, eskisinden daha olumlu bir anlam vermesini öğrenmek zorundadır. Gereken gözlere sahip olmamız, yani bu yönde eğitilmiş olup içtenlikle çaba göstermemiz durumunda, çocukların tüm davranışlarında

onların yaşama verdikleri anlamı görmememiz olanaksızdır. Bu konuda düşlerden ve çağrışımlardan yararlanabiliriz; düşte de, uyanıkken de kişilik aynıdır, ne var ki düşte toplumdan gelen isteklerin baskısı hafifler ve kişi bazı sınırlamaların gerisinde kendisini saklamaya pek çalışmaz. Ama bir insanın kendine ve yaşama verdiği anlam konusunda bizim bir an önce bir fikir edinmemize katkı sağlayacak en önemli şey, o kişinin anılarıdır. Kendisine ne kadar saçma görünürse görünsün, her anının kişi için anımsanmaya değer bir yanı vardır; yaşamla ilişkili, kişinin yaşama bakış tarzı açısından anımsanmaya değer nitelik taşır; anının sahibine şöyle der anı: "İşte ileride karşılaşacağın şey!" ya da: "Bundan sakınmalısın kendini!" ya da: "Hayat böyledir işte." Bir kez daha şunu vurgulayalım ki tek başına yaşantılardan çok onların bellekte yuvalanması ve yaşama verilen anlam belirlenirken bunlardan yararlanılıyor olması önemlidir.

Erken çocukluk dönemine ilişkin anımsamalar, bir insanın yaşam üslubunun geçmişin ne kadar derinliklere uzandığını ve bu üslubun hangi koşullarda geliştirildiğini bize büyük bir açıklıkla gösterir. İki nedenden ötürü erken çocukluk dönemine ilişkin anıların çok ayrı bir yeri vardır. Bir kez, kişinin kendisine ve kendi yaşam koşullarına ilişkin temel yargısını içerir bu anılar; algılamaların ilk özetini, kişinin çevresine ve çevrenin kişiye yönelttiği isteklerin az ya da çok kapsamlı ilk simgesini oluşturur. İkincisi, bu anılar kişinin öznel çıkış noktası, kendisi için tasarladığı yaşam serüveninin başlangıcıdır. Dolayısıyla söz konusu anılarda, sık sık, çocuğun içinde bulunduğu güçsüzlük ve yetersizlikle kavuşmayı arzuladığı güçlülük ve güven duygusu arasındaki çelişkinin dışavurumunu saptarız. Bir insanın ilk anısı gözüyle baktığı şeyin, gerçekten henüz unutmadığı bir ilk yaşantıya ilişkin bir anı sayılıp sayılmayacağı, hatta belli bir olayın anısı olup olmadığı bireysel psikolojinin amaçları açısından önemsizdir. Önemli olan anının kendisi değil, anıya nasıl bakıldığı, nasıl değerlendirildiğidir, anının şimdiki ve gelecekteki yaşam için taşıdığı anlamdır önemli olan.

İlk anılarla bunlarda yoğunlaşıp kristalize olan yaşam anlamına birkaç örnek verebiliriz: "Kahve cezvesi masadan yere düştü, her tarafım haşlandı." Yaşam böyledir! Anıları böyle başlayan kızın bir çaresizlik duygusunun elinden yakasını asla kurtaramadığına, yaşamın tehlike ve güçlüklerini gözünde fazla büyüttüğüne tanık olmak bizi şaşırtmayacaktır. Kendisine yeterince ilgi göstermedikleri için gönlünde başkalarına karşı bir kırgınlığın yaşıyor olması da yine bizi hayrete düşürmeyecektir. Çevresindekilerden biri hayli ihmalkâr davranmış, böylesine küçük bir çocuğu tehlikelerle yüz yüze bırakmıştır! Bir başka çocuğun ilk anısında da dünyaya ilişkin benzeri bir tablo karşısında buluruz kendimizi: "Üç yaşındayken bir çocuk arabasından düştüm." Bu ilk anıya sık sık yinelenen bir düş eşlik etmiştir ayrıca: "Dünya batıyordu, gecenin bir yarısında uyandım, baktım gökyüzü ateşler içinde, kırmızı kırmızı yanıyor. Yıldızlar düştü gökten sonra ve bizim dünyamız bir başka gezegenle çarpıştı. Ama ben bu çarpışmanın çatırtısı daha duyulmadan gözlerimi açtım." Korktuğu belli bir şeyin olup olmadığı sorulduğunda bu öğrenci şu yanıtı vermişti: "Hayatta başarı kazanamamaktan korkuyorum." İlk anının ve sık sık yinelenen düşün öğrenci üzerinde cesaret kırıcı bir etki yaptığı, başarısızlıklara ve talihsizliklere uğrayacağı korkusunu güçlendirdiği açıktır.

Yatağını ıslatıp annesiyle sürekli çatıştığı için kliniğe yatırılan on iki yaşındaki bir çocuk ilk anısı olarak şunları anlatmıştır: "Bir ara kaybolduğumu sanan annem, sokaklarda koşup durmaya başladı; bağırarak adımı sesleniyordu, çok korkmuştu. Oysa ben evdeydim, bir dolaba girip saklanmıştım." Bu anı, yaşamın anlamıyla ilgili olarak anı sahibinin görüşünü ele verir: "Yaşamın anlamı, bir kimseyi tedirgin ederek dikkati kendi üzerine çekmektir. İnsan, kendi güvenliğini başkalarını aldatarak sağlayabilir. Bana yeterince değer vermiyor, beni umursamıyorlar; ben de başkalarını aptal yerine koyabilirim." Yatağını ıslatması da çevresindekilerin ilgi ve dikkatlerini üzerinde toplamak için oğlanın çok akıllıca seçtiği bir yoldu, ürkek

ve telaşlı biri olan annesi de bu davranışıyla yaşama verdiği anlam konusunda oğlanı desteklemekteydi. Öbür örnekler gibi bu örnekteki oğlan da yaşamın tehlikelerle dolu olduğu ancak başkalarının kendisi için meraklanıp tasa ve üzüntülere kapılması durumunda güven altında yaşayabileceği izlenimini daha erken yaşta edinmiş bulunuyordu. Gerektiğinde başkalarının koşup kendisini tehlikelerden koruyabileceğinden ancak bu şekilde emin olabilmekteydi.

Otuz beş yaşındaki bir kadının ilk anısı ise şöyleydi: "Üç yaşındayken bir ara bodruma indim. Daha karanlıkta merdivenden inerken benden biraz daha büyük kuzenim kapıyı açıp arkamdan geldi. Kuzenimden çok korkmuştum." Anımsadığı bu olaydan sonra çocuk, belki başka çocuklarla oynamama gibi bir alışkanlık edinmişti ama her şeyden önce karşı cinsiyetten kimselerle bir arada bulunmaktan rahatsızlık duymuş olacaktı. Ailenin tek çocuğu sayılacağı tahminimiz doğru çıkmıştı sonradan; kadın otuz beş yaşında hâlâ evlenmemişti.

Şimdi sözünü edeceğimiz ilk anıda ise biraz daha gelişmiş bir toplumsallık duygusunun varlığını sezinliyoruz: "Annem kız kardeşimi çocuk arabasıyla dolaştırmama izin vermişti." Ne var ki bu anıda çocuğun kendini yalnızca kendinden güçsüz olanların yanında rahat hissettiğini, ayrıca annesine hayli bağımlı durumda yaşadığını düşünmemiz ve bunu gösteren belirtileri saptamaya çalışmamız yerinde olacaktır. Beri yandan, dünyaya gelecek bir kardeşin bakımında ağabeyin ya da ablanın yardımına başvurmak, onun kardeşiyle ilgilenmesini sağlamak ve kardeşin esenliği için gerekli sorumluluğun bir bölümünü kendisinin üstlenmesine izin vermek her zaman için tutulacak en iyi yoldur. Bu işin başarılması durumunda, çocukların yeni doğmuş küçük kardeşlerine aile bireylerince gösterilecek ilgi ve dikkati kendi önemlerine getirilmiş bir kısıtlama gibi algılaması geniş çapta önlenecektir.

Çevresinde başkalarını görmek istemek, her zaman başkalarına karşı duyulan ilginin bir kanıtı sayılamaz. İlk anısının

ne olduğu sorulan bir kız şu yanıtı vermiştir. "Ablamla ve iki arkadaşımla oynuyordum." Çocuğun topluma nasıl uyum sağlamaya çalıştığını bu yanıttan görebiliyoruz kuşkusuz. Ne var ki, "Yalnız kalmaktan korkuyorum" demesi üzerine çocuğun yanıtıyla aslında bir başka şeyi dile getirmek istediğini anlıyoruz. Dolayısıyla, çocukta yeterli bir bağımsızlığın bulunmadığına ilişkin belirtileri aramamız gerekiyor.

Bir kez yaşama verilen anlam saptanıp anlaşılmaya görsün, bütün bir kişiliğin kapısını bize aralayacak anahtarı ele geçirmiş sayılırız. İnsan karakterinin değişmeden kaldığı ileri sürülür bazen; ama böyle bir savı ileri sürenler, kişinin yaşam içindeki konumunu kavramalarını sağlayacak anahtarı asla ele geçiremeyenlerdir. Daha önce belirttiğimiz gibi, başlangıçta işlenen hata ortaya çıkarılamadıkça, ne ikna edici sözler, ne uygulanacak bir tedavi başarı sağlayacaktır. Başarı vaat eden tek tedavi yöntemi, eskisinden güçlü bir toplumsal bilince yer veren daha cesur bir yaşama bireyi alıştırmaktır. Ayrıca, toplumsal bilinci nevrozlara karşı eğilimden bizi koruyacak tek güçtür. Bu yüzden çocukları toplumsal bilinçle donatacak gibi eğitip bu yönde onları cesaretlendirmek, onların kendi yaşıtlarıyla özgürce ilişki kurmalarına, toplumsallık duygusunu geliştirecek ödevler üzerinde çalışıp oyunlar oynamalarına izin vermek son derece önemlidir. Toplumsal bilincin gelişmesinin karşısına çıkarılacak her engel, alabildiğine ciddi sonuçlar doğuracaktır. Örneğin, yalnız kendisini düşünmesini öğrenen şımartılmış bir çocuk, yetersiz toplumsallık duygusunu kendisiyle okula taşıyacak, ancak öğretmenin gözüne girmesine yetecek kadar sınıftaki çalışmalara katılacaktır. Ancak, kendisine bir yarar sağlayacağını tahmin ettiği zaman dinleyecektir dersleri. Büyüyünce de yetersiz toplumsallık duygusu giderek daha tehlikeli sonuçlara yol açacaktır. Yanlış yola sapınca kendini, sorumluluk bilincine sahip olacak, bağımsız davranacak gibi eğitmekten el çekecek, büyüdüğünde de gerekli hazırlıklardan tümüyle yoksun olarak yaşamın sınavları karşısında kendini bulacaktır.

Ama hatalı gelişiminden ötürü kendisini paylayıp suçlayamayız, olumsuz sonuçlarını üzerinde hissetmeye başlayınca bu gelişim hatasını düzeltmesi için kendisine yardım edebiliriz ancak. Örneğin, asla coğrafya dersi görmemiş bir çocuktan bu bilim dalındaki sınavı başarıyla vermesini bekleyemeyeceğimiz gibi, toplumsal bilince sahip olacak gibi eğitilmemiş çocuktan da, toplumsal bilinci gerektiren ödevlerle yüz yüze kaldığında, doğru dürüst bir tepki göstermesini beklemeyiz. Ne var ki her yaşam sorununun çözümü toplumla ortak çalışma gücünün varlığını gerektirir; her ödevin toplum yapısı içinde, insanlığın esenliğine yararı dokunacak gibi üstesinden gelinmesi zorunludur. Ancak yaşamın anlamının kamu yararına eylemlerde bulunmak olduğunu kavradığı zamandır ki, insan karşılaşacağı güçlükleri cesaretle ve başarı umuduyla göğüsleyebilecektir.

Yaşamı anlamlandırmada ne gibi hatalara düşülebileceğini anne ve babaların, öğretmenlerin ve psikologların bilerek, kendilerinin aynı hataları yapmamaları durumunda şuna inanabiliriz ki toplumsallık duygusundan yoksun çocuklar, kendilerindeki yetenekleri ve yaşamın içerdiği olanakları daha açık seçik hissedecektir. O zaman yaşamın önlerine çıkaracağı ödevler karşısında uğraşıp didinmeyi elden bırakmayacak, kendilerine kolay bir çıkış yolu aramayarak ödevlere yan çizmeyecek ya da yükü başkalarının üstüne yıkmaya kalkmayacaklardır; kendilerine daha yumuşak davranılıp özel bir yakınlık gösterilmesini beklemeyecek, kendilerini aşağılanmış hissetmeyecek, kafalarından intikam düşüncesini geçirmeyecek ya da "Yaşamanın yararı ne? Ne veriyor bana yaşamak?" diye sormayıp şöyle söyleyecektir: "Biz, kendi yaşamımıza gereken biçimi vermek zorundayız. Bu oldum olası boynumuzun borcudur ve bunun altından kalkabilecek gücümüz vardır. Biz eylemlerimizin efendisiyiz. Yeni bir şey mi yaratılacak ya da eski bir şeyin yerine yeni bir şey mi koyulacaktır, bu yalnızca bizim işimizdir." Yaşam bu şekilde birbirinden bağımsız bireylerin ortak çalışması olarak görüldü mü, insanlığın ilerlemesinde sınır yoktur.

2. RUH ve BEDEN

Ruhun mu bedeni, yoksa bedenin mi ruhu yönettiği konusunda insanlar sürekli tartışmıştır. Tartışmaya filozoflar da karışmış, bazıları beriki, bazıları da öteki görüşü savunmuştur; birinci görüşü savunanlar kendilerini idealist, ikinci görüşü savunanlarsa materyalist diye nitelendirilmiştir. Taraflar görüşlerinin doğruluğunu göstermek için binlerce kanıt toplayıp öne sürmüştür. Ne var ki sorun başta nasılsa yine öyle zihinleri bulandırmış durmuş, bir türlü kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Bireysel psikoloji, sorunun çözümüne belki bir ölçüde katkıda bulunabilir; çünkü ruhla beden arasındaki karşılıklı yoğun etkileşim bu psikolojinin uğraş alanını oluşturmaktadır. İnsan, ruhuyla ve bedeniyle bir bütün olarak bireysel psikolojide tedaviye çalışılır; uyguladığımız tedavi yöntemi sağlam temellere oturmadı mı, tedavi edeceğimiz insana yardım elini uzatamayız. Bireysel psikoloji kuramımızı kesinlikle deneyimlerimizden çıkarmaktayız ve bu kuramın pratiğe uygulanabilme sınavından yüzünün akıyla çıkması gerekiyor. Bizler, ruhla beden arasındaki etkileşimlerin ortasında yaşamakta, doğru görüşün hangisi olduğunu saptamak zorunluğunu duymaktayız.

Bireysel psikolojinin bulgulamaları, sorundaki sivriliği hayli törpülemekte, onu bundan böyle "ya böyle, ya şöyle" sorusu olmaktan çıkarmaktadır. Gördüğümüz kadarıyla gerek ruh, gerek beden yaşamın dışavurum biçimleridir, yaşam bütününün parçalarıdır ikisi de. Biz bireysel psikologlar, bu yaşam-

sal bütünlük içinde ruh ve beden arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamaya çalışmaktayız. İnsanın yaşamı devingen bir varlığın yaşamasıdır, dolayısıyla kendisi için yalnızca bir beden geliştirilmesi insan için yeterli değildir. Bir bitki bulunduğu yere sımsıkı kök salar, olduğu yerde kalır hep, bir yerden kalkıp bir başka yere gitme gücünden yoksundur. Bu yüzden, bitkide bir ruhun ya da en azından bizim kavrayabileceğimiz ruh gibi bir şeyin bulunduğunun saptanması hayli büyük bir süpriz olacaktır. İleriyi görecek ya da ileriye yönelik sonuçlar çıkaracak bir gücün varlığı bitkinin işine yaramazdı. Diyelim böyle bir güç vardır bitkide. "İşte oradan biri geliyor, bir dakika sonra üzerime basıp geçecek, ben de ayaklarının altında ezilip can vereceğim" diye düşünmesinin ne yararı dokunacaktır kendisine. Böyle düşünebilse bile ayaklar altından bir kenara çekilebilme gücünü gösteremeyecektir.

Oysa devinebilen bütün yaratıklar ileriyi görebilir ve hangi yönde devinmeleri gerektiğini kestirebilirler; bu gerçek de, onların bir usa ya da ruha sahip olduğunu varsaymamızı zorunlu kılar.

"Akıl denilen şey vardır sizde mutlaka
Böyle nasıl devinip durabilirdiniz yoksa"

(Hamlet, 3. perde, 4. sahne)

Hangi yönde devinilebileceğinin önceden görülüp kestirilmesi, ruhun temel ilkesidir. Bunu bildik mi ruhun bedeni nasıl yönettiğini anlamamamız için neden kalmaz: Ruh, bedensel devinimlerin amacını belirler. Her an rasgele bir devinimde bulunması beden için asla yeterli sayılamaz, bu yoldaki çabaların bir amaç taşıması zorunludur. Bir devinimin hangi doğrultuyu izlemesi gerektiğine karar vermek ruhun işi olduğuna göre, yaşamda kılavuzluk işini de ruh üstlenir. Ama beri yandan beden de ruhu etkiler; devindirilmesi gereken bedendir çünkü. Ruh bedeni, yalnızca bedenin sahip olduğu ya da eğitim sonucu bedene kazandı-

rılabilecek güçlerle uyum içinde devindirebilir. Örneğin ruh Ay'a doğru yola düşmesini bedene önerdi mi, bedenin sınırlamalarını dikkate alan bir yöntem keşfetmediği sürece bir başarı sağlayamayacaktır. İnsanlar, başka yaratıkların hepsinden daha çok hoşlanır devinimden. Öbür yaratıklardan daha çok sayıda devinim biçimini tanıdığı gibi –örneğin ellerin pek çeşitli devinimlerinden açıkça görülür bu– kendi devinimleriyle çevresini de devingen duruma geçirme bakımından daha üstün bir güçle donatılmıştır. Bu yüzden insan ruhunda ileriyi görme gücünün bütün yaratıklardan üstün düzeyde geliştiğini ve belli koşullardaki durumunu düzeltme amacına yönelik bir çabanın en açık seçik karıtlarını insanda gözlemleyebileceğimizi söyleyebiliriz.

Hatta bunun da ötesinde her insanda belirli amaçlara yönelik belirli devinimlerin gerisinde bütün bunların hepsini içeren bir tek devinimin varlığını görebiliriz. Tüm devinim çabalarımız, bizde güven duygusu uyandıracak bir konuma ulaşma amacına yöneliktir. Yaşamın tüm güçlüklerinin üstesinden geldiğimiz, çevremizi saran koşullar karşısında güven içinde ve başarıyla amaca ulaşacağımız duygusudur bu. Gözlerimiz bu amaca çevrilmiş olarak, tüm devinim ve dışavurum biçimlerimizin birbirine uyum sağlaması ve bir araya toplanması gerekir: Ruh, kesin ve ideal bir amaca ulaşması gerekiyormuş gibi kendini geliştirmek zorundadır. Bedende de bu durum değişik değildir, beden de birlik ve bütünlük peşinde koşar. O da varlığında çekirdek halinde taşıdığı ideal bir amacı göz önünde tutarak geliştirir kendini. Örneğin, cildimizde bir yer zedelendi mi, bütün vücudumuz zedelenen yeri onarmaya çalışır. Ama içindeki doğuştan var olan olanakları geliştirme çabasında beden yalnız değildir, bu süreçte ruh da yardımcı olur kendisine. Egzersizlerin, antrenmanlarının ve koruyucu sağlığın değeri genelde uzun bir süre önce karıtlanmıştır; bütün bunlar en son amaca varma çabasında ruhun bedene katkılarıdır.

İnsanın hayata gözlerini açtığı andan başlayarak büyüme ve gelişmeden oluşan ortaklık, sonuna kadar kesintisiz sürüp

gider. Ruh ve beden bir bütünün birbirinden ayrılmaz parçaları olarak el birliğiyle çalışır. Ruh bir motora benzer, bedende keşfedebileceği tüm olanakları harekete geçirir ve karşılaşacağı tüm güçlüklerde bedenin kendisine güven ve üstünlük sağlayacak bir konumu ele geçirmesine katkıda bulunur. Bedendeki her kıpırtı, her dışavurum ve her belirtide ruhun güttüğü niyet ve amaçların damgasını görürüz. Devinen bir insanın devinimin-de bir anlam saklıdır. Gözlerini devindirir insan, dilini oynatır, yüzdeki kaslarını hareket ettirir. Yüzü belli bir ifadeye bürünür, yüzünde belli bir anlam açığa vurur kendini. Onu böyle bir anlamla donatan ruhtur. Böylece psikolojinin, ruhun bu biliminin aslında neyle uğraştığını yavaş yavaş görebiliriz. Psikolojinin görevi, bireyin bütün dışavurum biçimlerinde saklı anlamı araştırmak, bireyin amacının kapısını bize aralayacak anahtarı ele geçirmek ve bu amacı başka bireylerin amaçlarıyla karşılaştırmaktır. Bedenin kesin güvenlik amacına ulaşma çabasında, ruh her zaman bu amacı somut duruma getirmek zorunluluğu karşısında bulur kendini; titiz bir hesabın sonunda şöyle demesi gerekir: "Güvenlik falan noktadadır; şu yönde ilerlersem ona kavuşabilirim." Elbet bu yapılırken hesapta yanılma olasılığı da yok değildir; ama belirli bir amaç ve amaca götürecek belirli bir yönden yoksunsa, hiçbir devinim gerçekleşemez. Elimi kaldıracaksam, ruhumda önceden bu devinim için bir amacın belirlenmiş olması gerekir. Ruhun seçtiği yön bireyin başına dert açabilir; ama ruh böyle bir yönü seçmişse, yanılgıya düşerek onu birey için yararlı görmesindendir. Dolayısıyla, tüm psikolojik hatalar, devinim yönünün seçilmesinde içine düşülen hatalardır. Kesin güvenlik amacı bütün insanlarda ortaktır; ama bazıları bu amaca götürecek yön konusunda hataya düşer, devinimleri yanlış yollara sürükler kendilerini.

Bir dışavurumu ya da bir belirtiyi (semptom) görüp de gerisinde saklı anlamı ele geçiremedik mi, izleyeceğimiz en iyi yol, onu ana hatlarıyla salt bir devinime indirgemektir. Çalma eylemini ele alalım örneğin. Çalmak bir başkasının olan bir şeyi ken-

dinden yana devindirmektir. Şimdi de söz konusu devinimin amacına bir göz atalım: Amaç, kendi mülkiyetindeki nesneleri çoğaltarak kendini daha çok güven altında hissetmektir. Yani devinimin çıkış noktası, yoksulluk ve yağmalanmışlık duygusudur.

Bundan sonra atılacak adım, söz konusu insanın hangi koşullar içinde yaşadığını ve hangi bakımdan kendini yağmalanmış hissetiğini saptamak olacaktır. Sonunda o kişinin içinde yaşadığı koşulları değiştirmek ve yağmalandığı duygusunu yenebilmek için gereken yolu izleyip izlemediğini, hırsız dostumuzun amacına ulaşmak için seçtiği yöntemde hataya düşüp düşmediğini görebiliriz.

Varmak istediği kesin amaç konusunda bir eleştiri yöneltemeyiz kendisine, ama amacını gerçekleştirmede yanlış bir yol seçtiğini belki gösterebiliriz.

İnsanların yaşadığı ortamda gerçekleştirdiği değişikliklerin tümünü uygarlık diye niteleriz ve uygarlık insan ruhunun bedeninden yapmasını istediği devinimlerin bir sonucudur. Ruhumuz, çalışmalarımızın esin kaynağıdır. Bedenimizin gelişimi ruhumuz tarafından yönlendirilip desteklenir. İnce elenip sık dokunulduğu zaman insanın dışavurumları arasında bir tek devinim bulamayız ki ruhun belli bir amaca yönelikliğinin damgasını taşımasın. Ancak, ruhun oynadığı rolde aşırı ileri gitmesi arzu edilir bir şey değildir. Güçlüklerin üstesinden gelmek istiyorsak, bedensel bakımdan formda olmak zorundayız. Dolayısıyla ruh, bedenin kendini savunup hastalıklardan, dertlerden, ölümden, çeşitli zararlardan, kazalardan ve fonksiyon kayıplarından korunabileceği gibi çevresel koşulları etkileyip değiştirmeye çalışır. Bunun için de haz ve elem duyma, hayal kurma, iyi ve kötü durumlara uyum sağlama yeteneğiyle donatılmışızdır. Duygular, bedenin belli bir duruma belli bir davranış biçimiyle karşı çıkabilmesini sağlar. Hayal kurmalar ve özdeşleşmeler, ileriyi görmede başvurulan yöntemlerdir; ama

hayal kurmaların bunun dışında da gördüğü işler vardır. İnsanda öyle duygular uyandırırlar ki, beden bu duyguların gösterdiği doğrultuda eylemlerde bulunur. Böylece bir insanın duyguları onun yaşama verdiği anlamın, onun çabaları için belirlediği amacın damgasını taşır. Duygular bedeni egemenlikleri altında bulundururlarsa da, büyük ölçüde bedene bağımlı değillerdir: Her zaman ve ilk planda insanın amacıyla bunun beraberinde getirdiği yaşam üslubuna bağımlı durumdadırlar.

Kuşkusuz, bedeni egemenliği altında bulunduran yalnızca yaşam üslubu değildir. Yaşam üslubu başka yerden yardım görmeksizin tek başına bedensel dışavurumlara yol açamaz. Yaşam üslubu, bedeni belli eylemlere yöneltebilmesi için duyguların desteğini gereksinir. Bireysel psikolojinin benimsediği yeni bir görüş de, duyguların asla yaşam üslubuyla çelişemeyeceğidir. Ne zaman belli bir amaç söz konusu olursa, duygular söz konusu amaca ulaşılmasını kolaylaştıracak bir havaya bürünür. Bunu söylemekle, fizyoloji ya da biyoloji alanına girmiş olmayız: Duyguların oluşumu kimyasal kuramlarla açıklanamaz ya da kimyasal inceleme ve araştırmalarla önceden belirlenemez. Bireysel psikolojide fizyolojik olayları önkoşul olarak benimsememiz gerekirse de bizim için önem taşıyan psikolojik amaçtır. Korkunun sempatik ya da parasempatik siniri etkilemesi bizi fazla ilgilendirmez, biz daha çok korkunun amaç ve hedefini merak edip araştırırız.

Korku, bastırılmış cinselliğin bir sonucu ya da doğum sırasında yaşanan talihsiz olayların bir kalıntısı gözüyle görülemez. Bu tür açıklamaların hiçbir değeri yoktur. Şunu biliyoruz ki annesinin hep yanı başında bulunmasına, annesinin destek ve bakımına alışmış çocuk, nereden kaynaklanıyor olursa olsun korkuya, annesine her dediğini yaptırmada pek etkili bir silah gözüyle bakabilir. Beri yandan, öfkenin bedensel belirtilerinin tanımıyla yetinemeyiz; deneyimlerimiz bize göstermiştir ki öfke belli insan ya da belli durum karşısında üstünlük sağlamak için başvurulan yardımcı bir araçtır. Bedensel ya da ruhsal bir dışa-

vurumun temelinde kalıtımsal koşulların yattığını kanıtlanmış bir gerçek olarak kabullenebiliriz: ama bizi daha çok ilgilendiren, belli bir amaca varmada bireyin bu koşullardan ne ölçüde yararlandığıdır. Bu, görüldüğü kadarıyla doğru sayılacak biricik psikolojik çıkış noktasını oluşturur.

Her insanda duyguların, o insanın kendi amacına varması için kesin önem taşıyan yönde ve boyutlarda güçlenip geliştiğini görürüz. İnsanın korkusu ya da cesareti, neşesi ya da kederi her zaman yaşam amacıyla uyum içindedir; görece şiddeti ve ağırlığı, beklentimize hiçbir zaman aykırı düşmemiştir. Üstünlük amacına üzüntü sayesinde ulaşan insan neşeli olamaz ve elde edeceği başarılardan memnunluk duyamaz. Kendini mutlu hissedebilmesi için mutlaka acınacak durumda olması gerekir. Ayrıca, gözlemlediğimiz bir başka şey de duyguların bireyin gereksinimine göre ortaya çıkması ya da kaybolmasıdır. Meydan korkusu olan kimse, evden sokağa çıkmadığı ya da bir başkasına zulmettiği zaman bu korkuyu duymaz olur. Bütün nevrozlular başkalarına söz geçirebilecekleri kadar kendilerini güçlü hissedebilecekleri yerde bulunmak ister, yaşamın öteki taraflarında oyalanmaktan kaçarlar.

Yaşam üslubu gibi bireyin ruhundaki duygusal havayı da önceden belirleyebiliriz. Örneğin, korkak biri kendinden güçsüz kişiler karşısında büyüklenerek davransa ya da başkaları tarafından kollanıp gözetildiği için cesur görünse bile, her zaman bir korkak olarak kalır. Korkaklığından evinin kapısına üç kilit birden vurur belki, çevresine polis köpekleri ve çeşitli tuzaklar yerleştirir, beri yandan korku diye bir şey bilmediğini ileri sürer. Kimse de kalkıp ondaki korkunun varlığını kanıtlayamaz; ama böyle kişilerin kendilerini korumak amacıyla harcadıkları çaba, karakterlerindeki korkaklığı yeterince açığa vurur.

Cinsellik ve sevgi alanında da benzeri kanıtları ele geçirebiliriz. Cinsellik duyguları, her zaman insanın cinsellik amacına yaklaşmak istemesi durumunda oluşup ortaya çıkar. İnsan, amacıyla çelişen ödev ve hedefleri bütün güçlerini toparlayarak

bir kenara itmeye çalışır. Örneğin iktidarsızlık, erken boşalma, sapıklık ve cinsel soğuklukta karşılaşılan cinsellik duyguları ve işlevlerindeki yetersizlik, cinsel amaçla bağdaşmayan hedefleri bir kenara bırakmaya yanaşmak istenmeyişinden kaynaklanır. Söz konusu bozukluklar, her zaman yanlış üstünlük amacının ve hatalı bir yaşam üslubunun sonucudur. Bu bozuklukları yaşayan kişilerin başkalarına ilgi göstermeyerek başkalarından ilgi beklediğini görür, toplumsallık duygularında, cesaretlerinde ve ileriye yönelik girişim güçlerinde bir yetersizlikle karşılaşırız.

Bir ailenin ikinci çocuğu olan bir hastam, bir türlü yakasını kurtaramadığı suçluluk duyguları içinde kıvranıyordu. Gerek babası, gerek ağabeyi dürüstlüğe çok önem veren kimselerdi. Oğlan yedi yaşındayken bir gün okulda öğretmenine bir ev ödevini kendisinin yaptığını söylemişti; oysa gerçekte ödevi yapan ağabeyiydi. Bu yalanın yol açtığı suçluluk duygularını oğlan üç yıl içinde saklayıp açığa vurmamıştı. Üç yıl sonra öğretmenini arayıp bularak bir zamanlar söylediği korkunç yalanı itiraf etmiş, öğretmenin ise bu itiraf karşısında yaptığı şey oğlanla gülüp eğlenmek olmuştu. Bunun üzerine oğlan gözyaşları içinde babasına koşup işlediği suçu ikinci kez itiraf etmiş ve babasından daha çok anlayış görmüştü. Oğlundaki dürüstlükle gururlanan baba çocuğun davranışını övmüş, onu teselli etmişti. Babasının gözünde aklanmış olmasına karşın, çocuktaki suçluluk duygusu gelecekte de varlığını sürdürmüştü. Buradan ister istemez çıkaracağımız sonuç, küçük bir nedenden ötürü kendi kendini bu kadar suçlamakla oğlanın alabildiğine dürüst ve sorumlu bir kişi olduğunu ille de çevresine kanıtlamak istemesidir. Aile içinde sesini duyuran ileri düzeydeki ahlaki atmosfer, oğlanı dürüstlük konusunda sivrilip öne çıkmaya yöneltmiştir. Okulda başarılı çalışmalar yapma ve çevrenin ilgisini kazanma bakımından kendisini ağabeyinden aşağıda hisseden oğlan, kimsenin bilmediği gizli bir yoldan üstünlüğü ele geçirmeyi amaçlamıştır.

Yaşamının daha ileriki evresinde ise söz konusu suçluluk duygusuna daha başkaları gelip katılmıştır. Oğlan mastürbasyon yoluyla cinsel doyum sağlamaya başvurmuş, öğrencilik yıllarında baş dönmesi bir türlü yakasını bırakmamıştır. Ne zaman bir sınava girecek olsa, içindeki suçluluk duyguları güçlenmiştir. İleride ise bu tür sorunlar giderek çoğalmış, vicdanındaki duyarlılıktan ötürü oğlan ağabeyinden daha ağır bir yükün altında yaşamını sürdürmüştür; uğradığı başarısızlıkları bağışlatmak için de böyle bir yol izlemiş, bu sayede ağabeyiyle yine eşdeğer düzeye gelmeyi amaçlamıştır. Üniversiteden ayrılıp teknik bir meslekte şansını denemek istemiş, ama saplantı niteliğindeki suçluluk duyguları öylesine ciddi bir durum almıştır ki, bütün gücünü suçlarını bağışlaması için Tanrıya yalvarıp yakarmakla geçirmeye başlamış, bu da kendisine çalışmak için zaman bırakmamıştır.

Giderek durumu iyice kötüleşmiş, ister istemez bir kliniğe yatırılması gerekmiş, klinikte ise kendisine iyileşmez bir hasta gözüyle bakılmıştır. Bir süre sonra sağlığına kavuşup klinikten ayrılmışsa da, rahatsızlığı yeniden nükseder nüksetmez tekrar kliniğe kabul edilmesi için yetkililere başvurmuştur. Mesleğini değiştirip sanat tarihi okumuş, derken sınav zamanı gelip çatmıştır. Tatil günlerinin birinde bir kiliseden içeri girmiş, kalabalık insan topluluğu önünde kendisini yere atarak şöyle bağırmıştır: "Bütün insanların en günahkârı benim!" Böylece alabildiğine duyarlı vicdan sahibi biri olduğuna çevresinin dikkatini çekmeyi bir kez daha başarmıştır. Klinikten çıkarak eve dönmüş, günlerden bir gün çırılçıplak yemek salonuna inmiştir. Yakışıklı bir vücut yapısı olup bu bakımdan ağabeyiyle ve daha başkalarıyla rahatça boy ölçüşebilecek biridir.

Oğlanın içindeki suçluluk duyguları, başkalarından daha dürüst biri sayılacağını kanıtlama amacına yönelikti; bu yoldan kendisine bir üstünlük sağlamaya çalışmaktaydı. Ne var ki harcadığı çabalar yaşamın yararsız tarafına yönelikti. Sınavlardan ve işten kaçışı korkaklığının ve ruhundaki aşırı yetersizlik duy-

gusunun belirtisiydi; yakalandığı nevroz, kendisini yenilgiyle yüz yüze getireceğinden korktuğu her türlü etkinlikten bilerek uzak durmak istemesinden oluşuyordu. Bayağı çarelerden yararlanarak üstünlük sağlama eğilimi, kilisedeki kalabalık önünde kendini yere atışında ve yemek salonundaki sansasyonel olayda da kendini açığa vurmuştu. Yaşam üslubu bu her iki davranışı da beklemişti kendisinden ve içinde uyandırdığı duygular da tamamen bu amaca uygun düşmekteydi.

Daha önce gördüğümüz gibi, insan, yaşamının ilk dört ya da beş yılında ruhsal birlik ve bütünlüğünün bilincine varır, ruhla beden arasındaki ilişkileri kurup çatmaya başlar. Kendisindeki kalıtımsal malzemeyle çevresinden edindiği izlenimleri bir araya toplayarak üstünlük amacının hizmetine sunar. Beş yaşının sonuna doğru insanın kişiliği billurlaşıp ortaya çıkar. Yaşama verdiği anlam, izlediği amaç, kendisini bekleyen sorunlara ve ödevlere yaklaşım üslubu, duygusal eğilimleri, bütün bunlar söz konusu dönemde saptanıp belirlenir. Ancak hepsi de sonradan değiştirilebilir kuşkusuz, yeter ki insan bu çocuksu yaşam planının içerdiği yanlışlardan kendini kurtarabilsin. Nasıl önceki dışavurumları yaşam görüşüyle uyum içinde gerçekleşmişse, çocukluktaki yaşam planındaki yanlışların düzeltilmesinden sonraki dışavurumları da yeni yaşam görüşüyle uyum içinde gerçekleşecektir.

İnsan organları sayesinde çevreyle ilişki kurar, çevreden izlenimler edinir. Dolayısıyla, insanın organlarını kullanış biçimine bakarak çevreden hangi izlenimleri almaya hazır olduğu ve deneyimlerinden nasıl yararlanmayı düşündüğü konusunda bir yargıya varabiliriz. Bir insanın nasıl baktığını, söylenen bir şeyi nasıl dinlediğini, dikkatini çeken şeylerin neler olduğunu izledik mi, hakkında pek çok şey öğrenebiliriz. Vücut pozisyonlarının hayli önem taşımasının nedeni de budur; vücut pozisyonlarının organların nasıl geliştiğini ve dışarıdan edinilen izlenimlerden seçmeye gidilirken bu organlardan nasıl yararlanıldığını bize gösterir. Vücut pozisyonları her zaman belli anlamların damgasını taşır.

Artık psikoloji tanımımızı genişletebiliriz. Psikoloji, vücudu üzerindeki dış etkiler karşısında bir insanın takındığı tutumun anlaşılmasıdır. Değişik insanlarda ruh yapısındaki büyük farklılıkların nasıl ortaya çıktığını da bundan böyle açıklamaya çalışabiliriz. Çevresine gereği gibi uyum sağlayamayan ve çevrenin beklentilerini karşılamada zorlanan bir vücut, genel olarak ruh tarafından bir yük gibi algılanır. Bu yüzden, organları doğru dürüst gelişememiş çocuklar ruhsal gelişmelerindeki ciddi aksaklıklarla boğuşup durur. Böyle çocukların ruhları, kendilerine bir üstünlük sağlayacak düşüncesiyle bedenlerini devindirmekte hayli güçlük çeker. Başkalarının ulaştığı bir başarıya ulaşabilmek için, başkalarının harcadığından daha büyük ölçüde ruhsal çaba harcamaları, ruhsal konsantrasyonlarının da başkalarınınkinden daha ileri düzeyde olması gerekir. Bu da ruhu aşırı yük altında bırakır; ruh kendi kabuğuna çekilir, benmerkezci bir niteliğe bürünür. Organ yetersizliği ve devinim güçlükleriyle sürekli uğraşıp duran bir çocuk, kendi dışındaki nesne ve insanlara doğru dürüst ilgi gösteremez. Başkalarını düşünecek ne zaman, ne de olanak bulur; dolayısıyla, kendisinde yeterli ölçüde bir toplumsallık duygusunu ve başkalarıyla işbirliği içinde çalışacak gücü geliştiremez.

Yetersiz organlar pek çok aksaklıklığı beraberinde getirir; ama bu aksaklıklar insanın asla yakasını kurtaramayacağı şeyler değildir.

Yeter ki ruh etkinliğini korusun ve güçlükleri yenmek için sabır ve metanetle çaba göstersin, insanın ilk yaşam yıllarında fazla yük altında kalmamış diğer kimseler gibi büyük başarılar kazanacağına kuşku yoktur. Gerçekten de yetersiz organlara sahip çocuklar tüm özürlerine karşın normal organlarla yola çıkan çocuklardan çoğunlukla daha başarılı olabilir. Özür, kişiyi daha büyük ilerlemelere yönelten bir uyarı kaynağı oluşturur. Örneğin, gözlerindeki yetersizlik bir çocuğu olağanüstü bir çaba harcamaya iter. Nesneleri açık seçik görme çabası başkalarından daha çok uğraştırır kendisini, gözle görülen dünya

üzerinde başkalarından daha büyük bir dikkatle durur, renk ve biçimleri gereği gibi birbirinden ayırmaya daha çok önem verir. Sonunda öyle olur ki aradaki küçük ayrımları algılamak için nesnelere titizlikle bakmak ve bu konuda özel bir dikkat göstermek gereğini asla duymayan çocuklarla kıyaslandığında gözle görülür dünyayla ilgili olarak çok daha zengin bir deneyim edinirler. Böylece yetersiz organ büyük avantajlar sağlayan bir kaynağa dönüşür; ancak, bunun için güçlükleri yenmede ruhun gerekli yöntemi bulması şarttır.

Pek çok ressam ve yazarın görme özürlü olduğunu bilmekteyiz. Ama doğru dürüst eğitilmiş böyle kişiler söz konusu yetersizliklerin üstesinden gelebilmiştir. Ve nihayet gözleri zayıf kişiler, normal görme gücüne sahip kimselere kıyasla gözlerini daha büyük ölçüde çokyönlü kullanma becerisini kazanır. Aynı denge mekanizmasını solak ama solaklıklarını kimsenin pek fark etmediği çocuklarda belki daha kolay gözlemleyebiliriz. Evde ya da okul döneminin ilk günlerinde bu gibi çocuklara yetersiz sağ elleri kullandırılmaya çalışır. Dolayısıyla yazı, resim ve el işi derslerinde gerçekten fazla başarı sağlayamazlar. Ne var ki ruhun bu gibi güçlüklerin üstesinden gelmesi durumunda, bir çocuğun yetersiz sağ elini büyük bir ustalıkla kullanabileceğini söyleyebiliriz. Ve gerçekten böyle olmaktadır; pek çok durumda solak çocuklar sonunda sağlaklardan daha iyi yazı yazan, daha iyi resim yapan, el işlerinde daha başarılı çocuklar olup çıkmaktadır. Doğru seçilecek bir yöntem, şevk, egzersiz ve antrenman sayesinde bir dezavantaj, avantaj durumuna dönüştürülmektedir.

Ancak toplumun esenliğine katkıda bulunmak isteyen, ilgisi yalnızca kendi üzerinde yoğunlaşmayan çocuklardır ki, organsal yetersizliklerini başarıyla dengeleyebilir. Yalnızca güçlüklerden yakayı sıyırmaya bakan çocuklar, her zaman öteki çocuklardan geride kalır. Emek ve zahmetleri için gözleri önünde bir amacın bulunup söz konusu amaca erişilmesini, amacın önüne duracak engellerden daha önemli görmeleri durumunda cesaretlerini

koruyabilirler. Önemli olan, ilgi ve dikkatlerinin neyin üzerine yöneltildiğidir. Zor bir görevin üstesinden gelmeleri gerekiyorsa, bunu başarabilecek türden egzersizler yaparak kendilerini hazırlamaları pek doğaldır. Böyle bir durumda karşılaşacakları güçlükleri kendilerini başarıya götürecek merdivenin basamakları olarak görürler yalnız. Gelgelelim mağduriyetlerini vurgulamaktan başka şeyi umursamayan ya da salt bu mağduriyetlerinden yakayı kurtarmak amacıyla savaşan çocukların gerçekten ilerlemeleri söz konusu olamaz. Sadece beceriksizliği üzerinde düşünmekle ya da biraz daha az beceriksiz olmasını dilemekle, hele kendisiyle pek bir iş yapmaktan kaçmakla beceriksiz bir sağ eli terbiye edip becerikli bir sağ ele dönüştürmenin yolu yoktur. Bunu yapabilmenin tek çaresi pratik egzersizlerdir; beri yandan, beceriksiz sağ elle pratik ödevleri başarmak için duyulacak hevesin, o zamana kadar bu alanda karşılaşılan beceriksizliklerin doğurduğu yılgınlıktan daha güçlü şekilde içte duyumsanması gerekir. Güçlerini toplayıp sorunlarını yenmeye yöneltilecek bir çocuğun, yapacağı çalışma için kendisi dışında bir amaca sahip olması zorunludur; öyle bir amaç ki gerçeğe, başka insanlara ve toplumla işbirliğine karşı gösterilecek ilgiyi kendisinde bir araya toplasın. Kalıtsal yatkınlıklara ve bunların ne yolda kullanıldığına ilişkin güzel bir örnekle, idrar yollarında anomaliler bulunan aileler üzerindeki araştırmalarım sırasında karşılaşmıştım. Söz konusu ailelerin çocukları sık sık yataklarını ıslatmaktaydı. Organsal yetersizlik bu gibi çocuklarda gerçek bir olgudur; söz konusu yetersizlik böbrekte ya da mesanede açığa vurur kendini ya da bir *spina bifida*'nın* varlığıyla kendini belli eder; kalça bölgelerindeki bir naevus, bir ben çoğunlukla bu vücut bölgesindeki bir yetersizliğin varlığını gösterir. Ne var ki yatağını ıslatmanın yalnızca organsal yetersizlikten kaynaklandığı söylenemez. Yatağını ıslatan çocuk yetersiz organlarının

* Omurga kanalının arka duvarının bir bölümünün açık olması (Çev. n.).

zoruyla davranmaz, organsal yetersizliğinden kendine göre yararlanmaya bakar. Örneğin kimi çocuklar vardır, yatağını geceleri ıslatır, gündüzleri ise bunu yapmazlar. Bazen de bakarsınız söz konusu alışkanlık, çevre koşullarında ya da anne ve babanın çocuğa karşı tutumunda baş gösteren bir değişikliğin sonucu olarak ansızın kaybolur ortadan. Zekâ geriliği olanlar dışındaki çocukların yataklarını ıslatması önlenemeyecek bir olay değildir, yeter ki çocuk organsal yetersizliğinden hatalı amacına ulaşmakta yararlanmaktan vazgeçsin.

Ne var ki yatağını ıslatan çocuklar, sıklıkla kendilerindeki bu hastalığı yenmeye değil de tersine onu sürdürmeye teşvik edilirler. Akıllı bir anne bu kötü alışkanlığın nasıl ortadan kaldırılacağını bilir. Ama anne beceriksiz biriyse, gereksiz sıkıntı varlığını korur. İdrar yolları yetersizliğine rastlanan ailelerde idrar yapmaya ilişkin konular çoğunlukla aşırı derecede önemsenir. Bu gibi ailelerde çocukların yataklarını ıslatmasının önüne geçmek isteyen anneler, gereksiz yere çok sert önlemlere başvurur. Yatağını ıslatma olayının aile içinde ne kadar önemsendiğini fark eden bir çocuk büyük bir olasılıkla diretecek, annesinin davranışını bu tür bir eğitime yönelteceği protesto için mükemmel bir fırsat bilecektir. Anne ve babasının davranışına karşı çıkan çocuk, yönelteceği saldırı için onların en zayıf noktalarını arayıp bulur. Tanınmış bir Alman toplumbilimcisi, suç işleyenlerden şaşırtıcı derecede büyük bir bölümünün, suçların önlenmesiyle görevli ailelerden, örneğin yargıç, polis ve gardiyan ailelerinden geldiğini saptamıştır. Öğretmen ailelerinin çocukları, gelişimlerini inatla ağırdan alırlar. Benim kendi deneyimlerim de çoğu zaman bunun doğruluğunu göstermiştir; ayrıca, ben, hekimlerin çocukları arasında şaşılacak denli çok sayıda nevrozluya, rahiplerin çocukları arasında da yine şaşılacak denli çok suçluya rastladım. Anne ve babalarının böbrek ve mesane fonksiyonları üzerinde aşırı önemle durmaları, çocukların kendilerine özgü bir istemleri bulunduğunu anne ve babalarına göstermeleri için ele geçmez bir fırsat oluşturur.

Beri yandan, yatağını ıslatmak, gerçekleştirmeyi amaçladığınız eylemlere uygun düşecek duyguları içimizde yaratmada düşlerden nasıl yararlanıldığını gösteren güzel bir örnektir. Yatağını ıslatan çocuklar sık sık düşlerinde yataktan kalkıp tuvalete giderler. Buna da yataklarını ıslattıkları için bir özür olarak bakarlar, ne de olsa yataktan kalkıp tuvalete gitmişlerdir, öyleyken yataklarını ıslatmışlarsa ne gelir ellerinden. Yatağını ıslatmanın amacı genelde önemsenmek, başkalarını tahakküm altına almak, gece olsun, gündüz olsun çevresindekilerin dikkatini kendi üzerinde toplamaktır. Bazen de bir karşı koymanın belirtisi kimliğiyle ortaya çıkan bu alışkanlık, bir savaş ilanının yerini tutar. Öyle ya da böyle, yatağını ıslatmanın gerçekten dâhiyane bir dışavurum biçimi olduğu görülür; çocuk, ağzıyla konuşmayı bırakıp mesanesiyle konuşmakta, düşüncesini dile getirmede organsal yetersizliğinden sadece bir araç olarak yararlanmaktadır.

Söylemek istediklerini bu yoldan dile getiren çocuk her zaman bir gerilim durumunda yaşar. Sıklıkla, dikkat ve ilginin biricik odak noktası olma konumunu sonradan yitiren şımartılmış çocukların arasında yer alır. Belki ailede ikinci bir çocuk dünyaya gelmiştir de annenin bütün ilgi ve sevgisini kendi üzerinde toplaması güçleşmiştir. Bu durumda, hoş bir davranış sayılmamasına karşın, yatağını ıslatarak annesinin yakın ilgisini yeniden ele geçirmeyi amaçlar. Yatağını ıslatarak annesine şöyle demek ister adeta: "Senin düşündüğün kadar büyümüş değilim henüz. Benimle hâlâ ilgilenmen gerekiyor." Daha başka koşullarda ya da bir başka organsal yetersizlikte seçilecek davranış biçimi, kuşkusuz daha değişik olacaktır. Annesiyle arasındaki sıcak ilişkiyi sağlamak için, çocuk çıkaracağı seslerden yararlanacaktır belki; huysuzlanacak ya da geceleyin bağıracaktır. Bazı çocuklar vardır, geceleri yataklarından kalkıp dolaşır, kötü düşler görür, yataktan düşer, susayıp su isterler. Bütün bu dışavurumların arka planındaki psikolojik neden birbirine benzer. Seçilecek dışavurum biçimi,

kısmen çocuğun organlarının durumuna, kısmen de çevrenin tutumuna bağlıdır.

Ele aldığımız vakalar gayet açık bir şekilde ruhun beden üzerindeki etkisini gösterir. Çok büyük bir olasılıkla ruh, bedensel dışavurum biçimlerinin seçimini etkilemekle kalmaz, vücut yapısının bütününü etkileyip yönetir. Ancak, böyle bir varsayım için elimizde dolaysız bir kanıt bulunmamaktadır; bunun ileride bir gün kanıtlanabileceğini tasarlamak da doğrusu güçtür. Ne var ki deneyimler açıkça böyle olduğunu göstermektedir. Bir çocuk korkarsa, korkaklığı bütün gelişiminde kendini açığa vurur, bedensel işler başarmayı hiç önemsemez böyle bir çocuk, daha doğrusu bunun kendisi için erişilmez bir şey olduğuna inanır. Dolayısıyla, kaslarını ciddi şekilde geliştirmek için çaba harcamayı aklına getirmez, kasların gelişimini uyaracak dış etkileri normal olarak kendisinden uzakta tutmaya bakar.

Söz konusu dış etkilere açık olan ve kasların geliştirilmesi uyarılarını dikkate alan çocuklar, fizik kondisyon bakımından ilerlemeler kaydeder; bu yönde çalışması engellenen çocuklar ise gereken ilerlemeyi gerçekleştiremez.

Bu gibi gözlem ve düşüncelerden haklı olarak çıkaracağımız sonuca göre, vücut yapısı ve vücut gelişimi ruhun etkisi altında olup ruhsal kusur ve hataları yansıtır. Çoğunlukla öyle bedensel dışavurumlar gözleyebiliriz ki, ruhsal yetersizliklerin kesin sonuçlarıdır, bir güçlüğün üstesinden gelinmesini sağlayacak doğru yolun ele geçirilemediğini gösterir.

Örneğin, ilk dört ya da beş yaşlarında iç salgı bezlerinin çalışmasının bile ruh tarafından etkilendiğini kesinlikle söyleyebiliriz. Yetersiz bezler davranış üzerine asla zorlayıcı etki yapmaz; beri yandan bezlerin kendileri sürekli olarak çevresel koşullar, çocuğun dış izlenimleri kabulleniş tarzı, ayrıca ruhunun yaratıcı faaliyeti tarafından etki altında tutulur.

Bizler için bir diğer kanıtın anlaşılıp benimsenmesi belki daha kolaydır; çünkü bizim için daha bildik bir kanıttır ve kalıcı

bir bedensel yatkınlıktan değil, dışavurum biçiminde geçici bir değişiklikten oluşur. Her duygu belli ölçüde bedensel bir dışavurumla belli eder kendini. Her insan heyecanının somut biçimde, belki konumunda, belki yüzünde, belki bacaklarının ve dizlerinin titremesinde açığa vurur. Benzeri değişiklikleri organların kendilerinde de saptayabiliriz. Örneğin, insanın yüzünün kızarması ya da benzinin sararması kan dolaşımını etkiler. Öfke, korku, üzüntü halinde ya da insanın kapılacağı bir başka histe bedenimiz her zaman duyurur sesini; her insanın bedeni de kendine özgü dille konuşur. Korktuğu bir durumla yüz yüze gelen insan titremeye başlar; bir başkası kalbinde çarpıntı hisseder; yine bir başkasının saçları diken diken olur. Bazı kimseler de terler ya da nefes alıp vermekte zorlanır, ürküp geriler birden ya da oldukları yere çöküp oturur. Kimi kez vücudunun gerilim durumunda bir değişiklik baş gösterir, iştah kaybolur, mide bulanır. Bazı kişilerde söz konusu emosyanlara en şiddetli tepkiyi mesane gösterir, bazılarında ise cinsel organlar aynı işi yapar. Pek çok çocuk vardır ki sınavlarda cinsel organlarının uyarıldığını duyumsar; canilerin işledikleri cinayetten sonra bir geneleve yollandıkları ya da kalkıp sevgililerine gittikleri sağlam kanıtlarla saptanmıştır. Bilim alanında şehvetle korkunun birbirine sımsıkı bağlı olduğunu ileri süren psikologlar görürüz; beri yandan öyle psikologlar da vardır ki ikisi arasında en ufak bir ilişkinin bulunmadığını söylerler. Her iki tarafın görüşü de kendi kişisel deneyimlerinden kaynaklanır; bazılarına göre şehvetle korku arasında bir ilişki vardır, bazılarına göre yoktur.

Bütün bu değişik davranış biçimleri, değişik insan tiplerinde karşımıza çıkar. Bunların belki bir ölçüde kalıtımsal nitelik taşıdığı kanıtlanabilir ve söz konusu bedensel dışavurumlar bütün bir ailenin güçsüz yanlarıyla özellikleri konusunda bize çoğunlukla ipuçları verir. Belki ailenin öbür üyeleri de hayli benzer biçimde davranmaktadır. Ne var ki burada hepsinden ilginç olan, ruhun duygusal aracılığıyla bedeni eyleme geçmeye hazır duruma getirebilmesidir. Duygular ve bunların dışavurumla-

rı, bize ruhun olumlu ya da olumsuz gördüğü bir durumda nasıl davranıp tepki verdiğini anlatır. Örneğin, söz konusu kişi belki öfke nöbetine kapılarak yetersizliklerinin üstesinden gelmek istemiş, bunun için de bir başkasını dayaktan geçirmeyi, bir başkasını suçlamayı ya da bir başkasına saldırmayı en iyi yol görmüştür. Öfkenin kendisi ise organları etkiler, eyleme geçmeye hazır duruma getirir ya da ek bir gerilimi organların sırtına yükler. Bazı insanlar vardır, öfkeye kapılmaları midelerinde ağrılara yol açar ya da yüzlerinin kızarmasına neden olur. Kan dolaşımlarındaki değişiklik öylesine geniş boyutlara varır ki başlarına ağrılar yapışır. Migrenlerin ya da sık görülen baş ağrılarının altında genellikle bastırılıp dışarı vurulmamış bir kızgınlığın ya da aşağılanmanın yattığı görülür.

Nelerin bedeni etkilediği asla tam olarak araştırılıp saptanmış değildir, belki de hiçbir zaman bu konuda eksiksiz bir bilgi sahibi olamayacağız. Ruhsal gerilim, gerek merkezi, gerek otonom sinir sistemini eyleme hazır duruma geçirir. Bir gerilim durumunun olduğu yerde merkezi sinir sisteminin denetimi altındaki kaslar eyleme geçmeye hazır haldedir. Sinirlenmiş kimse parmaklarıyla masaya vurur, eliyle dudaklarını çekip çekiştirir ya da bir kâğıdı didik didik eder. Gerilim içindeki kimse öyle ya da böyle bir eylemde bulunur. Dişleriyle bir kurşun kalemi ya da bir sigarayı çiğneyip durması, içindeki gerilimi dışa vurmada izlenen yollardan biridir. Böylesi eylemler, kişinin herhangi bir durum tarafından kendini aşırı derecede provoke edilmiş hissettiğini gösterir. Yabancı kimseler önünde yüzün kızarmasında, titremeye başlanmasında ya da yüz kaslarının seğirmesinde de yine aynı şey söz konusudur. Otonom sinir sistemi aracılığıyla gerilim tüm bedene iletilir, dolayısıyla her emosyon durumunda bedenin kendisi de bir gerilim durumu yaşar. Ne var ki bu gerilimin dışavurumlarının bedenin her noktasında pek açık nitelik taşıdığı söylenemez; belli bir noktayla ilgili olarak açık seçik bir dışavurumun varlığı durumunda, belirtilerden söz açabiliriz. Dikkatle incelendi mi, bedenin her

köşesinin duygusal dışavuruma katıldığını, bedensel dışavurumun ruhsal ve bedensel bir etkinlik sonucunda ortaya çıktığını görürüz. Hiçbir zaman ruhun beden, bedenin ruh üzerindeki bu etkisini gözden uzak tutmamak gerekir, çünkü her ikisi de bizi ilgilendiren bir bütünün parçalarıdır.

Bu gibi kanıtlara dayanarak, yaşam üslubunun ve onun gerektirdiği duygusal eğilimlerin bedensel gelişimi sürekli etkilediği sonucunu çıkarabiliriz. Çocuğun kendi yaşam üslubunu çok erken bir dönemde oluşturduğu doğruysa, yeterli deneyimi edindik mi, bu üsluptan kaynaklanan bedensel dışavurumları, onun ilerideki yaşamında da saptayabiliriz. Cesaretli biri, cesur tutumunu kendi bedeninde açığa vuracaktır. Böyle bir kişinin vücut yapısı değişiktir; kas tonusu daha büyük, kemik yapısı daha güçlüdür. Güven duygusuyla davranış vücut yapısını belki çok geniş ölçüde etkiler ve bir ölçüde kas tonusunun daha iyi olmasını sağlar. Cesur bir insanın yüz ifadesi ve nihayet bütün yüz hatlarının yapısı değişik bir görünüm taşır. Hatta cesaretin kafatasının yapısı üzerinde de etkisiz kalmadığını düşünebiliriz.

Ruhun beyni etkileyebileceğini yadsımak günümüzde kolay değildir. Patolojinin ortaya koyduğu öyle vakalar vardır ki beynin sol yarıküresinin uğradığı hasar sonucu okuyup yazma yeteneğini kaybeden insanlar, beynin öbür bölümlerinde uyguladığı antrenmanlarla söz konusu yeteneğe tekrar kavuşabilmiştir. Bir insanın beyin kanaması geçirip beynin hasara uğramış bölümlerinin artık eski durumuna dönme olanağının bulunmadığı vakalarla sık sık karşılaşılmaktadır. Bu gibi durumlarda beynin öteki bölümleri hasara uğramış bölümlerin yerini almakta, onların görevlerini üstlenmekte, böylece beyin tüm yeteneklerine yeniden kavuşabilmektedir. Söz konusu olaylar, eğitim alanına uygulanma bakımından bireysel psikolojinin içerdiği olanakları gayet açık seçik göz önüne sermektedir. Madem ruh, beyin üzerinde böyle bir etki yapabiliyor, madem beyin yalnızca ruhun bir aracı durumundadır, araçlardan en önemlisi, ama yalnızca

bir araçtır, o zaman bu aracı geliştirme ve iyileştirme olanaklarının da varlığı gerekir. Beynin belli bir kapasitesiyle dünyaya gözlerini açan kimse, yaşamı boyunca bu kapasiteye bağımlı kalacaktır diye bir şey yoktur. Beyni yaşam için daha elverişli duruma getirecek yöntemleri belki geliştirebiliriz.

Kendisi için yanlış doğrultuda bir yaşam amacı belirleyen, örneğin toplumsal işbirliği yeteneğini geliştirememiş bir ruh, beynin gelişimini memnunluk verecek şekilde etkileyemez. Bu yüzden işbirliği duygusundan yoksun pek çok çocukta yetenek ve düşünme gücünün doğru dürüst gelişmediği, ileriki yaşamlarında açığa vurur kendini. Yaşamının ilk dört ya da beş yılında insanın kurup çattığı yaşam üslubu tüm davranışlarında kendini belli eder; böyle bir kişinin yaşamı algılayış şemasını ve yaşama verdiği anlamın sonucunu somut biçimde karşınızda görür, dolayısıyla toplumsal bilinçte var olabilecek bir aksaklığı teşhis edip yapılmış hataları gidermede kendisine yardım elini uzatabilirsiniz. Bireysel psikolojide bu yöndeki ilk adımları çoktan atmış durumdayız.

Pek çok yazar ruh ve bedenin dışavurum biçimleri arasındaki paralelliğe işaret etmiş, ama içlerinden hiçbiri öyle görülüyor ki ikisi arasındaki köprüyü ele geçirememiştir. Örneğin, Kretschmer vücut yapısıyla belli bir ruhsal tip arasındaki uyumun nasıl saptanabileceğini anlatır, insanlardan büyük bir bölümünün çeşitli tiplere ayrılabilmesini mümkün görür. Örneğin, yuvarlak yüzleri, kısa burunları ve şişman vücutlarıyla piknikler, Shakespeare'in, *"Şişman insanlar olsun isterim çevremde / Dazlak kafalı ve geceleri mışıl mışıl uyuyan"* (*Julius Caesar*, 1. Perde, 2. Sahne)" dediği kimseler bu tiplerden birini oluşturur. Kretschmer, böyle bir vücut yapısına belli ruhsal özellikleri mal eder, ama kitabında böyle davranmasının nedenlerini açıklamaz. Günümüz koşullarında bu tür vücut yapısına sahip kişilerde açıkçası organik bir yetersizlik söz konusu değildir; bedensel bakımdan uygarlığımız için gayet elverişli kişilerdir bunlar, kendilerini bedence başkalarından aşağı hissetmezler.

Güçlerine güven duyar, bir gerilim durumunda yaşamazlar. Canları savaşmak istedi mi, bunu yapabilecek durumdadırlar. Ama başkalarına düşman gözüyle bakmak ya da sanki kendilerine düşmanca niyetler besliyormuş gibi yaşamı karşılarına almayı gereksinmezler. Belli bir psikolojik ekol, bu tür insanları dışadönük olarak niteleyebilirse de nedenini açıklayamaz. Bizim tahminimize göre, dışadönüklükleri vücut yapılarında bir yetersizlikten kaynaklanır.

Kretschmer piknik tipin karşıtı olarak şizoid tipi gösterir. Bu tiptekiler ya çocuksu bir vücut yapısına sahiptir ya da aşırı derecede boylu kişilerdir; burunları uzun, kafaları yumurta biçimindedir. Kretschmer'in kanısına göre ürkek, çekingen ve introspektif (kendi iç dünyasıyla meşgul) kimselerdir bu tiptekiler, ruhsal bozukluk geçirdiler mi şizofren kişilere dönüşürler. Shakespeare bu kişilerle ilgili olarak şöyle der:

"Orada Cassius zayıf vücutlu, aç görünüşlü
Fazla düşünüyor, tehlikelidir böyleleri"

(Julius Caeser, 1. Perde, 2. Sahne)

Belki kendilerinde organ yetersizliği olan kimselerdi bunlar; çocukluklarında daha çok kendi kendileriyle ilgilenmiş, daha çok karamsar ve "içe dönük" bir yaşam sürmüşlerdi. Belki fazla yardım beklemişlerdi çevrelerinden, kendileriyle yeteri kadar ilgilenilmediği düşüncesine kapılarak içerlemiş ve çevresindekilere kuşkuyla bakmaya başlamışlardı. Ne var ki Kretschmer'in de belirttiği gibi, pek çok karma tipin varlığını saptayabilmekte, hatta şizoidlerin ruhsal özelliklerini taşıyan piknik vücut yapısına sahip insanlarla karşılaşabilmekteyiz. Yaşam koşullarının kendileri için aşırı bir yük oluşturması, dolayısıyla korkuya kapılıp cesaretlerini yitirmeleri durumunda piknik tiptekilerin şizoid özellikler geliştirmelerini anlamak o kadar zor değildir. Sürekli olarak cesaretini kırıcı davranışlarla belki her çocuğu sonunda şizoid bir kimseye dönüştürebiliriz.

Arka plandaki pek çok yaşantıdan yola koyularak soruna yaklaştık mı, bir insanın parçalar halindeki dışavurumlarından o insandaki toplumsal işbirliği yeteneğinin derecesi konusunda bir karara varabiliriz. Nedeni pek bilinmeksizin öteden beri bu gibi dışavurumların saptanmasına çalışılmıştır. Bizler, toplumsal işbirliği zorunluluğunun sürekli baskısı altında yaşarız. Bilimin değil ama sezgilerin kılavuzluğunda bu karmaşık dünyada yolumuzu yordamımızı daha iyi bulabileceğimizi gösteren işaretler her zaman var olagelmiştir. Bunun gibi tarihteki bütün büyük devrimlerden önce insan ruhunun devrimin zorunluğunu önceden sezip kavradığını ve bunu gerçekleştirmeye yöneldiğini görmekteyiz. Ne var ki çabalar tamamen içgüdüsel nitelik taşıdığı sürece kolaylıkla hatalara düşülebilir. Bedensel bakımdan dikkati çeken özelliklere sahip insanlara, örneğin ucubelere ve kamburlara karşı her zaman antipati beslenmiştir. Bu kişiler toplumsal işbirliğine fazla elverişli sayılmamış, ama nedenini de kimse merak edip araştırmamıştır. Bu ise büyük bir hataydı kuşkusuz. İnsanların böyle davranması, belki kendi deneyimlerinden kaynaklanmaktaydı. Dikkati çeken bedensel özelliklere sahip insanlardaki toplumsal işbirliği yeteneğinin derecesini saptamada henüz bir yöntem geliştirilememiştir; dolayısıyla, söz konusu kişilerdeki bedensel engeller aşırı derecede vurgulanmış, bu kişiler yaygın bir batıl inancın kurbanı olmuşlardır.

Görüş ve düşüncemizi özetlersek, diyebiliriz ki çocuk ilk dört ya da beş yaş içinde ruhsal çabalarını birleştirip ruhla beden arasındaki temel ilişkileri oluşturur. İleride pek yerinden oynatılmayacak bir yaşam üslubunu benimser, duygu dünyasında ve bedeninde bu yaşam üslubuna uygun bir havanın doğmasını sağlar. Böyle bir gelişim, çevreyle az ya da çok ölçüde bir işbirliğini içerir; bizler de bu işbirliğinin derecesine bakarak bir insanı anlayabilir, onun hakkında bir yargıya varabiliriz. Tüm başarısızlıkların başta gelen ortak nedeni, toplumsal işbirliği yeteneğinin fazla güçlü olmayışıdır.

Bu durumda psikolojinin bir başka tanımını yapabiliriz: Psikoloji, toplumsal işbirliğindeki yetersizliklerin anlaşılmasıdır. Ruh bir bütün olduğuna ve aynı yaşam üslubunu ruhun bütün dışavurumlarında kendini açığa vurduğuna göre, bir insanın bütün duygu ve düşüncelerinin yaşam üslubuyla uyum içinde bulunması gerekir. İnsanı güçlüklerle karşı karşıya bırakan ve onun hayrına sayılmayacak duygulara rastlamamız durumunda bunları tek başına değiştirmeye girişmenin hiçbir yararı yoktur. Söz konusu duygular o kimsenin yaşam üslubunun bir dışavurumudur ve ancak yaşam üslubunda bir değişikliğe gidilerek ortadan kaldırılabilir.

Bireysel psikoloji eğitim ve tedavi alanında nasıl davranılması gerektiğini, bu konuda hangi olanakların varolduğunu bize açıkça gösterir: Tek bir belirtinin ya da tek bir dışavurumun tedavisine asla kalkışılmamalıdır; önce tüm yaşam üslubunun temelinde yatan yaşamı ele geçirmek, bunun için de edinilen deneyimleri ruhun nasıl yorumladığını, yaşama verilen anlamı, bedenin kendisinden ve çevreden kaynaklanan izlenimlere ruhun ne gibi tepkilerle cevap verdiğini saptamak gerekir. Psikolojiye düşen asıl görev budur. Vücudunun orasına burasına iğne batırarak bir çocuğun yerinden ne kadar havaya fırladığını ya da orasını burasını gıdıklayarak ne kadar yüksek sesle güldüğünü saptamak doğrusu psikoloji diye nitelenemez. Çağdaş psikologların pek rağbet ettiği bu tür yöntemlerin bir insanın psikolojisi hakkında bize gerçekten bir şey söyleyebilmesi için, o insanın kişisel yaşam üslubu konusunda bize bilgiler sunması gerekir. Yaşam üslupları psikolojinin asıl konusunu ve üzerinde araştırma yapacağı malzemeyi oluşturur; daha başka konular üzerinde çalışan psikoloji ekolleri, genelde daha çok fizyoloji ve biyolojiyle uğraşıyor demektir. Uyarıları ve tepkileri gözlemleyen, bir travmanın ve bir şokun birey üzerindeki etkilerini araştıran, kalıtımsal yetenekleri ve bunların gelişimini inceleyen psikolojiler için böyle bir durum söz konusudur. Bizim, bireysel psikolojide yaptığımız ise, ruhun kendisini gözlemlemek-

tir; bireysel psikolojide insanın dünyaya ve kendisine verdiği anlam, insanın amaçları, çabalarının hangi doğrultuyu izlediği ve yaşamın karşısına çıkardığı sorunlara nasıl yaklaştığı araştırılıp incelenir. İnsanlar arasındaki ruhsal farklılıkları anlamamızı sağlayacak en iyi anahtar, toplumsal işbirliği yeteneğinin gelişim derecesinin belirlenmesidir.

3. AŞAĞILIK ve ÜSTÜNLÜK KOMPLEKSİ

Bireysel psikolojinin bulgulamalarından biri olan "aşağılık kompleksi", öyle görülüyor ki bütün dünyada bilinir duruma gelmiştir. Pek çok ekolden psikologların benimsedikleri bu deyimden, muayenehanelerinde hastalarını tedavi ederken yararlandıklarını görmekteyiz. Ne var ki bu deyimi (her zaman) doğru dürüst anladıklarından ya da kullandıklarından hiç de emin değilim. Örneğin, kendisinde aşağılık kompleksi bulunduğunu hastaya söylemek, tedavi çalışmalarımızda bizi hiç de ileriye götürecek bir davranış değildir; böyle davranmakla, kendisindeki aşağılık kompleksiyle nasıl başa çıkacağını hastaya göstermemiş, tersine kompleksi daha da derinleştirip güçlendirmiş oluruz.

Bizim yapacağımız, hastanın yaşam üslubunda dile gelen yılgınlığı teşhis etmek, özgüven duygusundan yoksun olduğu noktayı titizlikle saptayıp kendisini bu noktada gereken cesaretle donatmaktır. Bir nevrozluyu başka nevrozlulardan ayıran, kendisinde bir aşağılık kompleksi bulunup başkalarında bulunmayışı değildir. Bir nevrozluyu başka nevrozlulardan ayıran, onun yaşamın yararlı tarafında kalma gücünü hangi durumlarda göstermediği, onun kendi çaba ve etkinlikleri için belirlediği sınırlardır. Nasıl ki başı ağrıyan birine "Sizin başınız ağrıyor, bütün derdiniz bu" demekle ondaki baş ağrısını gideremezsek, nevrozlu kimseye de "Sizde aşağılık kompleksi var" demekle yılgınlığını pek ortadan kaldıramayız.

Çok sayıda nevrozlu, kendilerini yetersiz hissedip hissetmedikleri sorusuna "hayır" karşılığını verecektir. Hatta bazıları şöyle yanıtlayacaktır soruyu: "Tam tersi. Çevremdeki insanlardan üstün olduğumu pekâlâ görmekteyim." Nevrozlu kimseye böyle bir soru yöneltmemizin bir gereği yoktur; onun yalnızca davranışını gözlemlemek bize yetecek, söz konusu kişinin önem ve değerine kendini inandırmak için ne gibi numaralara başvurduğunu davranışı bize gösterecektir. Örneğin, üstünlük taslayan biriyle karşılaştık mı, bu davranışıyla onun şöyle demek istediğini tahmin edebiliriz: "Başkaları beni görmezden geliyor. Ben de onlara kendimi kanıtlamak istiyorum." Konuşurken var gücüyle ellerini kollarını oynatan birine rastladık mı, davranışından içinde şöyle bir duygunun yaşadığı sonucunu çıkarabiliriz: "Elimi kolumu oynatarak vurgulamazsam, sözlerimin hiçbir ağırlığı olmaz." Başkalarından üstünmüş gibi davranan kişilerde bir aşağılık kompleksinin olabileceğini ve kompleksin pek büyük çabalarla gizli tutulmaya çalışıldığını düşünebiliriz. Boyunun fazla küçük olduğu tasası içinde yaşayan biri, boyunu büyük göstermek için parmaklarının ucuna basarak yürür adeta. Özellikle bu davranışı, boylarını birbirleriyle karşılaştıran çocuklarda bazen izleyebiliriz. Ötekilerden daha kısa olduğunu düşünen çocuk uzanıp gerinir, vücudunu dimdik tutmaya çalışır, boyunu olduğundan daha uzun göstermeye çaba harcar. "Boyunun yeterince uzun olmadığına inanıyor musun?" sorusunu yöneltceğimiz böyle bir çocuktan, boyunun kısalığını kabullenip bunu açıkça söylemesini pek bekleyemeyiz.

Dolayısıyla, güçlü bir aşağılık kompleksini içlerinde barındıran kimselerin mazlum, sakin, çekingen ve yumuşak başlı kimselermiş gibi bir görünüm sergileyeceği hiç de doğru değildir. Yetersizlik duygusu binlerce değişik kılıkta açığa vurabilir kendini. İlk kez hayvanat bahçesine götürülen üç çocuğa ilişkin bir anekdotu aktararak belki bunu somut şekilde anlatabilirim. Bir aslan kafesinin önüne geldiklerinde çocuklardan biri annelerinin

arkasına saklanarak şöyle der: "Eve gitmek istiyorum." Olduğu yerden kıpırdanamayan ikinci çocuk ise benzi sapsarı kesilip titreyerek: "Hiç korkmuyorum, ama hiç!" der. Aslana dik dik bakan üçüncü çocuk ise annesine dönüp: "Yüzüne tüküreyim mi şunun?" diye sorar. Gerçekte üç çocuğun üçü de aslan karşısında bir yetersizlik duygusuna kapılmış, ama her biri içindeki duyguyu başka biçimde, kendi yaşam üslubuna uygun olarak bunu dile getirmiştir.

Belli bir ölçüde hepimizde aşağılık duygusunun olduğunu söyleyebiliriz; çünkü hepimiz de canla başla düzeltmek, iyileştirmek istediğimiz konumlarda bulunuruz. Cesaretimizi yitirmemişsek, konumumuzu iyileştirip içimizdeki aşağılık duygularından dolaysız, gerçeğe uygun ve memnunluk verici bir şekilde kurtulmaya çalışırız. Hiç kimse yoktur ki bir aşağılık duygusuna uzun süre katlanabilsin; içindeki bu duygu bir gerilim durumuna sokar insanı, gerilim de onu bütün amansızlığıyla bir eylemde bulunmaya zorlar. Ama diyelim ki yılgınlığa kapılmış biridir bu insan; gereği gibi çaba harcaması halinde durumu düzeltebileceğine inanmamaktadır. Beri yandan, içindeki aşağılık duygularına da daha fazla katlanacak gücü kalmamıştır; bu duygulardan kurtulmak için savaşacak, ama bunu öyle yöntemler izleyerek yapacaktır ki, durumunda herhangi bir iyileşme sağlayamayacaktır. Amacı güçlüklerin üstesinden gelmektir; ama karşılaştığı engelleri yenmeye çalışacakken, bir üstünlük duygusuna kavuşana kadar kendisini uyutacak, bir esriklik durumuna sokacaktır. İçindeki aşağılık duyguları ise giderek güçlenecektir; çünkü bunların yol açtığı durum değişmeden sürüp gidecek, aşağılık duygularının meydan okuyuşu varlığını ileride de koruyacaktır. Bu durumda attığı her adım söz konusu kişiyi kendini daha çok aldatmaya yöneltecek, sorunları giderek artan bir dayatmayla onu ezip bunaltacaktır. Kendisini anlamadan böyle bir kişinin devinimlerini gözden geçirdik mi, bunlar durumu düzeltmeye yönelik değil de, rasgele devinimlermiş gibi bir izlenim bırakır üzerimizde. Ne var

ki onun da herkes gibi karşılaştığı güçlüğün üstesinden gelmek için savaştığını, ama ortadaki nesnel koşulları değiştirebilme umudunu yitirdiğini kavrar kavramaz, tüm girişim ve çabalarında bir tutarlılığın varlığını hemen algılarız. Böyle bir kişi kendini güçsüz hissediyorsa, kendini güçlü hissedeceği durumlara sığınmaya çalışacaktır. Daha güçlü olmaya, durumu daha aklı başında değerlendirmeye değil, kendine daha güçlüymüş gibi bakabilmenin yolunu arayacaktır; ne var ki kendi kendini aldatmaya yönelik çabalarında yalnızca belirli ölçüde bir başarı elde edebilecektir. Meslek yaşamında karşılaştığı sorunların üstesinden gelecek gücü içinde hissetmedi mi, belki aile yaşamında zorba biri gibi davranıp önemli bir kişi olduğuna kendi kendini inandıracaktır. Böyle bir yol izleyerek kendini kandırabilirse de, içindeki aşağılık duyguları kaybolmayıp ileride de varlığını sürdürecektir. Eski durumun yarattığı aynı aşağılık duygularıdır bunlar, ruhsal yaşamının temelinde sürekli bir akıntı halinde yaşar giderler. Böyle bir durumda haklı olarak bir aşağılık kompleksinden söz edebiliriz.

Artık bir aşağılık kompleksinin tanımını yapmanın zamanı gelmiş bulunuyor. Aşağılık kompleksi, insanın yeterince uyum sağlayamadığı ya da üstesinden gelecek donanıma sahip olamadığı bir güçlük karşısında doğup çıkar ve karşılaşılan güçlüğün üstesinden gelinemeyeceği inancıyla kendini açığa vurur. Bu tanıma göre öfke bir aşağılık kompleksinin dışavurumu olabileceği gibi, gözyaşları ve kendini bağışlatmak istemeler de yine böyle bir kompleksin dışavurumu olabilir. Aşağılık duygusu organizmada bir gerilime yol açacağı için, böyle bir kimsede her zaman üstünlük duygusu doğrultusunda gerilimi giderici bir devinimle karşılaşılır, ancak sorunun çözümü doğrultusunda bir devinim değildir bu. Dolayısıyla, üstünlük duygusu sağlamaya yönelik devinim, yaşamın yararsız tarafında yer alır. Gerçek sorunun çözümü ileri bir tarihe ertelenir ya da rafa kaldırılır. Etkinlik alanı küçültülür giderek, başarı yönünde ilerlenecekken yenilgilerden kaçmaya çalışılır. Aşağılık kompleksini

içinde barındıran kişi adeta duraksar, olduğu yerde dikilip kalır, hatta güçlükler karşısında geriler.

Böyle bir davranışı meydan korkusunda (agorafobi) açık seçik gözlemleyebiliriz. Bu belirti, şöyle bir inancın dışavurumudur: "Fazla ileriye gitmemeliyim. Bana aşina koşulların dışına çıkmamalıyım. Yaşam tehlikelerle doludur, bu tehlikelerle karşılaşmamaya bakmalıyım." Böyle bir davranışa kesinlikle bağlı kalacak insan odadan dışarı adımını atmaz ya da bütün zamanını yatakta yatarak geçirir. Güçlükler önünde gerilemenin en belirgin dışavurumu intihar olayıdır. İntiharla, yaşamın güçlükleri karşısında pes edildiği açığa vurulur, durumu düzeltmek için elden hiçbir şey gelmediği inancı dile getirilir. İntiharın her zaman bir suçlama, bir öç alma anlamına geldiğini düşündük mü, bu eylemin temelinde bir üstünlük çaba ve eğiliminin yattığını anlayabiliriz. Canına kıyan herkesin, ölümünden sorumlu tutmak istediği biri vardır. İntihara kalkışan kişi şöyle söylemek ister adeta: "Ben insanlar arasında en ince duygulu, en hassas biriydim, ama sen alabildiğine zalim davrandın bana."

Her nevrozlu etkinlik alanını şu ya da bu noktada sınırlar, içinde bulunduğu durumla olabildiğince yüz yüze gelmemeye çalışır. Üç temel yaşam sorunuyla kendisi arasına bir uzaklık koymaya çalışır, üstesinden geleceğine inandığı koşulların dışına çıkmamaya bakar. Bu davranışıyla kendisi için dar bir kulübe kurup çatar, kapısını kapar kulübenin, yaşamını rüzgârdan, güneş ışığından ve temiz havadan uzak bir ortamda geçirir. Övünüp caka satarak mı, yoksa ağlayıp sızlayarak mı çevresindekileri parmağına dolamak isteyeceği, gördüğü eğitime bağlıdır. Bunun için, daha önce deneyip de güttüğü amaçlara ulaşmada hepsinden etkili olduğuna inandığı bir yol seçecektir. Bazen seçtiği yöntemden memnun kalmayarak bir başka yöntem izlemeye koyulur. Hangi yöntemi seçerse seçsin, amaç aynıdır: Ciddi çalışmalarla durumu düzeltmek zorunda kalmaksızın bir üstünlük duygusuna ulaşmak. Çevresindekileri

en etkili biçimde gözyaşlarıyla sus pus edeceğini anlayan yılgınlığa kapılmış bir çocuk, dokunsan ağlayacak biri olup çıkar zamanla; böyle bir çocukla ilerideki melankolik erişkin arasındaki yol ise fazla uzun ve dolambaçlı değildir. Benim "su gücü" diye nitelediğim gözyaşları ve sızlanmalar, toplumun rahatını kaçırmada ve başkalarını kendine kul köle yapmada son derece etkin bir araçtır. Gerek böylelerinde, gerek içlerinde suçluluk duygusu barındıran ürkek ve utangaç insanlarda aşağılık kompleksi, ruh yaşamının hemen üst yüzünde karşımıza çıkar; bu kişiler kendilerine bakacak güç ve yetenekten yoksunluklarını ağızlarıyla itiraf ederler. Genellikle saklayıp gizledikleri şey, alabildiğine yüksekte saptadıkları üstünlük amaçlarıdır, her ne pahasına olursa olsun herkesten öne geçme istekleridir. Pek övüngen bir çocuk üstünlük amacını ilk bakışta ele verir; ne var ki sözlerinden çok davranışlarına iyice dikkat ettik mi, açığa vurmayarak içinde sakladığı aşağılık duygusunu hemen görebiliriz.

Oedipus kompleksi denilen kompleks, gerçekte nevrozlunun "dar" kulübesini anlatan seçkin bir örnekten başka bir şey değildir.

Aile çevresi dışında sevgi sorunuyla yüz yüze gelmekten korkup çekinen bir insan, bu sorunun üstesinden gelecek gücü gösteremez. Etkinlik alanını aile çevresiyle sınırlı tutan bir kişinin cinsel eğilimlerinin de bu sınırlar dışına çıkamadığını görmek bizi şaşırtmayacaktır. İçlerindeki güvensizlik duygusuyla kendilerine en yakın birkaç kişi dışında başkalarına ilgi göstermeye yanaşmayan kimselerdir bunlar. Başkaları karşısında şimdiye kadar alıştıkları efendi rolünü oynayamayacaklarından korkarlar. Anneleri tarafından el bebek gül bebek büyütülen, her isteklerinin yerine getirilmesini başkalarından haklı olarak bekleyebilecekleri inancı içinde yetiştirilen, aile dışında ortaya koyacakları bağımsız çabalarla başkalarının ilgi ve sevgisini kazanmak diye bir şeyi asla yaşamamış bütün çocuklar, Oedipus kompleksinin kurbanlarıdır. Erişkin kimseler olduklarında

da annelerinin eteklerine yapışıp bırakmazlar. Sevgide kendileriyle eşit haklara sahip bir arkadaş değil, hizmetlerine koşacak birini arar, destek ve yardımına en çok güvenecekleri kimse olarak da annelerini görürler. Yeter ki ortada kendisini şımarık büyütecek, başka insanlara ilgi duymasını sağlamaya yanaşmayacak bir anne, kendisine umursamazlık ve soğuklukla davranacak bir baba bulunsun, her çocukta bir Oedipus kompleksi yaratma olasılığı vardır.

Sınırlandırılmış devinim tablosu, bütün nevrozlarda karşımıza çıkar. Kekeme çocukların konuşma tarzında bunlardaki kararsız tutumu izleyebiliriz; içlerindeki az buçuk toplumsallık duygusu, kendilerini çevrelerindeki arkadaşlarla ilişki kurmaya yöneltir, beri yandan aşağılık duyguları ve bir girişimde bulunmakta duydukları korku toplumsallık duygusuyla çatışır, bu çatışma da konuşmalarında tökezlemelere yol açar. Okulda arkadaşlarından geri kalan çocuklar, otuzuna gelmiş, hatta otuzunu aşmışken hâlâ bir meslek edinemeyenler ya da evlenme işini bugünden yarına erteleyen erkek ve kadınlar, dönüp dolaşıp aynı davranışı yinelemekten kendilerini alamayan saplantı nevrozuna yakalanmış kişiler, uykusuzluk çeken, bir sonraki günde yapılacak işleri düşüne düşüne kahrolan insanlar, bunların hepsi de aşağılık kompleksine örnek gösterilecek kimselerdir; söz konusu kompleks, yaşamsal sorunların çözümünde ilerlemeler kaydetmekten kendilerini alıkoyar. Mastürbasyon, erken boşalma, iktidarsızlık ve sapıklık, karşı cinsle ilişki kurmada yetersizlik korkusundan doğup çıkmış kararsız bir yaşam üslubunun belirtileridir. "Neden bu yetersizlik korkusu?" diye soracak olursak, korkuya eşlik eden egemenlik amacını karşımızda buluruz. Soruya alacağımız yanıt ancak şu olabilir: "İnsan fazlasıyla büyük bir başarıya kavuşmayı amaç edinmiştir de ondan."

Aşağılık duygusunun aslında patolojik nitelik taşımadığını söylemiştik. Aşağılık duygusu, insanları durumlarını iyileştirmeye yönelten bir nedendir. Örneğin, bilim dediğimiz şeyin de

oluşumunu sağlayan biricik koşul, insanların kendi bilgisizliklerini acı bir şekilde duyumsamaları ve geleceği önceden görmeye olan büyük gereksinimleridir. Bilim, insanların durumlarını iyileştirmeye, evren konusunda daha çok bilgi edinip onu daha geniş çapta egemenlik altına almaya yönelik çabalarının bir sonucudur. Hatta bana öyle geliyor ki bütün uygarlığımızın temelinde aşağılık duyguları yatmaktadır. Bizim gezegeni dışarıdan gelip görecek tarafsız bir gözlemci, şu sonuca varacaktır kuşkusuz: "Bütün o toplumsal kurum ve kuruluşları, kendilerini güvence altına almaya yönelik girişimleri, evlerinin üzerinde yağmuru geçirmeyen çatıları, ısınmak için giydikleri giysileri, trafiği kolaylaştırmak için yapılmış yollarıyla bu insanlar yeryüzü sakinlerinin anlaşılan en güçsüzleridir." Ve bir bakıma insanlar gerçekten de yeryüzündeki yaratıkların en güçsüzüdür. Örneğin, biz insanlarda bir aslanın ya da bir gorilin gücü bulunmaz, pek çok hayvan yaşamın güçlükleriyle başa çıkma konusunda bizlerden daha üstün bir donanım sahibidir. Kimi hayvanlar da vardır, kümeler oluşturarak, sürüler halinde bir araya gelerek güçsüzlüklerini gidermeye çalışır. Ama dünyanın hiçbir yerinde insanlardaki kadar değişik ve iyi örgütlenmiş toplumlara rastlanmaz. İnsan yavrusu hayli güçsüz konumdadır, büyüyünceye kadar pek çok yıl sürecek bir bakım ve korunmayı gereksinir. İnsan denilen varlığın yaşamının belli bir döneminde insan ailesinin en genç ve en güçsüz üyesini oluşturduğu, toplumun koruyuculuğundan yoksun insanların tümüyle çevrenin kaprislerine teslim olacağı düşünülürse, toplumsallık duygusuna sahip olacak şekilde yetiştirilmeyen bir çocuğun karamsarlığa ve aşağılık kompleksine kapılmaktan asla yakayı kurtaramayacağını anlamak zor değildir. Beri yandan, toplumla işbirliğine en çok eğilimli insanın karşısına bile yaşamın durmadan yeni sorunlar çıkaracağını da anlamıyor değilim. Hiç kimse çevresinde başlıca sözü geçen kişi konumunu ele geçirmeden, en son ve en kesin üstünlük amacına erişmiş sayılamaz. İnsanın ömrü pek kısa, kendisi ise pek güçsüzdür. Üç yaşam sorununda

her zaman için daha zengin, daha doyurucu çözümlere ulaşma olanağı vardır. Bizler belli bir çözüme her seferinde biraz yaklaşabilir, elimize geçen şeyle asla yetinip rahatlayamayız. Her zaman savaş sürüp gider; ama savaşma ancak toplumla işbirliğine hazır insanlarda umut vaat eden, verimli, ortak durumumuzun gerçekte iyileştirilmesine yönelik nitelik taşır.

Sanırım hiç kimse, bizim en yüksek yaşam amacımıza kesinlikle erişemeyecek oluşumuzdan yakınmayacaktır. Tek bir kişinin ya da bütün insanlığın bundan böyle hiçbir güçlüğün kendilerini beklemediği bir aşamaya eriştiklerini kafamızda tasarladık mı, böyle bir durumda yaşamın pek sıkıcı olacağı duygusu ister istemez içimizde uyanacaktır. En yüksek yaşam amacına erişilmesi durumunda ileride gerçekleşecek her şey önceden görülebilecek, önceden hesaplanabilecektir. Bir sonraki şaşırtıcı olanakları beraberinde taşıyıp getiremeyecek, geleceğe yönelik merak dolu hiçbir beklenti söz konusu olamayacaktır. Yaşamın bizim için güzelliği, albenisi, her şeyden önce bir kesinliği içermeyişinden kaynaklanır. Her şeyden haberimiz olsa, her şeyi bilseydik, tüm tartışmalar, tüm keşifler sona ererdi. Bilim denilen şey ortadan kalkar, çevremizdeki evren üst üste iki kez anlatılmış bir öykü gibi bize sıkıcı gelmeye başlardı. Henüz ulaşılamamış amaçları düşündürüp gönlümüzü hoşnutlukla dolduran sanat ve din bir anlam taşımaktan çıkardı. Yaşam kaynağının o kadar kolay tüketilmezliği, bizim için büyük bir mutluluktur. İnsanların savaşımı asla sona ermez, her zaman karşımızda yeni sorunlar bulur ya da bunları icat eder, toplumsal çalışma ve başarıların yeni olanaklarını yaratabiliriz. Nevrozluların bu yoldaki çabaları başından beri sınırlıdır, ürettikleri çözümler düşük düzeyde, karşılaştıkları güçlükler yeterince büyüktür. Normal insan giderek daha doyurucu çözümlere ulaşıp, eski çözümleri geride bırakarak yeni sorunlar ve çözümlere yönelebilir. Böylece başkaları için yararlı işler yapacak yeteneğe kavuşur; geriden topallayarak yürüyüp gelmez ve diğer insanlar için bir yükümlülük oluşturmaz, kendisine özel ilgi gösterilmesini gereksin-

mez ya da böyle bir istekte bulunmaz, cesaret ve bağımsızlıkla ilerleyerek sorunlarını ruhundaki toplumsallık duygusuyla uyum içinde çözmeye çalışır.

Üstünlük amacı her insanda bir kişisellik ve biriciklik damgasını taşır, temelinde yaşama verilen anlam yatar ve bu anlam sözcüklerle dile getirilebilecek gibi değildir. İnsanın yaşam üslubu üzerine inşa edilmiştir bu anlam ve insanı kendisi tarafından yaratılmış bir ezgi gibi sarıp sarmalar. Hiç kimse yoktur ki, üstünlük amacını kesin olarak sözcüklere dökülebilecek gibi yaşam üslubunda açığa vurabilsin. Herkes bir belirsizlik içinde dile getirir onu, dolayısıyla bizler söz konusu kişinin bize sunduğu ipuçlarından yola koyularak bunun nasıl bir yaşam üslubu olduğunu saptamak zorundayız. Bir yaşam üslubunun anlaşılması, bir şiirin anlaşılmasına benzer. Şair, şiirinde sözcükler kullanır ister istemez; ama güttüğü niyetler, salt kullandığı sözcüklerden fazla bir şeydir. Niyetlerinden en büyük bölümü keşfedilmeyi ister bizden, satırların arasında okumamızı gerektirir.

Alabildiğine incelikli ve karmaşık bir yaratı ürünü olan yaşam üslubunda da durum aynıdır. Psikologlar da satırlar arasında okuma becerisini elde etmek, yaşamsal dışavurumların nasıl değerlendirileceğini öğrenmek zorundadır.

Başka türlü de olması düşünülemez. İnsan ilk dört ya da beş yaşına kadar kendine bir yaşam amacı saptar, böyle bir yaşam amacına da matematiksel bir yöntemle değil, karanlıkta el yordamıyla, yarı anlaşılmış duyguların yardımına başvurularak, ele geçirilecek ipuçlarından yola çıkılıp, açıklamalar peşinde körlemesine koşturularak ulaşılır. Üstünlük amacı da buna benzer biçimde el yordamıyla ve tahminlerle saptanır; yaşama susamış, dinamik bir eğilimdir bu amaç, harita ve coğrafya açısından belirlenmiş bir nokta değildir.

Hiç kimse kendi yaşam amacını eksiksiz tamamlayacak şekilde tüm ayrıntılarıyla bilemez. Mesleğiyle ilgili amaçları konusunda böyle bilginin sahibi olabilir belki; ama bu, üstünlük amacına yönelik çabalarının ancak küçük bir bölümünü

oluşturur. Amaca erişilse bile, ona varmaya yönelik çalışmalarda izlenen binbir yol vardır. Diyelim bir kimse hekim olmak istemektedir, hekim olmak pek çok anlama gelir, örneğin yalnız iç hastalıkları ya da patoloji alanında uzman bir hekim olmak söz konusu değildir. Hekim olmak isteyen kişi, çabalarında ne kadar kendine, ne ölçüde başkalarına yönelik bir kişi sayılacağını ortaya koyar. İnsan soydaşlarına yardım için kendini ne ölçüde eğittiğini ve yardımseverliği için belirlediği sınırları, böyle bir kişinin davranışlarından çıkarabiliriz. Kendisine hekimlik gibi bir amaç belirlemesinin nedeni, içindeki belli bir aşağılık duygusunu gidermektir belki; mesleğine ilişkin ve diğer dışavurumlarından bu özel duyguyu bulup çıkaracak durumda olmamız gerekir. Örneğin, hekimlerin henüz erken çocukluk dönemlerinde ölümle sık tanışmış kişiler olduklarını görürüz; insanlardaki güvensizliğin dışavurumu olan ölüm, çocukluk dönemlerinde kendilerini her şeyden çok etkilemiştir. Belki bir kardeşleri ya da anne ve babalarından birini ölüm ellerinden almıştır; dolayısıyla, ilerideki yaşamları öyle bir seyir izlemiştir ki ölüm karşısında gerek kendilerine, gerek başkalarına daha çok güven sağlayacak bir yol aramaya koyulmuşlardır. Bir başka insan da somut bir amaç olarak belki öğretmenliği seçer kendine; ama bizler, öğretmenlerin birbirlerinden ne kadar değişik kişiler olabileceğini çok iyi biliriz. Öğretmen yeterince toplumsallık duygusuna sahip biri değilse, mesleğindeki üstünlük amacı belki öğrencileri üzerinde bir diktatörlük kurmaktan ibaret olacak, kendinden daha güçsüzler ve daha az deneyimliler arasında kendini güven içinde hissedecektir. Güçlü bir toplumsallık duygusuna sahip bir öğretmen, öğrencilerine kendisiyle aynı düzeyde kişiler gözüyle bakar, insanlığın esenliğine gerçekten katkıda bulunmak ister. Burada öğretmenlerdeki yetenek ve ilgilerin birbirinden ne kadar değişik olabileceğine, bütün bu dışavurumların onların üstünlük amaçları için ne kadar karakteristik nitelik taşıdığına değinmekle yetineceğiz. Üstünlük amacına ulaşılabilmesi için insandaki yeteneklerin söz

konusu amaca uyacak gibi kırpılıp budanması ve sınırlandırılması gerekir; ne var ki ideal amaç her zaman bu sınırlara gelip toslayacak, bu sınırları zorlayıp kendine bir yol bularak yaşama verilmiş anlamı ve üstünlüğe yönelik ideal çabayı ne olursa olsun açığa vuracaktır.

Sözün kısası bir insanın dış yüzeyiyle yetinmeyerek gözlerimizi bu yüzeyin altında gezdirmemiz gerekir. Söz konusu insan, amacının somut dışavurumu olan mesleğini değiştirilebildiği gibi amacına ulaşmada izlediği yöntemi de değiştirebilir. Biz yine de temelde yatan tutarlılığı, kişiselliktek birlik ve bütünlüğü ele geçirmek zorundayız. Kişiliğin birlik ve bütünlüğü, kişinin tüm dışavurumlarında dile gelir. Düzgün olmayan bir üçgeni alıp değişik konumlara sokarsak, her konumda karşımızda bir başka üçgen bulur, ama dikkatle bakınca bunun her konumda aynı üçgen olduğunu görürüz. İdeal konusunda da durum aynıdır: İdealin içeriği, dışavurumlarından yalnızca birisinin içine sıkıştırılamaz, ama tüm dışavurumlarında bu içeriği gözlemleyebiliriz. Bir kimseye asla diyemeyiz ki "Sen üstünlük amacına falan ya da filan şeyi yaparsan kavuşmuş olursun." Üstünlük amacına yönelik çaba değişken karakter taşır; gerçekten de insan ne kadar sağlıklı ve normalse, izlediği yolların tıkanması durumunda üstünlük amacına yönelik çabaları için yeni yollar keşfetme konusundaki icat yeteneği de o kadar büyük olur. Ancak nevrozlular, üstünlük amaçlarına ulaşmada söz konusu olanaklar bakımından "Ya bu olanak ya da hiç..." deyip dururlar.

Pek acele bir davranışla üstünlük amacının özel bir biçimini tanımlamaya kalkmamız doğru olmayacaktır; ama üstünlük amaçlarının tümünde ortak bir özelliği saptayabileceğimizi söyleyebiliriz, bu da Tanrı gibi olmaktır. Bazı çocuklar bu özlemlerini açık seçik dile getirerek şöyle der: "İsterdim ki Allah baba olayım!" Pek çok filozof da aynı düşünceyi yaşatmıştır kafasında; ayrıca, bazı eğiticiler vardır, çocukları Tanrı olacak gibi öğretim ve eğitimden geçirmeyi amaçlarlar. Eski dinsel öğretilerde de aynı çabanın varlığı sezilir; öğrencilerden Tanrı'ya

benzeyecek gibi kendilerini eğitmeleri istenir. Tanrıya benzerlik amacı "üstün insan" düşüncesinde daha mütevazı bir kılıkta karşımıza çıkar. Hastalığı sırasında Nietzsche'nin Strindberg'e yazdığı bir mektubu "çarmıha gerilen" diye imzalaması, bize hayli ışık tutar bu konuda. Akıl ve ruh hastaları üstünlük amaçlarını çoğunlukla hiç saklamadan açığa vurur, örneğin "Ben Napolyonum" ya da "Ben Çin imparatoruyum" derler. Bütün dünyanın dikkatini üzerlerinde toplamayı, herkes tarafından önemsenmeyi amaçlarlar. Telsize, telgrafa gerek duymadan bütün dünyayla bağlantı kurabilir, dünyanın dört bir yanındaki konuşmaları dinleyebilir, geleceğe ilişkin kehanette bulunabilir, kendilerinde doğaüstü güçleri barındırırlar. Her şeyi bilmek, kapsamlı bir bilgeliğe sahip olmak ya da insan ömrünü uzatabilmek isteğinde Tanrıya benzeme amacı daha düşünsel bir düzeyde dile gelir belki. İster yeryüzündeki yaşam süremizi uzatmak isteyelim, ister sayılamayacak kadar çok kez yeniden dünyaya gelelim, isterse bir başka dünyada ölümsüz bir yaşam süreceğimizi kafamızda tasarlayalım, bütün bunların temelinde Tanrıya benzerlik özlemi yatar. Dinsel öğretilerde Tanrı ölümsüz bir varlıktır, ebedi bir yaşam sürer. Bütün bu sayılan görüş ve düşüncelerin doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışmak gibi bir niyetim yok; bütün bunlar yaşamın değişik yorumlarıdır, bir anlama bağlıdır ve tümü bir ölçüde hepimizin ruhunda Tanrı gibi olma, Tanrıya benzeme amacı taşır. Ateistler bile Tanrıdan üstün olmak isterler; böyle bir üstünlük amacının alabildiğine çekici bir yanı olduğunu gözlemleyebiliriz.

Üstünlük amacı bir kez saptandı mı, yaşam üslubunda bundan böyle hata yapılmaz. Bir insanın alışkanlıkları ve dışavurumları, söz konusu amaca ulaşılabilmesi için kesin bir doğrulukla seçilir, tüm eleştirilerin üstünde nitelik taşırlar. Sorunlu her çocuk, her nevrozlu, her alkolik, suça eğilimli her kişi, her cinsel sapık kendisi için üstün gördüğü konuma ulaşabilmesini sağlayacak gibi davranır. Dışavurumlarının kendilerini ortadan kaldırmak olanaksızdır; çünkü seçilen amaç için tastamam

gereksinim duyulan dışavurumlardır bunlar. Bir sınıfta öğrencilerin en tembeli sayılan bir oğlana öğretmeni şu soruyu yöneltmiştir: "Çalışmalarında neden istenilen ilerlemeyi yapamıyorsun bakayım?" Çocuk da şöyle yanıtlamıştır soruyu: "Sınıfın en tembel öğrencisi oldum mu hep benimle ilgilenirsiniz. Dersin huzurunu kaçırmayan, derslerine düzenli çalışan öğrencilere hiç bakmazsınız." Amacı önemsenmek ve öğretmeni sultası altına almaksa, bu amaca erişmek için en iyi yolu bulmuştur oğlan. Daha az tembel olmak, bu amaç açısından kendisi için hiçbir anlam taşımazdı. Davranışına, doğrusu diyecek yoktur, davranışını değiştirmek budalalık sayılırdı. Bir başka oğlan da evde pek uysal biridir, ama görünürde aptaldır; okulda arkadaşlarından geri kalır, evde de söylenen şeyi hemen anlayamaz. Kendisinden iki yaş büyük bir ağabeyi vardır, onun yaşam üslubu ise oğlanınkine hiç benzemez, yetenekli ve cıvıl cıvıl biridir, ama yaptığı yaramazlıklardan ötürü başı hep derde girer. Günlerden bir gün evdekiler iki kardeş arasındaki bir konuşmaya kulak misafiri olur, küçük kardeşin ağabeyine şöyle söylediğini işitirler: "Senin gibi yaramaz biri olacağıma aptal biri olurum daha iyi." Ağabeyi gibi tatsız olaylarla karşılaşmamak amacını güttüğü düşünülürse, aptallık yolunu seçmesi gerçekten akıllıca bir davranıştır. Çünkü aptallığından ötürü kendisine yöneltilen beklentiler ağabeyinden daha az olacaktır, beri yandan yapabileceği hatalar için ceza da görmeyecektir. Böyle bir amaç açısından, aptallaşmış gibi davranmaması budalalık olur.

Bugüne kadar uygulanan normal tedavi yöntemi, hastalık belirtilerini ortadan kaldırmaya yönelikti. Bireysel psikoloji ise gerek tedavi, gerek eğitim konusunda buna taban tabana karşıt bir yol izler. Bir çocuk matematik dersinde gereken ilerlemeyi gösteremiyor ya da eve kötü notlar getiriyorsa, dikkatin bu noktaya yöneltilmesi, çocuğun söz konusu dışavurumlarında bir düzelmenin gerçekleşmesine çalışılması boşuna zahmettir. Belki çocuk davranışıyla öğretmenini kızdırmak istemekte, hatta belki kovulmasını sağlayarak okuldan tümüyle yakayı kurtarmayı

amaçlamaktadır. Hedefine varmak için izlediği yolu kapamanız durumunda, kendisine yeni bir yol bulmaya bakacaktır. Erişkin bir nevrozluda da değişik değildir durum. Diyelim karşımızda bir nevrozlu var da migrenden şikayetçidir. Bu baş ağrılarının kendisine pek çok yararı dokunmakta, belki en çok gereksinim duyduğu anlarda gelip üzerine çullanmaktadır. Belki çözümlemesi gereken toplumsal sorunlar vardır da ağrılar bunlardan kendisini kurtarmaktadır; belki ağrıların baş göstermesi yeni insanlarla tanışmak ya da önemli bir karar almak zorunluğu karşısında kaldığı zamanlara denk gelmektedir. Belki bürosundaki personele, evdeki karısına ya da çocuklarına zulmetmede migrenden uygun bir araç olarak yararlanmaktadır. Başarıya götüreceği kesinlikle kanıtlanmış böyle ustalıklı bir düzene sırt çevirmesini ne hakla isteyebiliriz kendisinden? Kendi eliyle başına sardığı ağrılar, kendi açısından kârlı bir yatırımdan başka şey değildir, dilediği kadar faiz almaktadır karşılığında. Elektroşokla ya da ameliyatla semptomlarından kurtarılan savaş nevrozluları gibi, söz konusu kişinin semptomunu da kendisini şoke edecek bir açıklamaya başvurup ortadan kaldırabiliriz. Belki bu noktada tıbbi bir tedavi belli bir rahatlık sağlayıp onun seçtiği semptomu ileride de muhafaza etmesini güçleştirebilecektir. Ne var ki amaç aynı kaldıkça, eski semptomundan el çeker çekmez, kendisine ister istemez yeni bir semptom arayıp bulacaktır. Baş ağrıları "iyileşti" diyelim, bu kez örneğin uykusuzluktan yakınacak ya da daha başka bir semptom geliştirecektir. Amaç aynı kaldıkça bu amacı izlemesini sürdürecektir çaresiz. Öyle nevrozlular vardır ki, şaşılası bir çabuklukla bir semptomu bırakıp yeni bir semptom edinirler. Bunlar nevroz virtüözleridir adeta, semptom koleksiyonlarını sürekli zenginleştirmeye bakarlar. Diyelim psikoterapi üzerine bir kitap okudular; bu kitabın kendilerine sağlayacağı tek yarar, şimdiye kadar bilmedikleri ve deneme fırsatını ele geçirmedikleri yeni birtakım nevrotik rahatsızlıklarla tanışmalarıdır. Hiçbir zaman gözden kaçırmamız gereken bir şey varsa, semptomların seçilmesinde önemli olan amaçtır ve genel üstünlük amacıyla ilişkisidir.

Tutalım ki sınıfa bir merdiven getirtip üzerine çıkıyor ve yazı tahtasının tepesinde bir yere oturuyorum. Bu yaptığımı gören öğrenciler şöyle düşünecektir belki: "Doktor Adler kafayı üşütmüş." Merdivenin ne işe yaradığını, benim niçin merdivene tırmanıp çıktığımı, niçin öyle acayip şekilde tahtanın tepesinde oturduğumu bilmemektedirler çünkü. Ama bir salonda başkalarından daha yüksek bir yerde bulunmazsam kendimi yetersiz hissedeceğimi, ancak tepeden öğrencilerime baktığım zaman içimde bir güven duygusunun uyanacağını bilmeleri durumunda bana pek de öyle kaçık gözüyle bakmayacaklardır. Amacıma ulaşmak için benim doğrusu mükemmel bir yol seçtiğimi akıllarından geçirecek, merdivene tırmanıp çıkışımı da güzel bir planın uygulanışı diye göreceklerdir. Kaçık gözüyle bakılacağım bir nokta varsa, üstünlüğü anlayış tarzım olacaktır bu. Somut amacımı iyi seçemediğime inandırılabilsem, belki davranışımı değiştirebilirdim. Ne var ki amaç aynı kalıp elimden merdiven alındı mı, bu kez sandalyeyle amacımı gerçekleştirmeye çalışacağım; sandalye de elimden çekilip alındı diyelim, o zaman sıçrayarak, tutunarak, kas gücümle kendimi yukarı çekmeye uğraşarak amacına ulaşmak isteyeceğim. Bütün nevrozlularda da durum böyledir tıpkı: Amaçlarına ulaşmak için seçtikleri araca diyecek yoktur, her türlü eleştirinin ötesindedir bu. Bizim düzeltebileceğimiz tek şey, onların somut amaçlarıdır. Amaçların değişmesiyle eski davranış ve düşünce biçimlerine gereksinim duyulmayacak, onların yerini yeni amaca uygun davranış ve düşünce biçimleri alacaktır.

İzin verirseniz örnek olarak otuz yaşındaki bir kadından söz açacağım. Kadın bana geldiğinde korku nevrozundan ve başkalarıyla dostluk kurmadaki yetersizliğinden yakınıyordu. Mesleğinde bir türlü başarıya ulaşamıyor, dolayısıyla hâlâ ailesi için sürekli bir yük oluşturuyordu. Zaman zaman stenograf ya da sekreter olarak küçük işler bulup çalışıyor, ama şanssızlığından her defasında yarında çalıştığı patronlar kendisine abayı yakıyor, onu öylesine rahatsız ediyorlardı ki, sonunda işi bırakmak

zorunda kalıyordu. Birinde patronun pek üzerine varmadığı bir iş bulmuş, ama kendisini o kadar alçalmış hissetmişti ki, bu işten de ayrılmadan yapamamıştı. Uzun bir süre, sanırım sekiz yıl, psikolojik tedavi görmüştü hastam; ancak uygulanan tedavi onu semptomlarından bir türlü kurtaramamış ya da geçimini sağlayabilecek bir konuma getirememişti.

Hastam bana geldiğinde, yaşam üslubunu çocukluk yıllarına kadar izlemekle işe başladım. Çocuğu anlamadınız mı, erişkini de anlayamazsınız. Hastam ailedeki çocuklardan en küçüğüydü, pek şirindi ve el bebek gül bebek büyütülmüştü. Çocukluk yıllarında ailesinin maddi durumuna diyecek yoktu ve hastamın her isteği o saat yerine getirilmişti. Bunu öğrenir öğrenmez, "Bakıyorum, bir prenses gibi davranmışlar size" dedim. "Ne tuhaf," diye yanıtladı hastam, "Herkes beni gerçekten de prenses diye çağırırdı." İlk çocukluk anısını öğrenmek istedim. "Dört yaşındaydım" diye başladı hastam, "bir gün evden çıktım, dışarıda oyun oynayan birkaç çocuğa rastladım. Havaya zıplıyor, her defasında da 'cadı geliyor' diye bağırıyorlardı. Pek korktum. Eve döndüğümde bizim evde kalan yaşlı bir kadına gerçekten cadıların olup olmadığını sordum. Kadın da, 'Evet, cadılar vardır gerçekten, haydutlar, çapulcular vardır, hepsi gelecek ve seni alıp götürecek" yanıtını verdi. Buradan, evde yalnız bırakılmasının hastamı her defasında fena halde korkuttuğu ve onun bu korkuyu bütün yaşam üslubunda dile getirdiği sonucunu çıkarabiliriz. Dolayısıyla, hastam ailesinden ayrılıp tek başına yaşayabilecek güçte hissetmişti kendisini; ister istemez ailesi onu desteklemiş, onun tüm gereksinimlerini karşılamıştı. Hastamın ilk anılarından biri de şöyleydi: "Bir piyano öğretmenim vardı, bir gün beni öpmeye kalktı. Ben de piyanoyu bırakıp dışarı çıktım ve anneme anlattım durumu. O günden sonra bir daha piyano çalmak gelmedi içimden." Burada gördüğümüz kadarıyla, hastam erkeklerle arasına bir mesafe koyacak gibi kendisini eğitmiş ve cinselliği, sevgiden kendisini kollama amacına uygunluk içinde bir gelişim izlemişti. Bir

erkeğe gönlünü kaptırmayı bir güçsüzlük olarak görmüştü hep. Sırası gelmişken şunu da belirteyim ki bir başkasını sevdiklerinde kendilerini güçsüz hisseden pek çok insan vardır ve bu kişiler bir ölçüde haksız sayılmazlar. Sevmek bizi yumuşatır çaresiz, bir başkasına duyacağımız sevgi dolu yakınlık bizi acı dolu ruhsal karmaşalara sürüklenmeye yatkın duruma sokar. Ancak üstünlüğü kendilerine amaç edinen ve "asla güçsüz olmamalıyım, asla kendimi tehlikeli durumlarla karşı karşıya bırakmamalıyım" diyen insanlardır ki bir başkasına sevgiyle bağlanmaktan kaçarlar. Bu gibileri sevgiyi yanlarına yaklaştırmayacak gibi kendilerini eğitir, sevgiye hiçbir zaman gereği gibi hazırlıklı durumda bulunmazlar. Bir başkasına gönüllerini kaptırabileceklerini sezer sezmez, işi çoğunlukla soytarılığa vurur, kendileri için bir tehlike kaynağı gözüyle baktıkları insanı alaya alır, ona takılır, onunla eğlenir, bu yoldan içlerinde oluşacak güçsüzlük duygusunu yenmeye çalışırlar.

Bizim hastamızda da sevgiyi ve evliliği aklına getirdikçe bir güçsüzlük duygusu uyanmıştır; dolayısıyla, iş yaşamında yüz yüze geldiği erkeklerin kendisine kur yapmaları onu gereğinden çok etkilemiş her seferinde soluğu kaçmakta almıştı. Kendisi bu gibi güçlüklerle uğraşıp dururken anne ve babasını kaybetmiş, saray yaşamı da böylelikle sona ermişti. Hastam bunun üzerine akrabalarına sığınmış, kendisiyle onlar ilgilenmeye başlamıştı. Gelgelelim durumu hiç de eskisi kadar iyi değildi. Hastamın kendileri olmadan dünyada yapamayacağına inandığı akrabaları, onu bir süre sonra müthiş derecede sıkıcı bulmaya başlamış, eski ilgiyi göstermemeye başlamışlardı. Hastam sitemde bulunmuş, tek başına bırakılmasının kendisi için ne büyük tehlikeleri içereceğini anlatmış, böylece başkalarının ilgi ve bakımından yoksun kalmanın trajedisini yaşamaktan kurtulmuştu. Ailesi ilgilenmese aklını kaçıracağı kesindi. Üstünlük amacına ulaşmasını sağlayacak bir tek olanak vardı elinde: Ailesini zorlayıp geçimini üstlenmelerini sağlamak, böylece yaşamın karşısına çıkaracağı bütün ödevlerden yakayı sıyırmak. İçinde şu duygu

yaşamaktaydı: "Benim yerim burası değil, prenses olarak varlığımı sürdüreceğim bir başka gezegendir. Bu zavallı dünya beni anlamıyor, ne kadar önemli biri sayılacağımı kavrayamıyor bir türlü." Durum birazcık daha kötüye gitse, hastanın bir akıl hastalığına yakalanması işten değildi. Neyse ki biraz parası vardı, akrabaları ile aile dostları kendisiyle ilgilendi, böylece hastanın bir akıl hastanesini boylaması önlenmiş oldu.

Şimdi sözünü edeceğimiz bir başka vakada da gerek aşağılık, gerek üstünlük kompleksinin rolünü açık seçik görebilmekteyiz. On altı yaşındaki bir kız tedavi için bana gönderildi; altı, yedi yaşından başlayarak düzenli şekilde küçük hırsızlıklar yapıyordu, on iki yaşından sonra da geceleri sokakta oğlanlarla gezip tozmaya başlamıştı. Kız henüz iki yaşındayken, anne ve babası uzun ve amansız kavgalardan sonra birbirinden boşanmıştı. Hastam annesiyle birlikte büyükannesinin yanına taşınmış, büyükannesi de çoğunlukla büyükannelerin yaptığı gibi torununu elden geldiğince şımartmaya koyulmuştu. Kız dünyaya geldiğinde, anne ve babasının arasındaki tartışmalar doruk noktasına ulaşmış durumdaydı; annesi doğumunu hiç de sevinerek karşılamamıştı. Kız annesinden sevgi görmemiş, ikisi arasında gerilimli bir hava varlığını hep sürdürmüştü. Bana geldiğinde güler yüz gösterip dostça konuştum kendisiyle. Bir ara şöyle dedi kız: "Öteberi aşırmaktan ya da oğlanlarla gezip dolaşmaktan aslında hoşlanmıyorum, ama annemin benimle başa çıkamayacağını kanıtlamak için yapıyorum bunları." Ben de, "Yani böyle davranarak kendisinden intikam mı almak istiyorsunuz?" diye sordum. Kız, "Sanırım" diye yanıtladı. Annesinden daha güçlü olduğunu göstermek istiyordu, ama böyle bir amaç peşinde koşmasının nedeni kendisini güçsüz hissetmesiydi. Annesinin kendisini sevmediğini seziyor, dolayısıyla bir aşağılık kompleksi içinde yaşıyordu. Üstünlüğünü kanıtlayabilmek için aklına gelen ilk yol, annesini üzmekti. Çalıp çırpma eylemine başvuran ya da daha başka densizliklerde bulunan çocuklar, bu davranışlarıyla çoğunlukla intikam almayı amaçlar.

On beş yaşındaki bir kız sekiz günden beri kayıptı. Bulunur bulunmaz da çocuk mahkemesinin önüne çıkarıldı. Mahkemede anlattığına göre bir adam kendisini kaçırıp ellerini ayaklarını bağlamış ve sekiz gün boyunca bir odaya hapsetmişti. Kuşkusuz, kimse inanmadı bu dediklerine. Yargıç kızla ciddi ciddi konuştu, doğruyu söylemesi için kendisini sıkıştırdı. Anlattıklarına inanılmadığını gören kız da çileden çıkarak yargıcın yüzüne bir tokat indirdi. Kız bana geldiğinde, en çok hangi meslekten hoşlandığını sordum, sadece onun iyiliğini istiyormuşum gibi davrandım. Gördüğü bir rüyayı anlatmasını isteyince güldü ve şunları söyledi: "Gitmemin yasak olduğu bir bara gitmiştim. Bardan çıkınca anneme rastladım. Derken babam belirdi ileride, onun beni görmemesi için anneme beni saklamasını söyledim." Anlaşıldığına göre kız babasından korkuyordu, onunla savaş halindeydi. Babası sık sık kendisini cezalandırıyor, o da bu cezalardan kurtulabilmek için ister istemez yalan söylemek zorunda kalıyordu. Bir yalan söyleme durumu söz konusu olduğunda, anne ve babadan birinin çocuğa sert davranması olasılığını her zaman göz önünde tutmamız gerekiyor. Yalanın bir anlam taşıyabilmesi için, doğruyu söylemenin bir tehlike oluşturabileceğinin hissedilmesi gerekir. Beri yandan, kızın annesiyle bir toplumsallık ilişkisi içinde bulunduğunu görüyoruz. Annesinin bana açıkladığına göre, biri kızını ayartıp o kötü ad yapmış lokallerin birine götürmüş, kızı sekiz gün burada kalmış, babasından korktuğu için de bunu itiraftan kaçınmıştı. Ne var ki babasına karşı üstünlüğünü kanıtlama arzusu da kızın davranışlarında rol oynayan etkenlerden biriydi. Babası kendisine eziyet ediyordu, kız da babasına karşı üstünlüğünü ancak onu üzmekle kanıtlayabilirdi.

Üstünlük sağlamada yanlış bir yol izleyen insanlara nasıl yardım elini uzatabiliriz? Üstünlük çaba ve eğiliminin tüm insanlara özgü bir şey olduğunu benimsersek, bunun pek de güç sayılmayacağını görürüz. Kendimizi onların yerine koyabilir, onların çabalarını anlayabiliriz. Söz konusu insanların yaptıkla-

rı tek yanlış, çabalarını yaşamın yararsız tarafına yöneltmeleridir. Üstünlük çaba ve eğilimi insanların bütün yaratıcı eylemlerinin arka planında yer alır, uygarlığa yapılan bütün katkıların kaynağını oluşturur. Tümüyle insan yaşamı bu büyük davranış çizgisini izler, aşağıdan yukarıya, eksiden artıya, yenilgiden zafere doğru bir yol çizer kendine. Ne var ki yaşam sorunlarının altında ezilmeyip bunlarla başa çıkabilenler, savaşımlarda başkalarını zenginleştirmek eğiliminin kendini açığa vurduğu, başkalarının da kazançlı çıkmasını sağlayacak gibi davranabilen kişilerdir. İnsanlara gereği gibi yaklaşmasını bilelim yeter ki, onlara doğru olanı benimsetmemiz güçlük doğurmayacaktır. İnsanların değer ve başarı konusuna ilişkin bütün yargıları nihayet işbirliği temeline dayanır, bunu bilmeyen yoktur. Bizim yaşam biçiminden, ideallerden, amaçlardan, davranışlardan ve karakter özelliklerinden beklediğimiz, bunların insanlar arasındaki işbirliğine hizmet etmesidir. Hiçbir insan gösteremeyiz ki en ufak bir toplumsallık duygusuna sahip olmasın. Nevrozlular ve suç işleyenler de bu açık sırrın farkındadır; yaşam üsluplarını haklı göstermeye ya da sorumluluğu başkalarının üzerine yıkmaya çalışmaları bunu ortaya koyar. Ne var ki bu kişiler yaşamın yararlı tarafında ilerleme cesaretlerini yitirmiştir. Aşağılık kompleksleri şöyle der kendilerine: "Toplum için yararlı çalışmalar mı? Sana göre değil!.." Yaşam ödevlerine yüz çevirmişlerdir bir kez ve güçlü olduklarına kendilerini inandırmak için yel değirmenleriyle savaşıp dururlar.

Toplumumuzda işbölümünde pek çok somut amaç için yer vardır. Daha önce gördüğümüz gibi, belli yanlışları içermeyen belki hiçbir amaç yoktur; hepsinde eleştiriye neden olacak bir taraf bulabiliriz. Bir çocuk vardır örneğin, üstünlüğü fizik gücünde arar. Sindirim bozukluğundan yakınan bir çocuk, yakınmasına yol açan neden olarak belki en başta beslenmeyi görür, yiyecekler üzerine yöneltir dikkatini; çünkü böylece durumunda bir düzelme sağlayabileceğine inanır. Sonunda belki usta bir ahçı ya da beslenme dalında bir profesör olup

çıkar ileride. Bütün bu özel amaçlarda, gerçekten bir dengenin sağlanması dışında olanakların belli ölçüde sınırlandırıldığını, ilginin sınırlı alanlara yöneltildiğini saptayabiliriz. Örneğin, bir profesörün düşünüp taşınmak ve kitaplarını yazabilmek için, zaman zaman gerçekten toplumdan uzaklaşmasını doğal karşılarız. Ancak, üstünlük amacının büyük ölçüde toplumsallık duygusuyla bağlantılı olması durumunda, böyle bir davranışın içereceği hata asla büyük sayılmaz. Toplumumuzdaki işbölümü pek çok değişik alanda üstün yeteneklere gereksinim gösterir.

4. İLK ANILAR

Üstün bir konuma ulaşmak için sürdürülen savaş tüm kişiliğin anahtarını oluşturduğundan, bu anahtarı bir insanın ruhsal gelişiminin her noktasında ele geçirebiliriz. Bunu bilmemiz, bir insanın yaşam üslubunu anlayabilmemize yardım edecek iki önemli araçla donatır bizi. Birincisi, bireyin ruhsal gelişiminin hangi noktasında işe koyulursak koyulalım, gelişim sürecindeki her dışavurum bizi aynı yöne yöneltir, çevresinde kişiliğin oluşup yükseldiği o biricik motife, o biricik melodiye götürür. İkincisi, elimizin altında büyük bir materyal stoğu bulunur. Her düşünce, her duygu ya da her jest, durumu daha açık seçik kavramamızı sağlar. Bireyin tek bir dışavurumunu değerlendirmede acele davranmakla yapacağımız hata, binlerce diğer dışavurum sayesinde saptanıp düzeltilebilir. Bir tek dışavurumu yüzde yüz doğrulukla değerlendirme olanağımız yoktur; bunun için, söz konusu dışavurumun bütündeki yerini açık seçik belirlememiz gerekir; ne var ki her dışavurum aynı şeyi söyler bize, dışavurumların her biri bizi çözüme yöneltir. Bizler, kazılarda seramik parçaları, çeşitli araç ve gereçler, harap anıtlar ve papirüs ruloları bulan ve bu parçaları doğru dürüst değerlendirerek mahvolmuş bütün bir kentin yaşamını yeniden kurup çatabilen arkeologlara benzeriz. Ama bizim işimiz harap olmuş nesneler değildir; uğraş alanımızı bir insanın, ne olduğu ve ne anlama geldiği konusunda bize her an yeni bilgiler sunabilecek yaşayan bir kişiliğin iç içe geçmiş, birbirinin varlığını zorunlu kılan değişik yönleri oluşturur.

Bir insanı anlamak kolay değildir. Bu bireysel psikolojinin kuram ve pratiğini öğrenmekten belki de daha güçtür. Bireysel psikolojide her zaman bireyi bütün olarak göz önünde tutmak durumundayız. Aradığımız anahtar kendi kendini bize buyur edene kadar kuşkuyla davranmamız, bir kimsenin odaya girişi, bizi selamlayışı, bize elini uzatışı, gülümseyişi, yürüyüşü gibi bir sürü küçük ayrıntıdan gerekli ipuçlarını ele geçirmemiz gerekir.

Şu ya da bu ayrıntıda yanılabiliriz belki, ama bir ayrıntıyı başka ayrıntılar izleyerek yaptığımız yanlışı düzeltmemizi sağlar ya da çıkardığımız sonucun doğruluğunu kanıtlar. Tedavinin amacı, bireyi toplumsal işbirliği yönünde eğitmektir, böyle bir işbirliğine hazırlayıcı bir test oluşturur. Bu konuda başarı sağlamak istiyorsak, karşımızdaki hastaya içtenlikle, can ve gönülden ilgi göstermek zorundayız. Onun gözleriyle görecek, onun kulaklarıyla işitecek yetenekle donatılmamız gerekir. Tedavi sürecinde hasta da durumu kendisiyle birlikte anlayabilmemiz için elinden gelen katkıyı esirgemeyecektir. Hastanın tutum ve davranışlarıyla güçlükleri, kendisiyle ortak bir çalışma yürütülerek saptanır. Hastayı anladığımıza inansak bile, kendisi onaylamadığı sürece bu konuda haklı olduğumuza güvenmemeliyiz. Kabaca bir doğru, doğrunun tümü değildir; bize yalnızca anlayışımızın yeterli sayılamayacağını gösterir. Belki de bu durumu yanlış yorumlayan diğer psikoloji ekolleri "olumlu" ya da "olumsuz aktarım"* deyimini ortaya atmışlardır. Bireysel psikolojinin tedavi yönteminde bunların yeri yoktur. Yaşam boyu şımartılmış bir hastayı şımartmaya devam ederek gönlünü kazanmamız belki basit bir yoldur; ama hastanın bizden üstün olma isteği alttan alta sesini duyuracaktır.

* Aktarım: (Fr. transfert, İng. transference): Olumlu ya da olumsuz bir duygu yükünün bir insandan bir başkasına ya da bir nesneye kaydırılması. Dar anlamda aktarım, üzerinde ruhsal sağaltım (psikoterapi) uygulanan hastanın anne ve babasına karşı bir zamanlar içinde besleyip açığa vuramadığı duygu ve düşünceleri, söz konusu kişilerin yerine hekimi geçirerek onun üzerinde açığa vurması. (Çev. n.)

Kendisine küçümsemeyle davranmamız, kendisini görmezden gelmemiz durumunda ise bize karşı düşmanca duygular besleyecektir içinde. Bu durumda belki tedaviyi yarıda bırakıp gidecektir, ama belki de kendisini haklı göstermek ve bizi başka türlü davranmaya zorlamak umuduyla bunu yapmayacaktır. Ne kendisini şımartmak, ne de incitmekle hastaya yardım elini uzatabiliriz. Kendisine yardım için bir insanın kardeşlerine göstereceği ilgiyi hastaya göstermemiz gerekir. Başka hiçbir ilgi daha içtenlikli, daha adil olamaz çünkü. Gerek kendi iyiliği, gerek içinde yaşadığı toplumun esenliği için, hastayla el ele çalışarak hataları saptamak zorundayız. Bu amacı göz önünde tuttuk mu, asla "aktarımlara" yol açmaz, otorite olarak hastanın karşısına dikilmek ya da onu bize bağımlı kılıp sorumluluğunu kapı dışarı eden bir konuma sürüklemek gibi nazik bir durumla yüz yüze gelmeyiz.

Psikolojik dışavurumlar içinde anılar hepsinden aydınlatıcı nitelik taşır, kişinin zayıf yanlarına ilişkin uyarıları ve belli yaşantıların önemine ilişkin ipuçlarını içerir. "Tesadüfi anılar" diye bir şey yoktur; insan sayısız yaşantıları arasından üstü kapalı şekilde de olsa ileriki gelişimi için önemli olduğunu sezdiklerini alıp anıları konu yapar. Dolayısıyla, anılar bir kişinin "yaşamöyküsü"nü oluşturur; kendi kendisini uyarmak ya da teselli etmek, belirlediği amaca giden yoldan ayrılmamak, geçmişte kalmış deneyimlerden yararlanıp sınanmış bir davranış biçimiyle geleceğin karşısına çıkabilmek için, insanın kendi kendisine anlattığı bir öyküdür bu. Ruhsal durumun sürekliliği açısından anıların sağladığı yararı günlük yaşamda çok iyi gözlemleyebiliriz. Bir yenilgiye uğrayıp da morali bozulan kişi, geçmişte yaşadığı başarısızlıkları düşünür. Melankolik bir ruh durumunu yaşıyorsa, tüm anımsamaları melankoli havası içerecektir. Neşesi yerinde olup da geleceğe güvenle bakıyorsa, buna uygun bambaşka anılar seçecektir kendisine; geçmişteki keyifli yaşantıları, iyimserliğini pekiştirecek olayları belleğine davet edecektir. Bir güçlük karşısında kaldığı zaman da bundan

farklı davranmayacaktır: Belleğinde öyle anıları bir araya toplayacaktır ki, bunlar kendisini güçlükle başa çıkabilecek bir havaya sokabilsin. Böylece anılar da düşler gibi aynı amaca hizmet eder: Önemli kararlar almanın arifesinde bulunan pek çok kimse geçmişte başarıyla atlatılmış sınavların düşünü görür, alacağı karara bir test gözüyle bakıp başarılı anlarındaki ruh durumunu içinde yeniden yaratmaya çalışır. Bir insanın yaşam üslubundaki ruhsal dalgalanmalara ilişkin bu saptama, genelde insanın ruhsal durumlarının biçim ve dengesi için de geçerlidir. Geçmişteki iyi anılarını ve kazanılmış başarılarını düşünmesi durumunda, melankolik biri, melankolik ruh halini sürdüremez. Böyle biri kendi kendisine şöyle demek zorundadır: "Yaşam boyu mutsuzluk yakamı bırakmadı zaten." Yine böyle biri mutsuzluk yazgısına örnek olarak geçmişte yaşanmış mutsuz yaşantıları seçip anımsayacaktır. Anımsamalar asla yaşam üslubuna bir aykırılığı içeremez. Bir insanın üstünlük amacı kendisinden "Başkaları beni hep aşağılıyor" gibi bir inanca sahip olmasını istiyorsa, belleğinde aşağılanmalar gözüyle bakabileceği yaşantıları bir araya toplayacaktır. İnsanın yaşam üslubu değişti mi, anımsamaları da değişir, eskisinden farklı olaylar anımsanır ya da anımsanan olaylar eskisinden farklı yorumlanır.

İlk çocukluk anıları, ayrı bir önem taşır. Bir kez kişinin yaşam üslubunu, ilk oluşum evrelerinde ve en yalın dışavurumlarıyla gözler önüne serer. Bir çocuğun şımartılmış mı, yoksa ihmal mi edilmiş olduğunu, toplumsal yaşama ne ölçüde hazırlandığını, en sıkı toplumsal ilişkinin kiminle kurulduğunu, ne gibi güçlükler karşısında kaldığını ve bu güçlüklerle nasıl savaştığını ilk çocukluk anılarına bakarak saptayabiliriz. Görme sorunu olan ve kendini eğiterek doğru dürüst bakıp görmesini öğrenen bir çocuğun ilk anılarında, görmeyle ilgili yaşantılarla karşılaşırız. Böyle bir çocuğun anıları şöyle başlar örneğin: "Sağıma soluma bakındım..." Ya da böyle bir çocuk renk ve biçim tanımlamalarına yer verir anılarında. Güçlükle devinen ve yürüyüp koşabilse mutluluk duyacak olan bir çocuk ise, anılarında bu istekleri dile

getirir. İlk çocukluğa ilişkin olarak anımsanan yaşantılarla insanın temel sorunu arasında büyük bir yakınlık vardır; bu temel sorunu bildik mi, insanın üstünlük amacını ve yaşam üslubunu da öğrenmiş oluruz. Dolayısıyla, ilk anıların meslek seçimi danışmanları için taşıdığı değer hayli büyüktür. Ayrıca, ilk anılar çocuğun annesiyle, babasıyla ve ailenin diğer üyeleriyle ilişkisini yansıtan bir aynadır. Anıların tastamam gerçek olup olmaması pek önemli değildir; önemli olan, söz konusu kişinin bu anılarda dile gelen yargısıdır: "Daha çocukken şöyle şöyle biriydim" ya da "Daha çocukken dünyayı şöyle şöyle görüyordum."

Bir kimsenin ilk anısını anlatmaya başlayış tarzı ve anımsayabildiği ilk olay, bizim için alabildiğine anlamlıdır. İlk anımsadığı şey, kişinin temelde yaşamı nasıl anladığını bize gösterir; yaşam karşısındaki tavrının ilk doyurucu billurlaşmasını oluşturur. Gelişimin çıkış noktası olarak baktığı şeyi, bizim bir bakışta görebilmemizi sağlar. Bir hastayı muayene etmeden ilk anımsadığı şeyin ne olduğunu öğrenmeyi ilke edinmişimdir. Bazen bu konuda açık bir yanıt vermez hasta, yaşanmış olaylardan hangisinin ilk sayılacağını bilmediğini ileri sürer; ama bu kadarı bile karakteristiktir. Karşımızdaki insanın bu davranışından, en saklı niyetleri üzerinde bizimle konuşmak istemediği ve bizimle işbirliğine hazır olmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Genellikle insanlar ilk anıları üzerinde konuşmaktan hoşlanırlar. İlk anılarına yalnızca belli yaşantılar gözüyle bakar, bunların altında yatan anlamın hiç farkına varmazlar. İlk anısındaki anlamı kavrayan pek kimse yoktur; bu yüzden insanların büyük çoğunluğu, yaşam konusundaki niyetlerini, başkalarıyla ilişkilerini ve çevreleri üzerindeki görüşlerini hiç çekinmeden, olduğu gibi ilk anıların aynasında açığa vurur. Bir başka önemli nokta da, ilk anılardaki yoğunluk ve yalınlığın kitlesel araştırmalara elverişli nitelik taşımasıdır. Örneğin bir sınıftaki tüm öğrencilerden ilk anılarını yazıya dökmelerini isteyebilir; bu anıları doğru dürüst yorumlayabilirsek, her çocukla ilgili olarak son derece değerli bir tablo ele geçirebiliriz.

Yukarıda söylediklerimi kanıtlamak için birkaç kişinin ilk anılarından söz açacak, bunları yorumlamaya çalışacağım. Bu kişilere ilişkin tek bildiğim şey, bana açıkladıkları anılardır; anıların sahiplerinin çocuk mu, yoksa erişkin kimseler mi oldukları konusunda bile hiçbir bilgim yoktur. Aslında ilk anılarında ele geçireceğimiz anlamları, söz konusu kişilerin diğer dışavurumlarıyla karşılaştırmak gerekir; anıları oldukları gibi ele alıp egzersiz malzemesi olarak kullanabilir, aradaki ilişkileri keşfetme yeteneğimizi geliştirmeye çalışabiliriz. Anlatılan ilk anının gerisinde neler bulunabileceği konusunda kafa yorabilir, anıları birbirleriyle kıyaslama yoluna gidebiliriz. Bir kimse toplumsallık yönünde mi çaba harcıyor, yoksa ona karşıt bir tavır mı sergiliyor; yarına güvenle mi bakıyor, yoksa yılgınlıkla mı; başkalarının kendisini kollayıp gözetmesini mi istiyor, yoksa kendi gücüne bel bağlamayı ve bağımsız yaşamayı mı; vermeye de eğilim gösteriyor mu, yoksa hep almaya mı bakıyor, ilk anısına dayanarak bütün bunları saptayabiliriz.

1. "Kız kardeşim..." Bir kimsenin ilk anılarında çevresindeki hangi kişilerin boy gösterdiğine dikkat etmek önemlidir. Bir kardeşten mi söz açılıyor anıda, bu kardeşin söz konusu kişi için hayli önem taşıdığından emin olabiliriz. Kız kardeşin anı sahibinin gelişimi üzerine gölgesi düşmüştür belki. Genel olarak bir yarışa kalkmışlar gibi, iki kardeş arasında bir rekabetin varlığını saptayabiliriz; böyle bir yarışın iki kardeş için beraberinde ek yükler getireceği doğaldır. Çocuk bir yarışla uğraşıyorsa, çevresiyle dostane bir işbirliğini sürdürdüğü zamanki kadar ilgi alanını başkalarını da içine alacak gibi açıp yaymanın kolay üstesinden gelemez. Ama biz en iyisi acele karar vermeyelim. Kim bilir, belki de iki kardeş arasında güzel bir dostluk ilişkisi vardır. "Kız kardeşim ve ben ailenin en küçük çocuklarıydık, bu yüzden kız kardeşim de okula gidecek yaşa gelinceye kadar beni bekletip okula yollamadılar." Böylece iki kardeş arasında bir yarışın varlığı kendini açığa vurmaktadır. Kız kardeşim engel

oldu bana! Benden küçüktü, okula gitmek için onun büyümesini beklemek zorunda kaldım. Kız kardeşim benim olanaklarımı kısıtladı. İlk anısı gerçekten böyle bir anlam içeriyorsa, bu kızın ya da bu oğlanın içine şöyle bir kanının yuvalandığını varsayabiliriz: "Yaşamımda en büyük tehlike gözüyle gördüğüm şey, bir kimsenin olanaklarımı sınırlandırması ve özgürce gelişmemi engellemesidir." Anı sahibi bir kızdır olasılıkla. Çünkü kendinden küçük kız kardeşi okul çağına gelinceye kadar bir oğlanın bekletilip okula yollanmaması pek düşünülemez.

"Böylece aynı gün okula başladık." Bunun onun durumundaki bir kız için en iyi eğitim şekli sayılamayacağına kuşku yoktur. Böyle bir durum kızda, kardeşlerden büyüğü olduğu için ilerlemekten alıkonulduğu kanısının uyanmasına yol açabilir. En azından bizim kız ortadaki durumdan böyle bir sonuç çıkarmakta, kız kardeşinin hatırı için geri planda tutulduğuna inanmaktadır. Gördüğü bu ihmalden ötürü de ister istemez birini suçlayacak, bu kişi de belki annesi olacaktır. Kızın ileride babasına daha çok yaklaşıp onun gözüne girmeye çalıştığını görmek bizi şaşırtmayacaktır doğrusu.

"Çok iyi anımsıyorum, okula başladığımız ilk gün kendisini nasıl öksüz hissettiğini önüne gelene anlattı annem. Şöyle söyledi hep: 'Çocukların okula başladığı ilk gün öğleden sonra ikide bir bahçe kapısına koştum, gözlerim kızları aradı hep. Sanki bir daha hiç eve dönmeyeceklerini düşündüm!"

Anının bu bölümünde annenin bir betimlemesiyle karşılaşıyoruz. Buna göre annenin pek de akıllıca davrandığı ileri sürülemez. Kızın gözüyle annenin bir portresi çizilmektedir. "Sanki bizim bir daha hiç eve dönmeyeceğimizi düşünüyordu." Anlaşılan anne sevecen bir kadındı ve çocuklar bunu bilmekteydi; ama ürkek ve telaşlı biriydi aynı zamanda. Kızla konuşabilseydik, annenin küçük kız kardeşini daha çok sevmesiyle ilgili olarak kendisinden daha çok şey öğrenebilirdik. Annenin küçük kızı daha çok sevmesi de doğrusu şaşırtmazdı bizi, çünkü ailedeki

en küçük çocuk hemen her zaman şımartılır. Bu ilk anının bir bütün olarak bıraktığı izlenimden yola koyularak çıkardığım sonuca göre, küçük kız kardeşiyle yarışma, hastamızı hayli meşgul edip yormuştur. Kızın ileriki yaşamında kıskançlık ve korku belirtileriyle karşılaşabiliriz. Kendisinden küçük kadınlardan hoşlanmadığını görmek bizim için sürpriz olmayacaktır. Bazı insanlar yaşam boyu kendilerini fazlasıyla yaşlı hisseder ve pek çok kadın vardır ki kendilerinden küçük kadınlara karşı bir aşağılık kompleksini içlerinde barındırır.

2. "İlk anımsadığım şey, üç yaşındayken dedemin ölümüdür." Bu anıyı anlatan bir kızdır, ilk anısıyla ilgili olarak bunu bir kız yazmaktadır. Ölüm olayı derin bir izlenim bırakıyor üzerinde. Bunun anlamı nedir peki? Kız, ölümde yaşamın en büyük belirsizliğini görmektedir. Çoçuklukta yaşadığı olaylardan şu dersi çıkarmıştır: "Dede ölebilir." Belki dedesinin gözbebeğiydi kız, belki dedesi kendisini şımartmıştı. Dedeler ve nineler torunlarını hemen her zaman şımartırlar; onlara karşı anne ve babalardan daha az sorumluluk taşır ve sıklıkla çocukları kendilerine bağlamak ister, bu davranışlarıyla hâlâ başkalarının sevgisini kazanabileceklerini göstermeyi amaçlarlar. Uygarlığımız kendi önem ve değerlerinin bilincini korumada yaşlı insanların işini hiç de kolaylaştırmamakta, dolayısıyla yaşlılar bunun için çoğunlukla ucuz yollara başvurup, örneğin muzmuzlanıp huysuzlanmaktadır.

Bizim vakada dedenin kızı daha bebeklik döneminde nazlı alıştırdığı tahminine yöneleceğiz daha çok. Bebeklik dönemindeki şımartmanın sonucu olarak da dedenin anısı kızın belleğine iyice yerleşmiştir. Dedenin ölümü de bu yüzden kız için ağır bir darbe oluşturmuştur, dedesinin ölümüyle bir dediğini iki etmeyen bir ortağını kaybetmiştir.

"Tabutun içinde, sessiz ve beyaz, yatıyordu, çok iyi anımsıyorum." Üç yaşındaki bir çocuğun bir ölüyü görmesine izin vermek uygun sayılır mı, emin değilim. En azından çocuğu önceden buna hazırlamak gerekir. Ölmüş birinin manzarasının

kendilerini derinden derine etkilediğini, üzerlerinde güçlü bir izlenim bıraktığını ve bu izlenimin belleklerinden bir daha silinip gitmediğini çocuklardan sık sık işitmişimdir. Söz konusu izlenimi bizim kız da belleğinde korumuştur sürekli. Bu gibi çocuklar, ilerideki yaşamlarında ölüm tehlikesini azaltmaya ve yenmeye çaba harcarlar. Büyük bir istekle doktor olmak isterler çoğunlukla. Doktorların ölümle daha başarılı şekilde savaşacağına inanırlar. Bir doktora ilk anısını sorduğumuz zaman, bu anının içinde şu ya da bu şekilde ölümün yer aldığını görürüz. "Tabutun içinde sessiz ve beyaz yatıyordu."

Gözle görülebilen somut bir nesneye ilişkin bir anıdır bu. Belki de kız çevresine bakmaktan, çevresini gözlemlemekten büyük haz duyan görsel bir tiptir.

"Tabut açılan çukura indirildiğinde, kaba sandukanın altından kayışların nasıl çekilip alındığını anımsıyorum." Kız yine gördüğü bir şeyi bize anlatmaktadır, bu da görsel bir tip olacağına ilişkin sanımızı pekiştiriyor. "Ne zaman akrabalarımdan, dostlarımdan ya da tanıdıklarımdan birinin öbür dünyaya göçtüğünü işitsem, içimi ürperti ve korku doldurmuştur hep."

Ölümün kız üzerinde bıraktığı derin izlenim bu sözlerde bir kez daha dile geliyor. Kızla konuşma fırsatı bulabilseydim, ona şu soruyu yöneltirdim: "İleride ne olmak istiyorsun bakayım?" Kız bu soruma belki şu yanıtı verirdi: "Doktor." Baktım ki sorumu yanıtsız bırakıyor ya da kaçamak yanıtlar veriyor, ben kendim bir öneride bulunarak, "Bir hekim ya da bir hemşire olmak istemez miydin?" diye sorardım. 'Öbür dünya' deyimini kullanması, ölüm korkusu giderme bakımından bir olanağın var olabileceğini gösteriyor. Tümüyle anısından öğrendiğimize göre, dedesi kendisine iyi davranmıştır hep; kız görsel bir tiptir ve ölüm, ruh yaşamında büyük bir rol oynamaktadır. Kızın yaşamdan çıkardığı anlamı şöyle özetleyebiliriz: "Hepimiz ister istemez öleceğiz." Kuşkusuz doğrudur bu, ama ancak az sayıda kişi için varlığın temel içeriğini oluşturur. Ölüm dışında bizi ilgilendiren daha başka sorunlar da vardır.

3. "Üç yaşındaydım, babam bana..." Daha anının başında babadan söz açılmaktadır. Babanın bu kız için anneden daha önemli olduğunu varsayabiliriz. Babayla ilgilenme, her zaman gelişim sürecinin ikinci evresini oluşturur.

Başlangıçtaki ilginin odak noktasında anne vardır; bir, iki yaşındaki çocukla anne arasında pek sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu yaşlarda çocuk anneyi gereksinir ve anneye bağlı durumdadır, tüm ruhuyla anneye yöneliktir. Çocuk bu yaşlarda babaya yöneliyorsa, anne oyunu kaybetmiş demektir. Kız, kendi konumundan memnun değildir. Bu durum, çoğunlukla aile içinde bir başka çocuğun dünyaya gelmesiyle ortaya çıkar. Anının ilerideki bölümünde küçük bir kardeşten söz edilmesi, tahminimizin doğruluğunu kanıtlayacaktır.

"Babam iki tane midilli aldı bizim için." Demek ortada iki çocuk vardır ve öbür çocuk hakkında kızın neler anlatacağını merakla bekliyoruz. "Babam midillileri yularlarından tutarak eve getirdi. Benden üç yaş büyük ablam..." Anının bu bölümünü öğrenince yorumumuzu değiştirmek zorunda kalıyoruz. Biz düşünmüştük ki, kız, iki kardeşten büyüğüdür, oysa şimdi kardeşlerden küçüğü olduğunu öğreniyoruz. Belki kızın ablası annesinin bir tanesiydi, kız da bu yüzden babasından ve onun kendilerine armağan olarak aldığı iki midilliden söz açmaktadır.

"Ablam kendi midillisinin dizgininden tutarak bir zafer havası içinde yoldan aşağı indi." Burada abla için bir zaferin sözü edilmekte. "Benim midilli, ablamın midillisinin peşinden koştuğu için ona yetişmekte güçlük çektim" (abla önderliği üstlenirse, böyle olur zaten) "sonunda yere kapaklanıp benim midillinin ardından toz toprak içinde sürüklenmeye başladım. Bu da başta övgüyle sözünü ettiğim olayın yüz kızartıcı sonu oldu." Abla bu işten başarıyla çıkmış, kız ise bir puan kaybetmiştir. Bu kızın kafasında şöyle bir düşüncenin yaşadığından kesinlikle emin olabiliriz: "Gözümü açmazsam, kazanan hep ablam olacak. Ben hep yenilgiye uğrayıp toz toprak içinde kala-

cağım. İnsanın güven içinde yaşaması için birinci olması gerekiyor." Ayrıca ablanın annesine gidip olaydan zafer kazanmış bir edayla söz açtığını, bunun da küçük kız kardeşin babasına yönelmesine yol açtığını tahmin edebiliriz.

"Sonradan midilliye ablamdan daha iyi binebilmem, yaşadığım düş kırıklığını en ufak şekilde hafifletmedi." Böylece öndeki bütün tahminlerimiz doğrulanmış olmakta, iki kız kardeş arasında ne müthiş bir yarışın söz konusu olduğu görülmektedir. Küçük kız kardeşin içinde şu duygu yaşamaktaydı: "Hep geride kalıyorum, ilerlemeye çalışmam, başkalarını geçmem gerekiyor." Kız, ailedeki en küçük çocuklar arasında pek yaygın olarak rastlanan, daha önce anlattığım tipte biridir; ailedeki en küçük çocuklar arasında pek yaygın rastlanır bu tipe; önde gidip kendilerini ardı sıra sürükleyen biri vardır, onu sürekli geçmeye çalışırlar. Kızın anısı, davranış ve tutumunu güçlendirici bir rol oynamaktadır. Anı şöyle der kendisine: "Önünde biri olursa, tehlikeden kurtaramazsınız yakanı. Her zaman birinci olmalısın."

4. "İlk anımsadığım şey, doğduğumda yaklaşık on sekiz yaşındaki en büyük ablamın partilere ve diğer toplantılara giderken beni de hep yanına almasıdır." Kız kendisini toplumun bir parçası olarak görmektedir; toplumsal bilinci başkalarından daha üst düzeyde bir kızdır belki.

Kendisinden on sekiz yaş büyük ablası kıza karşı rolünü üstlenmiştir. Ailede kızı herkesten çok şımartan biridir; ama öyle görülüyor ki, çok akıllıca davranıp küçük kız kardeşinin ilgi alanını başka insanları da içerisine alacak kadar genişletmeyi başarmıştır.

"Ablam, ben dünyaya gelene kadar dört oğlanın bulunduğu ailede tek kızdı, bu yüzden benimle dolaşmaktan doğal olarak hoşlanıyordu." Bu cümle, asla bizim düşündüğümüz gibi olumlu bir hava içermiyor. Bir çocuk el üstünde tutulursa, çevresindekilerin hep güler yüz göstermesine, karşılığında

kendisi hiçbir şey yapmadan pervane gibi etrafında dönülmesine alışır. "Dediğim gibi ablam partilere, toplantılara giderken beni de yanında götürdü hep. Bu partilerle ilgili olarak anımsadığım tek şey, konuş, bir şeyler söyle diye üzerime düşülmesidir. 'Söyle bakayım şu hanımefendiye adın ne!' ve buna benzer şeyler." Yanlış bir eğitim yöntemi. Böyle bir kızın kekelediğini öğrenmek ya da kendisinde daha başka konuşma bozukluklarıyla karşılaşmak bizi şaşırtmayacaktır. Konuşma yeteneğinin gelişmesiyle fazla ilgilenilmesi, çocukta genellikle kekelemeye yol açar. Doğallıkla ve zorlamadan meramını anlatmasına fırsat verilmeyen kız, aşırı bir bilinçlilikle çevresindekilerin dikkatini üzerine çekmeye, çevresinden takdir bekleyen biri gibi davranmaya itilmiştir.

"Ayrıca, anımsayabildiğim kadarıyla, bir şey söyle denildiğinde hiçbir şey söylemek istemezdim; bu yüzden eve döndüğümüzde mutlaka paylanıp azarlanırdım. Sonunda ablamla sokağa çıkıp başka insanlar görmekten nefret etmeye başladım." Anının bu bölümü durumu bir başka türlü değerlendirmeye yöneltiyor bizi. Artık görüyoruz ki, ilk anının içerdiği anlam şudur: "Başka insanların karşısına çıkarıyorlardı beni, ama ben bundan hoşlanmıyordum. Bu yüzden partilerden, toplantılardan o gün bugün hep nefret etmişimdir." Dolayısıyla kızın bugün de başka insanlarla konuşup görüşmeye pek istekli olmadığını tahmin edebiliriz. Belki başkalarıyla ilişkilerinde tutuk ve fazlasıyla bilinçli davranan biridir, çünkü başkaları karşısında onları etkilemesi gerektiğine inanır, ama bunu başaramayacağı duygusunu içinde yaşatır beri yandan. Diğer insanlarla doğallık içinde yaşamayı unutmuştur.

5. "Çocukluğumda geçen büyük bir olayı anımsıyorum. Yaklaşık dört yaşındaydım, büyük ninem bizi ziyarete geldi." Ninelerin genelde çocuklarını şımarttığını daha önce belirtmiştik. Bu büyükannenin torunlarına nasıl davrandığını ise henüz görmedik. "Ninem bizde kaldığı günlerde fotoğraf çekildi, fotoğrafta

dört kuşak bir aradaydı." Kızın, soyu sopuyla pek ilgilendiği görülüyor. Büyükannenin ziyaretini ve ziyaret sırasında çekilen fotoğrafı bu kadar açık seçik anımsamasından, ailesine pek bağlı bir kız olabileceği sonucunu çıkarabiliriz. Çıkardığımız sonuç gerçekten doğruysa, o zaman kızdaki işbirliği yeteneğinin aile sınırları dışına pek uzanmadığını saptayabiliriz.

"Fotoğraf çektirmek için bir başka kente nasıl gittiğimiz ve fotografçının atölyesine vardığımızda bana nasıl dantellerle süslü beyaz bir giysi giydirildiği dün gibi aklımda." Belki bu kız da görsel bir tiptir. "Dört kuşak fotoğrafından önce benimle kardeşimin birlikte ve ayrı ayrı fotoğrafı çekildi." Aileye karşı ilgi yeniden açığa vuruluyor. Ailenin bir üyesi de erkek kardeştir. Belki ileride kızın kardeşiyle ilişkisi konusunda daha çok şey öğreneceğiz. "Kardeşim bir sandalyenin arkalığına yanı başıma oturtuldu, eline de ışıl ışıl kırmızı bir top tutuşturuldu." Kızın yine gözle görülür somut nesneleri anımsadığını görmekteyiz. "Ben sandalyenin yanı başında ayakta dikiliyordum, benim elime hiçbir şey tutuşturmadılar." Kızın asıl derdinin ne olduğunu böylece öğreniyoruz. Kız ailede oğlan kardeşine daha çok ilgi gösterildiğini kendi kendisine söylemektedir. Bir kardeşinin dünyaya gelip, kendisini ailede el üstünde tutulan en küçük çocuk konumundan uzaklaştırmasının kızı üzdüğünü varsayabiliriz. "Sonra bizden gülmemizi istediler." Kızın bununla söylemek istediği şudur: Beni gülümsetmeye çalıştılar, ama ben niçin gülümseyecektim ki? Kardeşimi taht gibi bir koltuğun üzerine oturttular, eline ışıl ışıl parıldayan bir top tutuşturdular. Benim elime ne verdiler peki?

"Sonra da dört kuşağın bir arada fotoğrafı çekildi. Herkes fotoğrafta elden geldiğince güzel çıkmak için çekidüzen verdi kendisine. Ama ben hiç oralı olmadım, gülümsemek gelmedi içimden." Kız, kendisine yeterince iyi davranmayan ailesine içerlemektedir. Bu ilk anısıyla ailesinin kendisine nasıl davrandığı konusunda bizi bilgilendirmeyi unutmuyor. "Kardeşim gülümse dediklerinde öyle nazlı gülümsedi ki. Kurnazlığına

diyecek yoktu. Bugüne kadar fotoğrafının çekilmesinden hoşlanmadım." Böyle bir anı, içimizden pek çoğunun yaşam karşısına nasıl çıktığını anlatan güzel bir örnek oluşturmaktadır. Pek çoğumuz bir yaşantımızı alır, bir dizi davranışımızı bununla haklı göstermeye çalışırız. Bu tek davranışımızdan birtakım sonuçlar çıkarır ve çıkardığımız sonuçlar sanki doğrularını kanıtlanmış gerçeklermiş gibi yaparız. Elbette kız fotoğraf çekildiğinde tatsız anlar yaşamıştı. Bu yüzden fotoğrafının çekilmesinden hâlâ hoşlanmamaktadır. Belli bir şeye karşı bu kadar büyük nefret duyan bir kimsenin genellikle bir başkasını seçerek suçu bunun üzerine yıkmaya çalıştığı görülür. Bizim kızın bu ilk anısı, kişiliği konusunda elimize iki önemli anahtar tutuşturmaktadır. Birincisi, kız görsel bir tiptir; ikincisi ve birincisinden daha önemlisi, kız kendisini ailesine sıkı sıkıya bağlı hisseden biridir. İlk anı bütünüyle aile çevresinde geçer. Kızın aile dışındaki daha geniş bir toplum içindeki yaşama pek uyum sağlayamayan biri sayılacağını düşünebiliriz.

6. "İlki değilse de hatırladığım ilk anılarımdan biri, ben üç buçuk yaşındayken yaşadığım bir olayla ilgilidir. Evimizdeki hizmetçi bir defasında kilere inerken beni ve kuzenimi de yanına aldı; kilerde her ikimize de birkaç yudum elma şarabı verdi, içtik. Tadı çok nefisti." Kilerde elma şarabı olduğunu öğrenmek ilginç bir şeydir. Kilere iniş kız için bir keşif yolculuğudur adeta. Şimdiden bir tahminde bulunmak istersek, iki olasılıktan birini seçebiliriz: Bu çocuk yeni şeyler öğrenmekten, yeni durumlarla karşılaşmaktan zevk duyan ve yaşama cesaretle el atan biri olabilir. Ama belki de söylemek istediği şey, bizi ayartıp doğru yoldan saptıracak bizden güçlü kimselerin var olduğudur. Anının gerisi bu iki olasılıktan hangisi üzerinde karar kılacağımızı gösterecektir. "Biraz sonra elma şarabının tadına yeniden bakmak istedik, bu defa kendimiz doldurup içtik." Gözü pek bir kız; bağımsız davranmak istiyor. "Birden ayaklarımın bağı çözülür gibi oldu, kilerin zemini ise hayli ıslaktı, elma şarabını olduğu gibi yere akıtmıştık çünkü." İnsanı içki düşmanı yapacak bir

durum. "Bu olayın elma şarabına ve insanı sarhoş eden diğer içkilere karşı duyduğum nefretle bir ilgisi var mı, bilmiyorum." Burada da bir tek küçük olay, yaşam karşısında takınılan bütün bir tutuma neden yapılmak istenmektedir. Olayı sağduyuyla ele aldığımızda, bu kadar geniş kapsamlı bir sonuç çıkarılmasına olanak verecek kadar önemli bir anı sayılamayacağını görürüz. Ne var ki kız bilinçaltında bunu bahane ederek içkilere karşı nefretini bir nedene bağlamaya çalışmaktadır. Kızın hatalarından ders almasını bilen biri sayılacağını düşünebiliriz. Belki de gerçekten bağımsız bir kızdır ve hata yaptıkça hatasını sonradan düzeltme yoluna gitmektedir. Bu özelliği kızın tüm yaşamı için karakteristik olabilir. Kız sanki şöyle söylemek ister bize: "Ben hata yapmıyor değilim ama yaptığım şeyin hata olduğunu görünce düzeltiyorum." Bu tahminimiz doğruysa, çok iyi karaktere sahiptir kız: girişimcidir, planlarını gerçekleştirmede cesurdur, her zaman durumunu düzeltmededir aklı, en iyi yaşam yolunu arayıp durur.

Bütün bu örnekler bizim yalnızca tahmin sanatında kendimizi eğitmemizi sağlayabilir. Çıkardığımız sonuçların doğruluğundan emin olabilmemiz için, söz konusu kişilerin diğer pek çok dışavurumunu da göz önünde tutmak zorundayız. Şimdi pratik çalışmalarımdan birkaç vakayı ele alarak, tüm dışavurumlarda kişiliğin nasıl dile geldiğine bakalım.

7. Bir gün korku nevrozuna yakalanmış otuz beş yaşında bir adam başvurdu bana. Evden ne zaman ayrılsa, bir korku üzerine çullanıyordu. Arada bir çalışması gerekiyor ama büroda bütün gün ağlayıp sızlıyor ancak akşam eve dönüp annesinin yanı başına oturduğu zaman yatışıyordu. İlk anısını anlatmasını istedim kendisinden, şöyle söyledi: "Dört yaşındaydım, evde pencerenin önünde oturuyor, sokağa bakıyordum. İnsanları iş güç peşinde koşarken seyretmek beni pek ilgilendiriyordu." Hastam pencerenin önünde oturarak, başkalarını iş peşinde koşarken seyretmek istiyor; bu tutumunu değiştirebilmek için, başkala-

rıyla bir arada çalışamayacağı kanısından onu kurtarmamız şart. Başkalarının çalışıp geçimini sağlamasının şimdiye kadar kendisi için akla gelebilecek biricik yaşam biçimi olduğuna inanmıştır. Dünyadan beklentisini temelden değiştirmemiz gerekmektedir. Kendisini paylayıp azarlayarak bir yere varamayız. İlaçlarla ya da raporlarla tutumunun yanlışlığına onu inandırmanın yolu yoktur. Ne var ki ilk anısı hoşlanacağı bir çalışmanın nasıl olacağı konusunda bize bir ipucu veriyor. En sevdiği uğraş, seyretmektir. Öğrendiğimize göre hastamız miyoptur; bu özüründen ötürü gözle görülebilen somut nesnelere özellikle dikkat etmektedir. Bir meslek seçmesi gerektiğinde de yine eskisi gibi seyretmek istemiş, çalışmaya yanaşmamıştır. Ama bu ikisi birbiriyle uzlaşmaz şeyler değildir. Sağlığına kavuştuktan sonra hastam hoşlandığı doğrultuda iş bulmuştur kendine. Bir antikacı dükkânı açmış, bizim işbölümüne dayalı toplumumuzun kendine göre yararlı bir üyesi olmuştur.

8. Otuz iki yaşındaki bir adam tedavi için bana başvurdu. Histeriden kaynaklanan bir afaziye (konuşma yetersizliği) yakalanmıştı. Ancak fısıltıyla konuşabiliyordu. İki yıl süren bu durum günün birinde bir muz kabuğuna basıp kayması ve gidip bir taksinin camına çarpmasıyla başlamıştı. Olayın ardından iki gün kusup durmuş, daha sonra da migrene yakalanmıştı. Hastamın bir beyin travması geçirdiği kuşkusuzdu. Ama gırtlakta patolojik bir değişikliğe rastlanmadığından, konuşma yetersizliği beyin travmasından kaynaklanamazdı. Hastam sekiz hafta hiç konuşmamıştı. Kaza konusunda mahkemenin bir karara varması gerekiyordu. Dava henüz sonuçlanmıştı. Bütün suçun taksi şoföründe olduğunu ileri süren hastam, taksi işletmesi aleyhine bir tazminat davası açmıştı. Sağlığı açısından kazada zarar gördüğünü kanıtlayabilse, davayı kazanma şansı daha yüksek olurdu kuşkusuz. Mahkemeye başvurmakla dürüst davrandığını söylemek istiyor değiliz ama hastam kendisini yüksek sesle konuşmaya yöneltecek bir dürtünün

varlığını da içinde hissetmemektedir. Belki kazanın şokundan sonra yüksek sesle konuşmasının gerçekten güçleştiğini görerek bir kulak burun boğaz hastalıkları uzmanına başvurmuş ama uzman hekim, gırtlakta herhangi bir bozukluk saptayamamıştır. İlk anısını öğrenmek istiyorum, hastam anlatmaya başlıyor: "Tavandaki çengele tutturulmuş bir beşikte sırt üstü yatıyordum. Çengelin nasıl yerinden çıktığını anımsıyorum; derken beşik yere düştü, canım fena halde acıdı." Hiç kimse zevk için bir yerden düşmez ama hastam aşırı bir düşme korkusu içinde yaşamaktadır. Kafası, düşmenin yol açacağı tehlikelerle sürekli meşguldür. Asıl derdi de budur hastamın. "Ben düşünce kapı açıldı, annem girdi içeri, beni yerde görünce dehşete kapıldı." Hastam düşmesiyle annesinin dikkatini üzerine çekmiş, onun kendisiyle ilgilenmesini sağlamıştır. Ama hastamın anısı bir suçlamayı da içermektedir: "Annem bana gereken dikkati göstermemişti." Aynı şekilde taksi sürücüsüne ve taksinin ait olduğu işletmeye de suçlu gözüyle bakıyordu hastam, hiçbiri kendisine gereği gibi dikkat etmemişti. Bu da şımartılmış çocuğun yaşam üslubudur. Şımartılmış çocuk, başına gelenlerden hep başkalarını sorumlu tutar. Hastamın bir ikinci anısında da aynı durum söz konusudur: "Beş yaşındayken altı metre yükseklikten aşağı yuvarlandım, ağır bir tahta da üzerime düştü. Beş dakika kadar, hatta daha fazla ağzımı açıp konuşamadım." Hastam, konuşamayışından büyük bir ustalıkla yararlanmaktadır. Bu işte talimlidir ve düşmesine konuşamamasının nedeni olarak bakar. Biz her ne kadar onun görüşünü paylaşmasak da kendisi bunu adeta doğal görmektedir. İzlediği yöntemde deneyimlidir, düşecek oldu mu, otomatik olarak konuşamaz ardından. İyileşebilmesi için davranışının yanlışlığını görmesi, düşmekle konuşma kaybı arasında mantıksal bir bağın bulunmadığını, özellikle bir kazadan sonra iki yıl boyunca fısıldayarak konuşmasının gerekmeyeceğini anlaması şarttır. Ne var ki ikinci anısı da neden bunu anlamanın kendisi için güçlük doğurduğunu açığa vurur: "Annem evden çıkıp geldi, çok telaşlanmış görünüyordu" diye

sürdürür hastam anlatmayı. Her iki düşme olayı da annesinin içine korku salmış, dikkatini onun üzerine yöneltmesini sağlamıştır. Hastamın çocukken şımartılmak, ilgi ve dikkatin odak noktasında yer almak isteyen biri olduğu görülüyor. Uğradığı kazanın acısını çıkarmayı ne kadar çok arzuladığını anlamamız güç değildir. Şımartılmış başka çocuklar da benzer koşullarda belki başka türlü davranmaz, buna karşılık konuşma kaybı gibi bir şeyi akıllarına getirmezlerdi kuşkusuz; bu düşünce, bizim hastaya özgü bir şeydi, kendi deneyimlerinden kurup çattığı yaşam üslubunun bir parçasıydı.

9. Günün birinde yirmi altı yaşındaki bir adam bana gelerek hoşuna giden bir meslek bulamadığından yakındı. Altı yıl önce babası onu bir tüccarın yanına yerleştirmiş ama kendisi bu işi sevmediğinden, kısa süre önce adamın yanından ayrılmıştı. Çalışacağı bir başka iş aramışsa da bulamamıştı bir türlü. Hastam, ayrıca uykusuzluktan ve intihar düşüncelerinden yakınıyordu. Tüccarın yanındaki işi bıraktıktan sonra evden ayrılıp bir başka kente giderek orada kendine bir iş bulmuştu. Ama derken annesinin hasta olduğunu bildiren bir mektup alarak dönüp yine gelmiş ve ailesiyle birlikte yaşamaya başlamıştı.

Bir kez buraya kadar öğrendiklerimizden çıkarabileceğimiz sonuca göre, hastam annesi tarafından şımartılmış, babası tarafından ise baskı altında tutulmaya çalışılmıştı. Belki babasının sertliğine karşı sürekli bir başkaldırı durumunda yaşamıştı hastam. Aile içindeki konumunu öğrenmek istediğimizde, kardeşlerden en küçüğü ve ailede tek oğlan olduğunu açıklamıştı. İki ablası vardı; küçüğünün de ondan kalır yeri yoktu. Beri yandan babası da hep şöyle yap, böyle yap deyip durmuştu kendisine. Ailenin bütün üyelerinden çekmediği kalmamıştı. Tek dostu annesiydi.

On dört yaşına kadar ilkokula gitmiş, daha sonra babası tarafından bir tarım okuluna gönderilmişti; baba, satın almaya niyetlendiği çiftlikte oğlunun kendisine yardım etmesi için böy-

le bir yola başvurmuştu. Hastam tarım okulunda gereken başarıyı göstermiş ama sonunda çiftçilik yapmamaya karar vermişti. Babası da ona tüccarın yanındaki işi bulmuştu. Hayli ilginçtir ki hastam sekiz yıl boyunca bu işte sebat edip çalışmıştı. Açıkladığına göre, bunun nedeni annesine elden geldiğince yardım etmek istemesiydi.

Çocukluğunda dağınık ve utangaç biriydi; karanlıktan ve yalnız kalmaktan korkmuştu hep. Ne zaman bir çocuğun dağınık biri olduğunu işitsek, ailede onun saçıp dağıttığını derleyip toplayan biri olması gerektiğini düşünmeden duramayız. Ne zaman bir çocuğun karanlıktan korktuğunu ve yalnız kalmak istemediğini duysak, aile içinde kendisine tatlı dil güler yüzle davranan birinin dikkatini üzerine çekmek istediğini aklımıza getiririz. Bizim hastamızda da bu kişi anne olmuştu. Hastam kolay dostluklar kuramayan biriydi ama yabancılarla konuşup görüşmekte pek zorlanmıyordu. Gönlünü kaptırdığı bir kimse olmamıştı şimdiye kadar, sevgiyi önemsediği yoktu ve evlenmeyi hiç aklından geçirmemişti. Anne ve babasının evliliklerine mutsuz bir evlilik gözüyle bakmaktaydı; bu da neden evlenmeye yanaşmadığını biraz açıklıyor bize.

Babası, tüccarın yanındaki işine devam etmesi için kendisine baskı yapmaktadır. Hastamın gönlüne kalsa pazarlamacılığı deneyecek ama öğrenim için gerekli maddi desteği ailesinden göremeyeceğinden emindir. Bütün çaba ve girişimlerinin amacının, babasına karşı savaşmak olduğunu saptayabiliriz. Tüccarın yanında çalışıp para kazanırken, kazandığı parayı pazarlamacılık öğreniminde kullanmayı hiç akıl etmemiş ancak söz konusu işi bıraktıktan sonra böyle bir düşünce aklına gelmiştir. Bu da babasına yöneltilmiş yeni bir istek oluşturmaktadır.

İlk anısı, şımartılmış bir çocuğun sert babasına karşı direnişini açıkça sergilemektedir. Hastam, babasının içkili lokantasında nasıl çalıştığını anımsıyor. Tabakları severek yıkamış, masaları tek tek dolaşarak kirli tabakları alıp yerlerine temiz tabakları koymuştur. Bir defasında tabak işinde kendisine kızan baba-

sı, müşterilerin önünde hastama bir tokat atmıştır. Hastam bu ilk anısından, babasının kendisine düşman biri sayılacağını ve şimdiye kadarki yaşamının babasına karşı sürdürülen bir savaş anlamı taşıdığını gösteren bir kanıt olarak yararlanmaktadır. Hâlâ gerçekten çalışmak gibi niyeti yoktur. Babasına bir zararı dokunabilse, keyfine diyecek olmayacaktır.

Hastamdaki intihar düşüncelerini açıklamak ise güç değildir. Her intihar bir suçlamadır; kafasından intihar düşünceleri geçiren hastam bununla tam olarak şöyle demektedir: "Bütün suç babamda." Tüccarlık uğraşından duyduğu hoşnutsuzluk da babasına karşı yöneltilmiş bir suçlama niteliği taşır. Babası neyi önerse, hastam bunu geriye çevirmekte, şımartılmış bir çocuk olduğu için de kendi başına bir meslek seçip bunda karar kılamamaktadır. Gerçekte hiç çalışmak istemez hastam, gönlü oyundadır. Ama hâlâ annesi için çalışıp bir şeyler yapmaya hazırdır. Peki, babasıyla sürdürdüğü savaş uykusuzluğunun nedeni olabilir mi?

Hastam uyuyamadı mı, ertesi günkü çalışma için pek hazırlıklı sayılmaz. Babası çalışmasını bekler ondan ama o yorgundur, çalışacak durumda değildir. Elbette hastam şöyle diyebilirdi: "Çalışmak istemiyorum, kimse de çalışmaya zorlayamaz beni." Bunu söyleyemiyorsa annesini düşündüğündendir, ailenin maddi durumunun iç açıcı olmayışıdır nedeni. Açıkça çalışmaya yanaşmadı mı, ailesi kendisine düpedüz hayırsız bir oğul gözüyle bakacak, onu desteklemek istemeyecektir. Dolayısıyla, hastam çalışamayışını bağışlatacak bir neden bulmak zorundadır, bu neden de anlaşılan suçsuz yere yakasına yapışan uykusuzluktur.

Başlangıçta hiç düş görmediğini söyleyen hastam, daha sonra sık sık gördüğü bir düşü anımsıyor. Düşünde biri, bir duvara top atmakta, top sıçrayıp geri gelmektedir. Görünürde anlamsız bir düştür bu. Acaba bu düşle genç hastamın yaşam üslubu arasında bir bağlantı var mıdır? Kendisine soruyoruz: "Peki sonra ne oluyor? Top duvara vurup geri geldiğinde siz ne hissediyorsunuz?" Hastam: "Top geri geldiğinde uyanıyorum" diye yanıtlıyor soruyu. Bu sözleriyle uykusunun üzerindeki örtüyü

aralıyor: Düşü bir çalar saat gibi kullanıyor hastam. Herkesin kendisini ileriye doğru ittiğini, aslında istemediği işler yapmak zorunda kaldığını kafasında tasarlıyor. Düşünde birinin bir topu bir duvara fırlattığını görüyor, düşün burasında da uyanıyor her defasında. Dolayısıyla, ertesi gün yorgun oluyor, yorgun olunca da çalışacak gücü bulamıyor. Babası oğlunun çalışmasına çok önem vermekte, oğlu da bu zahmetli yöntemle babasını yenilgiye uğratmaktadır. Hastanın yalnızca babasıyla olan savaşını ele alıp değerlendirmek isteseydik, bu tür silahları keşfedebileceği için kendisini çok yetenekli biri saymamız gerekirdi. Ne var ki yaşam üslubunun ne kendisi, ne ailesi için pek memnunluk verici olduğu söylenebilir, dolayısıyla bu üslubu değiştirmesi için kendisine yardım elini uzatmamız gerekmektedir.

Gördüğü düşün anlamını kendisine açıklamamdan sonra artık düş görmez oluyor hastam. Ama söylediğine göre, geceleri hâlâ bazen uykudan uyanmaktadır. Aynı düşü bundan böyle görmeye cesaret edemiyor, düşte saklı amacın ele geçirildiğini görüyor çünkü. Ama ertesi gün için kendisini yorgun düşürmeyi hâlâ sürdürmekte. Ona nasıl yardım edebiliriz? Akla gelebilecek tek yol, kendisini babasıyla barıştırmaktır. Ama bütün çabası babasını kızdırıp ona zarar vermek üzerinde toplandığı sürece, bunun bir başarı sağlamayacağı kuşkusuz. Dolayısıyla, bu gibi durumlarda her zaman işe nasıl başlıyorsam yine öyle yapıyorum, yani bazı açılardan pekâlâ haklı sayılacağını söylüyorum hastama. "Babanız gördüğüm kadarıyla size çok yanlış davranıyor" diyorum. "Sahip olduğu otoriteden yararlanarak her zaman size yapmadığını bırakmaması hiç de akıllıca bir şey değil. Belki hastadır babanız, tedavi görmesi gerekiyor. Ama sizin elinizden ne gelir? Onu değiştirebilmek şansına sahip değilsiniz. Diyelim yağmur yağıyor, ne yapabilirsiniz yağmura karşı? Bir şemsiye alabilirsiniz yanınıza ya da en fazla bir taksiye binebilirsiniz ama yağmurla savaşıp ona söz dinletmeye çalışmak boşuna zahmettir. Siz de şu anda zamanınızı yağmurla savaşmaya harcıyorsunuz. Bunun sizin gücünüzü

ortaya koyduğuna, zaferi kazanacağınıza inanıyorsunuz. Ama kazanacağınız zaferin herkesten çok kendinize zararı dokunacaktır." Ardından tüm dışavurumları, işi konusundaki kararsızlığı, kafasındaki intihar düşünceleri, evden ayrılıp gitmesi, uykusuzluğu arasındaki ilişkiyi gözler önüne seriyor, babasını cezalandırmak isterken söz konusu davranış biçimleriyle kendisini nasıl cezalandırdığını açıklıyorum.

Ayrıca bir tavsiyede bulunuyorum kendisine: "Bu akşam yatarken ertesi gün yorgun olabilmek için zaman zaman uykunuzdan uyanmak istediğinizi düşünün. Ertesi gün çalışamayacak derecede yorgun olacağınızı, bu yüzden de babanızın kızıp köpüreceğini aklınızdan geçirin." Amacım, hastanın gerçekle yüz yüze gelmesini sağlamaktır. Hastanın asıl derdi babasını kızdırıp ona zarar vermektir. Aradaki bu savaşı sona erdiremediğimiz sürece, bir tedaviye başvurmanın anlamı yoktur. Hastam şımarık biridir, hepimiz görebilmekteyiz bunu; şimdi de bunu kendisinin görmesi gerekiyor. Ortadaki durumun Oedipus kompleksiyle pek çok benzerliği vardır. Genç hastanın aklı fikri babasına zarar vermektir ama beri yandan sıkı sıkıya annesine bağlıdır. Ne var ki bu bağlılıkta cinsellik söz konusu değildir. Annesi hastamızı şımartmış, babası ise ona karşı anlayış göstermemiştir. Yanlış eğitilmesi ve durumunu yanlış değerlendirmesi hastamızın başına dert açmaktadır. Kalıtımın bu konuda herhangi bir rol oynadığı söylenemez. Babasına karşı duyduğu nefret, kendi reislerini öldürüp etini yiyen ilkel kabilelerin bir içgüdüsü olarak hastama geçmiş değildir. Hastam bu nefreti kendi yaşantılarından yola koyularak yaratmıştır içinde. Her çocukta buna benzer tutum ve davranışlar oluşturulabiliriz. Bunun için çocuğa hastanın annesi gibi kendisini şımartacak bir anne ve hastanın babası gibi kendisine sert davranacak bir baba vermek yeterlidir. Çocuk bu durumda babasına başkaldırır, önünde çözüm bekleyen ödevlere bağımsızlık içinde el atamazsa, hastamızdaki gibi bir yaşam üslubunu kolaycacık benimsemesinde şaşılacak bir yan yoktur.

5. DÜŞLER

Hemen hemen her insan düş görür ama gördüğü düşü anlayan kişi sayısı azdır. Haklı olarak, bu duruma şaşmamak elde değildir. İnsanlar genel olarak düşler üzerine öteden beri kafa yormuş, üzerlerinde dikkatle durmuş, içerdikleri anlamı ele geçirmeye çalışmışlardır. Pek çok kişi gördüğü düşlerde derin bir anlamın saklı olduğunu sezmiş, düşlere pek çok şey ifade eden gizemsel oluşumlar gözüyle bakmıştır. Tarihin en eski dönemlerinden beri insanların düşlerle ilgilendiğini açığa vuran izlere rastlamaktayız. Öyleyken, genelde insanlar düş gördüklerinde neler olup bittiği ya da neden düş gördükleri konusunu hâlâ açıklığa kavuşturamamışlardır. Benim bildiğim kadarıyla, düş yorumuna ilişkin kapsamlı ve bilimsel nitelikte yalnızca iki kuram bulunmaktadır. Düşleri anlayıp yorumlayabileceğini ileri süren iki ekolden birisi Freud'un psikanalizi, diğeri bireysel psikolojidir. Bu iki ekolden belki yalnızca bireysel psikolojinin, düşleri mantıkla tam bir uyum içinde yorumladığını söyleyebiliriz.

Daha önceki dönemlerde düşleri yorumlamaya ilişkin çabalar bilimsellikten uzaktı kuşkusuz ama yine de bunlar dikkate alınmaya değer çabalardı. En azından insanların düşlerine nasıl baktığı, düşleri karşısında nasıl bir tutum takındığı konusunda bize bir fikir verir. Düşler insan zekâsının yaratıcı etkinliğinin bir parçası sayıldığından, insanların öteden beri düşlerinden neler beklediğini öğrenmemiz, düşün amacını saptamamıza

hayli katkıda bulunacaktır. İncelememizin hemen başında ilginç bir durumla karşılaşmaktayız. Öyle anlaşılıyor ki insanlar, her zaman düşlerin gelecekle ilişkisi olduğuna doğal gözüyle bakmışlardır. Sanmışlardır ki düşlerde kendilerinden üstün bir kişi, bir tanrı ya da atalardan biri ruhlarını ele geçirip etkisi altına almaktadır. Güçlüklerle karşılaştıklarında, düşlerden kendilerine akıl vermelerini ve yol göstermelerini beklemişlerdir. Düş yorumuna ilişkin eski kitaplarda, belli bir düşün, düşü görenin geleceği bakımından nasıl bir anlam taşıdığının önceden saptanabileceği ileri sürülmüştür. İlkel kabilelerin inancına göre, düşler geleceğin ön belirtilerini ve geleceğe ait kehanetleri içermekteydi. Yunanlılar ve Mısırlılar ilerideki yaşamlarını etkileyebilecek kutsal bir düşle ödüllendirilme umuduyla tapınaklarda gecelemiş, buralarda görülen düşlerin bedensel ve ruhsal hastalıkları iyileştirip hafiflettiğine inanmışlardı. Amerika'daki Kızılderililer arınma törenlerine, perhizlere ve terleme banyolarına başvurarak düş görmek için ellerinden geleni yapıyor, şu ya da bu konuda nasıl davranacaklarını düşlerin yorumuna göre belirliyorlardı. Tevrat'ta genellikle düşlerin gelecekteki olayları önceden haber verdiği varsayılır. Bugün de öyle insanlarla karşılaşırız ki düşte gördüklerinin sonradan çıktığını ve düşte kâhinlere özgü bir güce sahip olduklarını ileri sürer, düşlerin şu ya da bu şekilde geleceğe uzandığına ve ileride olacakları önceden insana haber verdiğine inanırlar.

Bilimsel açıdan bu tür inanışlar bana gülünç görünmektedir. Düş sorunuyla ilgilenmeye başladım başlayalı şuna inanmışımdır ki düş gören biri ussal yeteneklerinin tümüne sahip olan uyanık biriyle kıyaslandığında, geleceği önceden kestirebilme bakımından daha dezavantajlı durumdadır. Kanımca, düşler günlük düşüncelerden daha zekice, daha kâhince değil tersine daha çapraşık, insanın aklını daha çok karıştıran şeylerdir. Ne var ki düşlerin şu ya da bu şekilde gelecekle bağlantılı olduğuna ilişkin eskiden beri insanlar arasında yaşayan geleneği de görmezden gelmemizin doğru sayılamayacağı kanısındayım;

belki bu geleneksel inanç tümüyle yanlış değildir. Gereken perspektiften bakmamız durumunda belki de bu gelenek, aradığımız anahtarı buyur edip tutuşturacaktır elimize. Böyle bir perspektiften bakınca, karşılaştıkları güçlükler için insanların düşlerden çözüm elde edebileceklerine inandıklarını görürüz. Buradan çıkaracağımız sonuca göre, insanların düş görmekten amacı, gelecekteki yaşamları için bir yol göstericiye kavuşmak, sorunları için çözümler ele geçirmektir. Bunu söylemekle düşlerde kehanetlerin dile geldiğini kabullenmek, birbirine hayli uzak şeylerdir. Düşü görenin düşte ne tür çözümler aradığı ve bunları ne yoldan elde etmeyi umduğu üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Ayrıca düş tarafından düş görene sunulan çözümün, tüm koşullar dikkate alınarak aklın öncülüğünde elde edilecek bir çözümden daha iyi olmayacağı kuşkusuz gibi görünüyor. Düş görenin sorunlarını uykuda çözmeyi umduğunu söylemekle gerçekte fazla bir şey söylemiş sayılmayız.

Freud'un düş kuramında, düşe bilimsel bir anlam taşıyormuş gözüyle bakılmasına yönelik gerçek bir çaba harcadığına tanık olmaktayız. Ne var ki Freud'un düş yorumu, çeşitli noktalarda bilimsellik sınırının dışına çıkmıştır. Örneğin Freud'un yorumu zihnin gündüz çalışmasıyla gece çalışması arasında bir uçurumun varlığını benimser. "Bilinçli" ve "bilinçsiz" karşıtlığına gidilerek düşe, uyanık durumdaki düşüncenin yasalarıyla çelişen kendine özgü yasalar mal edilir. Bizler nerede böyle çelişkilere rastlarsak, ister istemez bilimsellikten uzak bir zihniyetin varlığına hükmederiz. İlkel kavimlerin ve Antikçağ filozoflarının düşünce tarzında kavramları kesin antitezler halinde düzenleme, onları birbirine karşıtlık ilişkisi içinde ele alma yolunda sık sık kendini açığa vuran bir gereksinimle karşılaşınız. Antitezlere dayalı bir düşünce biçimini nevrozlularda da açık seçik gözlemleriz. İnsanlar sağ ile solun, aynı şekilde erkekle dişinin, sıcakla soğuğun birbirine karşıt şeyler olduğuna inanırlar çoğu zaman. Ne var ki bunlar, bilimsel açıdan birbirinin karşıtı değil çeşitlemelerdir yalnızca. Bir cetvel üzerinde tasarlanan bir sınır değere

yakınlıkları dikkate alınarak sıralanmış aşamalardır. Aynı şekilde iyi ve kötü, normal ve anormal de birbirlerinin karşıtı değil, değişik aşamalarıdır. Uyku ve uyanıklığı, gündüzki düşüncelerle gece düşteki düşünceleri birbirinin karşıtıymış gibi ele alan her kuram, zorunlu olarak bilimsel nitelik taşıyamaz.

Freud'un başlangıçtaki düş kuramında yer alan bir diğer pürüzlü nokta da düşlerin cinsel bir arka plana bağlanmak istenmesidir. Bu da düşleri insanın normal eğilim ve etkinliklerden ayırmaktadır. Böyle bir şey doğru olsa, düşlerin kişiliğin tümünün değil yalnızca bir bölümünün dışavurumu olarak bir anlam taşıması gerekir. Freudçuların kendileri de sonradan düşlerin cinsellik açısından yorumunu yeterli bulmamış; Freud, düşe cinselliğin yanı sıra belki bilinçdışı bir ölüm isteminin dışavurumu olarak da bakılabileceği görüşünü ortaya atmıştır. Bu görüş bir bakıma doğru olabilir. Düşler, daha önce değindiğimiz gibi, bireylerin karşılaştıkları sorunlara kolay yoldan çözüm bulma çabalarıdır; bazen bir insandaki cesaret eksikliğini açığa vururlar. Ne var ki Freud'un düş nitelemesi son derece simgeseldir. Kişiliğin tümünün düşte nasıl yansıdığını saptama amacına bizi yaklaştırmaktan uzaktır. Freud'da düşteki yaşam, uyanık durumdaki yaşamdan yine kesinlikle ayrılıyor gibidir. Ama yine de Freud'un düş yorumuna yönelik incelemeleri pek çok ilginç ve değerli düşünce içerir. Örneğin, düşün kendisinin değil temelinde yatan düşüncelerin önemli olduğu görüşü pek yararlı bir görüştür. Bizler de bireysel psikolojide benzeri bir sonuca varmış bulunuyoruz. Psikanalizde eksik olan şey, bilimsel bir psikolojinin başlıca gereklerinden birisini yerine getirmeyişi, yani insanın kişiliğindeki tutarlılığı, insanın bütün dışavurumlarındaki birlik ve bütünlüğü göz ardı edişidir.

Bu eksikliği, düş yorumuna ilişkin çok önemli bir soruya Freud'un verdiği yanıtta görebiliriz: Düşün amacı nedir? Niçin düş görürüz? Bir psikanalist "Gerçekleşmemiş isteklerin doyuma kavuşturulması için" diyerek yanıtlar soruyu: Ama bu

görüş, her şeyi açıklamaktan uzaktır. Düş sonradan yitip gittiğine, düşü gören gördüğü düşü unuttuğuna ya da anlamadığına göre, düşte sağlanan doyum nerede kalmaktadır? Bütün dünya düş görür ama gördüğü düşü anlayan çıkmaz pek. Düşten ne gibi bir haz sağlayabiliriz? Düşteki yaşam uyanık durumdaki yaşamdan ayrı bir seyir izliyor, düş tarafından kişiye sunulan doyum kendine özgü ayrı bir yaşamda duyumsanıyorsa, düşün düş gören için taşıdığı amacı belki anlayabiliriz. Ama böyle bir durumda da kişiliğin tutarlılığı diye bir şey kalmaz ortada. Düşler uyanık kimseler için hiçbir anlam taşımazlar. Bilimsel açıdan düşü görenle uyanık kişi aynı insandır, düşün de tutarlılığa sahip bu insan için bir amaç taşıması gerekir. Gerçekleşmemiş isteklere düşlerde doyum aranması eğilimini, belli bir insan tipinde kişiliğin bütünüyle uzlaştırabileceğimiz doğrudur. Bu da şımartılmış çocuk tipi, "Nasıl yaparım da doyuma ulaşabilirim? Yaşamdan neler koparıp alabilirim?" sorusunu sürekli yineleyip duran insan tipidir. Böyle biri, bütün diğer dışavurumlarında olduğu gibi, düşlerinde de doyum peşinde koşacaktır. Ve gerçekten, dikkatle bakınca, Freud'un psikolojisinin, şımarık çocuğun kendi içinde tutarlı psikolojisi olduğunu görürüz. Şımarık çocuk, içgüdüsel isteklerinin başkaları tarafından mutlaka doyuma kavuşturulması gerektiği kanısındadır, başka insanların da kendisi gibi aynı hakka sahip olmalarını hoş karşılamaz, "Ne diye diğer insanları sevecekmişim? Diğer insanlar beni seviyor mu ki?" diye sorup durur hep. Şımarık çocuk için geçerli koşullardan yola koyulan psikanaliz, bu koşulları kendisine temel yapıp en küçük ayrıntıya varıncaya kadar inceden inceye planlanmış bir düşünsel yapı kurar. Ne var ki gerçekleşmemiş istekleri doyuma kavuşturma çaba ve eğilimi, üstünlük ve çaba eğilimin milyonlarca çeşitlemesinden yalnızca biridir; buna kişiliğin bütün dışavurumları için geçerlilik taşıyan itici bir güç gözüyle bakamayız. Ayrıca, düşlerin amacını gerçekten bilsek de düşleri unutmak ya da anlamamaktaki amacın ne olduğunu da bulup çıkarmamız gerekir.

Yirmi beş yıl kadar önce düşlerin yorumu üzerinde çalışmaya koyulduğum zaman, kafamı en çok bu sorun karıştırmıştır. Düşün uyanık yaşamla bir çelişki oluşturmadığını, bireyin diğer yaşamsal devinimleri ve dışavurumlarının izlediği çizgiden hiçbir zaman ayrılmadığını görmüştüm. Bütün gün üstünlük amacına ulaşma eğilim ve çabası bizi yönettiğine göre, geceleyin de aynı eğilim ve çabanın kafamızı meşgul etmesi gerekmekteydi. Her insan sanki bir ödevin üstesinden gelmesi, sanki düşlerinde de üstünlük peşinde koşması gerekiyormuş gibi düş görmek zorundaydı. Düş, yaşam üslubunun bir ürünüydü; yaşam üslubunun kurulup çatılmasına ve güçlendirilmesine katkıda bulunmaktaydı.

Düşlerin amacını saptamada bize doğrudan yardım eden bir olay vardır: Düş görür ama sabah oldu mu gördüğümüz düşü unuturuz, düşten hiçbir şey kalmaz geriye. Ama bu doğru mudur gerçekten? Gördüğümüz düşten geriye hiçbir şey kalmaz mı? Ama kalan, varlığını sürdüren bir şey vardır, o da düşlerin bizde uyandırdığı duygulardır. Düşteki bütün görüntüler sonradan kaybolup gider içimizde. Dolayısıyla düşün amacını bizde yol açtığı duygularda aramak gerekir. Düş, ruhumuzda kimi duygular uyandırmak için izlenen bir yol, başvurulan bir araçtır. Düşün amacı, geride birtakım duygular bırakmaktır.

Bir insanın kendi ruhunda uyandırdığı duyguların, her zaman o insanın yaşam üslubuyla uyum içinde bulunması gerekir. Düşteki düşünceyle gündüz uyanık durumdaki düşünce arasında tam bir ayrımdan söz edilemez; her ikisi arasında kesin bir ayrım söz konusu değildir. Aradaki ayrımı bir iki sözcükle anlatmak istersek şöyle diyebiliriz: Düşte, gerçekle düşü gören arasındaki bazı ilişkiler ortadan kalkar ama gerçeklikten kopmanın sözü edilemez. Uyurken bile gerçekle aramızdaki ilişki varlığını korur. Tasa ve kaygılar altında yüreğimiz sıkılıyor da tedirgin durumdaysak, tedirginlik uykuda da bırakmaz yakamızı. Uyurken sağa sola dönüp durmamız ama yataktan düşmeyişimiz de gerçekle aramızdaki ilişkinin sürüp gittiğini

gösterir. Bir anne sokaktaki aşırı gürültüye karşın uykusundan uyanmaz da çocuğunun en hafif bir kıpırdanışında fırlayıp kalkar ayağa. Demek oluyor ki uykumuzda da çevremizle bağlantıyı koruruz. Ne var ki uykuda duyusal algılamalarımız ortadan kalkmasa da biraz zayıflar, gerçekle ilişkilerimiz kısıtlanır. Düş görürken tek başımızayızdır, toplumsal beklentiler bizim için eskisi kadar zorlayıcı nitelik taşımaz. Düşteki düşünsel etkinliğimizde, çevremizdeki koşulları eskisi kadar dikkate alma gereği duymayız.

Ancak gerilimlerden uzak olmamız ve sorunlarımızın üstesinden geleceğimizi bilmemiz durumunda rahat bir uyku uyuyabiliriz. Düş, bizi rahatlatıp dinlendirecek uykuda baş gösteren bir aksaklıktır. Buradan ancak sorunlarımızı çözebileceğimizden emin olmadığımız, gerçeğin bize sıkıntı verip uykumuzda bile yakamızı bırakmayarak önümüze güçlükler çıkardığı durumlarda düş gördüğümüz sonucuna varabiliriz.

Düşün ödevi, karşımıza dikilen güçlükleri göğüsleyip bir çözüme kavuşturmaktır. Artık uykuda usumuzun güçlüklerle nasıl başa çıkmaya çalıştığını yavaş yavaş görebiliriz. Durumu tümüyle kavrayamadığımız için, güçlükler düşte, olduklarından daha hafif gelir bize, düşte sunulan çözüm de bizden fazla bir çaba göstermemizi beklemez. Demek oluyor ki düşün ödevi, düşü görenin yaşam üslubunu destekleyip pekiştirmek ve içinde bu üsluba uygun duyguları uyandırmaktır. İyi ama neden desteklenmeye gereksinim gösterir yaşam üslubu? Ona kim ne yapabilir ki? Yaşam üslubuna zarar verebilecek güçler gerçeklik ve mantık olabilir ancak. Dolayısıyla düşlerin amacı, yaşam üslubunu mantığın beklenti ve zorluklarına karşı korumaktır. Buradan yola koyularak ilginç bir sonuca ulaşabiliriz: Mantığın yasalarına uygun olarak çözemediği bir sorun karşısında bulunan kişi, düşlerinin ruhunda uyandırdığı duygulara başvurarak kendini güçlendirebilir.

İlk bakışta böyle bir şey uyanık durumdaki yaşamımızla çelişiyor izlenimi uyandırır ama ortada bir çelişki yoktur. Uya-

nıkken de tıpkı uykudaki gibi içimizde duygular oluşturabiliriz. Bir güçlükle karşılaşıp aklına, mantığına başvurarak bunun üstesinden gelmek istemeyen ve o zamana kadarki yaşam üslubunu elden bırakmaya yanaşmayan kimse, bu üslubu haklı gösterip bağışlatmak için elinden geleni yapacaktır. Diyelim ki amacı, olabildiğince rahat bir yoldan, hiç çalışıp didinmeksizin, karşılığında başkaları için hiçbir hizmette bulunmadan para kazanmaktır ve talih oyununu da bu amaca varmasını sağlayacak bir yol gibi görmektir. Beri yandan şunu bilmektedir ki pek çok kişi talih oyununda elindeki avucundakini kaybetmiş, hüsrana uğramıştır; gelgelim rahat bir yaşam sürmeyi, kolay yoldan zengin olmayı da arzu etmektedir. Bu durumda ne yapar böyle bir kişi? Paranın sağlayacağı rahatlıkları kafasında canlandırıp durur daha çok. Talih oyunuyla nasıl kucak dolusu para kazandığını, nasıl kendisine bir araba alıp vur patlasın çal oynasın bir yaşam sürdüğünü, nasıl eşinin dostunun gözünde varlıklı bir kişi aşamasına yükseldiğini hayal eder. Bu hayal ve düşüncelerle kendisini ileriye doğru yöneltecek duyguları sürekli uyandırır içinde. Mantığının sesine kulaklarını tıkayıp talih oyununa sarılır.

Benzeri bir durumla günlük yaşamda da sıkça karşılaşırız. Diyelim çalışırken biri çıkıp geliyor ve zevkle seyrettiği bir oyundan söz açıyor; hemen işi bırakıp tiyatroya gitmek geçer içimizden. Âşık olan biri geleceğe ilişkin hayaller kurup durur; gerçekten gönlünü kaptırmışsa, kafasında iç açıcı bir gelecek tablosu düşler. Sıkıntılı bir ruh halinin yaşandığı durumlarda ise kafada canlandırılacak tablo kuşkusuz kasvetli bir kimliğe bürünür. Öyle ya da böyle, söz konusu kişi, içinde birtakım duygular uyandıracaktır. Bu duygulara bakarak onun nasıl biri sayılacağını her zaman söyleyebiliriz.

Peki ama, bir düş geride yalnızca kimi duygular bırakıyorsa, mantık denilen şey nereye gitmiştir o zaman? Düş mantığın düşmanıdır. Duygularının aldatıcılığına kapılmayıp daha çok bilimsellik sınırları içinde kalan insanların seyrek düş gördüğünü ya da hiç düş görmediğini belki ileri sürebiliriz. Mantığın

sesine pek kulak vermeyen kimseler ise, sorunlarını normal ve uygun çarelere başvurarak çözmeye yanaşmazlar. Mantık toplumsal bilincin bir yönüdür; toplumsal yaşam için gereği gibi eğitilmemiş insanlar mantık denilen şeyi fazla umursamazlar ve böyleleri pek çok düş görürler. Üstünlük amacına yönelik yaşam üsluplarını elden bırakmamak ve haklı göstermek için çırpınıp durur, gerçeğin meydan okuyuşlarıyla yüz yüze gelmemeye bakarlar. Bütün bunlardan ister istemez çıkaracağımız sonuca göre düşler, bireyin kendisinden pek ödün vermek istemediği yaşam üslubu ve çözümlenmemiş sorunları arasında köprü kurma girişimleridir. Yaşam üslubu düşlerin efendisidir, uyuyan insanın içinde onun gereksindiği duyguları uyandırır. Bir insanın düşlerinde hiçbir şey saptayamayız ki, onun diğer bütün hastalık belirtilerinde ve karakteristik dışavurumlarında da karşımıza çıkmasın. Düş görelim ya da görmeyelim, sorunlarımıza yaklaşım tarzımız asla değişmez; düş, yaşam üslubumuz için destek işlevi görür, onu haklı göstermeye çalışır.

Böyle olunca düşleri anlamada çok önemli yeni bir adım atmamızın zamanı gelmiş demektir. Düşlerimizde kendi kendimizi aldatırız. Her düş bir kendini zehirleme, bir kendini uyutmadır. Tek amacı varsa, o da karşılaştığımız bir sorunu göğüslemeye hazır olacağımız havayı içimizde yaratmaktır. Düşte günlük yaşamdan tanıdığımız aynı kişiliği karşımızda buluruz; ama düşü, bireyin uyanık durumda yararlanacağı duyguları kotardığı ruh atölyesinde izlememiz yerinde olacaktır.

İnsanın düşte kendi kendini aldatmasını düşün mimarisinde, düşte kullanılan malzemede de saptayabiliriz. Düşün yapısına baktığımız zaman neler görürüz? Her şeyden önce çeşitli imge, olay ve rastlantılardan bir seçki karşımıza çıkar düşte. Bu seçki konusuna daha önce de değinmiştik. Başını çevirip geçmişine bakan biri, geride kalmış görüntü ve yaşantılardan bazılarını alarak bir seçki yapacaktır kendine. Daha önce böyle bir seçkinin taraflı nitelik taşıdığını, insanın sadece kişisel üstünlük amacını pekiştiren yaşantıları belleğinden seçip ala-

cağını belirtmiştik. Üstünlük amacı kişinin belleğini denetim altında tutar. Düşlerde belleğimizden öyle olayları seçip alırız ki bunlar yaşam üslubumuzla uyum içindedir ve karşılaştığımız sorunlarla boğuşurken gereksindiğimiz duyguları üretip bize buyur ederler. Seçkinin amacı, içinde bulunduğumuz güçlükler karşısında yaşam üslubumuzun amacına uyum gösterir. Düşte yaşam üslubumuz kendisine yeşil ışık yakılmasını ister. Sorunlarımızı gerçeğe uygun olarak çözüme kavuşturabilmek için mantığın yardımına başvurmamız gerekirken, yaşam üslubu mantığın önüne durur, ona yol vermeye yanaşmaz.

Düşün bundan başka yararlandığı malzemeler nelerdir? Düşün başlıca, benzetme ve simgelerden oluştuğu çok eski çağlardan beri bilinmektedir; nitekim Freud da bu gerçeği özellikle vurgular. "Bizler düşlerde şiir yazan şairleriz" demiştir bir psikolog. Peki, düşler ne diye yalın ve açık bir dille değil, şiir ve simge diliyle konuşur? Çünkü benzetme ve simgelere başvurmadan söyleyeceklerimizi dile getirmek istediğimizde, mantığın elinden yakamızı kurtaramayız. Benzetme ve simgeler kötüye kullanımlara konu edilebilir, birden çok anlamı içlerinde barındırabilirler; benzetme ve simgelere başvurarak, aralarından birini belki düpedüz yanlış iki ayrı şeyi aynı zamanda açığa vurma olanağı vardır. Ayrıca, benzetme ve simgelerden mantıkla bağdaşmayan sonuçlar çıkarabilir, içimizde gereken duyguları uyandırmada kendilerinden yararlanabiliriz. Düştekinin benzeri bir durumla yaşamda da karşılaşırız. Terslemek istediğimiz birine "Çocuk olma!" deriz bazen. Bazen de "Ne diye ağlıyorsun? Kadın mısın sen?" diye çıkıştığımız kimseler olur.

Benzetmelerden yararlandığımızda her seferinde mantığa aykırı bir şey, duygusal bir şey sızar işin içine. Küçümsediği birine ateş püsküren kişi şöyle diyebilir: "Bir solucandan farksız. Ayağının altına alıp ezeceksin adamı!" Böyle bir benzetmeyle içindeki öfkeyi besleyip büyütmeye çalışır.

Benzetmeler dilde yararlanılan olağanüstü araçlardır ama bunlara başvurmamız, her zaman kendi kendimizi aldatma

tehlikesiyle bizi yüz yüze getirir. Yunan yiğitlerinin savaş alanında nasıl aslanlar gibi ileriye atıldığını anlatan Homeros, bu betimlemeleriyle olağanüstü güzellikte bir tablo sunar bize. Bu tablo karşısında, onun gerçekte toza toprağa bulanmış bu zavallı askerlerin savaş alanında nasıl sürüne sürüne ilerlediğini dile getirmek amacını güttüğünü düşünebilir miyiz? Hayır, Homeros bizden askerleri hayalimizde aslanlar gibi canlandırmamızı ister. Askerlerin gerçekte aslan olmadıklarını biliriz ama ozan, askerlerin nasıl güçlükle soluduklarını kan ter içinde kaldıklarını nasıl yeniden cesaretlerini toplayıp ileriye atılmak ya da bir tehlikeden kaçmak için zaman zaman durakladıklarını, silahlarının nasıl eski şeyler olduğunu ve daha buna benzer bir sürü ayrıntıyı anlatsaydı, anlattıkları bize hiç de çarpıcı gelmezdi. Benzetmelerden yararlanılmasının nedeni, bunların güzel olmaları ve hayal gücümüz üzerinde uyarıcı etki yapmalarıdır. Ancak şunu belirtelim ki hatalı bir yaşam üslubuna sahip kişinin benzetme ve simgelere başvurması her zaman sakıncalıdır.

Diyelim öğrencinin biri sınava girecektir. Kendisini bekleyen ödev basittir, cesaret ve sağduyuyla bu ödeve el atması gerekmektedir aslında. Gelgelelim, ona yan çizmeyi canına minnet bilecek gibi bir yaşam üslubuna sahipse, düşünde kendini bir savaş alanında çarpışıyor görecektir. Basit ödevi, başvuracağı böyle bir benzetmeyle büyütüp abartacak, bu da onun sınavdan daha çok korkmasına yol açacaktır. Belki de aynı kişi düşünde kendisini bir uçurumun kenarında bulacak, uçurumdan aşağı yuvarlanmamak için geriye çekilmeye çalışacaktır. Kısacası yan çizmesine, sınavdan kaçıp kurtulmasına yardım edecek duyguları, göreceği düşle kendi içinde uyandırmaya bakacaktır. Sınavı uçuruma benzetmekle kendi kendisini aldatmış olacaktır beri yandan. Düşlerin pek sık yararlandığını gördüğümüz bir başka araç da şudur: Bir soruna el atan düş onu kırpıp budar, kesip yontar, geriye küçücük bir parça kalıncaya kadar bu işlemi sürdürür. Derken arta kalan parçacığı bir benzetmeye konu edinir ve sanki başlangıçtaki bütün sorun buymuş gibi bu benzetme

karşısında belli bir tavır takınır. Diyelim ki bir başka öğrenci vardır da ilk öğrenciden daha cesurdur ve geleceğe daha büyük bir güvenle bakar, gireceği sınavdan yüzünün akıyla çıkmak ister. Ne var ki biraz yardım gereksinmekte, kendi gücünden emin olmak istemektedir, yaşam üslubu bunu beklemektedir kendisinden. Sınav gecesi bir düş görür, bir dağın tepesinde dikilmektedir. Düşteki görüntü öğrencinin durumunu hayli kolaylaştırır. Aslında görüntü, öğrencinin yaşam koşullarının yalnızca küçücük bir parçasını yansıtmaktadır. Durumu kolay değildir öğrencinin. Ne var ki düşünde bu çetin durumun pek çok yönünü yok sayıp sadece başarı vaat eden yönüyle ilgilenerek kendisine yardım edecek duyguları ruhunda uyandırır. Ertesi sabah yataktan kalktığında kendini mutlu ve zinde hisseder, her zamankinden daha cesurdur. Yenmesi gereken güçlükleri düş aracılığıyla pek küçük göstermenin üstesinden gelmiştir. Gücüne karşı bir güven duygusuna kavuşmuşsa da gerçekte kendi kendisini aldatmıştır bu öğrenci. Aklı başında davranıp sorunu tümüyle dikkate almamış, yalnızca özgüven duygusunu güçlendirmek istemiştir.

İnsana yardım edecek duyguların içte uyandırılması, alışılmadık bir şey değildir. Bir derenin üzerinden sıçrayıp karşıya geçecek biri, önce üçe kadar sayar örneğin. Üçe kadar sayması gerçekte o kadar önemli midir? Dere üzerinden sıçrayıp karşıya geçmekle üçe kadar saymak arasında zorunlu bir bağlantı var mıdır? Ne gezer! Ama söz konusu kişi kendisine yardım edecek duyguları ruhunda uyandırıp bütün gücünü toparlayabilmek için üçe kadar saymaktadır. İnsan doğası, kendisi için bir yaşam üslubu geliştirip onu pekiştirmesini sağlayacak çok çeşitli olanağa sahiptir; bunların en önemlilerinden biri de kendisine el uzatacak duyguları ruhunda uyandırma yeteneğidir. Gece gündüz bu işle uğraşıp durur insan ama geceleri belki bu işe daha bir canla başla sarılır.

İzin verirseniz kendi kendimizle nasıl dalga geçtiğimizi, bizzat gördüğüm bir düşe dayanarak anlatacağım. Savaş sırasında

nevrozlu askerlere hizmet veren bir hastanede görevliydim. Cephede savaşmaya elverişsiz kimselerle karşılaştığımda üzerlerindeki yükü elden geldiğince hafifletmek isteyerek onların kolay işlerde görevlendirilmesine çalışıyordum. Bu sayede nevrozlu askerler geniş ölçüde stresten kurtuluyor ve uygulanan yöntem çoğu zaman başarılı sonuçlar sağlıyordu. Günün birinde bir delikanlı çıkıp geldi, o zamana kadar rastladığım en sağlıklı görünen ve en güçlü kuvvetli delikanlılardan biriydi. Ağır bir depresyon geçiriyordu; gerekli muayeneden sonra kendisi için ne yapabileceğimi düşündüm. Bana gelen herkesi canı gönülden evine yollamayı isterdim kuşkusuz. Ne var ki tavsiye ve önerilerimin hastanenin başhekimi tarafından onaylanması gerekiyor, dolayısıyla iyi niyetli davranışlarım belirli sınırların dışına çıkamıyordu. Delikanlının durumunda bir karara varmak kolay değildi ama karar verme zamanı gelince şöyle söyledim kendisine: "Nevrozlu birisiniz ama bedensel bakımdan pek güçlü ve sağlıklısınız. Size daha kolay bir görev verilmesini önereceğim, cepheye gönderilmekten kurtulacaksınız."

Yüzünde acınacak bir ifade beliren delikanlı şöyle karşılık verdi: "Ben üniversiteye giden zavallı bir öğrenciyim, özel dersler vererek evdekilerin geçimini sağlıyorum. Ders vermedim mi annem ve babam açlıktan ölür. Kendilerine yardım etmezsem ikisi de hayatta kalamaz." Bunun üzerine delikanlı için daha kolay bir görev bulabilir miyim, onu evine yollayıp bir büroda çalışmasını sağlayabilir miyim diye kafa yormaya başladım; ama başımdaki amirin hazırlayacağım rapora kızıp delikanlıyı cepheye yollayacağından korkuyordum. Sonunda bir vicdan rahatlığıyla elden gelen kolaylığı delikanlıya göstermeye karar verdim, kendisinden sadece nöbet işinde yararlanılabileceğine ilişkin bir rapor hazırladım. Akşam eve gidip yatağa yattığımda korkunç bir düş gördüm. Katil biriydim düşte, dar ve karanlık bir sokakta sağa sola koştururken bir yandan da kimi öldürdüğümü düşünüyor, işlediğim cinayeti bir türlü anımsayamıyordum ama içimde bir duygu vardı: "Bir cinayet işlemiştim, işim

bitikti, mahvolmuştum. Benim için her şey sona ermişti artık." Böylece düşte sessiz dikilmiş, terleyip duruyordum.

Uyandıktan sonra kafamı kurcalayan ilk şey, "Kimi öldürdüm acaba?" düşüncesi oldu. Aklıma geldi derken: "Delikanlı askere bir büroda iş bulamazsam belki cepheye gönderilecek ve cephede ölecekti. O zaman onu ben öldürmüş sayılacaktım." Görüyorsunuz, kendi içimde nasıl duygular uyandırıyor, kendi kendimi aldatıyordum. Katil değildim, delikanlı cepheye yollanıp orada ölse bile bunda benim bir suçum olmayacaktı. Ama yaşam üslubum, kendimi tehlikeye atmama izin vermemişti; ben hekimim, görevim yaşam kurtarmaktır, insanların yaşamını tehlikeye atmak değil. Kendisine kolay bir görev verilmesi için rapor hazırlamam durumunda amirimin delikanlıyı cepheye yollayacağını düşündüm yeniden, o zaman yaptığım şey hiçbir işe yaramayacaktı. En sonunda delikanlıya yardım etmek istiyorsam, bunun tek yolunun mantığın sesini dinlemek, kendi yaşam üslubumu hiç umursamamak olduğunu geçirdim aklımdan. Delikanlının nöbetçilikten başka bir göreve elverişli sayılmadığı yolunda bir rapor hazırladım. Bundan sonra olup bitenler, mantığın sesine kulak vermenin her zaman daha yerinde bir davranış sayılacağını gösterdi. Amirim benim raporu okudu, bir çizgi çekti üzerine. "İşte şimdi delikanlıyı cepheye yollayacak. Keşke yalnızca büro işlerinde çalışmaya elverişli diye bir rapor hazırlasaydım" diye düşündüm. Amirim raporun üzerine şöyle yazdı: "Yalnızca altı aylık büro hizmeti." Sonradan anlaşıldı ki delikanlıya iltimas geçmek için amirim rüşvet almıştı. Delikanlı o zamana kadar özel ders falan vermemişti asla, bana söyledikleri tümüyle yalandı, benden kolay bir görevde çalıştırılmak üzere gerekli raporu koparmak için söz konusu yaşamöyküsünü uydurup anlatmıştı; ben onun istediği gibi bir rapor hazırlayacak, rüşvetle kandırılmış amirim de raporu imzalayacaktı. O gün bugün düş görmemeyi daha uygun buldum.

Düşleri pek seyrek anlayabilmemizin nedeni, bizi aldatıp zihnimizi bulandırmak gibi bir amaç gütmeleridir. Çünkü düş-

lerimizi anlayabilseydik, bizi aldatabilmeleri söz konusu olamaz, içimizde kimi duygu ve dürtüler uyandırmanın üstesinden gelemezlerdi. Dolayısıyla yapmamız gereken şey, düşlerin telkinlerini duymazdan gelmek, en iyisi mantığın sesine kulak vermektir. Düşleri anlayabilseydik, düş görmemizin nedeni kalmazdı. Düş, tarafımızdan çözüme kavuşturulmayı bekleyen sorunla yaşam üslubumuz arasında kurulan bir köprüdür. Ne var ki yaşam üslubumuzun düşlerin desteğine ihtiyaç duymayarak gerçekle doğrudan ilişki kurması en sağlıklı yoldur. Pek çeşitli düşler vardır ve her düş üstesinden gelinecek güçlük karşısında insanın yaşam üslubunun hangi noktada bir desteğe ihtiyaç gösterdiğini açığa vurur. Bu yüzden her düşü tek başına ele alıp yorumlamamız gerekir. Düşlerdeki simge ve benzetmeler, bütün düşler için geçerli formüllerle açıklanamaz çünkü düş, yaşam üslubunun bir ürünüdür, insanın içinde bulunduğu özel durumu değerlendirme tarzından doğup ortaya çıkar.

Şimdi izin verirseniz düşlerde sık karşılaşılan temalara kısaca değineceğim; amacım, düşlerin yorumu için okuyuculara genel kurallar sunmak değil, yalnızca düşlerin anlaşılmasını biraz kolaylaştırmaktır. Sık karşılaşılan düş temalarından biri uçmaktır. Bu çeşit düşlerin kapısını aralayacak anahtar, bütün düşlerde olduğu gibi, düşü gören kimsede uyandıracakları duygulardır. Uçma temasını içeren düşler insanın ruhunu kendinden emin ve yüce bir havayla donatır, insanı aşağılardan alıp yukarılara çıkarır, güçlüklerin yenilip üstünlük amacına ulaşılmasını basit ve kolay bir iş gibi gösterirler; dolayısıyla, böyle bir düşü görenin uykuda bile içindeki hırsın elinden yakasını kurtaramayan cesur, ileriye bakan, gözleri yükseklerde biri olduğunu söyleyebiliriz. Düşte "İlerlemeli miyim, yoksa ilerlememeli miyim?" sorusu üzerinde durulur ve düşü gören gördüğü düşten, "Yolumda hiçbir engel yoktur, ilerlemeliyim" yanıtını alır.

Pek az insan vardır ki hiç düşme düşü görmemiş olsun. Bu da pek ilginçtir, güçlükleri kolları sıvayıp yenmeye çalışmaktan çok ayakta kalma kaygısının ve yenilgi korkusunun insan

ruhunu daha çok uğraştırdığını gösterir. Çocukları uyarıp kendilerinden dikkatli olmalarını istemenin eğitim geleneklerine uygun bir davranış sayıldığı düşünülürse, bunun da anlaşılamayacak bir tarafı yoktur. Çocuklara söylenir hep: "Sandalyenin üzerine çıkma!" "Makası bırak elinden!" "Ateşten uzak dur!" Çocukların çevresi her zaman tehlikelerle sarılıp kuşatılmış durumdadır. Kuşkusuz gerçek tehlikelerdir bunlar ama kendilerini korkak yetiştirmekle hiç de çocukların söz konusu tehlikeleri aklı başında bir tutumla göğüsleyebilmelerine yardım etmiş olmayız.

İnsanlar düşlerinde kötürüm olduklarını ya da bir treni kaçırdıklarını görmekle genelde şöyle demek isterler: "Bu sorun, ben işe karıştırılmadan çözümlense mutlu olurdum doğrusu. Dolambaçlı bir yol izleyip geç kalayım ki beni işe karıştıracak bir karardan yakamı kurtarabileyim. Bırakayım gitsin tren."

Pek çok insan sınavdan geçirildiğini görür düşünde. Bulundukları yaşta hâlâ bir sınavdan geçmek zorunda kalmalarına ya da çoktan ilgilenmedikleri bir bilim dalında sınavdan geçirilmek istenmelerine kimi kez hayret ederler. Bazı insanlarda bu gibi düşlerin söylemek istediği şudur: "Sen, karşılaştığın sorunları çözecek hazırlığa sahip değilsin!" Bazı kimseler ise şöyle demek isterler: "Sen bu sınavı daha önce vermiştin, onu şimdi de başaracaksın." Aynı görüntülerin değişik insanların düşlerinde taşıdığı anlam hiç de birbirinin aynısı değildir. Her düşte öncelikle dikkat edilmesi gereken, düşün, düşü görenin ruhunda estirdiği hava ve düşü görenin yaşam üslubuyla ilişkisidir.

Otuz iki yaşında nevrozlu bir kadın günün birinde tedavi için bana başvurdu. Ailede ikinci çocuktu ve bütün ikinci çocuklar gibi çok hırslı biriydi. Her bakımdan başkalarından üstün olmayı, tüm sorunlarını kusursuz bir şekilde çözmeyi amaçlamaktaydı. Bana geldiğinde bir sinir krizi geçiriyordu. İş yaşamında dikiş tutturamayan evli bir adamla bir aşk hayatı yaşamıştı. Adamla evlenmeyi çok istemiş ama adamın karısı boşanmaya bir türlü razı olmamıştı. Derken şöyle bir düş gör-

müştü hastam: Kendisi taşrada kalmaktaydı, kentteki evini bir adam kiralamıştı. Eve taşındıktan kısa süre sonra evlenmişti adam; ne var ki çalışıp para kazandığı yoktu. Dürüst, güvenilir biri değildi, ciddi olarak iş peşinde koşmuyor, dolayısıyla evin kirasını ödeyemiyordu. Bu durumda hastamın, adamı evinden çıkarması gerekmekteydi. İlk bakışta düşün hastamın yaşam sorunuyla belli bir ilişkisi olduğunu görüyoruz. Hastam iş yaşamında başarısız bir adamla evlenip evlenemeyeceğine bir türlü karar veremiyordu. Sevdiği adam parasız pulsuz biriydi, kendisini geçindirebilecek yetenekten yoksundu. Düşle hastamın durumu arasındaki ilişkiyi özellikle belirgin kılan, cebinde hesabı ödeyecek para olmaksızın adamın hastamı bir lokantada yemek yemeğe davet etmesiydi.

Düşün amacı, hastamın ruhunda adamla evliliğe karşı çıkan duygular uyandırmaktı. Gözü yükseklerde bir kadındı hastam, yoksul bir adamla hayatını birleştirmeye pek niyeti yoktu. Düşünde başvurduğu benzetmeyle kendi kendine sormaktaydı: "Benim evimi kiralayıp da kirayı ödeyemeyen bir adamdan ne hayır gelir?" Yanıt şöyleydi: "Evden çıkması gerekiyor."

Ne var ki evli adam hastamın kiracısı değildir gerçekte, doğal olarak böyle biriyle karıştırılmamalıdır. Ailesini geçindiremeyen bir kocanın, kiraladığı evin kirasını ödeyecek para bulamayan bir kiracı olması gerektiği söylenemez. Ama hastam sorunun daha kolay çözümlenebilmesini sağlamak, yaşam üslubunun gösterdiği doğrultuda daha bir güvenle ilerleyebilmek için düşe başvurmakta, içinde "onunla evlenemem" duygusunu uyandırmaktadır. Böylece akılcı bir tutumla çözümlemekten kaçtığı sorunun yalnızca bir parçasını seçip alarak çözümlemeye çalışmaktadır. Beri yandan, "Bir adam evimi kiralıyor. Kirayı ödeyemezse, kapı dışarı edilmesi gerekir!" benzetmesiyle, yeterince açık seçik dile getirilebilecek küçük bir ayrıntıymış gibi, sevgi-evlilik sorununa yaklaştığı görülmektedir.

Bireysel psikolojinin tedavi yöntemi, yaşamsal sorunların üstesinden gelmede hastanın cesaretini artırmayı amaçlar; dola-

yısıyla tedavi sürecinde hastanın gördüğü düşlerde bir değişiklikle karşılaşılmasının şaşırtıcı bir yanı yoktur.

Tedavi süreci ilerledikçe, düşlerde yarına güvenle bakan bir tutumun giderek ön plana çıktığı görülür. Melankolik bir hastamın iyileşmeden önceki son düşü şöyleydi: "Tek başıma bir bankta oturuyordum. Ansızın şiddetli bir tipi başladı. Neyse ki ben tipiye yakalanmadım, hemen eve, kocamın yanına koştum. Evde kendisine yardım ettim, baş başa verip bir gazetenin ilan sayfasında kendisi için uygun bir iş aramaya koyulduk." Hastam düşü bizzat yorumlamayı başarmıştı. Düş, hastamdaki kocasıyla barışma isteğini açıkça gösteriyordu. Tedavinin başında kocasından nefret etmekteydi, kocasının güçsüzlüğünden, kendine uygun bir iş bulup para kazanma beceriksizliğinden acı acı yakınmaktaydı. Düşte hastam şöyle söylemek istemektedir: "Tek başıma yaşayıp kendimi tehlikelerin kucağına atacağıma, kocamın yanında kalmam benim için daha hayırlı olur." Yaşam koşullarını değerlendiriş tarzını her ne kadar doğru buluyorsak da hastamın kocasıyla ve evlilik yaşamıyla uzlaşma biçimi, ürkek hısım ve akrabalardan genel olarak işitilen öğütleri anımsatıyor. Yalnızlığın tehlikeleri hayli siyah bir tablo halinde ortaya koyuluyor; hastam toplumsal ilişkilerinde henüz tam bir cesaret ve bağımsızlıkla davranacak durumda değildir.

On yaşında bir oğlan psikolojik danışma merkezine getirildi. Öğretmeni, okuldaki arkadaşlarına kaba ve haince davrandığından yakınıyordu. Sınıfta onun bunun öteberisini aşırıp başka oğlanların sıralarının içine koyuyor, böylece onların suçsuz yere cezalandırılmalarını görmek istiyordu. Oğlanın bu davranışı ancak arkadaşlarını da kendi bulunduğu alçak düzeye çekmek gibi bir dürtüyü içinde hissediyor olmasıyla açıklanabilir. Amacı, arkadaşlarını alçaltıp kaba ve hain olanın kendisi değil arkadaşları olduğunu kanıtlamaktır. Böyle bir dürtüyü ruhunda hissetmesi karşısında, aile içinde aldığı eğitimin onu bu noktaya getirdiğini, evde suçlu duruma sokmak istediği birinin varlığını tahmin edebiliriz. On yaşındayken gebe bir kadına taş atmış,

bu yüzden polisle başı derde girmiştir. Gebeliğin ne olduğunu belki on yaşındayken bilmekteydi. Gebe kadın olayını öğrenir öğrenmez, yoksa oğlan gebelikten hoşlanmıyor mu diye bir kuşku uyanıyor içimizde; dolayısıyla, ailede kendisinden küçük bir kardeşi olup olmadığını, böyle bir kardeşin dünyaya gelişinden memnun kalıp kalmadığını araştırıyoruz. Öğretmenin anlattığına göre, oğlana "baş belası" lakabını takmışlar okulda; arkadaşlarının huzurunu bozuyor, onlara alaycı adlar takıyor, olmadık iftiralarda bulunuyormuş. Küçük kızları kovalıyor, onları tutup pataklıyormuş. Bu bilgi üzerine oğlanın evde kendisinden küçük bir kız kardeşi olduğunu ve bu kız kardeşe kendisine rakip biri gözüyle baktığını düşünüyoruz daha çok.

Derken oğlanın gerçekten iki kardeşten büyüğü olduğunu, dört yaşında bir kız kardeşi bulunduğunu öğreniyoruz. Annesi oğlanın kız kardeşini sevdiğini ve her zaman ona iyi davrandığını ileri sürüyor. Ne kadar istesek de annenin bu sözlerine inanmak içimizden gelmiyor, böyle bir oğlanın kendinden küçük kız kardeşini sevmesi düşünülecek gibi değildir çünkü. Daha sonra kuşkularımızın yersiz sayılmayacağını görüyoruz.

Annenin dediğine bakılırsa, kendisiyle kocası arasındaki ilişkiye de hiç kusur bulunacak gibi değilmiş. Çocuk hesabına üzüntü verici bir durum! Görünürde oğlanın hatalı davranışlarında anne ve babanın hiç suçu yok, sadece oğlanın doğasının kötülüğünden kaynaklanıyor bunlar, kaderin bir cilvesi işte ya da geçmişin derinliklerindeki ataların birinden kalıtım yoluyla alınmış kötü bir miras! Bu "örnek evlilikler" sözü, ikide bir işittiğimiz bir şeydir: Toz kondurulamayacak bir anne ve baba!.. Öyleyken böylesine kötü bir çocuk! Öğretmenlerin, psikologların, avukatların ve yargıçların bilmedikleri bir çelişki değildir bu. Ve gerçekten de toz kondurulamayacak bir evlilik böyle bir çocuk için büyük bir sorun oluşturabilir, annesinin babasına nasıl bağlı olduğunu görmek kızdırabilir kendisini. Annesinin bütün ilgisini kendisine yöneltmesini ister, kendisinden başka birini sevmesini hoş karşılamaz. Mutlu evlilikler çocuklar

için kötü, mutsuz evlilikler ondan da kötüyse, ne yapmalıyız peki? Yapacağımız şey için başından başlayarak çocuklarımızı toplumsallık duygusuna sahip olacak gibi eğitmek, onları da evlilik ilişkilerimizin içerisine çekip almak, anne babadan yalnızca birine sarılıp kalmalarının önüne geçmektir. Bizim oğlanı şımartılmış bir çocuk diye niteleyebiliriz; oğlan, annesinin ilgi ve sevgisini yalnızca kendi üzerinde toplamak istemekte, annesinden yeterince sevgi görmediği duygusuyla hoş olmayan davranışlarda bulunacak şekilde kendini eğitmektedir.

Bu kanımızın çok geçmeden doğrulandığını görüyoruz. Anne, çocuğu cezalandıracağı zaman bunu kendisi yapmayarak kocası gelene kadar bekleyip bu işi ona havale etmekte, kocası da oğlana gereken cezayı vermektedir. Belki de anne bunun için yeterince güçlü sayılamayacağına inanmakta, yalnızca bir erkeğin direktifler ve emirler verebileceği, yalnızca bir erkeğin cezalandırma işini üstlenecek güçte olduğu inancını içinde taşımaktadır. Belki oğlanı kendisine bağlamak istemekte, onu kaybetmekten korkmaktadır. Her neyse, oğlanı babasına ilgi gösterecek, onunla işbirliği yapacak gibi eğitmemektedir; bunun da babayla oğul arasında ister istemez bir gerilime yol açması kaçınılmazdır. Derken babanın karısına ve ailesine pek düşkün biri sayılacağını ama oğlan yüzünden işten sonra istemeye istemeye eve döndüğünü öğreniyoruz. Evde oğlanı sert bir şekilde cezalandırıp sık sık dövmektedir. Annenin dediğine bakılırsa, oğlanın babasını sevmediği söylenemezmiş. Bu da bize olanaksız görünüyor; oğlan geri zekâlı biri değildir nihayet, ne var ki duygularını büyük bir titizlikle içinde saklayıp dışa vurmamayı öğrenmiştir.

Kız kardeşini seviyormuş oğlan ama onunla güzel güzel oynamıyor, onu çoğunlukla itip kakıyor, yanından uzaklaştırıyormuş. Oğlan geceleri yemek salonundaki bir divanın üzerinde, kız kardeşi ise anne ve babanın yatak odasında küçük bir yatakta yatıyormuş. Kendimizi oğlanın yerine koyup da onun duygularını paylaştık mı, anne ve babanın yatak odasındaki bu

küçük yatak bizim de keyfimizi kaçıracaktır. Çocuğun kafasıyla düşünmeye, onun ruhuyla hissetmeye ve onun gözleriyle durumu görmeye çalışıyoruz: Çocuk, annesinin ilgisini kendi üzerinde toplamak istiyor. Geceleri kız kardeşi annesinin hemen yanı başında; oysa kendisinin annesine yakın olabilmek için uğraşıp didinmesi gerekiyor. İşittiğimize göre oğlan pek sağlıklıymış, doğumunda herhangi bir terslikle karşılaşılmamış, yedi aylık oluncaya kadar anne sütüyle beslenmiş, ilk kez mama verildiğinde kusmuş; ileride de sürüp giden kusma nöbeti üç yaşına gelinceye kadar kesilmemiş; çok büyük bir olasılıkla midesi zayıfmış ama şimdi beslenme durumuna diyecek yokmuş ama kafası hâlâ midesiyle meşgulmüş, midesine vücudunun güçsüz bir organı gözüyle bakıyormuş. Bunları öğrendikten sonra oğlanın neden gebe kadına taş attığını biraz daha iyi anlayabiliyoruz. Yemeği seçen biriymiş oğlan, önüne koyulan yemek hoşuna gitmedi mi annesi eline biraz para tutuşturuyor, o da gidip canının istediği yiyeceği alıp yiyormuş. Öyleyken konu komşu dolaşıyor, evdekilerin kendisine yeterince yemek vermediklerinden yakınıyormuş. Oğlanın başvurmayı alışkanlık edindiği bir numaradan başka şey değildir bu. Ayrı durum burada da karşımıza çıkmaktadır: Üstünlük duygusuna ulaşmak için oğlan ister istemez birine iftira edecektir.

Danışma merkezine gelen oğlanın anlattığı düşe akıl erdirebilmemiz artık zor değildir. "Batıda bir kovboyum" diye söze başlıyor oğlan. "Beni Meksika'ya yolladılar, savaşa savaşa Amerika Birleşik Devletleri sınırlarından içeri girdim, Meksikalının biri gelip benden bir şey isteyecek oldu mu, midesine bir tekme savuruyordum." Düşün içerdiği duyguyu şöyle niteleyebiliriz: "Çevrem düşmanlarla sarılı. Bu düşmanlarla dövüşmem gerekiyor." Amerika'da kovboylara kahraman gözüyle bakılmaktadır; oğlan küçük kızları kovalamanın ve insanların midesine tekmeler atmanın kahramanlık sayılacağını düşünüyor. Midenin oğlanın yaşamında büyük bir rol oynadığını daha önce görmüştük, oğlan mideye insan vücudundaki en nazik

organ gözüyle bakmakta. Kendi midesi de zayıftır, babasında da sinirsel bir mide rahatsızlığı vardır, sürekli bundan yakınıp durur. Mide, ailenin yaşamında yüceltilip, alabildiğine önemli bir organ konumuna getirilmiştir. Oğlanın amacı, insanları en zayıf noktalarından vurmaktır. Gördüğü düş ve kalkıştığı işler aynı yaşam üslubunu içermektedir. Oğlan bir düşte yaşamaktadır, kendisini uyandırmadık mı bu düş yaşamını ileride de sürdürecektir. Yalnızca babasına, kız kardeşine, küçük çocuklara ve özellikle küçük kızlara düşman gözüyle bakmayacak, bitip tükenmeyen savaşını sona erdirmeye çalışan hekimler karşısında da aynı düşmanlığı sergileyecektir. Gördüğü düşün itici gücü kendisinden bir kahraman olmasını, başkalarını yenilgiye uğratmayı sürdürmesini istemektedir. Bu davranışıyla kendi kendisini soytarı yerine koyduğunu anlamadığı sürece, onu sağlığına kavuşturacak bir tedaviden söz açılamaz.

Danışma merkezinde gördüğü düşü kendisine açıkladık: Düşman bir ülkede yaşadığını sanmakta, kendisini cezalandırmak ya da önüne geçmek isteyen herkese bir Meksikalı gözüyle bakmaktadır, herkes kendisinin düşmanıdır. Danışma merkezine ikinci gelişinde sorduk: "Geçen görüştüğümüzden bu yana neler oldu bakalım?" Oğlan, "Yine kötü bir şey yaptım," diye yanıtladı. "Ne yaptın peki?" "Küçük bir kızı kovaladım." Söylediği, bir itiraftan çok öte bir şeydir, bir övüngenlik, bir saldırı anlamı taşır. Oğlan sağlığına kavuşması için herkesin çaba harcadığı bir danışma merkezinde bulunmakta, kötü bir şey yaptığını ileri sürmektedir. Bununla dile getirmek istediği şudur: "Beni değiştirebileceğinizi ummaktan vazgeçin. Midenize tekmeler savururum yoksa." Bu çocuğa nasıl davranalım şimdi? Hâlâ düş görmekte, hâlâ bir kahraman rolünü oynamaktadır. İzlenecek yol, bu rolün kendisine sağladığı hazzı azaltmaya bakmaktır. "Senin kahramanın küçük kızların peşine düşüp onları rahat bırakmayacağına gerçekten inanıyor musun?" diye soruyoruz. "Böyle bir şey kahramanlığın pek kötü bir karikatürü sayılmaz mı? Bir kahraman olmak istiyorsan, güçlü kuvvetli

büyük kızların peşine düşmelisin. Ya da en iyisi kızları rahatsız etmekten tümüyle el çekmelisin."

Yaptığımız şey, tedavinin bir bölümüdür. Oğlanın gözlerini açmak, şimdiye kadarki yaşam üslubuna bağlı kalmayı ona daha az çekici göstermek, "çorbasının içine tükürme" deyimiyle anlatılan şeyi yapmak zorundayız. O zaman içtiği çorbadan eski tat ve lezzeti alamayacaktır. Tedavinin öbür bölümünde ise bizimle işbirliği yapacak cesareti kendisine kazandırmaya, yaşamın yararlı tarafında kendisine doyum aramayı ona öğretmeye çalışırız. Yaşamın yararlı tarafında başarılı olacağına kesinlikle inanan hiç kimse, yaşamın yararsız tarafına yönelmeyecektir.

Tek başına yaşayıp sekreterlik yapan yirmi dört yaşındaki bir kız, despotça davranan patronunun, yaşamı kendisine zehir ettiğinden yakınmaktadır. Kız, başkalarıyla dostluk ilişkileri kurup bunları sürdürme gücünü kendisinde görememektedir. Deneyimlerimiz bize öğretmiştir ki bir kimse kurduğu dostluklara sahip çıkmasını beceremiyorsa, nedeni dostları üzerinde hegemonya kurmak istemesidir. Böyleleri yalnızca kendilerini düşünür, kişisel üstünlüklerini kanıtlamayı amaçlarlar. Belki patronu da kızın kendisi gibidir, her ikisi de birbirini tahakküm altına almak istemektedir. Böyle iki insan bir araya geldi mi, birtakım sorunlar çaresiz baş gösterecektir. Kız yedi kardeşten en küçüğüdür, ailenin gözbebeğidir, "Tom" adı takılmıştır kendisine çünkü her zaman keşke bir oğlan olsaydım deyip durmaktadır. Bunu öğrenmek, kızın üstünlük amacının çevresindekileri parmağına dolamak olduğu varsayımımızı pekiştirir. Erkek olmanın, sözü dinlenen biri olmakla, kendisinin başkalarının hükmü altına girmeyip başkalarını hükmü altına almakla aynı anlama geldiğini düşünmektedir kız. Sevimli biridir ama başkalarının ona yalnızca güzel yüzünden ötürü değer verdiklerine inanmakta, bir yerinin sakatlanmasından korkmaktadır. Başkalarını etkileme ve hegemonyaları altına almada günümüz kızlarının işi daha kolaydır, bizim kız da anlamıştır bunu; ne var ki keşke bir oğlan olsaydım der durur, erkeklerin elindeki

olanaklarla başkalarına söz geçirmek ister. Bu yüzden de güzelliğiyle gururlanmayı düşünmez.

Hastamızın aklına gelen ilk anı, bir adamın kendisini korkutmuş olmasıdır. Haydutların ya da aklından zoru olan kimselerin saldırısına uğrayabileceğini ne zaman düşünse, hâlâ bir korku düşmektedir içine. Keşke bir erkek olsaydım diyen bir kızın haydutlar ve kaçık kimselerden korkması, ilk bakışta insana tuhaf gelir ama gerçekte hiç de o kadar tuhaf sayılmaz. Kendisi için belirlediği üstünlük amacı, ruhundaki güçsüzlük duygusundan kaynaklanmaktadır. Kız, başkalarına söz geçirip onları egemenliği altına alabileceği koşullarda yaşamak ister daha çok, bütün diğer durumları dışlar. Haydutlara ve aklından zoru olanlara ise söz geçiremez, en iyisi yok etmek ister onları. Rahat bir yoldan erkek olmayı gönlünden geçirir, başa çıkamayacağı koşulları hafifletmeye çalışır. Kadın rolünden duyduğu bu büyük hoşnutsuzluğa, benim "erkeksi protesto" diye nitelediğim böyle bir davranışa her zaman birtakım gerilimler eşlik eder: "Ben kadın olmanın dezavantajına karşı savaşan biriyim."

Şimdi bakalım bu duyguların izlerini hastamızın düşlerinde bulabilecek miyiz? Düşlerinde sık sık yalnız bırakıldığını görür hastam. Bu da çocukluğunda onun şımarık büyütüldüğünü kanıtlamakta, gördüğü düşler de şu anlamı içermektedir: "Benim kollanıp gözetilmem gerekiyor. Yalnız bırakılmam tehlikelidir. Başkaları üzerime saldırıp bana istediklerini yaptırabilirler." Sık sık gördüğü bir düşte para çantasını kaybedip durur hastam. Bu düşle kendi kendisine söylemek istediği şudur: "Aç gözünü, bir şeyler kaybetme tehlikesi seni bekliyor." Hastam aslında hiçbir şeyi, hele başkalarını sultası altına alacak gücü kaybetmek istemez. Ama simge olarak bir tek şeyi, para çantasını kaybederek anlatmaya çalışır bunu. Kızın durumunu, düşlerin belli duygular uyandırarak insanın yaşam üslubunu nasıl güçlendirdiğine bir başka örnek olarak gösterebiliriz. Gerçekte hastamız para çantasını kaybetmiş değildir ama düşünde

onu kaybettiğini görür, bunun yol açtığı duygu da hastanın ruhunda varlığını sürdürür. Uzunca bir başka düşte, hastanın tutumunun daha belirgin bir şekilde gözler önüne serildiğini görürüz. "Bir yüzme havuzunun yanında bulunuyordum, çevremde de bir sürü insan vardı. Derken biri, benim çevremdeki insanların başlarının üzerinde dikildiğimi fark etti. Beni bu durumda gören kişinin bir çığlık attığını duydum. Tepe taklak düşmem işten değildi." Bir heykeltıraş olsaydım, başkalarını altlık olarak kullanıp kafalarının üzerinde dikilir durumda kızın heykelini yapardım. İşte buydu kızın yaşam üslubu, kendi içinde seve seve ürettiği duygular bunlardı. Ne var ki hastam konumuna tehlikeli gözüyle bakmakta, içinde bulunduğu tehlikeyi başkalarının da bildiğine inanmaktadır. Başkalarından kendisini kollayıp gözetmelerini, kendisine göz kulak olmalarını bekliyor ki ileride onların başlarının üzerinde dikilebilsin. Havuzda yüzmeyi yeterince tehlikesiz bulmuyor. İşte hastanın yaşamının tüm öyküsü. Üstünlük amacı olarak şunu kafasına koymuştur: "Bir kadınım ama bir erkek olacağım." Ailedeki en küçük çocuklardan çoğu gibi o da açgözlüdür. Ama durumuyla ilgili üstünlüğe gerçek üstünlükten daha çok eğilim göstermekte ve başarısızlık korkusu hiçbir zaman yakasını bırakmamaktadır. Kendisine yardım etmek istiyorsak, yapacağımız, üstlendiği kadın rolüyle bir yol bulup onu uzlaştırmak, erkekler karşısında duyduğu korkudan onu kurtarmak, diğer insanlara karşı dostluk ve arkadaşlık duygularının ruhunda yeşereceği şekilde kendisini eğitmektir.

Kendisi on üç yaşındayken erkek kardeşini bir kazada yitirmiş bir kızın ilk anısı şöyledir: "Kardeşim bir bebekti henüz, yürümesini öğreniyordu; bir gün bir sandalyeye tutunup ayağa kalkmak isterken sandalye üzerine devrildi." Bu da kızın tanık olduğu bir başka kazadır. Buraya kadar anladığımıza göre, dünyadaki tehlikeler kızı hayli derinden etkilemektedir. "En sık gördüğüm düş" diyor kız, "pek tuhaf bir şey. Çoğu zaman öyle sokaklarda dolaşıyorum ki hepsinde gözümden kaçan bir çukur

var. Yürürken düşüyorum çukura. Çukur suyla dolu oluyor, vücudum suya değer değmez irkilip uyanıyorum, kalbim küt küt çarpıyor." Biz, gördüğü düşü kendisi gibi çok tuhaf bulmuyoruz; ama düş, kızı sürekli alarm durumunda yaşatıyor, gördüğü düşü gizemli bulmaktan kendini alamıyor kız ve onu bir türlü anlayamıyor. Düşün hastamıza söylemek istediği şudur: "Dikkat et! Dört bir yanında bilmediğin tehlikeler pusuda seni bekliyor." Ama bize daha fazlasını söylüyor düş: Bir kez insan aşağıda bulunuyorsa, düşmesi söz konusu olamaz; kız kendisi için bir düşme tehlikesi görüyorsa, kafasında başkalarının üstünde bir yerde dikildiği düşüncesine yer veriyor demektir. Bundan önceki örnekte görüldüğü gibi, kız şöyle diyor kendi kendine: "Ben başkalarından üstünüm ama düşmemek için sürekli dikkat etmeliyim."

Şimdi bir başka örneği ele alarak, bir ilk anıyla aynı yaşam üslubunun düşte nasıl rol oynadığını görelim. Bir kız bize şunları anlatıyor: "Birkaç ailenin topluca yaşayacağı bir evin nasıl kurulup çatıldığını ilgiyle seyrettiğimi anımsıyorum." Bu sözlere bakarak kızda bir işbirliği duygusunun varlığını tahmin edebiliriz. Küçük bir kızdan bir evin yapımına katkıda bulunması beklenemez ama kız evin kurulup çatılmasını merakla izleyerek başkalarının çalışmasına seve seve katılmak istediğini gösterebilir. "Küçücüktüm, çok yüksek bir pencerenin camları öylesine net olarak karşımda duruyor ki sanki söylediğim şey dün olmuş gibi." Kız pencerenin yüksekliğini belirttiğine göre, büyükle küçük arasındaki karşıtlık kızın ruhunda ayrı bir rol oynuyor olmalı. Kızın anlatmak istediği şudur: "Pencere büyüktü, bense küçüktüm." Kızın boyunun çok kısa olduğunu, bu yüzden büyüklük ve küçüklük düşüncesinin kafasını meşgul ettiğini öğrenmek beni hiç şaşırtmazdı doğrusu. Kızın pencerenin camlarını çok net anımsadığını söylemesi övüngenlikten başka bir şey değil. Ama biz, şimdi onun gördüğü düşe kulak verelim: "Bir arabada gidiyordum, başkaları da vardı yanımda." Tahmin

ettiğimiz gibi işbirliği duygusuna sahip bir kız; başkalarıyla bir arada bulunmaktan hoşlanıyor." Araba sonunda bir ormanın önünde durdu. Herkes arabadan inip ormana girdi. Çoğu benden büyüktü." Kız bir kez daha aradaki büyüklük farkını dile getiriyor. "Ama ben tam zamanında yetiştim asansöre, asansörle yaklaşık on ayak derinlikteki bir maden ocağına iniliyordu. Asansörden çıktığımızda sandık ki soluduğumuz hava bizi zehirleyecek." Kız bir tehlike anlatıyor bu sözleriyle. İnsanların büyük çoğunluğu tehlikeden korkar, insanoğlu pek cesur değildir. "Ama sağ salim çıktık asansörden." Kızın yaşama nasıl güvenle baktığını görüyorsunuz. Bir insanda toplumsallık ruhu oluşmuşsa, o insan hiçbir vakit cesaret ve umudunu yitirmez. "Aşağıda bir iki dakika kaldık, sonra yine çıktık yukarı, hemen arabaya koştuk." Bu kızın güçlü bir toplumsal bilinçle donatılmış olduğundan kuşkum yok; ne var ki daha büyük ve daha güçlü olması gerektiği duygusunun ruhunda yaşadığını söyleyebiliriz. Sanki sürekli olarak parmak uçlarının üzerinde dikiliyormuş gibi biraz gerilimli bir hali var ama toplumsallığı ve başkalarıyla işbirliğinden duyduğu haz onu bu gerilimden kurtaracaktır.

6. AİLEDEN KAYNAKLANAN ETKİLER

Bir çocuk doğduğu andan başlayarak annesiyle bağlantı içinde yaşar. Tüm devinimlerinin amacı bu bağlantıyı ayakta tutmaya yöneliktir. Aylar boyu, anne, çocuğun yaşamında alabildiğine önemli bir rol oynar, çocuğun hayatta kalması tümüyle anneye bağlıdır. Çocuğun ruhunda toplumsallık yeteneğinin ilk tohumları bu evrede yeşerir. Anne çocuğun kendisinden başka biriyle ilk kez ilişki kurmasını, kendisinden başka birine karşı ilk kez ilgi duymasını bu evrede sağlar. Anne, toplumsal yaşamla çocuk arasındaki ilk köprüyü oluşturur. Annesiyle ya da anne işlevini üstlenen bir başkasıyla hiçbir bağlantı kuramayan bir çocuğun mahvolup gitmesi kaçınılmazdır.

Anneyle çocuk arasındaki ilişki öylesine içten, öylesine geniş kapsamlıdır ki ilerideki yıllarda çocuktaki herhangi bir özelliği kesinlikle kalıtıma bağlamanın asla üstesinden gelemeyiz. Kalıtımla geçmiş olabileceğini sandığımız her eğilim, çocuğa anne tarafından benimsetilmiş, anne tarafından talim ettirilmiş, anne tarafından biçimlendirilip yine anne tarafından sürekli aşılarak geride bırakılmıştır. Annenin bu konudaki beceri ya da beceriksizliği, çocuğun varlığında saklı yatan tüm olanakları etkiler. "Beceri" sözcüğüyle anlatmak istediğimiz, annenin çocukla el ele vererek onu toplumsal işbirliğine yatkın biri yapma yeteneğinden başka bir şey değildir. Bu yetenek, saptanacak kimi kurallarla anneye öğretilemez. Her geçen gün yeni durumlar çıkarır annenin karşısına. Bir annenin, çocuğunun gereksinim-

lerini görüp kavradığını kanıtlayacağı binlerce değişik durum vardır. Çocuğu şefkatle izleyen, çocuğunun sevgisini kazanmak ve esenliğini sağlamak için uğraşıp didinen bir anne, söz konusu beceriyi gösterebilir.

Çocuğuna karşı tutumu, annenin tüm davranışlarında açığa vurur kendini. Annenin çocuğunu kucağına alması, kucağında dolaştırması, çocuğuyla konuşması, onu yıkaması, karnını doyurması, bütün bunlar anneyle çocuk arasında sıkı bir bağlantının kurulabilmesine katkıda bulunur. Üzerine düşen ödevleri yerine getirecek gibi eğitilmemişse ya da bu ödevleri pek umursamıyorsa, beceriksizin biridir anne ve çocukta kendisine karşı bir dirençle karşılaşır. Anne bir çocuğun nasıl yıkanacağını öğrenmemişse, banyo çocuk için tatsız bir yaşantı oluşturur, bu yaşantı onu annesine daha çok yaklaştırmaz, tersine annesinden uzaklaşmasına yol açar. Bir annenin çocuğunu yatağa yatırışında, bu sırada yapacağı bütün eylemlerde, çıkaracağı bütün seslerde bir beceri havasının esmesi gerekir; çocuğu yalnız mı bırakacağına, yoksa yanında mı kalacağına karar verirken de yine beceriyle davranmak zorundadır. Anne çocuğun yattığı yerdeki çevresel koşulları, odadaki havanın temizliğini, ısı durumunu göz önünde tutacak, çocuğun beslenmesine, uyku zamanlarına, bedensel alışkanlıklarına, temizliğine dikkat edecektir. Bu işlerden her biri çocuğun annesini sevmesi ya da sevmemesi, annesiyle işbirliği yapması ya da işbirliğine yanaşmaması için bir neden oluşturur.

Annedeki becerikliliğin bilmecemsi bir yanı yoktur aslında. Her beceri yıllarca süren bir egzersiz ve özveri sonucunda doğup ortaya çıkar. Anneliğe hazırlık yaşamın çok erken bir döneminde başlar. Bu yolda atılan ilk adımları, kızların küçük çocuklara karşı davranışında gözlemleyebiliriz; küçük çocuklara gösterdikleri sevecenlik ve ileride kendilerini bekleyen ödevlere sevgiyle kucak açmaları, anneliğe hazırlığın bir dışavurumudur. Oğlanları ve kızları gelecekte kendilerini aynı ödevler bekliyormuş gibi yetiştirmek asla salık verilemez. Becerikli annele-

re sahip olmak istiyorsak, kızlarımızı anneliğe hazırlayacak gibi eğitmemiz zorunludur; bu işi de öyle yapmak durumundayız ki kızlarımız gelecekte kendilerini bekleyen annelik yazgısını kabullensin, anneliğe yaratıcı bir etkinlik gözüyle baksın, ileriki yaşamlarında annelikle yüz yüze geldiklerinde oynayacakları anne rolü kendilerini düş kırıklığına uğratmasın.

Ne yazık ki uygarlığımızda kadının annelik rolü çoğu kez ikinci derecede önem taşır. Oğlanların kızlardan üstün tutulması, oğlanların yaşamda oynayacakları role kızlarınkinden daha üstün gözüyle bakılması durumunda, kızların ileride kendilerini bekleyen ödevleri sevgiyle karşılamaması doğaldır. Alt düzeyde bulunmaktan kimse memnunluk duyamaz. Oğlanların daha üstün tutulduğu ailelerdeki kızlar evlenip de kendileri çocuk sahibi olacak aşamaya geldiklerinde şu ya da bu şekilde söz konusu görevden yan çizmeye başlarlar. Çocuk istemezler ve buna hazırlıklı değillerdir; çocuklara kavuşacak olmalarına sevinmez, çocuk sahibi olmaya yaratıcı ve ilginç bir etkinlik gözüyle bakmazlar. Belki de bu, toplumların en büyük sorunudur ve bu sorunun üstesinden gelmek için de fazla bir şey yapılmamaktadır. Tüm insan toplumunun esenliği kadınların anneliğe karşı tutumuna bağlıdır. Hemen hiçbir yerde kadının yaşamdaki rolüne gereken önem verilmemekte, gereken ağırlıkla bu rol üzerinde durulmamaktadır. Küçük erkek çocukları bile ev işlerine, sanki bunlar hizmetçileri, uşakları ilgilendiriyormuş, sanki ev işlerine yardım etmek paye ve onurlarıyla bağdaşmaz bir şeymiş gibi tepeden bakarlar. Evin çekilip çevrilmesine ve ev işlerine kadınların üstesinden geldiği başarılı çalışmalar gözüyle değil kadınların yaşamaya mahkûm olduğu bir çile gözüyle bakılır çoğunlukla. Bir kadın evin idaresine bir sanat gözüyle bakıyor, ilgisini bu sanat üzerinde yoğunlaştırıyor, böylelikle diğer insanların yaşamını aydınlattığına ve zenginleştirdiğine inanıyorsa, dünyadaki bütün başarılı işlerden aşağı kalmayacak bir iş yapmış olacaktır. Öte yandan bu işin erkekler tarafından pek önemsenmemesi durumunda kadınların kadınlık rolleri-

ni benimsemeye yanaşmamaları, buna karşı koymaları ve pek doğal bir davranışla erkeklerle eşit durumda olduklarını, önemsenmeye ve kendi yeteneklerini geliştirmeye erkekler kadar hak sahibi bulunduklarını kanıtlamak istemeleri bizi şaşırtmamalıdır. Yeteneklerin yalnızca toplumsal sorumluluk bilinciyle geliştirilebileceği kuşkusuzdur; içlerindeki toplumsallık duygusu kadınları doğru yola yöneltecek, onları sınırlamaların ve gelişimlerini kısıtlayıcı engellerin dışına çıkaracaktır.

Kadının aile içinde oynadığı role gereken önem verilmediğinde, evlilik yaşamında bir uyumdan da söz açılamaz. Kadın çocuk yetiştirmeye değersiz bir uğraş gözüyle baktığımızda, çocukları ileride kendilerini bekleyen yaşama olumlu bir hazırlıkla donatabilmek için gereken alabildiğine büyük sabrı, özen ve titizliği, anlayış ve paylaşmayı göstermesi düşünülemez. Kadınlık rolünden hoşnut olmayan bir kadının yaşam amacı, kendisiyle çocukları arasında kusursuz bir ilişki kurup bu ilişkiyi sürdürmekten onu alıkoyar. Çünkü kendi amacı çocukların amacının gösterdiği doğrultuyu izlemez; çoğunlukla kendi kişisel üstünlüğünü kanıtlamakla uğraşır; amacına ulaşmada da çocukları bir yük olarak, kendisini yolundan saptırmak isteyen bir engel olarak görür sadece. Hayatta dikiş tutturamamış kişilerin yaşamını geriye doğru izlediğimizde, hemen hemen her zaman ödevlerini doğru dürüst yerine getirememiş bir anneyle karşılaşırız; bu anne çocuğunu yaşama ilk çıkış için olumlu bir hazırlıkla donatamamıştır.

Ama yine de anneyi başarısızlığından ötürü suçlu göremeyiz. Suç diye bir şey yoktur ortada. Kim bilir, belki annenin kendisi de çocuklarıyla işbirliği içinde davranacak gibi eğitilmemiştir. Belki de evlilik yaşamında ezilmiş, mutsuzluğa uğramıştır. İçinde bulunduğu durum kendisini şaşkına döndürmekte, onu kahredip durmaktadır; bazen umudunu yitirdiği, bezginliğe kapıldığı olur. Sağlıklı bir aile yaşamının gelişimini aksatacak pek çok neden vardır. Anne hasta olabilir örneğin, çocuklarıyla arasında doğru dürüst bir ilişki kurabilmek için alabildiğine

iyi niyetle davransa da bu işi başaracak kadar güçlü hissetmez kendini. Anne gündüzleri iş güç peşinde koşan bir kadındır belki, işten eve bitkin döner. Ailenin ekonomik durumu iyi olmayabilir, bu durumda çocuk gereği gibi beslenemez ve giyinemez. Bütün bunlar bir yana, çocuğun davranışlarını belirleyen, yaşantıları değil yaşantılarından çıkardığı sonuçlardır. Sorunlu bir çocuğun yaşamöyküsünü gözden geçirirsek, çocukla anne arasındaki ilişkide bazı pürüzlerin varlığını görürüz. Ama aynı pürüzlerle, sorunlu olmayan çocuklarda da karşılaşabiliriz. Bireysel psikolojinin buna ilişkin temel bir görüşü vardır: Belki karakter özelliklerinin oluşumuna yol açacak zorlayıcı nedenler diye bir şey yoktur; ancak çocuk, yaşantılarından amacına uygun olarak yararlanabilir, onları nedene dönüştürebilir. Örneğin, kötü beslenmiş bir çocuğun ileride suç işleyecek biri olacağını söyleyemeyiz. Bizim için önemli olan, çocuğun kötü beslenmesinden ne gibi sonuçlar çıkardığını bilmektir.

Kadınlık rolünden hoşnut olmayan bir kadının birtakım sorunlar ve gerilimlerle karşı karşıya kalacağını görmek zor değildir. Annelik içgüdüsünün ne denli güçlü olduğunu biliyoruz. Annedeki çocuklarını koruma güdüsünün bütün diğer güdülerden daha baskın olduğunu, araştırmalar kanıtlamıştır. Hayvanlarda, örneğin fareler ve maymunlarda annelik içgüdüsü, cinsellik ya da beslenme içgüdüsünden daha güçlüdür; söz konusu hayvanlar annelik içgüdüsüyle cinsellik ya da beslenme içgüdüsünden birini yeğleme durumuyla karşı karşıya kaldıklarında annelik içgüdüsü ağır basar. Bu içgüdünün temelini cinsellik değil toplumsal yaşam gereksinimi oluşturur. Anne çocuğunu sıklıkla kendinden bir parça gibi duyumsar. Çocuklar sayesinde anne bütünüyle yaşamla bağlantı içinde bulunur; kendine yaşam ve ölüm üzerinde söz sahibi bir kişi gözüyle bakar. Her annenin ruhunda dünyaya getirdiği çocuklarla bir eser yarattığı duygusu az ya da çok belirginlikte yaşar. Adeta diyebiliriz ki Tanrının evreni yaratması gibi, anne de bir yaratma eyleminde bulunmuş, yokluktan bir varlık çıkarıp ortaya

koymuştur. Annelik çaba ve eğilimi gerçekten de insandaki üstünlük eğiliminin, Tanrı gibi olma eğiliminin bir yönüdür. Bu da bize, üstünlük amacından, alabildiğine güçlü bir toplumsallık duygusuyla insanlığın esenliğini sağlamada nasıl yararlanılabileceğini gösteren en belirgin örneklerden biridir.

Kuşkusuz anne, çocuğunun kendisinden bir parça olduğu duygusunu aşırılığa vardırıp bunu kişisel üstünlük amacının hizmetinde kullanabilir. Çocuğu düpedüz kendisine bağımlı kılıp yaşamını denetim altında tutmaya, onu sürekli kendisine bağlamaya çalışabilir. İzninizle buna örnek olarak yetmiş yaşındaki bir köylü kadından söz açacağım. Elli yaşındaki oğlu hâlâ kadınla birlikte yaşıyordu ve anneyle oğul aynı zamanda zatürreye yakalanmıştı. Anne hastalığı atlatmış, oğluysa kaldırıldığı hastanede ölmüştü. Oğlunun ölüm haberini alan annenin ağzından şu sözler çıkmıştı: "Oğlanı sağlıklı yetiştiremeyeceğimi baştan beri biliyordum zaten." Kadın, oğlunun tüm yaşamından kendisini sorumlu hissetmekteydi. Oğlunu toplumun başkalarıyla eşit haklara sahip bir üyesi olarak yetiştirmeye asla çaba harcamamıştı. Annenin çocuğuyla arasında kurduğu ilişkinin sınırlarını genişletmemesinin, çocuğunun eşit haklara sahip bir üye olarak toplumla bütünleşmeye çalışmamasının ne büyük bir hata sayılacağını artık yavaş yavaş anlıyoruz.

Bir annenin ilişkileri asla basit değildir; beri yandan anneyle çocuk arasındaki bağlantıda aşırılığa kaçılmaması gerekir, hem çocuğun, hem de annenin esenliği için zorunludur bu. Ödevlerden birinin aşırı derecede önemsenmesi, öteki ödevlerin bundan olumsuz yönde etkilenmesine yol açar. Hatta bizi belli bir zamanda uğraştıran ödeve gereğinden fazla önem vermemizin, o ödevin üstesinden gelmemizi zorlaştıracağını söyleyebiliriz. Bir anne çocuklarıyla, eşiyle ve çevresindeki toplumsal yaşamla ilişki içindedir. Bu üç ayrı ilişkiyi aynı derecede önemle sürdürmek, her üçünü de serinkanlı ve aklı başında bir tutumla göz önünde bulundurmak zorundadır. Yalnızca kendisiyle çocukları arasındaki ilişkiyi dikkate alan bir anne, ister istemez çocukla-

nu nazlı büyütüp şımartacaktır. Böyle bir durumda çocukların bağımsızlıklarını kazanması ve kendilerinde bir toplumsal bilinci geliştirmesi hayli güçleşir. Kendisiyle çocuğu arasında sağlam bir ilişki kurmayı başaran bir anneyi bundan sonra bekleyen ödev, çocuğun ilgi kapsamını babayı da içine alacak şekilde genişletmektir, ne var ki böyle bir ödevin üstesinden gelebilmesi için, kadının kendisinin de eşine ilgi gösteren biri olması gerekir. Ayrıca, anne çevredeki toplumsal yaşamın kapısını çocuğun önünde aralamaya çalışmak, çocuğun kendi kardeşlerine, dost ve arkadaşlarına, akrabalarına ve genel olarak diğer insanlara ilgi duymasını sağlamak zorundadır. Buna göre annenin iki ayrı ödevi vardır: Birincisi, kendi şahsında güvenilir bir insan varlığıyla çocuğu ilk kez yüz yüze getirmek, ikincisi çocuğun kendisine karşı duyduğu bu güven ve dostluğu tüm insanları içine alabilecek gibi genişletmeye istekli ve yetenekli olmaktır.

Anne çocuğu yalnızca kendisine bağlamaya çalışırsa, çocuğun ileride annesinden başka kimselere ilgi göstermesi için harcanacak çabaları da boşa çıkaracaktır. Her zaman annesinin yardımına bel bağlayacak, annesinin sevgi ve yakınlığını elde etmeye çalışan birini gördü mü, ona rakip ve düşman gözüyle bakacaktır. Annesinin kocasına ya da öteki çocuklarına göstereceği sevgiyi kendi haklarına bir saldırı gibi duyumsayacak, "Annem benimdir, başka kimsenin değil" gibi bir inancı içinde besleyip büyütecektir. Çağdaş psikologlar, bu durumu geniş ölçüde yanlış anlamışlardır. Örneğin, Freud'un Oedipus kompleksi kuramında çocukların annelerine âşık olup onunla evlenmek, beri yandan babalarına nefret ve kin besleyip onu öldürmek istedikleri varsayılır. Bu görüş yanılgıdan başka bir şey değildir ve çocukların gelişim sürecinin doğru dürüst anlaşılması durumunda böyle bir hataya düşülmesi olanaksızdır. Oedipus kompleksine annesinin tüm ilgi ve sevgisine yalnızca kendisi sahip olmak, başka herkesi bunun dışında bırakmak isteyen bir çocukta rastlanabilir ancak. Böyle bir isteğin cinsiyetle ilgisi yoktur. Anneyi tahakküm altına almaya, ona tam

anlamıyla söz geçirmeye, onu kendine kul köle yapmaya yönelik bir istektir ve yalnızca anne tarafından el bebek gül bebek büyütülen, arkadaşlık duyguları anne dışındaki dünyayı yok sayan çocuklarda görülebilir. Sadece annesine bağlı yaşayan bir oğlanın aşk ve evlilik sorununun çözümünde, annesini odak noktası yaptığı seyrek vakalarla karşılaşılmamış değildir; ne var ki böyle bir davranışın bize anlattığı şey, oğlanın annesiyle oluşturduğu birliktelikten başka bir birlikteliği kafasında tasarlayamayışıdır. Kendisini böylesine bir teslimiyetle oğluna adayan bir anne, doğrusu pek düşünülemez. Sözün kısası, Oedipus kompleksi hatalı bir eğitimin yapay sonucudur. Kalıtsal bir ensest eğiliminin varlığını kabul etmek, hele söz konusu sapıklığın temelinde bir cinsellik ilişkisinin yattığını düşünmek yersizdir.

Annesinin yalnızca kendi kişiliğine bağımlı kıldığı bir çocuk, annesiyle arasındaki bağımlılığın ortadan kalkacağı bir konumla yüz yüze geldi mi, birtakım güçlüklerle karşılaşılır. Örneğin, okula başladığında ya da bir oyun yerinde başka çocuklarla oynadığında, her zaman annesiyle ilişki içinde kalmayı amaçlayacak, annesinden ne zaman ayrılması gerekse, bundan olumsuz yönde etkilenecektir. Annesini hep yedeğinde görmek, annesinin düşüncelerinde tek başına yer almak, annesinin bütün ilgi ve sevgisini kendi üzerinde toplamak isteyecektir. Amacına varmak için izleyeceği pek çok yol vardır. Belki ana kuzusu bir çocuk rolünü oynayacak, her zaman yumuşak ve nazlı bir tutum sergileyecek, sevecenliğe susamış biri gibi davranacaktır. Belki hoşuna gitmeyecek en ufak bir şey oldu mu gözyaşı akıtacak ya da hiç zaman yitirilmeden kendisine sürekli bakım gösterilmesi gerektiğini açığa vurmak için hastalanacaktır. Ama belki de öfke nöbetlerine kapılacak, söz dinlemeyen asi bir çocuk davranışı sergileyip annesinin dikkat ve ilgisini kendi üzerine çekmeye çalışacaktır. Sorunlu çocuklar arasında şımartılıp nazlı büyütülmüş çocukların binlerce çeşitlemesini bulabiliriz, hepsi de annelerinin ilgi ve sevgisine tek

başlarına sahip olabilmek uğruna savaşıp durur, çevrelerinden kendilerine yöneltilecek her isteğe kafa tutarlar.

Çocuk, çevresindekilerin ilgisini üzerinde toplamada başvurulacak en uygun çarelerin seçiminde hızla deneyim sahibi olur. Şımartılmış çocuklar yalnız kalmaktan çoğu zaman korkar, özellikle karanlıkta yalnız bırakılmaları iyice korkutur kendilerini. Aslında korktukları karanlık değildir, korkuyu bir araç gibi kullanıp annelerini yanı başlarından ayrılmamaya zorlamak isterler. Şımartılmış böyle bir çocuk vardı, ne zaman karanlıkta kalsa çığlığı basmıştı. Gece çığlık üzerine koşup gelen annesi sormuştu çocuğa: "Neden korkuyorsun bakayım?" Çocuk da şöyle bir yanıt vermişti: "Karanlıktan." Ama çocuğun niçin öyle davrandığını sezen annesi sormuştu bu kez: "Peki şimdi, ben yanındayken daha mı az karanlık?" Karanlığın kendisi bir önem taşımıyordu, oğlanın karanlıktan korkması, annesinden ayrılmak istemediği gibi bir anlam içermekteydi. Şımartılmış bir çocuk böyle bir durumla karşılaşır karşılaşmaz, bütün duyguları, aklı ve bütün yetenekleri annesinin gelip kendisiyle bağlantı kuracağı koşulları yaratmak için seferber olacaktır. Çığlıklar, bağırıp seslenmeler, uyuyamamalar ve diğer huysuzluklarla annesinin koşup yanına gelmesini sağlamaya çalışır şımartılmış çocuk. Bunun için başvurduğu ve psikologlarla eğiticilerin her zaman dikkatini çekmiş özel bir çaredir korku. Bizler bireysel psikolojide korkunun nedenlerini aramaz, korkuyla güdülen amaç üzerinde dururuz. Nazlı büyütülmüş bütün çocukların hastalığıdır korku. Korkudan yararlanarak çevresindekilerin dikkatini üzerlerine çekebildikleri için, bu duyguya yaşam üsluplarının mimarisi içinde her zaman yer verirler. Korku yardımıyla amaçlarına –anneyle yeniden bağlantı kurma– ulaşmaya çalışırlar. Korkak bir çocuk, şımartılmış ve bundan böyle de şımartılmak isteyen biridir.

Şımartılmış çocuklar bazen kötü düşler görür ve uykularında bağırırlar. Bu, şımartılmış çocuklarda aşinası olduğumuz bir belirtidir; ne var ki uykuya uyanıklığın karşıtı gözüyle bakıldığı

sürece bu belirti anlaşılmadan kalmıştır. Oysa uykunun uyanıklığın karşıtı olduğu görüşü doğru değildir, uyku ile uyanıklık birbirinin karşıtı değil belli bir davranışın çeşitlemeleridir. Düş gören çocuk gündüz uyanıkken nasıl davranıyorsa, düşünde de aşağı yukarı öyle davranır. Ortadaki koşulları kendi çıkarına uygun biçimde değiştirme amacı, bedenini olduğu gibi ruhunu da etkiler; biraz egzersizden, biraz deneyimden sonra kendisini amacına yaklaştıracak en uygun yolu keşfeder. Hatta uykudaki düşüncelerinin içine bile güttüğü amaca yararı dokunacak imge ve anımsamaların sızdığı görülür. Şımarık çocuk, biraz deneyimden sonra, kendisini korkutan düşüncelerin, annesiyle arasında zaman zaman kesilen bağlantıyı yeniden çarçabuk kurmaya her şeyden elverişli nitelik taşıdığını keşfeder. Şımarık çocuklar, büyüdüklerinde bile korkulu düşleri çoğunlukla elden bırakmazlar. Dikkatin üzerlerine çekilmesinde başarılı bir araç olduğu denemelerle saptanmış korkulu düşler, şımarık çocuklarda giderek otomatikleşip bir alışkanlığa dönüşür.

Şımarık çocukların korkuyu bir araç gibi kullanmaları o kadar yaygındır ki böyle bir çocuğun geceleri mışıl mışıl uyuduğunu işitmek, bizim hiç beklemediğimiz bir şeydir. Dikkati üzerine çekmede şımarık çocuklar pek değişik hile ve numaralara başvurur. Bazı çocuklar yatak ve yorganlarının rahatsızlığından yakınır, bazıları su ister, yine bazıları haydutlardan ya da vahşi hayvanlardan korkar. Kimi çocuklar da vardır, anne ve babaları yanı başlarında oturmadıkça bir türlü uyuyamaz. Bazı çocuklar düş görür, bazıları yataktan düşer, bazıları da yataklarını ıslatırlar. Tedavi ettiğim şımarık çocuklar arasında bir tanesi vardı ki geceleyin annesine hiç güçlük çıkarmıyora benziyordu. Annesi kızın geceleri çok iyi uyuduğunu, asla düş görmediğini, uykusundan hiç uyanmadığını, kısacası bu bakımdan herhangi bir sorunun söz konusu olmadığını açıklamıştı. Annesinin söylediğine göre yalnızca gündüzleri sorun çıkarıyordu kız. Bu da doğrusu hayli şaşılacak bir şeydi. Kızın annesini meşgul etmede, onu çekip yatağına getirmede başvurabileceği bütün

hünerleri sayıp döktüm ama annesinin dediğine bakılırsa kızın bunların hiçbirinden yararlandığı yoktu. Sonunda anladım işi. "Kızınız gece nerede yatıyor?" diye sordum. Annesi, "Benim yatağımda" diyerek yanıtladı soruyu.

Hastalık, el bebek gül bebek büyütülmüş çocukların sıklıkla sığındığı bir barınak oluşturur, çünkü hastalanmaları durumunda her zamankinden çok şımartılıp el üstünde tutulurlar. Şımartılmış bir çocuğun geçirdiği bir hastalıktan kısa süre sonra sorunlu çocuğa dönüşmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Başlangıçta çoğu kez öyle sanılır ki, hastalık henüz tamamen geçmemiştir. Oysa gerçekte olup biten, hastalığı sırasında evdekilerin kendisi için ne kadar telaşlanıp korktuğunu çocuğun iyileştikten sonra da unutmayışından başka bir şey değildir.

Çocuk iyileşmiş, hastayken annesinden gördüğü aşırı ilgi ve sevgiyi artık görmez olmuş, sorunlu bir çocuğa dönüşerek bunun intikamını almaya yönelmiştir. Öyle çocuklar vardır ki hastalanmış bir başka çocuğun çevresinde anne ve babanın nasıl pervane gibi döndüğünü görüp kendileri de hastalanmak ister, hastalığın kendilerine de geçmesi için hasta çocuğu sevip okşar, öpmeye kalkarlar.

Bir kız dört yıl gibi bir süre hastanede yatmış, doktor ve hemşireler tarafından hayli şımartılmıştı. İyileşip eve döndüğünde anne babası tarafından ilkin el üstünde tutulmuş ama birkaç hafta sonra kendisine gösterilen ilgi ve sevgide azalma baş göstermişti. Ne zaman bir isteği evdekiler tarafından geri çevrilse, kız parmağını ağzına sokarak şöyle demişti: "Ben hastanede yattım." Böylece evdekilere bir zaman hastalandığını anımsatmak istemiş, hastanedeki rahatlığa yeniden kavuşmaya çalışmıştı. Geçirdikleri hastalıklar ya da ameliyatlar üzerinde konuşmayı seven erişkinlerin bu davranışı da aynı amaca yöneliktir. Bazen de öyle olur ki anne babasına daha önce güçlükler çıkaran bir çocuk geçirdiği hastalıktan sonra bu huyundan vazgeçer, anne ve babasını artık üzmek istemez. Organ yetersizliğinin bir çocuk için ek bir yük oluşturduğunu daha önce belirtmiş

ama söz konusu yetersizliğin olumsuz karakter özelliklerini yeterince açıklayacak bir neden sayılamayacağını da söylemiştik. Dolayısıyla, organsal yetersizliğin bir çocukta görülecek böyle bir değişikliğe yol açabileceğinden haklı olarak kuşkuya kapılabiliriz. Ailede ikinci çocuk konumundaki bir oğlan, anne ve babasının başına büyük dertler açmaktaydı. Yalan söylüyor, hırsızlık yapıyor, onu bunu aldatıyordu; acımasız ve asi bir çocuktu. Kendisiyle bir türlü başa çıkamayan öğretmeni sonunda oğlanın bir ıslahevine yollanması üzerinde diretti. Tam bu sırada oğlan hastalandı, kalça kemiği tüberkülozuna yakalanmıştı, altı ay alçıda kaldı, yataktan çıkamadı. Altı ay sonra iyileşip ayağa kalktığında ailenin en uslu çocuğu olmuştu. Hastalığın çocuk üzerinde bu etkiyi yaptığını düşünmemiz olanaksızdır. Çok geçmeden anlaşıldı ki oğlandaki değişiklik eskiden yaptığı hataları görmesinden kaynaklanmaktaydı. Oğlan hep anne ve babasının küçük kardeşini kendisinden çok sevdiklerine inanmış, kendisine haksızlık edildiği duygusunu içinde yaşatmıştı. Oysa hastalığı sırasında evdekilerin bütün ilgi ve sevgisinin kendi üzerinde toplandığını görmüştü. Herkes çevresinde pervane olmuş, yardımına koşmuştu; kendisi de ihmal edildiği duygusunu içinden söküp atacak kadar yetenekli biri sayılacağını kanıtlamıştı.

Annelerin, çocukları eğitirken pek sık yaptıkları bu hatalardan korunmak için en iyi yolun, bütün çocukların annelerinin koruyucu ellerinden alınıp dadı ve mürebbiyelerin ya da belli kurumların himayesine verilmesi olduğunu düşünmek gülünçtür. Ne zaman annenin yerini alacak birini bulmak istesek, gözümüz anne rolünü oynayacak yani çocuğu tıpkı annesinin yaptığı gibi kendisine bağımlı kılacak birini arar hep. Oysa annenin kendisini, çocuğunu doğru dürüst yetiştirecek gibi eğitmek daha kolay bir yoldur. Yetimevlerinde büyüyen çocuklar başkalarına karşı çoğunlukla pek ilgi duymazlar, çünkü kendileriyle başka insanlar arasında köprü rolünü oynayacak bir kimseyi tanımamışlardır. Bakımevlerinde kalıp istenildiği gibi

gelişememiş çocuklar üzerinde bazı araştırmalar yapılmıştır. Çocuk yuvasında çalışan bir kadın ya da bir hemşire bulunup çocukla özel olarak ilgilenmesi sağlanmış ya da çocuk bir ailenin yanına yerleştirilmiş, buradaki anne de öz evlatlarından biri gibi kendisiyle ilgilenmiştir. Üvey annesinin doğru seçilmesi durumunda, çocukta her zaman önemli ölçüde bir iyileşme gözlenmiştir. Yeter ki anne ve babanın yerini alacak kişiler, aile yaşamının yerini alacak bir ortam bulunabilsin, söz konusu çocukları doğru dürüst eğitebilmenin en iyi yolu budur. Çocukları anne ve babaların ellerinden almamız durumunda yapabileceğimiz bütün şey, binbir güçlükle anne ve babanın ödevini üstlenebilecek başka kişiler arayıp bulmak olacaktır.

Anne sevgi ve şefkatinin ne çok önem taşıdığını, hayatta dikiş tutturamayan pek çok kişinin yetimler arasından çıkması, evlilik dışı ilişkilerden doğmuş, istenmeden dünyaya gelmiş, yıkılmış izdivaçlardan geride kalmış çocuklar arasından çıkması bize göstermektedir. Üvey annenin üzerine düşen rolün ne kadar güç olduğu ve çocukların üvey anneye karşı çoğu zaman yadsıyıcı bir tutum takındıkları bilinmektedir. Gerçi sorun çözümlenmeyecek gibi değildir, sorunun büyük bir başarıyla üstesinden gelindiği vakalar biliyorum. Ama pek sık olarak üvey annenin, durumu gereği gibi kavrayamadığını görürüz. Belki de çocuklar annelerinin ölmesi üzerine babalarına sımsıkı sarılmakta ve onun tarafından şımartılmaktadır. Üvey annenin eve gelmesiyle çocuklar babalarının sevgisinden yoksun bırakıldıkları duygusuna kapılmakta, üvey anneye karşı cephe almaktadırlar. Üvey anne de kendisini savunup karşılık vermekte, bu da çocuklar için üvey annelerinin sözünü dinlememe konusunda bir neden oluşturmaktadır. Üvey annenin davranışı çocukları kışkırtır, çocuklar da üvey annelerine karşı daha büyük bir güçle savaşmaya koyulurlar. Bir çocukla savaşta ise başarı şansı hiçbir zaman yoktur, bir çocuk zora başvurularak asla yenilgiye uğratılamaz ya da işbirliğine razı edilemez. Bu tür kavgalardan hep zayıf olan taraf zaferle çıkar. Çünkü çocuk yapmaktan

kaçındığı bir şeyi yapmaya zorlanmakta, elde edilemeyecek bir şey zorla ele geçirilmeye çalışılmaktadır. Sevgi ve işbirliğinin zorbalıkla elde edilemeyeceği nihayet anlaşılabilseydi, bir süre stresten korunulmuş olur, büyük bir enerji yitimi önlenirdi.

Babanın aile yaşamındaki rolü de anneninki kadar önemlidir. Başlangıçta babanın çocukla ilişkisinin kapsamı fazla geniş değildir, babanın çocuk üzerindeki etkisi ancak sonradan görülmeye başlar. Annenin çocuğun ilgi ve sevgisinin kapsamını babayı da içine alacak gibi genişletememesinin ne gibi sakıncalar doğurabileceğine daha önce değinmiştik. Böyle bir durumda çocuktaki toplumsallık duygusunun gelişimi büyük ölçüde aksayacaktır. Anne ve baba arasındaki evliliğin mutlu bir nitelik taşımaması, çocuğu pek çok tehlikeyle yüz yüze getirir. Babayı da aile yaşamında rol sahibi yapacak gücü belki kendinde hissetmeyen biridir anne, belki çocuğa tek başına sahip olmayı arzulamaktadır. Belki gerek anne, gerek baba her ikisi de aralarında sürdürdükleri kişisel savaşta çocuğu bir rehin gibi kullanmakta, her biri onu kendisine bağlamak, her biri onun tarafından daha çok sevilmek istemektedir. Anne ve babaları arasında düşünce aynlıkları bulunduğunu sezen çocuklar, onları büyük bir ustalıkla birbirleri aleyhinde kullanmaya çalışırlar. Bu da anne ve baba arasında kimin çocukla daha iyi bir diyalog kurabileceği ya da kimin çocuğu daha çok şımartacağı konusunda bir yarışın başlamasına yol açar. Böyle bir atmosfer içinde çocuğu, toplumsal bilincin gerektirdiği gibi eğitmek olanaksızdır. Çocuğun içinde yaşadığı ilk toplum anne ve babasından oluşur; bu toplum içinde uygun bir atmosfer egemen değilse, anne ve baba çocuklarında bir toplumsal bilincin gelişmesini bekleyemez. Kaldı ki çocuklar evliliğe ve karşı cinsten olanlarla aralarındaki arkadaşlığa ilişkin ilk tasarımlarını oluştururken, anne ve babaları arasındaki evliliği kendilerine örnek alırlar. Mutsuz evliliklerden dünyaya gelen çocuklar ilk olumsuz izlenimlerinin sonradan düzeltilememesi durumunda, evliliğe ilişkin karamsar bir görüşle büyüyecektir. Bu gibi çocuklar erişkinlik

dönemine ayak bastıklarında da bütün evliliklerin kötü sonuçlanacağı duygusunu içlerinde taşıyacak, karşı cinsiyettekilerle ilişki kurmaktan kaçınacak ya da tüm yaklaşım girişimlerinin mutsuzlukla sonuçlanacağı inancını içlerinden söküp atamayacaklardır. Dolayısıyla, anne ve babası arasındaki evliliğin toplumsal yaşamın etkin bir hücresi, toplumsal yaşamın bir ürünü ve okulu olma niteliğinden yoksunluğu, çocuk için pek büyük bir sakıncadır. Evliliğin amacı iki kişinin kendi esenliklerini, çocuklarının, ayrıca toplumun esenliğini düşünerek aralarında bir hayat arkadaşlığı kurmasıdır. Evlilik bu üç esenlikten birinde üstüne düşeni yapamıyorsa, yaşamın zorunluluklarıyla uyum içinde olduğu söylenemez.

Evlilik bir hayat arkadaşlığı olduğuna göre, taraflardan biri ötekinden üstün olmaya çalışmamalıdır. Bu nokta üzerinde genelde yapıldığından çok daha ayrıntılı şekilde düşünülmesi gerekir. Aile yaşamının sürdürülmesinde zor kullanmanın yeri yoktur ve taraflardan birinin önderliği üstlenip karşı taraftan daha çok önemsenmek istemesine olumlu bir gözle bakılamaz. Baba güçlü bir kişilik sahibiyse ve evde hep kendi dediği oluyorsa, ailedeki oğlan çocukları birer yetişkin erkek olarak gelecekte oynayacakları role ilişkin beklentiler konusunda yanlış bir görüş edinirler. Böyle bir durumdan kızlar daha da olumsuz yönde etkilenir, erkekleri despot kişiler olarak kafalarında yaşatır, evliliğe bir çeşit boyunduruk altına girme ya da kölelik gözüyle bakar, bazen kaçıp sapıklığa sığınarak erkeklerden yakayı kurtarmaya çalışırlar. Evlilik yaşamında annenin, yönetimi eline alıp aile üyelerinde sürekli kusurlar bulması durumunda ise tersi bir tabloyla karşılaşılır. Kızlar büyük bir olasılıkla annelerini taklit eder, kendileri de zamanla onun gibi hırçın ve her şeye kusur bulan kimselere dönüşürler. Oğlanlar ise sürekli savunma durumunda yaşar, yaptıklarına annelerinin kusur bulacağından korkup durur, annelerinin kendilerini sindirme girişimlerine karşı tetikte beklerler. Bazen yalnızca anne değil, kız kardeşler de zorbaca davranır oğlanlara, hala

ve teyzeler de anne ve kız kardeşlerin safına katılır, hep birden oğlanları susta durdurmaya çalışırlar. Zamanla oğlan ürkek ve utangaç bir çocuğa dönüşür, köşesinden çıkıp toplumsal yaşama katılmak hevesini asla duymaz içinde. Bütün kadınların, evdekiler gibi her şeye kusur bulup kâhya gibi davranan kimseler olduklarını düşünerek korkar, kadınlarla hiçbir alıp vereceği olsun istemez. Hiç kimse paylanıp azarlanmaktan hoşlanmaz ama bir insan her türlü eleştiriden kaçmayı kendisine temel amaç edinmişse, toplumsal ilişkileri bundan büyük ölçüde zarar görür. Böyle bir kimse her olayı "Yenen mi olacağım, yenilen mi?" sorusuna göre değerlendirir. Başkalarıyla ilişkilerine yalnızca zafer ya da yenilgi açısından bakan kimselerle arkadaşlık etmek olanaksızdır.

Aile yaşamında babaya düşen görevi birkaç sözle özetleyebiliriz: Bir baba, eşi, çocukları ve toplum karşısında iyi bir arkadaş rolünü oynamalıdır. Üç yaşamsal ödevi –çalışma, dostluk ve sevgi– gereği gibi yerine getirebilmeli, karısıyla birlikte eşit haklara sahip kişiler olarak ailenin esenliğine ve tehlikelerden korunmasına çaba harcamalıdır. Şu asla unutulmamalıdır ki aile yaşamına bir yaratıcılık eseri kimliğinin kazandırılmasında kadının oynayacağı rol asla aşılamaz. Babaya düşen, anneyi tahtından alaşağı etmek değil onunla el ele verip çalışmaktır. Para işine gelince şunu belirtelim ki ailenin ekonomik durumu eşlerin ortaklaşa çözümleyecekleri bir sorundur, parayı kazanan erkek de olsa bir şey değişmez. Erkek kendisinin veren, evdekilerin ise alan kişiler olduğu izlenimini asla uyandırmamalıdır. Sağlıklı bir evlilikte parayı erkeğin kazanması, ailedeki iş bölümünden kaynaklanan bir durumdur yalnızca. Pek çok baba, aileyi geçindirecek parayı kendilerinin kazanmasını bir araç gibi kullanıp evdekileri sultası altına almaya kalkar. Ailede saltanata yer yoktur, taraflarda eşitsizlik duygusunun uyanmasına yol açacak her türlü davranıştan kaçınmak gerekir. Hiçbir baba aklından çıkarmamalıdır ki uygarlığımız toplumda erkeğe fazlasıyla ayrıcalıklı bir konum sağlamıştır, dolayısıyla evlen-

diğinde belki bir ölçüde eşi onun kendisini tahakküm altına alacağından ve üzerinde bir üstünlük kurmaya çalışacağından biraz korkup çekinerek bu işe evet demiştir. Her erkek şunu bilmelidir ki, eşi salt kadın olduğu ve evin geçimine kendisi gibi katkıda bulunamadığı için kendisinden asla aşağı düzeyde olması gerekmez. Kadın, ailenin maddi gereksinimlerinin karşılanmasına ister para kazanarak katkıda bulunsun, ister bulunmasın, aile yaşamının gerçek bir işbirliği dikkate alınarak düzenlenmesi durumunda parayı kimin kazandığı, paranın kime ait olduğu hiç önem taşımaz.

Babanın çocuklar üzerindeki etkisi o denli büyüktür ki bazı çocuklar yaşamları boyu babalarını kendilerine örnek alır ya da en azılı düşmanlarıymış gözüyle ona bakarlar. Cezalandırma, özellikle bedensel cezalandırma çocukları her zaman olumsuz yönde etkiler. Çocuklara tatlı dil ve güler yüzle verilmeyen hiçbir ders başarı sağlayamayacaktır. Ne yazık ki çocukları cezalandırma işi çoğu kez babaya havale edilir. Böyle bir şeye hayıflanmamızın pek çok nedeni vardır. Her şeyden önce cezalandırma işiyle babanın görevlendirilmesi, kadınların çocukları eğitebilecek yetenekten yoksun, güçlü bir elin yardımına gereksinen, gerçekten zayıf yaratıklar olduğuna annenin inandığını kanıtlar. Çocuklara "Durun siz, babanız eve gelsin de..." diyen bir anne, erkeklerin yaşamında en yüce otorite ve en güçlü kişiler sayıldıkları düşüncesini kafalarına yerleştirecek çocuklar eğitiyor demektir. İkincisi annenin böyle davranması, çocukların babalarıyla olan ilişkisini zedeler, çocukların babalarına iyi bir dost gözüyle bakmayarak ondan korkmalarına yol açar. Belki bazı kadınlar cezalandırma işini kendileri yerine getirirlerse, çocuklarının sevgisini yitireceklerinden korkmaktadır; ama cezalandırma işini babaya havale etmek çözüm değildir. Cezalandırma işini kendisi yapmayıp bir başkasını yardıma çağırdığı için, çocukların annelerine daha az surat asacakları söylenemez. Günümüzde hâlâ bazı kadınlar, işledikleri kabahatleri babalarına söylemekle gözlerini korkutmayı, çocuklarına söz dinlet-

mede bir araç olarak kullanır. Acaba çocuklar, annelerinin bu davranışından erkeğin yaşamda oynadığı rol konusunda ne gibi sonuçlar çıkaracaktır?

Ancak üç yaşamsal ödevin hoşnutluk verecek şekilde üstesinden gelen bir baba, ailenin kusursuz bir üyesi, iyi bir eş ve iyi bir babadır. Böyle bir baba insanlarla olumlu bir diyalog kuracak, çevresinde dostlar edinebilecek, bir kez bu yoldan ailesini çevresindeki toplumsal yaşamın bir halkası yapacaktır. Böyle bir baba sayesinde dışarıdan çeşitli etkiler aile yaşamına bir yol bulup girebilir, böyle bir baba toplumsallık duygusunun gelişimi ve toplumsal işbirliğine isteklilik bakımından çocuklarına örnek olacak bir yaşamı sergiler. Ne var ki eşlerin değişik dostlara sahip olması aile yaşamı için ciddi bir tehlike oluşturur. Eşler aynı toplumsal çevre içinde yaşamalı, değişik kişilerle kuracakları dostluklar sonucu birbirlerinden ayrı düşmemeye dikkat etmelidir. Elbette bununla karı kocanın yapışık ikizler gibi davranması, her iki taraftan birinin asla tek başına sokağa çıkmaması gerektiğini söylemek istiyor değilim; ne var ki birlik ve beraberliklerinde sorunların çıkmasına yol açacak şekilde davranmaktan iki taraf da kaçınmalıdır. Örneğin, erkeğin eşini kendi dost çevresinden içeri sokmaya yanaşmak istememesi durumunda bu gibi sorunlar patlak verebilir. Böyle bir durumda erkeğin toplumsal yaşamının odak noktası aile dışında bulunacaktır. Geniş toplumsal çevre içinde ailenin bir birim olduğunu, aile dışında da kendilerine güvenilecek insanların ve dostların yaşadığını öğrenmeleri, çocukların gelişimi açısından büyük önem taşır. Babanın kendi anne ve babası, kendi kardeşleriyle iyi bir ilişkiyi sürdürmesi toplumsal bilinç bakımından olumlu bir işarettir. Bir erkek evlendikten sonra kuşkusuz ailesini terkedip onlardan bağımsız bir yaşam sürecektir; ama bu demek değildir ki çok yakın hısım ve akrabalarını bundan böyle sevmeyecek, onlarla ilişkisini kesecektir. Henüz anne ve babasına bağımlı yaşayan iki kişinin bazen evlendikten sonra anne ve babalarına olan bağımlılıklarını aşırılığa vardırdığı görülür. "Ev" sözcüğünü ağızlarına

aldıkları zaman, bununla anne ve babalarının evlerini kastederler. Evlendikten sonra da aile yaşamlarının odak noktasını anne ve babalarının oluşturduğu düşüncesini kafalarından çıkarıp atmadıkça, kendilerine özgü bir aile yaşamı kurabilecekleri düşünülemez. Burada önemli olan, ilgili tarafların yeni bir topluluk kurma yeteneğine sahip olup olmadıklarıdır. Bazen erkeğin ailesi kıskançtır, oğullarının aile yaşamına ilişkin tüm ayrıntıları bilmek ister, genç çiftin karşısına birtakım güçlükler çıkarırlar. Bu durumda bazen genç kadın yeterince önemsenmediği duygusuna kapılır, kayınvalidesiyle kayınpederinin aile yaşamlarına karışmasını hoş karşılamaz. Hele erkek kendi anne ve babasının muhalefetine karşın evlenmişse, böyle bir durum kolaylıkla baş gösterebilir. Erkeğin anne ve babası oğullarının evlenmesine karşı çıkmakta haklı ya da haksız olabilir, uygun bulmuyorlarsa oğullarının yaptığı seçimi evlenmeden önce onaylamayabilirler; ama evliliğin gerçekleşmesinden sonra üzerlerine düşen tek şey vardır: Yeni kurulmuş evliliğin başarıyla sürdürülmesine elden gelen katkıda bulunmak. Ailesi içinde görüş ve düşünce farklılıklarının önlenememesi durumunda, erkeğin, güçlükleri anlayışla karşılaması ve bu yüzden kendini sıkıntıya sokmaması gerekir. Anne ve babası tarafından yöneltilen itirazın, onların durumu yanlış değerlendirmesinden kaynaklandığını düşünmeli, patlak veren anlaşmazlıkta kendisinin haklı olduğunu kanıtlamak için elinden gelen çabayı göstermelidir. Evli genç çift, anne ve babanın isteklerine boyun eğmek zorunda değildir. Ama erkeğin ailesiyle arasında bir iyi ilişki varsa ve genç kadın kayınvalidesiyle kayınpederinin yalnızca kendilerinin değil, onların da esenlik ve çıkarlarını gözettiğine inanıyorsa, anne ve babanın isteklerine uymak kuşkusuz kolaylaşır.

Ailede babanın genel beklentiye uyarak üstesinden gelmesi gereken en önemli ödev iş sorunudur. Babanın bir işte çalışabilmek için gereken eğitimi görmüş, kendisini ve ailesini geçindirecek güçte biri olması gerekir. Bu konuda eşi ve çocukları kendisini destekleyebilir elbette. Ne var ki uygarlığımızın

günümüz koşullarında ailenin ekonomik durumundan başlıca erkek sorumlu tutulur. Söz konusu ödevi çözebilmek için adamın çalışkan ve ileriye güvenle bakması, mesleğinden anlaması, mesleğinin avantaj ve dezavantajlarını iyice bilmesi, başkalarıyla işbirliği yapacak yeteneğe sahip olması ve başkaları tarafından sevilip sayılması zorunludur. Ama iş bu kadarla bitmemektedir. Adam iş konusundaki tutumuyla çocuklarına örnek olacak, onların ileride karşılaşacakları iş sorununun gereği gibi üstesinden gelmelerine katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla, bu ödevin üstesinden gelebilmesi, yani insanlığa yararı dokunacak ve esenliğine katkıda bulunacak bir iş edinip çalışabilmesi için nelere gerek olduğunu bilecektir. Şunu da belirtelim ki, kendisinin yaptığı işe yararlı bir gözle bakması fazla önem taşımaz; önemli olan, işin insanlık için yararlı nitelik taşımasıdır. Bu konuda onun kendi sözlerine aldırmak zorunda değiliz. Kendine bencil biri diye bakıyorsa üzülmemek elde değildir; ama gördüğü iş aynı zamanda insanlığın esenliğine yabana atılmayacak bir katkı oluşturuyorsa, üzüntümüz fazla büyük olmayacaktır.

Şimdi de sevgi-evlilik sorununu, ayrıca mutlu ve başarılı bir aile yaşamının yapısını ele alıp inceleyeceğiz. Bir erkekten beklenecek başlıca şey, kendini eşine bağlı hissetmesidir; bir kimsenin bir başkasıyla herhangi bir şeyi paylaşma duygusuna sahip olup olmadığını kolaylıkla saptayabiliriz. Erkek paylaşma duygusuna sahip biriyse, eşinin hoşlandığı şeyler kendisinin de hoşuna gidecek, eşinin mutluluğunu içtenlikle kendi kişisel sorunu yapacaktır. Burada önemli olan hiç de tek başına sevgi değildir; sevginin pek çok değişik çeşidi vardır, dolayısıyla tek başına sevgi aile yaşamında her şeyin tıkır tıkır yürüdüğünü göstermez. Erkek eşinin aynı zamanda arkadaşı olmalı, eşinin yaşamını kolaylaştırmaya ve zenginleştirmeye çalışmalı, eşinin gönlünü hoş etmekten kıvanç duymalıdır. Ancak iki tarafın, ortak mutluluklarını kendi özel çıkarlarından üstün tutmaları durumunda gerçek bir aile topluluğu ortaya çıkar. Eşlerden her biri kendisinden çok ötekini düşünmek zorundadır.

Erkek eşine olan sevgisini çocuklarının önünde fazla dikkati çekecek gibi açığa vurmaktan kaçınmalıdır. Gerçi eşler arasındaki sevginin, anne ve babanın çocuklara olan sevgisiyle kıyaslanamayacağı doğrudur. Her iki sevgi birbirinden tamamen değişik karakterdedir, birinin diğerini engellemesi diye bir şey söz konusu olamaz. Ama yine de anne ve babanın birbirine olan sevgisini fazla göze batacak şekilde açığa vurması durumunda, çocuklar kendilerine yeterli ölçüde sevgi gösterilmediğini düşünecek, kıskançlığa kapılıp aile içinde nifak tohumları saçmaya çalışacaklardır. Cinselliğe dayalı arkadaşlık konusunun aile içinde enine boyuna ele alınması gerekir. Ayrıca baba oğlanları, anne kızları cinsellik konusunda bilgilendirirken, onların arzulamadığı bilgilerin kendilerine verilmesinden titizlikle kaçınmalı, yapılacak açıklamalar yalnızca öğrenilmek istenen konulara ilişkin olmalı ve çocukların içinde bulundukları gelişim evresinde kafalarının alabileceği sınırın dışına taşmamalıdır. Öyle inanıyorum ki, günümüzde cinsellik konularında çocukların doğru dürüst kavrayabileceğinden çok daha fazla bilgi kendilerine verilmeye çalışılmakta, gelişim açısından hazırlıklı olmadıkları konulara karşı ilgi duymaları beklenmektedir. Böylelikle cinsel konular boş şeylermiş gibi ele alınmakta, önemsiz şeylermiş gibi üzerinde konuşulmaktadır. Böyle bir tutumun, çocuklara yalan söylemek ve cinselliğe ilişkin bilgiden onları tümüyle yoksun bırakmak gibi, geleneksel tutumdan çok daha iyi sayılacağı söylenemez. Cinsel bilgilendirme konusunda izlenecek en iyi yol, çocukların neyi bilmek istediklerini öğrenmek, herkesin bilmesi gerektiğine inandığımız bilgileri kafasına zorla sokmayarak bizzat onların kafalarını kurcalayan soruların yanıtlarını kendilerine vermektir. Çocukların bize karşı duydukları güveni, bizim bu işten anladığımıza, kendileriyle işbirliği yaparak cinsel sorunlarını çözümlemenin bizim için önem taşıdığına olan inançlarını yitirmemeleri için çalışmalıyız. Bunu yapmakla kendimizi büyük hatalara düşmekten korumuş oluruz.

Bazı anne ve babaların, çocuklarının cinsel konularda arkadaşlarından zararlı bilgiler edinebileceklerinden korkması yersizdir. Toplumsal bilince sahip olacak ve bağımsız davranacak şekilde eğitilmiş bir çocuk, arkadaşlarının cinsel konulardaki boşboğazlığından asla olumsuz yönde etkilenmez. Hatta çocukların bu konularda büyüklerden daha temkinli davrandıklarını pek sık gözlemlemekteyiz. Yeter ki cinselliğe çarpık bir açıdan bakmaya önceden hazırlıklı olmasın, sokakta edinilen cinsel bilgiler şimdiye kadar hiçbir çocuğa zarar vermemiştir.

Günümüz uygarlığında toplumsal yaşamda deneyimler edinme, olumlu ve olumsuz yanlarıyla toplu yaşam sistemlerini tanımada, gerek kendi ülkelerinde, gerekse genel olarak dünyadaki manevi değerleri bilip öğrenmede erkeklerin elinde daha çok olanak vardır. Erkeklerin etkinlik alanı ne yazık ki kadınlarınkiyle kıyas kabul etmeyecek kadar geniştir. Dolayısıyla bu konularda eşine ve çocuklarına danışmanlık yapmak, bir babanın ödevleri arasındadır. Baba, deneyim ve yaşantı hazinesinin zenginliğiyle böbürlenip asla bundan kendine kişisel çıkar sağlamaya kalkmamalıdır. Aile üyelerine hocalık taslamaya çalışmayarak daha çok onları, bir dostun diğer bir dosta yapacağı gibi, gereken konularda aydınlatmalı, bu ödevi aile üyelerinin itirazlarına meydan vermeksizin gerçekleştirebilmeli, görüş ve düşüncelerinin paylaşılması durumunda da bundan mutluluk duymalıdır. Belki yeterli toplumsal bilince sahip olacak şekilde eğitilmemiş eşinden gelecek bir itiraz karşısında, hiç ödün vermeksizin görüş ve düşünceleri üzerinde diretmeye kalkmamalı ya da otoritesini devreye sokmayarak söz konusu itirazı yumuşatacak yollar aramalıdır, zorla hiçbir şey ele geçiremeyecektir çünkü.

Parasal sorunlar gerekenden çok önemle ele alınmamalı ya da aile içinde anlaşmazlık konusu yapılmamalıdır. Kendileri çalışıp para kazanamayan kadınlar, genellikle eşlerinin sandığından çok daha fazla alıngan olur, israfla suçlanmaları kendilerini derinden incitir, yaralar. Parasal sorunlar, ailenin

ekonomik durumu dikkate alınarak el birliğiyle çözümlenmelidir. Bir babayı altından kalkamayacağı harcamalarda bulunmak zorunda bırakan anne ve çocuklar, hiçbir şekilde kendilerini bağışlatamaz. Harcamalar konusunda daha baştan bir anlaşmaya varılarak aile içinde kimsenin kendisini bağımlı ya da haksızlığa uğramış görmemesi sağlanmalıdır. Baba, çocuklarının geleceğini tek başına parayla güvence altına alabileceğini düşünmemelidir. Bir ara Amerikalı birisinin ilginç bir yazısını okumuştum; yoksul bir aileden gelen varlıklı bir adamın çocuklarını nasıl parayla kuşaklar boyu yoksulluktan korumak istediği anlatılmaktaydı. Adam bir avukata gidip akıl danışıyor, bunun için nasıl bir yol izlemesi gerektiğini öğrenmek istiyordu. Avukat adama bu işi kaç kuşak için yapmak istediğini soruyor, adam da bu sayının on olabileceği yanıtını veriyordu. "Güzel, deneyebilirsiniz tabii" diyordu avukat. "Ama şunu da düşündünüz mü ki onuncu kuşaktan her kişinin beş yüzün üzerinde atası olacak ve bunların her birinden sizden aldığı kadar kalıtsal özellikler devralacaktır. Sizinkinden başka beş yüz aile daha onun üzerinde hak iddia edecektir. Bu durumda böyle bir kişi sizin çocuğunuz sayılabilir mi?" Bu da bizim evlatlarımız için yaptığımız her olumlu işten nasıl tüm insanlığın yararlandığını gösteren bir başka örnektir. Bizimle diğer insanlar arasındaki bu bağı üzerimizden sıyırıp atamayız.

Ailede otoritenin tek bir kişide toplanmaması durumunda gerçek bir işbirliğinin doğmaması için neden yoktur. Anne ve baba çocukların eğitimini ilgilendiren tüm sorunlarda görüş birliği içinde olmalıdır. Gerek anne, gerek babanın çocuklardan birini kayırdığı hissini ötekilerde uyandırmaktan kaçınması son derece önemlidir. Böyle bir kayırmanın sakıncalarını ne kadar abartsak yine azdır.

Bir çocuğun yaşadığı hemen bütün düş kırıklıkları, aile üyelerinin kardeşlerine daha çok sevgi ve ilgi gösterdikleri duygusundan kaynaklanır. Bazen bu duygu hiçbir haklı nedene dayanmaz; ama çocuklar arasında gerçek eşitliğin gözetildiği

bir ailede söz konusu duygu gelişecek ortam bulamaz. Oğlanların el üstünde tutulduğu ailelerde, kızların aşağılık komplekslerine yakalanması adeta doğaldır. Çocuklar pek duyarlı yaratıklardır. Beri yandan, çok iyi bir çocuk da yaşamda düpedüz yanlış bir yöne sapabilir, bunun için kardeşlerinin kendisine üstün tutulduğu kuşkusuna kapılması yeterlidir. Bazen aile içindeki çocuklardan biri ötekilerden daha hızlı gelişir ya da ötekilerden daha cana yakın, daha sevimli olabilir. Bu durumda evdekilerin kendisine öbür kardeşlerinden daha çok sevgi göstermemesi zordur. Bu ayrıcalıklı sevgiyi öteki çocuklarına sezdirmemesi için anne ve babanın yeterince zeki ve deneyimli kişiler olmaları gerekir. Yoksa daha hızlı bir gelişme gösteren sevimli çocuk kardeşlerini gölgede bırakır, onları yılgınlığa sürükler, kardeşlerinde kıskançlık duyguları uyandırır, onların kendi yeteneklerine kuşkuyla bakmalarına yol açar, onlarda gerekli toplumsal bilincin gelişmesini köstekler. Anne ve babanın kayırma diye bir şeyin söz konusu olmadığını belirtmesi yetmez, çocuklardan birinin ruhunda sadece böyle bir kuşkunun yaşayıp yaşamadığını anlamak için bile onları dikkatle gözlemlemek gerekir.

Şimdi aile içindeki işbirliğinin aynı şekilde önemli bir diğer parçasına geliyoruz, bu da çocukların kendi aralarında kuracakları işbirliğidir. Bir ailedeki çocukların ruhuna anne ve babalarının kendilerine eşit davranmadığı kanısı yerleşmişse, toplumsallık duyguları hiçbir zaman doğru dürüst gelişemeyecektir. Bir ailede oğlan ve kızlar kendilerine farklı davranıldığı duygusu içinde yaşıyorsa, ileride karşı cinsten olanlarla aralarındaki ilişkiler de birtakım sorun ve çatışmaları içerecektir. Pek çok kişi, "Nasıl oluyor da aynı ailenin çocukları birbirinden bu kadar değişik olabiliyor?" diye sorar hep. Bunu bazı bilim insanları atalardan devralınan kalıtsal özelliklerin farklılığıyla açıklamaya çalışmıştır ama böyle bir açıklama gördüğümüz gibi bilimsellikten düpedüz uzaktır. Çocukların büyüyüp gelişmesini körpe fidanlarınkine benzetebiliriz. Bir arada büyüyen bir küme ağaca baktığımızda, ağaçlardan her birinin bir başka

konumda bulunduğunu görürüz. İçlerinde biri kendi yerinde belki ötekilerden daha çok ışık almaktadır ya da toprak orada daha elverişlidir; bu fidan ötekilerden daha çabuk gelişip boy atar, dolayısıyla ötekilerin büyümesini olumsuz yönde etkiler. Diğer fidanları gölgede bırakır, kökleri daha geniş bir alana yayılarak ötekilerin besinlerine sahip çıkar. Bu yüzden de diğer fidanlar gereği gibi büyüyüp boy atamaz, bodur ve cılız kalır. Çocuklardan biri ötekilerden hayli öne çıkan ailedeki durum da buna benzer tıpkı. Aile içinde ne annenin, ne babanın söz sahibi konumda bulunmasının doğru sayılamayacağını daha önce görmüştük. Bâba çok başarılı biriyse, sıklıkla çocukların içinde asla babaları gibi başarılı düzeye erişemeyecekleri duygusu uyanır, cesaretlerini yitirir, yaşama karşı duydukları ilgide azalma baş gösterir. Baba ya da anneleri ünlü kişiler olan çocukların, anne ve babalarını, ayrıca yaşadıkları toplumu öteki çocuklardan daha çok düş kırıklığına uğratmalarının da nedeni budur. Söz konusu çocuklar, anne ve babalarını aşıp geçme olanağını bir türlü ele geçirememişlerdir. Mesleğinde hayli başarılı bir baba, ailesi içinde bu başarısını gereğinden fazla vurgulamamalıdır, yoksa çocuklarının gelişimini engeller.

Çocukların kendi aralarındaki durum da tıpkı buna benzer. Çok iyi gelişen bir çocuğa anne ve babası kardeşlerinden daha çok değer verir, ilgi gösterir. Bu da çocuğun pek hoşuna gider ama kardeşleri ona farklı davranıldığını sezerek içerler. Bir başkasından aşağı düzeyde tutulmasını, kızıp incinmeden sineye çekecek hiç kimse yoktur. Dolayısıyla, olağanüstü yeteneğe sahip bir çocuk kardeşlerinin gelişmesini olumsuz yönde etkiler; böyle bir çocuğun kardeşlerinin ruhsal bir açlık içinde büyüyeceklerini söylemekle hiç de aşırılığa kaçmış sayılmayız. Yetenekli bir çocuğun kardeşleri ileride de üstünlük peşinde koşmayı elden bırakmayacaktır çünkü üstünlük çabası asla son bulmaz. Ne var ki söz konusu durumda bu çaba gerçeğe uygun düşmeyen ya da topluma yararı dokunmayan bir yöne yönelecektir.

Bir çocuğun kardeşler arasındaki yerinin avantaj ve dezavantajlarını inceleyen bireysel psikoloji, bu tutumuyla araştırılması gereken geniş bir alanın kapısını bilimin önünde aralamış bulunuyor. Konuyu biraz basite indirgeyerek diyelim ki anne ve baba uyum içinde çalışarak çocuklarını doğru dürüst eğitmek üzere ellerinden geleni yapmaktadır. Yine de her çocuğun gelişimi, kardeşler arasındaki yerinden ötürü öbür çocuklardan hayli farklılık gösterecek, her çocuk ötekilerden tamamen değişik bir konumda büyüyecektir. Burada bir kez daha belirtelim ki aynı ailede iki çocuğun konumu asla birbirinin aynı değildir ve her çocuk içinde yaşadığı özel koşullara uyum sağlama çabalarının verilerini kişisel yaşam üslubunda açığa vurur.

Ailedeki en büyük çocuk bir süre için tek çocuk konumunda yaşar ama kendisinden küçük bir kardeşinin dünyaya gelmesiyle apar topar yeni bir konuma uyum sağlamak zorunda kalır. Ailede en büyük çocuk genel olarak el üstünde tutulur, nazlı yetiştirilir. Anne ve babasının pervane gibi çevresinde dönüp durmasına alışır. Ama pek sık olarak hiç beklemediği, hiç hazırlıklı olmadığı bir sırada bu konumundan kapı dışarı edilmiş görür kendini. Ailede ikinci bir çocuk dünyaya gelmiştir çünkü, büyük çocuk artık ailede tek çocuk değildir. Bundan böyle anne ve babasının sevecenliğini kendisine rakip biriyle paylaşmak zorundadır. Böyle bir değişiklik, en büyük çocukları her zaman derinden etkiler. Sorunlu çocukların, nevrozluların, suçluların, alkoliklerin ve sapıkların yaşamını incelediğimizde, bunlardaki sorunların söz konusu değişiklikle başladığını görürüz. Saydıklarımızın hepsi de ailede bir süre en büyük çocuk konumunda yaşamış, ailede ikinci bir çocuğun dünyaya gelişini kendileri için ağır bir darbe olarak algılamış, uğradıkları kayıp ileride tüm yaşam üsluplarına damgasını vurmuştur.

Aile içindeki diğer çocuklar da başlangıçtaki konumlarını aynı şekilde elden çıkarır ama bu kaybı ailedeki en büyük çocuk kadar acı biçimde hissetmezler çünkü daha önce başka kardeşlerle birlikte yaşamış olmak gibi bir deneyimleri vardır,

anne ve babanın ilgi ve sevecenliğine hiçbir zaman tek başlarına sahip olmamışlardır. Oysa en büyük çocuğun konumunda sonradan baş gösteren değişiklik çok daha kapsamlıdır. Aile içinde yeni bir kardeş dünyaya gözlerini açtıktan sonra anne ve babası tarafından kendisine eski ilgi ve sevgi gösterilmeyen en büyük çocuktan yeni durumu sessiz sedasız kabullenmesini bekleyemeyiz; küsüp darılır, kızıp içerlerse, kabahat kendisinde değildir. Anne ve babanın kendisini ilgi ve sevgilerinden hiç kuşku duymayacak gibi eğitmesi, aile içindeki konumu bakımından bir tehlikenin söz konusu olmadığını çocuğun bilmesi, hele anne ve baba tarafından bir kardeşe kavuşacağı duygusuna önceden hazırlanması ve doğacak kardeşin bakımında kendisine de bir rol verilmesi durumunda en büyük çocuk için tatsız olacak bu durum kötü sonuçlara yol açmadan geçiştirilebilir. Ama genelde çocuklar bir kardeşe kavuşmaktan tedirginlik duymayacakları şekilde hazırlanmazlar pek. Yeni doğan kardeş, o zamana kadar anne ve babasından gördüğü ilgi, sevgi ve şefkati gerçekten çekip alır en büyük çocuğun elinden. En büyük çocuk da kaybettiği sevgiyi yeniden kazanmak için çalışmaya başlar, annesinin bütün ilgi ve sevgisini nasıl olup da tek başına yine kendi üzerinde toplayabileceği konusunda kafa yorar. Dolayısıyla, annenin bazen çocukları tarafından bir oraya, bir buraya çekiştirilip durduğunu görürüz; çocuklardan her biri annesinin özellikle kendisiyle ilgilenmesini sağlamak ister. Çocuklardan büyüğü daha çok zorbaca davranır, durmadan yeni numaralar bulup çıkarır kafasından. Söz konusu koşullarda onun neler yapacağını kestirmemiz güç değildir, kendisinin yerinde olup da güttüğü amacı bizim de gütmemiz durumunda biz ne yapacaksak o da aynen bunları yapar. Biz olsak annemizin başını ağrıtıp durur, işi serkeşliğe vurur, annemizin pek göz yummayacağı işler yapardık. Büyük çocuk da işte böyle davranır. Sonunda annesinin sabrını taşırır. Akla gelebilecek her çareye başvurarak alabildiğine hoyrat şekilde sürdürür savaşı. Derken annenin burasına gelir, büyük çocuk

da gerçekten sevilmemenin ne demek olduğunu işte o zaman anlar. Aslında annesinin sevgisini yeniden kazanmak için savaşıp durmuş ama sonuçta bu sevgiyi tümüyle kaybetmiştir. Bir kardeşin doğumuyla kendini arka plana itilmiş hissetmiş, bunu değiştirmeye yönelik çabalarının sonucu ise gerçekten arka plana itilmek olmuştur. Bu durumda kuşkularında haklı olduğu hissine kapılır, "Biliyordum zaten" diye geçirir içinden. "Onlar haksız ama ben haklıyım." Adeta bir kapana kısılmıştır. Kurtulmak için çırpındıkça iş daha da kötüleşir. Ve olup bitenler, durumu doğru değerlendirdiğini sözde kanıtlayıp durur kendisine. Her şey kendisini haklı çıkardığına göre, savaşmaktan nasıl el çekebilir artık?

Bize düşen bu tür bir savaşta ortadaki özel koşulları araştırıp öğrenmektir. Saldırılara annenin karşılık vermesi durumunda çocuk hırçınlaşır, hoyrat, huzursuz ve söz dinlemez birine dönüşür. Annesine cephe alması durumunda, başlangıçtaki ayrıcalıklı konuma yeniden kavuşabilmesi için, babanın çocuğu desteklemesi seyrek karşılaşılmayan bir durumdur. Çocuk böyle bir durumda babasına yönelerek onun ilgi ve sevgisini kazanmaya uğraşır. En büyük çocuk sıklıkla babasını annesine yeğler, onun tarafını tutar. Böyle bir durumla karşılaştık mı, bunun işin ikinci evresini oluşturduğuna kesin gözüyle bakabiliriz: Çocuk başlangıçta babasından çok annesine yakınlık duymuş ama derken anne çocuğun sevgisini kaybetmiş, çocuk bu kez aynı sevgiyi adeta annesine yöneltilmiş bir suçlama kimliğiyle babasına aktarmıştır. Çocuk babasını annesine üstün tutuyorsa, daha önce başından talihsiz bir olay geçmiş, ihmale uğrayıp terkedildiği duygusuna kapılmış demektir; bunu da unutamaz bir türlü, dolayısıyla bütün yaşam üslubunu söz konusu duyguyu temel alarak kurup çatar. Böyle bir savaş çabuk sona ermez, bazen bir ömür boyu sürüp gider. Çocuk savaşacak, karşı koyacak ve her türlü koşullarda başkaldıracak gibi eğitmiştir kendini. Belki de çevresinde ilgisini kazanabileceği hiç kimse kalmamıştır. Böyle bir durumda bezginliğe kapılarak bir daha

asla sevgi yüzü göremeyeceğine inanır, somurtup durur, içe kapanır, başkalarıyla toplumsallık ilişkisi içinde yaşama gücünü yitirir. Yalnızlığı göğüslemeyi talim eder durur. Böyle bir çocuğun bütün dürtü ve dışavurumları, geçmişe, henüz ailede bütün ilgi ve sevginin kendisi üzerinde toplandığı gerilerde kalmış zamanlara yöneliktir. Bu yüzden en büyük çocuklar şu ya da bu şekilde geçmişe ilgi duyar, başlarını çevirip gerilere bakmaktan hoşlanır, geçmiş zamanlardan fazlasıyla söz açarlar. Geçmişe hayranlık besler, gelecek konusunda karamsarlığa kapılırlar. Elinde bulundurduğu küçük krallığı yitiren çocuk, bazen güç ve otoritenin önemini başkalarından daha iyi kavrar. Büyüdüğü zaman toplumda otoritenin egemen kılınmasında seve seve rol alır; yasaların ve kuralların önemini gözünde fazlasıyla büyütür. Her şeyin kurallara göre yapılmasını ve kuralların hiçbir zaman değişmemesini ister, otoritenin her zaman onu kullanma hakkına sahip kişilerin elinde kalması gerektiğini savunur. Çocukluktan kaynaklanan bu gibi etkilerin, tutucu davranış biçimleri doğrultusunda güçlü bir eğilimin oluşmasını kolaylaştıracağını anlamak güç değildir. Böyle bir insan toplum içinde kendine üstün bir konum sağlamayagörsün, başkalarının onu bu konumdan uzaklaştırıp tahtından etmek için peşine düştüklerinden ve onu sürekli izleyip durduklarından kuşku duyar.

En büyük çocuğun aile içindeki konumu kendine özgü bir sorunsallığı içerir ama bu sorunsallığın üstesinden gelip onu bir avantaja dönüştürmek pekâlâ mümkündür. Kendinden küçük kardeşinin doğumunda toplumsallık duygusuna sahip olacak gibi eğitilmişse, yeni durumdan herhangi bir zarar görmeyecektir. Toplumsallık duygusuna sahip en büyük çocuklarda kardeşlerini kollayıp gözetme, onlara yardım etme konusunda özel bir eğilimin geliştiğini sıklıkla gözlemleriz. Bu tür çocuklar anne ve babalarını taklit etmeye çalışır, kendilerinden küçüklerle "anne ve baba" oyunu oynar, onlara göz kulak olur, başlarına gelecek bir kötülükten kendilerini sorumlu hissederler. Böyle

çocukların kendilerinde bazen olağanüstü bir organizasyon yeteneği geliştirdiklerini görürüz. Ancak bu, olumlu vakalarda karşılaştığımız durumdur; ne var ki büyük çocuklardaki başkalarına yardım etme eğilim ve çabası kötüye doğru bir değişim geçirerek yardım elinin uzatıldığı kişileri sürekli kendine bağımlı kılma ve avucuna alma amacına yönelebilir. Avrupa ve Amerika'daki gözlemlerime dayanarak şunu söyleyebilirim ki sorunlu çocukların büyük bölümünü ailelerin içindeki en büyük çocuklar oluşturmakta, ikinci sırayı ise onların bir ufakları almaktadır. Bu uç konumların alabildiğine çetin sorunları kendileriyle birlikte getirmelerine önemsiz gözüyle bakılamaz. Eğitim yöntemimiz, en büyük çocuğun sorunlarını henüz yeterince çözüme kavuşturmuş değildir.

İkinci çocuğun aile içindeki konumu diğer çocuklarınkiyle kıyaslanamayacak kadar değişiktir. İkinci çocuk doğduğu andan başlayarak anne ve babasının sevgisini en büyük çocukla paylaşır, dolayısıyla toplumsallık duygusu en büyük çocuğunkinden daha gelişmiş durumdadır. Çevresinde daha çok insan vardır, ağabeyi ya da ablasının kendisiyle kıran kırana bir rekabete girişmemesi ve onu arka plana itmeye çalışmaması durumunda aile içindeki konumuna diyecek yoktur. İkinci çocuğun konumunda en dikkati çeken şey, bütün çocukluk döneminde ailede ayak uydurması gereken bir kişinin bulunmasıdır. Yaş ve gelişim düzeyi bakımından kendinden ilerideki bir çocuk sürekli önden gitmekte, bu da onu dürtükleyip uyarmakta, peşinden gittiği çocuğa yetişmek için çaba harcamaya zorlamaktadır.

Tipik bir ikinci çocuğu ötekilerden ayırt etmek hiç de güç değildir. İkinci çocuk sanki bir yarış içinde bulunuyormuş, sanki bir iki adım ilerisinde biri varmış da onu geçmek için elini çabuk tutması gerekiyormuş gibi davranır. Her zaman tam yol seyir halindedir. Ağabeyine ya da ablasına yetişip onu geride bırakmak, onu yenilgiye uğratmak için uğraşır durur sürekli. Tevrat bu konuda bize olağanüstü değerde pek çok psikolojik örnek sunar; tipik ikinci çocuğun Yakup kıssasında eşsiz bir

betimlemesini buluruz. Yakup, ağabeyi İys'inn (Esau) öne geçmek, İys'i üstün konumundan itip uzaklaştırmak, onu yenip aşmak ister. İkinci çocuk en büyük çocuktan geride olduğu duygusuyla kahrolur, dişini tırnağına takıp büyük kardeşine yetişerek onu geçmeye çalışır, çoğu zaman başarır da. Sonunda en büyük çocuktan daha yetenekli ve daha başarılı bir çocuk olup çıkar. İkinci çocuğun bu gelişiminde kalıtımın rol oynadığını varsaymamız olanaksızdır. İkinci çocuk, gelişim yolunda daha hızlı bir tempoyla ilerliyorsa, nedeni önündeki ağabeyinden ya da ablasından daha fazla çaba harcamasıdır. Büyüyüp de aile çevresinden ayrıldığı zaman bile genellikle, peşinden koşup yetişmeye çalışacağı bir kimse bulur, kendisinden daha üstün konumdaki bu kişiyle sürekli kıyaslar kendini, arkasından yetişip onu geçmeye çalışır.

Bunlar bizim yalnızca söz konusu kişinin uyanık durumunda gözlemlediğimiz özellikler değildir. Aynı özellikler, kişiliğin diğer bütün dışavurumlarına damgasını vurur; düşlerde de varlıklarını sürdürdüklerini kolaylıkla kanıtlayabiliriz. Örneğin, en büyük çocuklar rüyalarında sıklıkla bir yerden düştüklerini görür. Aslında üstün konumda olmalarına karşın üstünlüklerini koruyabileceklerinden emin değillerdir. İkinci çocuklar ise çoğu zaman bir yarış içinde görürler kendilerini, trenlerin arkasından seğirtir, bisiklet yarışlarına katılırlar. Bazen düşlerindeki bu çılgınlıklar bile, düşleri görenlerin ikinci çocuk olduklarını varsaymamız için yeterli bir nedendir.

Ancak şunu da belirtelim ki bu konularda sarsılmaz ve katı kurallardan söz açılamaz. Gerçekten en büyük çocuk, en büyük çocuklar gibi davranır yalnızca, diye bir şey söylenemez. Önemli olan sayısal sıralama değil aile içindeki durumdur. Büyük bir ailede bazen sonradan doğmuş kardeşlerden biri en büyük çocuk konumunda karşımıza çıkabilir. Örneğin, ailenin birinde kısa aralarla iki çocuk dünyaya gelir, sonra aradan yıllar geçer, bir üçüncü çocuk dünyaya açar gözlerini, sonunda da bunu başka iki çocuğun doğumu izler. Böyle bir durumda üçüncü

çocuk en büyük çocuğun tüm özelliklerini sergileyebilir. Aynı şeyi ikinci çocukta da gözlemleyebiliriz. Ailede dört, beş kardeşin ardından tipik bir ikinci çocuk dünyaya gelebilir. Bir ailede çocuklardan ikisi kısa aralarla doğmuş ve öteki çocuklardan ayrı olarak bir arada büyümüşlerse, biri en büyük çocuğun, ötekisi ikinci çocuğun tipik özelliklerini sergileyecektir.

Bazen en büyük çocuğun yarışı kaybettiği olur; böyle bir durumda çocukta ister istemez birtakım sorunlar baş gösterecektir. Bazen de üstün konumunu elinde tutmayı başarır en büyük çocuk, ikinci çocuğu geri plana iter. Bu durumda da üzülüp acı çekecek olan ikinci çocuktur. Kendisinin oğlan, ikinci çocuğun kız olması durumunda en büyük çocuğun durumu hayli zorlaşır, oğlan ağabeyin kız kardeş tarafından yenilgiye uğratılma tehlikesi baş gösterir, böyle bir şey de uygarlığımızın şu andaki koşullarında yüz kızartıcı bir olay olarak algılanmaktadır. Oğlan ağabeyle kız kardeş arasında, iki oğlan ya da iki kız arasındakinden daha büyük bir gerilim yaşanır. Oğlanla kız arasındaki savaşta, kız doğa tarafından kayırılmış durumdadır; on altı yaşına kadar kızlar gerek bedensel, gerek zihinsel bakımdan oğlanlardan daha çabuk gelişir. Bazen oğlan ağabey kız kardeşleriyle savaşta kolayca pes eder, işi miskinliğe vurur, cesaretini yitirir. Birtakım düzen ve dolaplardan, sakıncalı birtakım hüner ve marifetlerden medet umar, palavracılığa başvurur örneğin, yalan söylemeye başlar. Böyle bir durumda kızın savaşı kazanacağına neredeyse kesin gözüyle bakabiliriz. Oğlanın akla gelmedik yanlış yollara sapmasına karşın, kızın güçlüklerin kolaylıkla üstesinden gelip şaşılacak ilerlemeler kaydettiğini görürüz. Aslında güçlükler önüne geçilmeyecek gibi değildir, yeter ki böyle bir tehlike önceden sezilebilsin ve sakıncalı durum baş göstermeden onu önleyecek adımlar atılabilsin. Kardeşler arasındaki olumsuz birtakım gelişmelerin önlenebileceği bir aile varsa, eşit haklara sahip, işbirliği içinde çalışmaya istekli üyelerin oluşturacağı birlik ve bütünlük içindeki ailedir bu; böyle bir ailede kardeşler arasında bir yarışın yeri yoktur; böyle

bir ailede çocuklardan hiçbiri rakipleri olduğunu, zamanını savaşmakla geçirmesi gerektiğini düşünmez.

Bir aile içinde en küçük çocuk dışındaki çocuklardan her birinin peşine takılmış bir çocuk vardır; her çocuğun tahtından alaşağı edilebilmesine karşın en küçük çocuk için böyle bir şey söz konusu değildir. En küçük çocuk ailede her zaman "en küçük çocuk" olarak kalır belki ve öbür çocukların hepsinden çok şımartılır. Şımartılıp nazlı yetiştirilen bir çocuğun karşılaştığı güçlükler en küçük çocuk için de söz konusudur. Ne var ki en küçük çocuk pek çok uyarıyla karşı karşıya kaldığından, rekabet konusunda sayısız olanak kendisini beklediğinden, sıklıkla olağanüstü denecek kadar iyi gelişir, önüne çıkacak tüm engelleri öbür kardeşlerinden daha kısa sürede aşar, kardeşlerinin hepsini geride bırakıp öne geçer. İnsanlığın en eski öykülerinde, bütün oğlan ve kız kardeşlerinden üstün bir konumu ele geçiren en küçük kardeşlerden söz edildiğini görürüz. Tevrat'ta her zaman en küçük kardeşindir zafer. Yusuf, ailede en küçük oğlandır. Bünyamin'in kendisinden on yedi yaş küçük olması Yusuf'un gelişiminde hiçbir rol oynamamıştır. Yusuf'un yaşam üslubu, en küçük çocuğun yaşam üslubu için tipik özellikleri içerir. Yusuf üstünlüğünü sürekli vurgular, düşlerinde bile geri kalmaz bundan, önünde bütün kardeşlerinin eğildiğini görür, kardeşlerinden daha çok ışık saçar, parıldar. Kardeşleri Yusuf'un düşlerini kuşkusuz çok iyi anlamıştı, bu güç bir şey değildi kendileri için, nihayet Yusuf yanlarındaydı, kendilerine karşı tutumu yeterince açıktı. Düşleriyle Yusuf'un kendi içinde ne gibi duygular uyandırdığını onlar da sezmişti. Yusuf'tan korkmuş, ondan kurtulmanın bir yolunu aramaya koyulmuşlardı. Ama Yusuf en küçük çocukken hepsinden üstün bir konumu ele geçirmeyi başarmış, daha sonra da bütün ailenin destek ve dayanağı olmuştu. En küçük çocuk sonunda sıklıkla bütün ailesinin temel direği olur; buna bir rastlantı gözüyle bakılmaz. İnsanlar öteden beri bunu bilmiş, en küçük oğulların güç

ve kudretini çeşitli kıssalarla, öykülerle dile getirmişlerdir. En küçük oğlan aile içinde gerçekten çok avantajlı bir durumdadır; annesinden, babasından ve kardeşlerinden yardım görür, hırs ve çabasını kamçılayacak pek çok uyarıyla karşı karşıyadır, kendini arkadan vuracak ya da dikkatini çelecek bir kimse yoktur.

Ama yine de daha önce belirttiğimiz gibi, sorunlu çocukların ikinci büyük bölümünü en küçük çocuklar oluşturur. Nedeni de genellikle bütün aile üyelerinin en küçük çocuğu el bebek gül bebek yetiştirmesidir. Nazlı büyütülmüş bir çocuk ise asla bağımsızlığına kavuşamaz. Kendisi çaba harcayarak bir şeyler ele geçirme cesaretini yitirir. En küçük çocuklar her zaman gözü yüksekte ve hırslı kişiler olur; en hırslı çocuklar ise işi tembelliğe vuranlardır. Tembellik hırsın bir dışavurumudur, özgüven eksikliğinden kaynaklanır; bazen hırs öylesine büyük, göz o kadar yüksekte olur ki böyle bir hırsın sahibi amacının gerçekleşeceği umudunu asla içinde taşımaz. Bazen en küçük çocuk her türlü hırsa şiddetle karşı koyar ama böyle davranmasının tek nedeni gerçekte her bakımdan sivrilip öne çıkma, tamamen kusursuz ve eşi bulunmaz biri olma isteğidir. Beri yandan, en küçük çocuğun ne kadar değişik aşağılık duygularına yakalanabileceğini görmek zor değildir. Çevresindeki kardeşlerin hepsi kendisinden büyüktür çünkü kendisinden güçlü ve deneyimlidir.

Ailede tek çocuğu da bekleyen kendine özgü sorunlar, güçlükler söz konusudur. Bir rakibi vardır tek çocuğun ama bu rakip ne bir oğlan, ne bir kız kardeştir. Tek çocuk kendisiyle yarışacağı kimse olarak babayı alır karşısına. Tek çocuk anne tarafından şımartılır. Anne tek evladını kaybedebileceğinden korkar, onun üzerine hep kol kanat germek ister. Böylece "anne kompleksi" denilen kompleks doğup çıkar ortaya; çocuk annesinin eteğine yapışıp kalır, babasını aile tablosundan itip uzaklaştırmaya can atar. Bunu da önlemenin tek yolu, anne ve babanın işbirliği yapıp her ikisini de sevecek gibi çocuğu eğitmesidir ama sıklıkla baba çocukla anne kadar ilgilenmez. Tek

çocuklar bazen en büyük çocuklara hayli benzerlik gösterir, babalarından daha üstün olduklarını annelerine kanıtlamaya çalışır, kendilerinden büyük insanlarla düşüp kalkmaktan hoşlanırlar. Ailede başka kardeş çocukların dünyaya gelecek olması çoğunlukla ölümcül derecede korkutur kendilerini. Aile dostları çocuğa şöyle derler: "Küçük bir oğlan ya da kız kardeş istemez misin bakayım?" Bu ise çocuğun nefretle baktığı bir şeydir. Tek çocuk, her zaman ailenin bütün ilgi ve sevgisini üzerinde toplamak ister. Böyle bir şeye gerçekten hakkı olduğu duygusunu yaşatır içinde, birinin çıkıp bu konumu sarsmaya kalkmasına büyük bir haksızlık gözüyle bakar. İlerideki yaşamında ailesindeki gibi sevgi ve ilginin odak noktası konumunu yitirir yitirmez çoğunlukla sorunlarla karşılaşır. Tek çocuğun ürkek bir aile ortamında dünyaya gözlerini açması da gelişimi için bir başka tehlikedir. Anne ve babasının bedensel nedenlerden başka çocuk yapmaları söz konusu değilse, bu durumda bizlere düşen, tek çocuğun sorunlarını elden geldiğince ortadan kaldırmaktır. Ne var ki tek çocuklara birden fazla çocuk sahibi olabilecek ailelerde de rastlarız. Anne ve baba ürkek, çekingen ve karamsar insanlardır, birden çok çocuğun yol açacağı ekonomik sorunlarla başa çıkamayacaklarına inanırlar. Ailede esen tümüyle ürkek ve asabi hava ise çocuğu hayli olumsuz yönde etkiler.

Ailedeki çocuklar birbirinden pek çok yıl arayla dünyaya gelmişlerse, her birinde tek çocuğun bazı özelliklerine rastlarız. Bu da çocukların gelişimi için pek elverişli bir durum değildir. "İki çocuk arasındaki ideal yaş farkı sizce ne kadar olmalıdır?" diye bana sorarlar sık sık. "Çocukların doğumu kısa zaman arayla birbirini mi izlemeli, yoksa doğumları arasında birden çok yıl mı bulunmalıdır?" derler. Deneyimlerime dayanarak konuşmak istersem, iki çocuk arasındaki en ideal yaş farkı üç yıl olmalıdır. Bir kardeşi dünyaya geldiğinde üç yaşındaki bir çocuk biraz toplumsallık duygusuyla davranacak konuma gelmiştir artık. Bir ailede birden fazla çocuğun bulunabileceğini

anlayacak kadar kafası çalışmaya başlamıştır. Oysa kendinden küçük bir kardeşi doğduğunda birbuçuk ya da iki yaşındaki çocuğa henüz hiçbir şey açıklayamayız, bu yaşta bir çocuk bizim ileri süreceğimiz nedenlere akıl erdiremez. Bu yüzden, ileride karşılaşacağı olaya kendisini yeterince hazırlayamayız.

Birden çok kız arasındaki tek oğlanın işi kolay değildir, düpedüz kadınsı bir ortamda büyür böyle bir çocuk. Baba, günün büyük bir bölümünde evde yoktur. Oğlan çevresinde sadece annesini, kız kardeşlerini ve varsa evde çalışan hizmetçileri görür. Kendisinin bu kişilere benzemediğini sezer ve bir yalnızlık duygusuna kapılır. Evdeki bütün kadınlar birleşip de üzerine gelmeyegörsün, çevresindekilerden farklı biri olduğunu her zamankinden acı bir şekilde duyumsar. Evdekiler, kendisini eğitmek gerektiğini düşünerek oğlana eleştiriler yöneltir, onda kusurlar bulur ya da büyüklenip kendisini bir şey sanması için neden olmadığını ona kanıtlamak isterler. Dolayısıyla, pek çok düşmanlık ve rekabet havası eser ailede. Tek oğlanın bir dizi kız kardeşin ortasında yer alması akla gelebilecek konumların belki de en kötüsüdür, iki yandan gelecek saldırıları göğüslemesi gerekir. Kardeşlerden en büyüğü için ise, hemen ardından gelen kız kardeşinin kendisi için hayli korkulacak bir rakip oluşturma tehlikesi vardır. Buna karşılık, kardeşlerden en küçüğü, çevresindekilerden el bebek gül bebek davranışlar görür. Kızlar arasında tek oğlanın konumu, hiçbir ailede pek istenir bir şey değildir. Sorunun çözümlenebilmesi için, ailenin toplumsallık havası esen bir çevrede yaşaması ve çocukların bu toplumsal yaşam içinde yer alarak oğlanın kendisine arkadaşlar bulabilmesi zorunludur. Yoksa kızlar arasında oğlanın kendisi de belki zamanla kız gibi davranmaya başlayacaktır. Kadınların oluşturduğu bir çevre, kadın ve erkek karışımından oluşan bir çevreden büsbütün değişiktir. Evin içi orta düzeydeki beğeni dikkate alınarak değil de içinde oturanların beğenisine göre döşenmişse, şurasını kesinlikle söyleyebiliriz ki yalnızca kadınların yaşadığı bir ev temizdir, her şey yerli yerindedir, eşyaların renkleri özen-

le seçilmiş, binlerce ayrıntı göz önünde tutulmuştur. Yalnızca erkeklerin ve oğlanların yaşadığı bir evde ise uzaktan yakından böyle bir düzen ve bakımlılığa rastlanmaz, daha çok bir dağınıklık göze çarpar, gürültü patırtıyla karşılaşılır, örselenip zedelenmiş mobilyalar göze çarpar. Yalnızca kızlar arasında bir oğlan, kadınsı bir beğeniyi, kadınsı görüş ve düşünceleri benimsemeye eğilim gösterir.

Ama belki de içinde yaşadığı kadınsı atmosfere karşı var gücüyle savaşır böyle bir oğlan, erkekliği üzerinde büyük bir önemle durur. Kadınların sultası altına girmemek için hep uyanık, hep tetikte bulunmak zorundadır. Çevresindekilerden farklılığını ve üstünlüğünü kanıtlaması gerektiğini sezer; dolayısıyla, aile içinde bir gerilim havası asla eksik değildir. Kızlar arasında tek oğlanın gelişimi iki karşıt doğrultudan birini izler, ya çok güçlü olur oğlan ya da pek zayıf kalır. Kızlar arasında tek oğlanın durumu, titizlikle ele alınıp incelenmesi gereken bir konudur. Her gün rastladığımız bir durum değildir bu, böyle bir konuda fazla bir şey söyleyebilmemiz için daha başka durumları da gözden geçirmemiz gerekir. Benzer şekilde yalnızca oğlanlar arasında tek kız da kendisinde ya çok kadınsı ya çok erkeksi özellikler geliştirmeye eğilim gösterecek, bu tür kızların içinde genellikle yaşam boyu güvensizlik ve çaresizlik duygusu varlığını sürdürecektir.

Muayene ve tedaviden geçirdiğim bütün erişkinlerde, ilk çocukluk döneminden kalmış olup hâlâ etkisini sürdüren yaşantılara rastladım. Bir insanın kardeşler dizisi içindeki yeri, o insanın yaşam üslubunda bir daha silinip atılamayacak izler bırakır. Her gelişim bozukluğu, çocuklukta üstlenilen yarışlardan ve aile içinde dayanışma duygusunun eksikliğinden kaynaklanır. Toplumumuzdaki yaşama bir bakıp neden bu yaşamın mevki ve makam kavgasıyla rekabet ve yarış damgasını böylesine açık seçik üzerinde taşıdığını, hatta yalnız bizim toplumumuzun değil, dünyadaki bütün toplumların yaşamında aynı damgayı gördüğümüzü sorarsak, buna dünyanın dört bir yanında

insanların aynı amaç peşinde koştuğu, zaferi kendileri kazanıp başkalarını yenilgiye uğratmak ve aşıp geçmek istediği yanılgısı verebiliriz. Söz konusu amaç, kendilerini eşit haklara sahip aile bireyleri olarak hissedemeyen çocukların erken çocukluk döneminde sürdürdüğü üstünlük çekişmelerinin ve kıskançlıkların bir ürünüdür. Bu gelişim hatalarını giderebilmemizin tek koşulu, çocukları daha çok toplumsal işbirliği bilincine sahip olacak gibi eğitmektir.

7. OKULDAN KAYNAKLANAN ETKİLER

Okul, ailenin uzanmış koludur. Aileler çocuklarını ileride deki yaşamlarında kendilerini bekleyen ödevlerin üstesinden gelebilecek şekilde eğitebilselerdi, okul eğitimi diye bir şeye gerek kalmazdı. Bizimkinden değişik bazı uygarlıklarda çocuklar çoğu kez yalnızca aile içinde eğitilmiştir. Zanaatkâr bir baba oğullarını kendi atölyesinde eğitmiş, babasından öğrendiği, ayrıca pratikteki çalışmalarından edindiği bilgi ve becerileri oğullarına aktarmıştır. Ne var ki günümüz uygarlığı daha karmaşık beklenti ve zorunluklarla karşımıza çıkmaktadır: anne ve babanın yükünün hafifletilmesi ve onların başladığı işin sürdürülebilmesi için okullara gereksinim duyulmuştur. Toplum yaşamımız, bireylerinde, bizim aile içinde onlara verebileceğimizden daha yüksek bir eğitim düzeyi aramaktadır.

Amerika'da okullar Avrupa'dakilerin geçirdiği gelişim evrelerini geçirmemiştir; ama bazı yerlerde hâlâ otoriter bir geleneğin kalıntılarına rastlamaktayız. Avrupa eğitim tarihinin başında, yalnızca prenslerle soylular okul eğitimi görmekteydi. Bunlar, toplumun değer verilen biricik üyeleriydi çünkü; toplumun geri kalan üyelerinden ise işleri güçleriyle uğraşmaları ve gözlerinin pek yukarıda olmayıp azla yetinmeleri beklenmekteydi. Daha sonralarıysa toplumsal sınırlamalarda bir gevşeme, bir yumuşama oldu. Eğitim işini kiliseye bağlı kurumlar üstlendi; seçilmiş bir avuç insan bu kurumlarda din, sanat ve pozitif bilimlerde eğitim görebiliyor, belli meslek dallarına ilişkin bilgileri edinebiliyordu.

Sanayi ve teknoloji çağının başında söz konusu eğitim yöntemleri yeterli olmaktan hayli uzaktı. Okul eğitimini daha geniş çevrelere yaymak için verilen savaş uzun zaman sürdü. Köy ve kentlerde öğretmenlik yapanlar çoğunlukla ayakkabıcılarla terzilerdi. Bunlar ellerinde sopayla öğrencileri eğitiyordu, alınan sonuçlar ise içler acısıydı. Yalnızca kiliseye bağlı kurum ve üniversitelerde okuyanlar sanat ve bilim konusunda eğitim görüyor, bazen imparatorların kendileri bile okuyup yazma bilmiyordu. Sanayi ve teknoloji çağında ise işçilerin okuyup yazması, hesap işinden anlayıp resim yapabilmesi gerekmekteydi; böylece bildiğimiz ilkokullar kuruldu.

Ne var ki bu okullarda her zaman baştaki yönetimin amaçlarına uygun bir öğretim sürdürülmekteydi. Bu dönemdeki hükümetler ise, üst sınıfların mutluluğu için çalışacak ve gerektiğinde kendilerinden asker olarak yararlanılabilecek itaatkâr vatandaşlar yetiştirilmesini eğitimin amacı olarak saptamıştı. Okullarda bu amaca uygun bir öğretim programı izlenmekteydi. Ben bizzat Avusturya'da söz konusu koşulların henüz kısmen varlığını sürdürdüğü, toplumun en alt düzeydeki sınıflarında insanların, kendi sınıfları için belirlenen ödevleri mırın kırın etmeden ve doğru dürüst yerine getirebilecekleri biçimde eğitildiği bir dönemi anımsıyorum. Ama zamanla bu eğitim sisteminin yetersizliği anlaşıldı. Alttaki sınıflar daha çok özgürlüğe kavuştu, işçiler güçlendi ve baştakilerden daha çok şey istemeye koyuldu. İlkokullarda da bu gelişmeye uygun bir eğitim uygulanmaya başlandı. Bugün okul eğitiminin genelde benimsenen amacı, çocukların bağımsız düşünmeyi öğrenmesi, edebiyat, sanat ve bilimle ilgilenme olanağına kavuşması, tümüyle uygarlık içinde yaşamaları ve zamanla kendilerinin de bu uygarlığa katkıda bulunmalarıdır. Çocuklarımızı artık yalnızca para kazansın ya da sanayi toplumumuzda bir iş güç sahibi olabilsin diye eğitmeyi düşünmüyoruz. Diğer insanları eğitmek, insanlığın ortak eseri sayılan uygarlığa hizmet edecek

eşit haklara, bağımsız ve sorumluluk bilincine sahip insanlar olmalarını istiyoruz.

Okulda reform yapmaya kalkanların hepsi, toplum yaşamında işbirliği yeteneğini güçlendirebilmek için bilinçli ya da bilinçsiz yeni yollar arar. Örneğin, öğrencilerin karakter sahibi kişiler gibi eğitilmesi isteğinin ardında böyle bir amaç saklıdır. Söz konusu isteği bu açıdan ele aldığımızda, yerinde bir istek sayılacağı kuşkusuzdur. Ama genel olarak eğitimin amaçlarıyla eğitimde izlenen yöntemler üzerinde henüz yeterince ayrıntılı biçimde düşünülmüş değildir. Öncelikle çocukları yalnızca çalışıp para kazanacakları gibi değil, insanlığın esenliğine katkıda bulunacakları gibi eğitecek öğretmenlerin sağlanması zorunludur. Eğitim işini üstlenecek öğretmenlerin bu ödevin önemine yürekten inanması ve onu yerine getirecek şekilde eğitilmesi gerekir. Öğrencilerin karakter sahibi kişiler gibi eğitilmesi, henüz deneme aşamasındadır. Bunu söylerken mahkemeleri hiç düşünmüyoruz, şimdiye kadar (1931 yılına kadar) karakter eğitimi için bu çevrelerde atılmış ciddi ve organize adımlar yoktur. Bu konuda okullarda elde edilen sonuçlar için bile pek yüz güldürücü denilemez. Aile yaşamlarında bocalamış çocuklar okula gelmekte, okuldaki bütün derslere ve uyarılara karşın durumları bir türlü düzelmemektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin, çocukların okul çağındaki gelişimlerini anlayıp buna katkıda bulunacak şekilde yetiştirilmesi gerekmektedir.

Bu da benim çalışmalarımın önemli bir parçasını oluşturmuştur; inanıyorum ki Viyana'daki pek çok okul başka yerlerdekilerden ileri düzeydedir (1931). Kuşkusuz başka yerlerde de çocukların gelişimini izleyip öğretmenlere danışmanlık yapan psikoterapistler vardır; ama öğretmenin kendisi de bu işte aktif rol almadıktan, psikoterapistlerin öğüt ve tavsiyelerini yerine getiremedikten sonra ne işe yarar bu? Psikoterapist bir çocuğu haftada bir ya da iki kez görür, haydi diyelim her gün görsün; çocuğun içinde bulunduğu çevre, aile ve aile dışından kaynaklanan etkiler konusunda bilgi sahibidir ama okulda işlerin nasıl

yürüdüğünü gerçek anlamda bildiği söylenemez. Çocuğun beslenmesine özen gösterilmesi ya da tiroid bezinin tedavi edilmesi gerektiğine ilişkin bir not yazıp bırakır. Belki öğrenciler karşısında nasıl davranacağına ilişkin olarak öğretmenin kendisine bazı tavsiyelerde bulunur. Öğretmen ise bu tavsiyelerin amacını anlamaz, eğitim hatalarından kaçınma konusunda deneyim sahibi değildir. Çocukların bizzat karakterini anlayamadığı sürece elinden başarılı bir iş çıkacağı da yoktur. Bize gereken, psikoterapistlerle öğretmenler arasında sıkı bir işbirliğidir. Öğretmen psikoterapistin bildiği her şeyi bilmelidir ki bir çocuğun sorunları üzerinde enine boyuna konuşulduktan sonra bağımsız olarak, başka bir yardıma gereksinmeksizin davranabilsin. Beklenmedik bir sorunla karşılaştığında, tıpkı bir terapist gibi ne yapacağına kendisi karar verebilsin. Bunun için en uygun kurum, öyle görülüyor ki bizim, Viyana'da yaşama geçirdiğimiz eğitim danışma merkezidir. Bu merkezde ne gibi yöntemler izlendiğini bölümün sonunda anlatacağım.

Bir çocuk okula adım atar atmaz kendini toplumsal yaşam bakımından yeni bir sınav karşısında bulur ve bu sınav çocuktaki bütün gelişim hatalarını gün ışığına çıkarır. Okula başlayan bir çocuk, o zamana kadar içinde bulunduğu topluluktan daha geniş bir insan topluluğu içinde yaşamak ve bu yaşama uyum sağlamak zorundadır; evde nazlı büyütülmüş bir çocuksa, daha önceki el bebek gül bebek yaşamına sırt çevirip okuldaki diğer çocukların arasına karışmaya pek yanaşmayacaktır. Dolayısıyla, daha okula başladığı ilk gün, şımartılmış bir çocuktaki toplumsallık duygusunun kapsamını kestirebiliriz. Böyle bir çocuk belki ağlayıp sızlayacak, yine eve dönmek isteyecek, ne okuldaki çalışmayla ne de öğretmenle ilgilenecektir. Kendisine söylenen şeye kulak vermeyecek, çünkü bütün zaman kendisinden başka bir şeyi düşünmeyecektir. İleride de aynı şekilde davranması durumunda okulda gereken ilerlemeyi gösteremeyecektir. Anne ve babalarından işitip öğrendiğimize göre, sorunlu çocuklar evde yakınma konusu yapılacak hiçbir davra-

nışta bulunmamakta, yalnızca okulda söz konusu davranışları sürekli sergilemekte, anne ve babalarını üzüntüye sokmaktadır. Böylesi çocukların kendilerini evde çok rahat hissettiğini tahmin edebiliriz. Çünkü evde kimse kendilerinden bir şey istememekte, gelişimlerindeki aksayan noktalar göze gözükmemektedir. Okulda ise şımartılmaları sona ermekte, bu da kendileri tarafından aşağılayıcı bir durum gibi algılanmaktadır.

Bir çocuk vardı, okula adım attığı ilk günden başlayarak öğretmenin her sözüne gülmüş, öğretmenin konuşmaları karşısındaki tek tepkisi bu olmuştu. Okuldaki çalışmalardan hiçbirine ilgi duymamış, kendisine geri zekâlı biri gözüyle bakılmıştı. Oğlanı görünce şöyle dedim: "Okulda acaba neye gülüyor bu çocuk diye herkes soruyor kendi kendine." Oğlan şu yanıtı verdi: "Okul, anne ve babaların kafalarından uydurduğu bir şeytanlıktır. Çocuklarını okula yolluyorlar ki onlarla dalga geçsinler!" Anlaşılan anne ve babası evde kendisine ikide bir takılıp alay etmiş, oğlan da sonunda her yeni durumun kendisini konu alan bir alay olduğuna inanmıştı. Onurunu korumaya gereğinden çok önem verdiğini, başkalarının onunla alay etmeyi hiç de kendisine görev bilmediğini anlattım. Bunun üzerine okuldaki çalışmalara zevkle katılacak ve olumlu ilerlemeler kaydedecek güce kavuştu.

Öğretmenlere düşen, çocukların sorunlarını görüp anne ve babaların hatalarını düzeltme yoluna gitmektir. Çocuklardan bazısı o zamana kadar yaşadıkları topluluktan daha geniş bir topluluk içinde yaşamaya hazırlıklı gelir okula; anne ve babaları onları başka insanlara bir paylaşma duygusuyla yaklaşacak gibi eğitmiştir. Bazı çocuklar da vardır, böyle bir hazırlıktan yoksundur. Bazı çocuklar da önceden hazırlıksız olarak kendilerini bir ödev karşısında bulduklarında, bocalar ya da ürkerler. Öğrenme işinde güçlük çeken ama belirgin olarak geri zekâlı denemeyecek her çocuk, toplumsal yaşama uyum sağlamak gibi bir ödev karşısında duraksar; alışmadığı bir durumun üstesinden gelme konusunda çocuğa herkesten çok yardım edebilecek biri varsa o da öğretmendir.

İyi ama, bu yardımı nasıl yapacaktır öğretmen? Tıpkı annenin davrandığı gibi davranarak yani çocuğu kendine bağlayıp sevgisini kazanarak. Çocuğun ileride göstereceği bütün uyum, öğretmene karşı duyacağı sevgiye bağlıdır. Bir çocuğa sertlik ya da cezalandırmayla kendini sevdirmek asla mümkün değildir. Okula başlayıp da kendisiyle öğretmenleri ve öğrenci arkadaşları arasında köprü kurmakta zorlanan bir çocuk karşısında yapılacak en kötü şey, onu paylayıp azarlamaktır. Böyle bir davranış okulu benimsememesinde çocuğun haklı olduğunu kanıtlamaktan başka işe yaramaz. Ne yalan söyleyeyim, ben kendim bir çocuk olsaydım da okulda hep paylanıp azarlansam, terslenip haşlansaydım öğretmenlerimden alabildiğine soğurdum. Kendime yeni bir konum sağlamak, okuldan kesinlikle yakayı kurtarmak için bir fırsat kollayıp dururdum hep. Paylayıp azarlamalarla okul, çocuk için tatsız bir çevre durumuna sokulur; çocuk okula başlar, okulda başarı gösteremez, kendisine geri zekâlı ve güç eğitilebilir bir öğrenci süsü verir. Aslında hiç de geri zekâlı değildir, okula uğramadığı zamanlar bunu bağışlatacak nedenler uydurmada ya da anne ve babasının okul yönetimine yazdığı mektupları tahrif etmede büyük bir deha sahibi olduğunu sıklıkla kanıtlar. Okul dışında kendinden önce okuldan kaçmaya başlamış başka öğrencilerle tanışır, bu arkadaşlarından okulda görebileceğinden daha çok ilgi ve takdir görür. Sevgiyle yaklaşabileceği ve takdir görebileceği çevre okuldaki sınıf değil, okul dışındaki arkadaşlardan oluşan bu çetedir. Sınıftaki toplum içine kabul edilmeyen çocukların, kendilerini kanıtlamak üzere zamanla suç işlemeye yöneldiğini görebiliriz.

Çocuğun sınıftaki çalışmalara ilgi duymasını sağlamak isteyen bir öğretmenin, çocuğun o zamana kadar nelere karşı eğilim gösterdiğini saptaması ve bu eğilimlerle sınıftaki yeni çalışmaları başarıyla bir arada yürütebileceğine onu inandırabilmesi gerekir. Çocukta bir konuda güven duygusu uyandırabildi mi, diğer konularda da aynı güveni uyandırması kolaylaşır.

Dolayısıyla, ilk yapılacak şey çocuğun dünyaya nasıl baktığını, dikkatinin en çok hangi duyu organıyla bağlantılı olduğunu, hangi duyu organının ötekilerden daha iyi geliştiğini bulup çıkarmaktır. Bakmak ve görmek bazı çocuklara daha çok haz verir; bazıları ise duyup işitmekten, yine bazıları hareket etmekten daha çok zevk alırlar. Görsel tipteki çocukların coğrafya ve resim gibi gözlere daha çok gereksinim gösteren derslere ilgi duyması daha kolay sağlanabilir. Öğretmenin anlattığı dersleri görsel tipteki öğrenciler kulak verip dinlemez, akustik uyarılara yanıt vermeye alışmamışlardır çünkü. Bu gibi öğrenciler dersleri gözleriyle izleme olanağından yoksun bırakılırlarsa, ötekilerden geri kalır. Belki de kendilerine kesinlikle yeteneksiz gözüyle bakılıp suç, kalıtıma yüklenir. Ne var ki bu durumdan ötürü suçlu olan birileri varsa o da anne ve babalardır; uygun yöntemi bulup çocuklarını gereken ilgiyle donatmanın üstesinden gelememişlerdir. Bununla derslerde uzlaşmaya gidilmesini önermek istiyor değilim; ancak, varolan ileri derecede gelişmiş ilgiden yararlanılarak çocukların başka şeyleri öğrenmeye heves etmelerini sağlamak gerekir. Zamanımızda (1931) ders konularının bütün duygu organlarına hitap edecek gibi işlendiği okullar vardır. Örneğin, elişi ve resim, dersle bağlantılı kılınmaktadır. Bu yöntem teşvik edilip geliştirilmelidir. Ders hiçbir zaman yaşamla ilişkisini yitirmemeli, öğrenciler dersin amacını ve öğrendikleri şeyin pratikte işe yararlılığını anlayabilmelidir. Çeşitli bilgileri çocuğun kafasına sokmak mı, yoksa onlara özgürce düşünme alışkanlığını kazandırmak mı daha iyidir sorusu ortaya atılır sık sık. Bana kalırsa, bu soru iki şeyi birbirine gereğinden fazla karşıtmış gibi göstermektedir. Oysa her ikisi birbiriyle pekâlâ uzlaştırılabilir.

Örneğin, bir evin yapımı ele alınarak matematiğin öğretilmesi büyük yarar sağlayacaktır. Bu durumda öğrenciler evin yapımında ne kadar kereste gerektiğini, evde kaç kişinin oturabileceğini ve daha başka pek çok şeyi hesaplayıp bulmaya çalışacaktır. Bazı ders konularını çocuklara bu şekilde daha

kolay öğretebiliriz. Bir bilim dalını bir diğeriyle birleştirmesini pek güzel beceren uzman kişiler vardır. Diyelim ki, öğretmen çocuklarla bir geziye çıkıp gezi sırasında öğrencilerin en çok nelere dikkat ettiğini saptayabilir. Bu arada bitkiler, bitkilerin organik yapıları konusunda öğrencileri bilgilendirebilir, bitkilerin soy oluşu (filogenez), iklim koşullarının bitkiler üzerindeki etkileri, toprağın fiziksel özellikleri, insanlık tarihi, genel olarak yaşamın hemen her alanında kendileriyle söyleşilerde bulunabilir. Bunun için öğretmenin çocuklara gerçekten ilgiyle ve paylaşma duygusuyla yaklaşması kuşkusuz zorunludur. Yoksa, öğrencilerle yapılacak dersten verimli bir sonuç alma umudu daha baştan suya düşmüş demektir.

Günümüz (1931) koşullarında çocukların toplumsal işbirliğinden çok yarışma duygusuyla donatılmış olarak okula geldiklerini görmekteyiz. Yarışma etkinliği bütün okul boyunca sürüp gider. Bu da çocuk için bir talihsizliktir; arkadaşlarından geride kalıp pes etmesi ne kadar kötü bir durumsa, sınıfta geniş çapta ilerlemeler kaydedip arkadaşlarından ileriye geçmesi de çocuk için daha az kötü bir durum değildir. Her iki durumda da harcadığı çabaların odak noktasını çocuğun kendi şahsı oluşturur. Çocuğun amacı, ortak çalışmalara katkı ve yardımda bulunmak değil, ele geçirebildiği kazançları güvence altına almaktır. Nasıl ailede bir birlik ve bütünlük havasının esmesi, aile üyelerinin bütünün eşit haklara sahip birer parçası olması gerekiyorsa, sınıfın da bir birlik ve bütünlüğü içermesi gerekmektedir. Çocukların birbirine ilgi göstermesi ve işbirliği içinde çalışmaktan hoşlanması için, önceden bu yolda eğitilmeleri zorunludur. Pek çok "sorunlu" çocuk bilirim, davranışları sınıf arkadaşlarının ilgisi ve ortak çalışması sonucu kökten değişmiştir.

İşte size bununla ilgili bir vaka: Oğlanın biri ailesinde herkesin kendisine düşmanlık beslediği duygusu içinde yaşamıştı ve okuldakilerin de kendisine düşman gözüyle baktıklarına inanmaktaydı. Derslerde başarı sağlayamamış, anne ve babası da durumu öğrenince kendisini cezalandırma yoluna gitmişti.

Bu da bizim sık karşılaştığımız bir durumdur: çocuk derslerden kötü notlar alır, bu yüzden paylanır okulda, aldığı notları eve getirir, bu kez yeniden cezalandırılır. Aslında bunlardan bir teki çocuğu yeterince sıkıntıya sokar; sıkıntıyı bir kat daha artırmak bile korkunçtur doğrusu. Bizim oğlanın da arkadaşlarından geride kalmasında ve sınıfın huzurunu bozan bir çocuğa dönüşmesinde şaşılacak yan yoktur. Ama sonunda çocuk aklı başında bir öğretmene kavuşmuştu; öğretmen durumu kavrayarak sınıftaki diğer çocuklara, oğlanın herkesi kendisine düşman bildiğini açıklamış, çocukların da yardımıyla kendisinin dostu olduklarına oğlanı ikna etmeyi başarmıştı. Derken oğlanın tüm davranışında ve çalışmalarında öylesine geniş çapta bir düzelme görülmüştü ki kimse kendisinden bu kadarını beklememişti doğrusu.

Bazı kimseler vardır, çocukların karşılıklı birbirlerini anlayıp birbirleriyle yardımlaşacak şekilde eğitilebileceklerinden kuşku duyarlar; ne var ki benim kendi deneyimlerime göre çocuklar büyüklerden çoğunlukla daha iyi bu işin üstesinden gelirler. Bir gün bir anne iki yaşındaki kızı ve üç yaşındaki oğluyla muayenehaneme geldi. Küçük kız bir masanın üzerine tırmanıp çıktı, bunu gören annesinin ödü koptu. Yerinden kıpırdayacak gücü bulamadı, sadece bağırdı: "İn aşağı! İn aşağı!" Küçük kız annesinin uyarısına hiç aldırmadı. Üç yaşındaki oğlan seslendi bunun üzerine: "Kal yukarıda!" Derken kız hemen masadan indi aşağı. Oğlan söz konusu durumda nasıl davranılması gerektiğini annesinden daha iyi anlamıştı.

Bir sınıftaki çocuklar arasında dayanışma ve işbirliği duygusunu güçlendirmek için, ikide bir çocukların kendi kendilerini yönetmeleri önerisi ortaya atılır; ancak bu tür denemeler konusunda sanırım dikkatli davranmak gerekir. Başlangıçta öğretmen çocukların kendi kendilerini yönetebilmek için hazırlandıklarından emin olmalıdır. Yoksa çocuklar bu işi pek ciddiye almaz, buna bir oyun gözüyle bakar, dolayısıyla birbirlerine öğretmenden çok daha sert ve acımasız davranırlar ya da top-

lantılardan yararlanarak kendilerine kişisel çıkar elde etmeye çalışır, aralarındaki anlaşmazlıkları herkesin gözü önünde açığa vurur, birbirlerine hakaret eder ya da kendilerine ayrıcalıklı bir konum sağlamak isterler. Bu yüzden, başlangıçta öğretmenlerin önlerine düşüp onlara yol göstermesi zorunludur.

Bir çocuğun gerek zekâ, gerek karakter, gerekse toplumsallık duygusunun gelişim düzeyini saptayabilmek için çaresiz şu ya da bu tür testlere başvurulması gerekir. Hatta bazen bir yetenek testi çocuğun imdadına koşabilir. Diyelim ki bir çocuk derslerden kötü notlar almıştır, öğretmeni de onu bir alt sınıfa yollamayı düşünmektedir. Uygulanacak bir yetenek testi belki çocuğun sınıftan döndürülemeyeceğini ortaya koyacaktır. Ancak unutmamalıdır ki bir çocuğun ilerideki gelişiminin sınırları asla önceden kestirilemez. Testin ortaya koyduğu zekâ yüzdesinden yalnızca çocuğun sorunları konusunda bilgi edinebilir, sorunları ortadan kaldırmak için gereken çareleri arayıp bulmada yararlanabiliriz. Kendi deneyimlerimin bana öğrettiği kadarıyla, gerçekten bir geri zekâlılığı göstermediği sürece zekâ yüzdesinde her zaman düzelme sağlanabilir, yeter ki bizler bunun gerektirdiği uygun yöntemi saptayabilelim. Benim gözlemlerime göre, zekâ testlerinin sonuçlarıyla oynamasına izin verilen çocuklar testlere aşinalık kazanır, işin püf noktasını keşfeder, testler konusunda deneyim edinir, böylece zekâ testlerinde zekâ yüzdelerinin yüksek çıkmasını sağlayabilirler. Dolayısıyla, testlerden elde edilecek zekâ yüzdelerine yazgının ya da kalıtımın çocuğun gelecekteki çalışmalarına koyduğu yerinden oynatılmaz sınırlar gözüyle bakmak doğru değildir.

Ayrıca ne çocuğun kendisine, ne de anne ve babasına zekâ yüzdesi açıklanmalıdır. Çünkü uygulanan testlerin ne amaç taşıdığını bilmediklerinden sonucun kesin bir yargı niteliği taşıdığı inancına kolaylıkla kapılabilirler. Eğitimi için en büyük engeli çocuğun yeteneğinin gerçek değil, sözde sınırları oluşturur. Çocuk zekâ yüzdesinin düşük olduğunu bilirse, umudunu yitirip bundan böyle bütün çalışmalarının başarısız kalacağına

inanabilir. Oysa çocukları eğitirken yapılması gereken şey, onların moralini güçlendirip ilgi kapsamlarını genişletmek, yaşamı anlayış tarzlarıyla kendi kendilerinin önlerine koydukları sınırlamaları ortadan kaldırmaktır.

Aynı şey karneler için de söz konusudur. Bir çocuğa kötü notlar veren bir öğretmen sanır ki böylelikle çocuğu daha çok gayret göstermeye teşvik edecektir. Ne var ki çocuk aile içinde sert bir terbiye görmüşse, kırık notlarla eve dönmekten korkar, karneyi alıp eve götürmekten çekinir, belki de hiç uğramaz evin semtine ya da notlarda tahrifat yapar. Hatta böyle durumlarda canlarına kıyan çocuklara rastlanmıştır. Dolayısıyla, öğretmenler öğrencilere not verirken, verdikleri notların yol açabileceği sonuçları düşünmek zorundadır. Gerçi öğretmen, çocuğun evindeki yaşamdan ve bu yaşamın çocuk üzerindeki etkilerinden sorumlu değildir. Ama bunları göz önünde bulundurmak da bir öğretmenin boynunun borcudur. Anne ve baba gözü yüksekler-de kimselerse, kötü bir karneyle eve gelen çocuk belki paylanıp azarlanacak, sitem ve suçlamalara konu yapılacaktır. Öğretmen biraz daha hoşgörüyle ve sevecen davransa, belki çocuk kendini toparlayıp yeni bir cesaretle işe sarılacak ve gerekli başarıyı elde edecektir. Ama çocuk derslerden hep kırık notlar alır da herkes kendisine sınıfın en başarısız öğrencisi gözüyle bakarsa, sonunda çocuğun kendisi de gerçekten böyle biri olduğuna inanacak ve durumun hep böyle sürüp gideceğini düşünecektir. Oysa en başarısız öğrenci bile durumunu düzeltme şansına sahiptir. Okulda arkadaşlarından geride kalan bir çocuğun yeni bir cesaret ve yeni bir şevkle işe sarılıp büyük başarılar elde edebilecek düzeye erişebileceğini gösteren yeterince örnek, hem de pek ünlü kişilere ait örnek vardır.

Çocukların, notların hiç yardımına başvurmadan birbirlerinin yeteneklerini çok isabetli şekilde değerlendirdiklerini görmek doğrusu ilginçtir. Çocuklar içlerinde kimin matematikte, kimin gramerde, kimin resim ve beden eğitiminde en üstün olduğunu bilir, birbirlerini çok iyi şekilde değerlendirirler. Ama

pek sık yaptıkları bir hata vardır, kendilerinin bulundukları düzeyden daha yukarı çıkabileceklerini tasarlayamazlar. Önlerindeki kişileri görür, onlara asla yetişemeyeceklerini düşünürler. Bir çocuğun içine bir kez böyle bir inanç yerleşirse, ilerideki yaşam koşullarında da bu inanca bağlı kalacaktır. Erişkinlik döneminde de kendi başarı düzeyini başkalarının düzeyiyle kıyaslayarak değerlendirecek, bulunduğu düzeyden yukarı çıkamayacağına kendini inandıracaktır. Çocuklardan büyük kısmı bütün okul döneminde okudukları sınıflarda az çok aynı yeri korur. Ya ilk sıradakiler arasında kalırlar hep, ya orta sıradakiler ya da son sıradakiler arasında yer alırlar. Buna bakarak kiminin az, kiminin çok yetenekli olduğu sonucunu çıkarmak yanlıştır. Söz konusu durum daha çok onların kendi kendileri için koydukları sınırları, ileriye ne derece güvenle baktıklarını ve etkinlik alanlarının kapsamını gösterir. Arkadaşlarından hayli aşağı düzeydeki bir çocuğun arayı kapatıp şaşılacak ilerlemeler kaydetmesi asla işitilmedik bir şey değildir. Kendi kendilerine böyle sınırlar koymalarının ne kadar sersemce bir iş olduğunu çocuklar anlamalı, gerek öğretmen, gerek öğrenciler ortalama yetenek sahibi bir çocuğun kaydedeceği ilerlemelerin kalıtımla ilgili olduğu batıl inancından kendilerini kurtarmalıdır.

Eğitimde işlenen hataların en kötüsü, gelişim sürecinde kalıtımdan kaynaklanan sınırların varlığına inanmaktır. Böyle bir inanç, öğretmenlerle anne ve babalara kendi hatalarını görmezden gelip eğitsel çabalarında tembelliğe kaçmaları sonucunu doğurur, çocuklar üzerinde yapacakları etkinin sorumluluğunu üzerlerinden sıyırıp atmalarını sağlar. Sorumluluktan bütün kaçma girişimlerine karşı çıkılması gerekir. Eğittiği kişilerin karakter ve yetenek gelişimini kalıtımla açıklayan eğiticinin mesleğinde başarı sağlayabileceği umudunu nasıl içinde taşıyabileceğine akıl erdiremem. Beri yandan, kendi davranışlarıyla çabalarının çocukları etkilediğini gören bir eğitici, kalıtım kuramlarına sığınarak sorumluluktan yakasını kurtarmaya çalışmaz.

Burada sözünü ettiğim organik kalıtım değildir. Organ yetersizliğinin kalıtsallığı tüm kuşkuların üstündedir. Kalıtımla geçen bu tür yetersizliklerin kişinin ruhsal gelişimi için taşıdığı önem, yalnızca bireysel psikoloji tarafından doğru şekilde anlaşılmıştır. Organlarının ne ölçüde işlev gördüğünü çocuk içten içe yaşar, bilir, dolayısıyla gelişimini organsal yetersizliğine ilişkin görüşüne göre sınırlandırır. Ruhsal yeteneklerini sınırlandıran organsal yetersizliği değil, yetersizlik karşısında çocuğun takınacağı tutum ve bunun pratikteki sonucudur. Dolayısıyla, çocukta bir organ yetersizliği varsa en başta yapılacak şey, bunun yetenek ve karakterinde bir eksikliğe yol açacağı sonucunu çıkarabilmesine neden olacak şekilde davranmaktan kaçınmaktır. Aynı organ yetersizliğinin hem insanı büyük çabalara yöneltecek bir uyarı, hem gelişim sürecini kesinlikle baltalayan bir engel olarak algılanabileceğine önceki bölümlerde değinmiştik.

Böyle bir şeyi ilk kez öne sürdüğümde pek çok kişi beni bilimsel davranmamakla, gerçeklerle çelişen kişisel görüşleri savunmakla suçladı. Oysa ben, savunduğum görüşü kendi deneyimlerimden çıkardım, bunun doğruluğunu kanıtlayacak vaka sayısı da giderek arttı. Günümüzde pek çok psikiyatr ve psikolog benim görüşümü benimsemiş bulunuyor, karakterin kalıtımsal bazı parçaları içerdiği düşüncesi bin yıllardır sürüp gelmiş bir batıl inançtan başka şey değildir. Ne zaman insanlar sorumluluktan kaçmış ve kaderci bir görüşü benimsemişlerse, kalıtımsal karakter özellikleri öğretisi hemen hiç şaşmaksızın sahnede boy göstermiştir. Bu öğreti, en basit şekliyle bir çocuğun iyi ya da kötü bir insan olarak gözlerini dünyaya açtığı inancında açığa vurur kendini. Böyle bir inancın ne kadar saçma sayılacağını kanıtlamak zor değildir; hiçbir sorumluluk altına girmemek için duyulan alabildiğine güçlü bir istek böyle bir inancı ayakta tutabilir ancak. Karakter özelliklerine ilişkin diğer nitelemeler gibi, "iyi" ya da "kötü" nitelemesi de yalnız toplumsal yaşamla bağlantılı olarak bir anlam taşır, "başkalarının

esenliği için yararlı" ya da "başkalarının esenliği için zararlı" yargısını önkoşul olarak gerektirir. Doğmadan önce çocuk, kastettiğimiz anlamda bir insan topluluğu içinde bulunmaz, doğduktan sonra ise her iki yönde gelişim olanağına sahiptir. İki yönden hangisine sapacağı, çevresinden ve kendi vücudundan kaynaklanacak izlenim ve duyumlara, beri yandan söz konusu izlenim ve duyumları değerlendiriş biçimine bağlıdır. Ama hepsinden çok bağlı olduğu şey, çocuğa verilecek eğitimdir.

Zihinsel yeteneklerin kalıtımında da durum belki o kadar açık değilse de yine buna benzer. Zihinsel yeteneklerin gelişimi için en önemli koşul, merak duygusudur; merak duygusunun da nasıl törpülendiğini, kalıtımın değil, çocuğun cesaret kaybının ve yenilgi korkusunun buna yol açtığını daha önce gördük. Beynin yapısının belli ölçüde kalıtımsal nitelik taşıdığına kuşku yoktur; ama beyin zihnimizin bir aracıdır, onun doğup çıktığı yer değildir. Yetersizlik bugünkü bilgimizle giderilemeyecek kadar büyük çapta değilse, zihinsel egzersizlerle onu giderebiliriz. Her üstün yeteneğin üzerindeki örtüyü kaldırdığımızda, karşımıza çıkacak olan, eşsiz bir kalıtımsal miras değil, yıllar yılı sürmüş bir paylaşım çabası ve bıkıp usanmadan sürdürülmüş bir egzersizdir.

Topluma kuşaklar boyu pek çok yetenekli kişi armağan etmiş ailelerde de kalıtımsal etkenleri varsaymamız için bir neden yoktur. Daha çok, aile üyelerinden birinin başarısının ötekileri uyarıp teşvik edici rol oynadığını, aile geleneğinin çocuklara gelenekte saklı tutkuların peşinden gidip onları talim ederek ve pratikte uygulayarak güçlenmelerine olanak verdiğini kabul ederiz. Diyelim büyük kimyacı Justus von Liebig'in bir eczacının oğlu olduğunu öğrendik, kendisindeki kimya yeteneğinin kalıtımsal nitelik taşıdığını düşünmeyiz. Çevresinin sevdiği bir konuyla uğraşmasına olanak verdiğini, başka çocuklardan büyük çoğunluğu henüz kimyadan bir şey anlamazken onun bu bilim dalına geniş çapta aşinalık kazandığını bilmek, durumu açıklamamız için yeterlidir. Mozart'ın anne ve babası müziği

seven insanlardı ama Mozart'taki yetenek kalıtımla kendisine geçmiş değildi. Anne ve babası oğullarının müzikle ilgilenmesini istemişler, onu her bakımdan destekleyip teşvik etmişlerdi. Mozart küçük yaştan başlayarak müziksever bir çevre içinde yaşamıştı. Seçkin kişilerin yaşamöyküsünde çoğu zaman "erken yaşta böyle bir başlangıç" durumunun yer aldığını görürüz; dört yaşındayken piyano çalmışlar ya da henüz pek küçükken ailenin öbür bireyleri için öyküler kaleme almışlardır. Erken bir dönemde bir tutkunun esiri olmuş ve bu tutkuyu sürekli ruhlarında yaşatmışlardır. Belli bir konu üzerinde alabildiğine can ve gönülden geniş kapsamlı bir çalışmayı sürdürmüş, özgüvenlerini yitirmemiş, duraksamak ya da durmak diye bir şeyi akıllarından geçirmemişlerdir.

Gelişimde yerinden oynatılmaz sınırların varlığına inanan hiçbir öğretmen, bir çocuğun kendi gelişiminin önüne çektiği sınırları genişletmenin üstesinden gelemez. Bir çocuğa, "Sende matematik yeteneği yok." diyen öğretmen, kendi konumunu kolaylaştırır belki; ama söylediği sözler, çocuğun cesaretini kırmaktan başka işe yaramayacaktır. Bu konuda benim kendi başımdan bir olay geçti: Birkaç yıl boyunca matematikte sınıfın kalın kafalı bir öğrencisiydim, kendim de matematik yeteneğinden düpedüz nasibini almamış biri olduğuma yürekten inanmıştım. Şansım yaver gitti, bir gün bir matematik problemini çözme başarısını gösterip buna hem kendim şaşırdım, hem öğretmenimi şaşkınlığa sürükledim. Bu başarı, matematik karşısındaki bütün tutumunu değiştirdi. O zamana kadar hiç ilgi duymazken, bu dersten zevk almaya başlamıştım, her fırsattan yararlanarak matematik konusundaki becerimi artırmaya çalışıyordum. Zamanla matematikte en başarılı öğrencilerden biri olup çıktım. Yaşadığım bu olay, sanırım olağanüstü yeteneklere ya da kalıtımsal becerilere ilişkin kuramların tutarsızlığını anlamama yardım etti.

Tıklım tıklım bir sınıfta bile karakterlerini tanımamız durumunda çocuklara aynı kalıptan çıkmış kimseler gibi davran-

maz, aralarındaki ayrımları görebilir ve kendileriyle daha iyi bir diyalog kurabiliriz. Ne var ki sınıfların çok kalabalık oluşu kuşkusuz sakıncalıdır. Kalabalık sınıflarda bazı çocukların sorunları ortaya çıkarılıp kolay çözüme kavuşturulamaz. Bir öğretmenin bütün öğrencilerini esaslı biçimde tanıması gerekir, yoksa onların derslere ilgi duymasını ve çalışmalara katılmasını sağlayamaz. Çocukların pek çok yıl aynı öğretmende okumalarını ben yararlı görmekteyim. Bazı okullarda ise neredeyse altı ayda bir öğretmen değişir. Öğretmenlerden hiçbiri çocuklarla bir arada yaşayıp onların sorun ve sıkıntılarını öğrenecek fırsatı bulamaz, gelişimlerini izleyemez. Oysa üç dört yıl gibi bir süre boyunca aynı çocukları okutacak bir öğretmen, onların yaşam üsluplarındaki hataları çok daha kolay ele geçirip giderebilir, ayrıca sınıfı işbirliği içinde çalışan bir topluluğa dönüştürmeyi daha kolay başarır.

Sınıf atlatılması çocuk için seyrek durumlarda bir avantaj oluşturur; çocuk genellikle karşılayamayacağı beklentilerin yükü altında ezilir. Yaşça sınıf arkadaşlarından hayli büyük olması ya da arkadaşlarından daha hızlı tempoyla gelişip ilerlemesi koşuluyla bir çocuğa sınıf atlatılması düşünülebilir. Ne var ki sınıf bizim önerdiğimiz gibi birlik ve bütünlük içinde bir topluluk oluşturuyorsa, üyelerden birinin başarılardan bütün sınıf yararlanır. Aralarında parlak öğrencilerin bulunması sınıftaki öbür öğrencilerin daha çabuk ilerlemesini, daha başarılı olmasını sağlar. Kendilerini uyaracak, şevke getirecek bu parlak öğrencilerin aralarından alınıp bir üst sınıfa koyulması, birlik ve bütünlük içindeki topluluğun diğer üyelerine haksızlık olur. Sınıf atlatmak yerine üstün zekâlı bir öğrenciye normal sınıf ödevlerinden ayrı olarak ek ödevler verilmesi, örneğin kendisine resim çalışmaları yaptırılması daha uygun bir davranıştır. Bu ek ödevlerde elde edeceği başarılar sınıftaki diğer arkadaşlarının öğrenme arzusunu da güçlendirecek, onları yeni ilerlemelere özendirecektir.

Sınıfta bırakılmak daha da sakıncalıdır çocuk için. Sınıfta kalan bir öğrencinin gerek sınıfın, gerek evdekilerin rahatını

kaçıracağını bilmeyen öğretmen yoktur. Döndürülen öğrencilerin hepsinde böyle bir durumla karşılaşılmaz kuşkusuz; küçük bir azınlık, kimsenin başını ağrıtmadan aynı sınıfta bir yıl daha okuyabilir ama sınıfta bırakılan çocukların büyük çoğunluğu bundan böyle hep arkadaşlarından geri kalır, aksak topal onları geriden izler, sınıf arkadaşları tarafından hor görülür, kendi becerilerine güven duymaz. Sorun hafife alınacak gibi değildir, okullardaki günümüz (1931) koşullarında ise çocukları sınıfta bırakmak olacak iş değildir. Ne var ki bazı öğretmenler kötü öğrencileri aynı sınıfta bir yıl daha okumak derdinden kurtarmayı başarmış, bunun için de tatillerden yararlanarak çocuklarla çalışmak ve kendilerine yaşam üsluplarındaki hataları göstermekten oluşan bir yöntem izlemişlerdir. Bu hataların ortaya çıkarılmasından sonra kötü öğrenciler bir sonraki sınıfta başarıyla okuma olanağına kavuşmuşlardır. Gerçekten de başarısız öğrencilere yardım edebilmenin tek yolu budur: Beceri ve yeteneklerini değerlendirmede içine düştükleri hataların kendilerine gösterilmesiyle çocuklar özgürlüğüne kavuşur, bağımsız olarak çalışıp ilerleyebilecek duruma gelir.

Öğrencilerin zeki ve daha az zeki diye gruplara ayrılarak değişik sınıflarda okutulduğu bütün okullarda bir şey dikkatimi çekmiştir. Söyleyeceklerim Avrupa'daki okullar içindir, Amerika'daki okullar için de söz konusu edilebilir mi, bilmiyorum: Yardımcı sınıflarda geri zekâlı çocukları yoksul ailelerin çocuklarıyla bir arada gördüm hep. Zeki öğrencilerin okuduğu sınıfları ise varlıklı ailelerin çocukları doldurmaktaydı. Bunun da nedenini anlamak kolaydır. Yoksul ailelerin evlerindeki çocuklar gereği gibi okul yaşamına hazırlanamaz. Bu evlerde anne ve babalar pek çok sorunla boğuşup durur, çocukları için fazla zaman ayıramaz, beri yandan kendi eğitim düzeyleri de belki çocuklarına gereği gibi yardıma elverecek durumda değildir. Ben, okul yaşamına doğru dürüst hazırlanmamış öğrencilerin geri zekâlı çocuklarla bir arada okutulmasına karşıyım. İyi yetişmiş bir öğretmen çocukların okula hazırlanmışlıkların-

daki boşlukları nasıl dolduracağını bilir; kendilerinden daha iyi hazırlanmış çocuklarla bir sınıfta okutulmaları söz konusu çocuklara çok şey kazandıracaktır. Yardımcı sınıflara yerleştirilmeleri durumunda ise neden böyle bir şeye başvurulduğunu genellikle bilirler, normal sınıflarda okuyan çocuklar da bunu bilir ve onlara yukarıdan bakar. Bu da yardımcı sınıflarda okuyan çocukların cesaretlerini yitirip kişisel üstünlük peşinde koşmalarını büyük ölçüde kamçılar. Karma okulların her bakımdan desteklenmesi gerekir. Karma okullardaki öğretim kızların ve oğlanların birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlar, karşı cinsten olanları işbirliği içinde çalışmaya alıştırır. Ama karma okullardaki eğitimin her derde deva bir ilaç olduğunu sanan kimse yanılır. Karma eğitim kendine özgü sorunlar çıkarır karşımıza ve bu sorunlar teşhis edilip çözüme kavuşturulmadı mı, kız ve oğlanlar karma eğitimde normal eğitimdekinden daha çok birbirinden uzaklaşır. Örneğin, karma eğitimde karşılaşılan sorunlardan biri, kızların gelişiminin on altı yaşına kadar oğlanlarınkinden daha hızlı bir seyir izlemesidir. Bunu bilmeyen oğlanlar özgüvenlerini korumada zorlanır, kızların kendilerini geride bırakıp öne geçtiklerini görerek yılgınlığa kapılırlar. İlerideki yaşamlarında karşı cinsiyettekilerle rekabetten korkar çünkü daha önceki yenilgilerini bir türlü unutamazlar. Karma eğitimi savunan ve bunun beraberinde getireceği sorunların bilincinde olan bir öğretmen çalışmalarında pek çok başarı sağlayabilir. Ne var ki bütün kalbiyle karma eğitimi onaylamayıp zevkle işe sarılmazsa, çalışmalardan hiçbir başarı elde edemeyecektir. Bir diğer sorun da çocukların doğru dürüst eğitilip gözetim altında tutulamaması durumunda, cinsel taşkınlıklarıyla karşılaşılacak oluşudur. Okullarda cinsellik eğitimi hayli karmaşık bir sorundur. Sınıf, cinsellik eğitimi için uygun yer değildir. Bütün sınıfı düşünerek konuşan bir öğretmen, sınıftaki her çocuğun kendisini gereği gibi anlayıp anlamadığını saptayamaz. Çocukların böyle bir şeye önceden hazırlanmış olup olmadıklarını ya da yeni öğrendikleri şeyleri yaşam üslupları içerisine nasıl yerleş-

tireceklerini bilmeden yapacağı konuşmayla belki de onlarda gereksiz kimi cinsel heves ve arzular uyandıracaktır. Cinsellik konusunda bildiklerinden daha fazla şeyler bilmek isteyip tek başına öğretmene giden ve ona sorular yönelten bir çocuğa elbette öğretmen doğruyu söyleyecek, sorulara açık seçik yanıtlar verecektir. Böyle bir çocukla yapacağı söyleşi sırasında onun bilmek istediği şeyi anlar öğretmen, kafasını kurcalayan sorunun çözümü için gereken yolu kendisine gösterir. Ama bir sınıfta sürekli cinsellik konuları üzerinde durulması sakıncalıdır. Bunun bazı çocuklarda yanlış anlamalara yol açacağı adeta kesindir, cinselliğin fazla önem taşımayan bir sorun gibi ele alınması ise uygun görülemez.

Çocukların dilinden biraz anlayan herkes onları ve onların yaşam üsluplarını pek çok tipe ayırmakta güçlük çekmeyecektir. Bir çocuğun işbirliğine isteklilik derecesini hal ve tavrına, bakışına, karşısındakini dinleyişine, öbür çocuklarla kendi arasına koyduğu mesafeye, dostluk kurmadaki çabukluğa, dikkat etme ve dikkatini bir konu üzerinde yoğunlaştırma yeteneğine bakarak anlayabiliriz. Ödevini evde unutan ya da kitaplarını kaybeden bir çocukla karşılaştığımızda, okulla başının pek hoş olmadığını anlarız hemen. Bu durumda bize düşen, çocuğun neden okulu sevmediğini bulup çıkarmaktır. Başka çocuklarla oynamaya yanaşmadığını gördüğümüzde, yalnızlığa itilmiş, ürkek ve otistik bir çocuk olduğunu biliriz. Ödevlerini yaparken hep başkalarından yardım istemesi, bağımsız davranamadığını ve başkalarının desteğine muhtaç biri sayıldığını gösterir.

Bazı çocuklar vardır, ancak övülüp takdir edildikleri zaman çalışırlar. Öğretmenlerin ilgisini çekebildikleri sürece pek çok şımarık çocuğun okulda küçümsenmeyecek başarılar elde ettiği görülür. Ama öğretmenin özel ilgisini yitirir yitirmez işler karışır. Çevrelerinde kendilerine kulak veren kimse yoksa, ortaya koyabilecekleri bir başarı da yoktur; kendilerine değer veren kimseyi bulamadılar mı, çalışma şevkleri sönüp gider. Böylesi çocuklar için matematik çoğunlukla büyük bir baş belası ve

sorun oluşturur. Kendilerinden bazı kuralları ya da cümleleri ezberlemeleri istendi mi işin içinden pek güzel çıkar ama kimseden yardım görmeksizin bir matematik ödevini çözmeleri gerekince kala kalırlar. Bu her ne kadar fazla önem taşımaz bir şeymiş gibi görünürse de özellikle başkalarından sürekli destek ve ilgi bekleyen çocuklar toplumsal yaşamımız için en büyük tehlikeyi oluşturur. Söz konusu davranışları hiç değişmeden kalırsa büyüdüklerinde de başkalarının yardım ve desteğine hep gereksinim duyacak, böyle bir beklenti içinde yaşayacaklardır. Ne zaman karşılarına çözmeleri gereken bir ödev çıksa, kendi yerlerine başkalarının ödevi çözmesini amaçlayan bir davranışla buna tepki göstereceklerdir. Yaşamları boyu başkalarının esenliğine hiçbir katkıda bulunmayacak, tersine ellerinden geldiği kadar sorumluluklarını başkaları üzerine yıkmaya çalışacaklardır.

Bir diğer çocuk tipi de başkalarının dikkat ve ilgisini her zaman kendi üzerinde toplamak ister, bunun yapılmaması durumunda birtakım yaramazlıklara başvurur, bütün sınıfın huzurunu bozar, öbür çocukları da ayartır, kısaca herkes için bir baş belası kesilir, bu yoldan amacına ulaşmaya çalışır. Suçlama ve cezalandırmalardan hiç etkilenmez hatta bunları bir övünç vesilesi sayar. Görmezden gelinmektense sopadan geçirilmeyi yeğler, davranışları yüzünden çektiği acılara, bunlardan duyduğu zevke karşılık ödenmiş bir diyet gözüyle bakar sadece. Cezalandırmalar pek çok çocuk için yaşam üsluplarını bundan böyle de sürdürmelerini teşvikten başka bir anlam taşımaz. Çocuk olup bitene, kimin daha çok dayanacağını ortaya çıkarmak için düzenlenmiş bir yarış, bir oyun gözüyle bakar. Yarıştan zaferle çıkan da hep kendisi olur çünkü yarışmanın nasıl sonlanacağını belirlemek kendi elindedir. Bu yüzden, anne ve babalarıyla öğretmenlerine karşı savaş açmış çocukların bazen kendilerini dayak yerken ağlamayıp gülmeye alıştırdıkları görülür.

Tembelliği anne babasıyla öğretmenlerine doğrudan yöneltilmiş bir saldırı anlamı taşımayan tembel bir çocuk, hemen her

zaman gözü yükseklerde hırslı biridir, bu yüzden yenilgiden korkar. "Başarı" öyle bir sözcüktür ki herkes değişik şekilde anlar bunu ve bazen bir çocuğun yenilgi saydığı şeyin ne olduğunu bilmek insanı şaşırtır. Başkalarından ileride değillerse, kendilerini yenilgiye uğramış hisseden pek çok insan vardır. Böyleleri bir işte başarı elde etseler bile, başkaları aynı işte daha başarılıysa, elde ettikleri başarı kendi açılarından bir yenilgidir. Tembel çocuk için bir yenilgi asla söz konusu olmaz, çünkü sınavdan sürekli kaçar. Önünde bekleyen ödevi çözmeye yanaşmaz, başkalarıyla bir yarışa girip girmeyeceği konusunda karar vermeyi hep ileri bir tarihe erteler. Herkes, fazla tembel olmasa kendisinden çözüm bekleyen sorunların başarıyla üstesinden geleceği görüşünü taşır az çok, kaçıp kaçıp o cennet ülkeye sığınır: "Çalışayım yeter ki altından kalkamayacağım güçlük yoktur!" Her başarısızlık durumunda başarısızlığının önemini küçültmeye bakar, bu yoldan özgüvenini ayakta tutmaya çalışır. Kısaca şöyle der kendi kendine: "Tembellik işte, yoksa istesem başarmam işten değil."

Bazen tembel öğrenci şu sözleri işitir öğretmeninden: "Doğru dürüst çalışsan pekâlâ sınıfın birincisi olabilirsin." Madem ki haylazlıkla kendine bu kadar parlak bir ün sağlayabiliyor, bu ünü çalışarak ne diye kaybetsin tembel öğrenci? Tembelliğinden el çekse, belki gizli kalmış bir dehanın sahibi olduğu ününe veda etmesi gerekecektir. Belki başarabileceği değil, başardığı işler dikkate alınarak hakkında bir yargıya varılacaktır. Tembel bir çocuğun tembelliğiyle sağladığı bir diğer avantaj da şudur: En sonunda karar verip yapacağı birazcık çalışmadan ötürü övgü konusu yapılır. Herkes onun bu küçük başarısına bir düzelmenin belirtisi gözüyle bakar, onu daha başka başarılı çalışmalara teşvik için hiçbir zahmetten kaçmaz. Oysa çalışkan bir çocuğun ortaya koyacağı aynı büyüklükte bir başarı için kimse ağzını açıp övücü bir söz söylemez. Böylece tembel çocuk başkalarının kendisine yönelik beklentilerinin sırtından geçinip gider. Tembel çocuk da kendisi zahmet çekmeden başkaları

sayesinde her istediğine kavuşan el bebek gül bebek büyütülmüş bir çocuktur.

Her yerde karşımıza çıkan ve teşhiste hiç güçlük çekmediğimiz bir diğer çocuk tipi de arkadaşları arasında önder rolünü oynayan çocuktur. İnsanlığın gerçek önderlere gereksinimi vardır ama başkalarının esenliği için önder rolünü üstlenecek kişiler olacaktır hepsi ve böyle kişileri de bulmak kolay değildir. Önderliği ele geçiren çocukların büyük bölümü arkadaşlarını tahakkümleri ve emirleri altına almaktan zevk duyarlar yalnızca; ancak böyle bir koşuldan yola koyularak başka çocukların arasına karışırlar. Dolayısıyla, bu tip çocukları bekleyen gelecek hiç de parlak değildir, böylelerinin ileride birtakım sorunlarla karşılaşacağı kesindir; önder mizaçlı iki kişinin evlilikte, iş yaşamında ya da toplumsal yaşamda bir araya gelmesi trajik, trajik olmazsa komik bir manzara oluşturur. Bu iki kişiden her biri karşısındakini sultası altına almak ve kendi üstünlüğünü karşısındakine kabul ettirmek için fırsat kollayıp durur. Nazlı büyütülmüş bir çocuğun önder rolünü oynayıp kendilerine emirler yağdırmasından bazen ailenin yaşlı üyeleri hoşlanır, güler, çocuğu teşvik edip cesaretlendirirler. Ne var ki öğretmenler çocuktaki bu karakter özelliğinin toplum yaşamında kendisine pek yarar sağlamayacağını kısa sürede anlar, bilirler.

Toplumda her zaman değişik tipte çocuklar olacaktır; amacımız onları asla belirli bir şablona uydurmak ya da belirli şemalar halinde tasnif etmek değil fiyaskolara ve başarısızlıklara yol açtığı deneylerle saptanmış karakter özelliklerinin gelişimine set çekmektir; bu gelişimlerin çocuklukta görece kolay önü alınabilir ya da gelişim bozuklukları görece kolay düzeltilebilir. Bunun tersi bir davranışın erişkin yaşa gelen çocuğun başkalarıyla bir arada sürdüreceği toplumsal yaşam üzerinde hayli olumsuz ve üzücü etkileri görülebilir. Çocukluktaki gelişim hatalarıyla erişkin yaştaki başarısızlıklar doğrudan birbirine bağlıdır. Başkalarıyla toplumsal işbirliği içinde çalışmayı öğrenmemiş çocuk geleceğin nevrozlusu, alkoliğidir; ileride suç işler ya da kendi

canına kıyar. Erişkinlikte korku nevrozlusu olarak karşımıza çıkan kişi çocukluğunda karanlıktan, yabancı insanlardan ya da yeni durumlarla yüz yüze gelmekten korkmuş biridir. Melankoliklerin ise çocukluklarında gözü yaşlı kimseler olduklarını biliyoruz. Günümüzün toplumsal koşullarında bütün anne ve babalara ulaşmamız, çocukları eğitirken hatalardan kaçınmada kendilerine yardım etmemiz umudu yoktur. Ama bütün öğretmenlere ve onların aracılığıyla bütün öğrencilere ulaşmayı umabilir, daha önce yapılmış eğitim hatalarını düzelterek çocukları bağımsız, geleceğe güvenle bakan, toplumsal bilinci içeren bir yaşama hazırlayabiliriz. Kanımca böyle bir çalışma, insanlığın gelecekteki esenliği için en çok bel bağlanabilecek umuttur.

Böyle bir amacı göz önünde tutarak yaklaşık on beş yıl önce (1915) Viyana'da ve Avrupa'nın diğer kentlerinde pek değerli oldukları zamanla anlaşılan Bireysel Psikoloji Eğitim Danışma Merkezleri'ni kurmaya başladım. Yüce amaçlar ve büyük umutlar güzel şeylerdir; ama denenip sınanmış yöntemler olmaksızın bütün güzel amaçlar hiçbir önem taşımaz. On beş yıllık deneyimlerime dayanarak şunu söyleyebilirim ki eğitim danışma merkezleri kesinlikle başarılı olmuştur. Söz konusu merkezler, elden gelen en iyi şekilde çocukların sorunlarını çözüme kavuşturma ve çocukları toplumun sorumluluk bilincine sahip bireyleri olarak eğitebilme olanağını bize sunmaktadır.

Kuşkusuz bireysel psikolojinin ilkelerine göre yönetilmeleri durumunda eğitim danışma merkezlerinin hepsinden başarılı olacağına inanıyor ama bu merkezlerin diğer psikoloji okullarına mensup psikologlarla işbirliği yapmaması için de neden görmüyorum. Hatta eğitim danışma merkezlerinin diğer psikoloji ekolleriyle bağlantı içinde kurulmasını ve elde edilen başarıların birbirleriyle karşılaştırılmasını her zaman savunmuşumdur.

Eğitim danışma merkezlerinde izlenen yönteme göre, iyi yetiştirilmiş olup öğretmenlerin, anne babaların ve çocukların sorunlarına aşina bir psikolog, bir okulun öğretim kadrosuyla bağlantı kurar, öğretmenlerin çalışmaları sırasında karşılaşa-

cakları sorunları kendileriyle konuşup tartışır. Okulu her ziyaretinde şu ya da bu öğretmen, şu ya da bu çocuğun durumunu ve çocukla ilgili olarak saptanan sorunu psikoloğa anlatır. Çocuk tembeldir belki ya da geçimsiz, kavgacı biridir, okuldan kaçmakta, hırsızlık yapmakta ya da derslerde gereken ilerlemeyi gösterememektedir. Psikolog konuyla ilgili deneyimleriyle sorunun çözümüne ilk katkıda bulunur; ardından sorun üzerinde söyleşiler başlar. Çocuğun aile yaşamı, karakteri ve gelişimi ele alınır, sorunların ilk kez kendilerini açığa vurduğu koşullar gözden geçirilir. Öğretmen ve psikolog, sorunun nereden kaynaklandığını bulup çıkararak nedenlerini gidermenin yollarını arar. Her ikisi de bu gibi konularda deneyim sahibi olduklarından kısa sürede ortak bir karara varırlar.

Psikoloğun okula geldiği gün anne ve baba da orada hazır bulunur. Öğretmenle psikolog anneyle en iyi nasıl konuşulacağı, anne üzerinde nasıl etkili olunacağı ve çocuğun başarısız olmasının nedeninin kendisine en iyi nasıl açıklanacağı konusunda görüş birliğine vardıktan sonra anne çağrılır. Anne de konuya ilişkin kendi bildiklerini oradakilere aktarır. Psikologla anne arasında bir söyleşi başlar; psikolog çocuğa nasıl yardım elinin uzatılacağına ilişkin olarak anneye önerilerde bulunur. Genellikle bu danışıp görüşmeden pek memnunluk duyan anne, sorunun çözümü için öğretmen ve psikologla seve seve işbirliği yapar. Annenin olası itirazları karşısında psikologla öğretmen tarafından benzer vakalar ele alınıp üzerinde konuşulur, annenin çocuğu üzerinde uygulayabileceği birtakım kararlara varılır.

Sonunda çocuk içeri alınır, psikolog çocukla konuşur. Ama konuşma çocuğun hatalarını konu almaz, çocuğun karşı karşıya bulunduğu güçlükler üzerinde durulur. Psikolog, kendisini

* Negavitizim: Ruhsal hastalık belirtisi; hastanın dıştan gelen uyarılara görünür bir neden olmaksızın etkin (aktif) ya da edilgen (pasif) bir biçimde yanıt vermeye yanaşmayışı. Hastanın yapması gereken şeyi çoğunlukla yapmak istemeyişi. (Çev. n.).

doğru dürüst gelişmekten alıkoyan nedenler konusunda çocuğun ne düşündüğünü, nasıl bir görüşe sahip olduğunu araştırır, örneğin çocuk evde kendisinin ikinci plana itilip kardeşlerine daha çok ilgi gösterildiği kanısında mıdır vb. saptamaya çalışır. Çocuğu paylayıp azarlamaz; söyleşi, çocuğun yeni bir perspektiften durumu değerlendirmesini sağlayacak dostça bir hava içinde geçer. Psikolog böyle bir inceleme ve araştırmaya yol açan hatasına değinmek isterse, bunu bir varsayım kılığına büründürerek açığa vurur ve çocuktan bu konuda ne düşündüğünü öğrenmek ister. Bu tür bir çalışmada deneyim sahibi olmayan biri, durumu çocuğun ne kadar iyi kavrayıp tutum ve davranışını kısa sürede değiştirebildiğini görerek şaşıp kalacaktır.

Kendilerine bu yöntemi öğrettiğim bütün öğretmenler durumdan hayli memnundur ve söz konusu yöntemden vazgeçmek için hiçbir neden görmemektedir. İzlenen yöntemle okulda öğrencilerin çalışmaları daha doyurucu ve başarılı nitelik kazanmaktadır. Öğretmenlerden hiçbiri böyle bir yöntemin beraberinde getirdiği çalışmayı ek bir yük gibi hissetmemekte çünkü normalde kendilerini yıllarca uğraştırıp sıkıntıya sokacak bir sorunu yarım saatte, hatta ondan da kısa bir süre içinde çözüme kavuşturabilmektedir. İşbirliği ruhu bütün okulda güçlenmekte, az bir zaman sonra okulda ağır vakalarla karşılaşılmamakta, yalnızca küçük hataların tedavisi gerekmektedir. Öğretmenlerin kendileri gerçek psikologlar gibi çalışmakta, kişilikte saklı yatan birlik bütünlüğün, kişiliğin dışavurumlarındaki tutarlılığın ne olduğunu bilmektedirler. Gün boyunca herhangi bir sorunla karşılaştıklarında kendileri çözebilmektedir bunları. Bütün öğretmenlerin bu yolda eğitilmeleri durumunda psikologlara gerek kalmayacağını gerçekten umabiliriz.

Diyelim ki bir öğretmenin sınıfında tembel bir öğrenci vardır, öğretmen sınıfa tembellik üzerine bir söyleşi önerisinde bulunur. Söyleşiyi de şu sözlerle başlatır: "Nereden kaynakla-

nıyor bakalım bu tembellik? Nasıl bir amaç güdüyor? Neden tembel bir çocuk zamanla değişmeyip tembel kalıyor hep? Bu konuda bizim yapabileceğimiz ne olabilir?" Söyleşinin ardından çocuklar konuşmaya başlayıp bir karara varacaklardır. Böyle bir söyleşinin kendisi için yapıldığını tembel çocuk bilmez ama söyleşiye konu olan sorun kendi sorunudur, söyleşiye ilgi duyar ve konuşmalardan birçok şey öğrenir. Ama sertlikle üzerine gidildiğinde, öğreneceği hiçbir şey olmayacaktır; söyleşiye kulak vermesi durumunda ise işittiği şeyler üzerinde düşünecek ve tembelliğe ilişkin görüşünü belki değiştirecektir.

Kimse bir sınıftaki öğrencileri, onların arasında yaşayıp onlarla birlikte çalışan öğretmen kadar iyi tanıyamaz. Bir öğretmen pek çok değişik tipte çocuk bulur karşısında; becerikli biri olsun yeter ki çocuklardan her biriyle diyalog kurabilir. Bir çocuğun aile çevresinden okula taşıyıp getirdiği gelişim hatalarını ileride de koruması ya da bunları düzeltebilmesi, öğretmene bağlıdır. Anne gibi öğretmen de insanlığın geleceğinin bir bekçisidir ve görebileceği hizmet tüm övgülerin üstündedir.

8. YENİYETMELİK

Kütüphaneler yeniyetmelik üzerine yazılmış kitaplardan geçilmiyor. Neredeyse bütün kitaplarda da yeniyetmelik, bir insanın tüm karakterinin baştan aşağı değişebileceği tehlikeli bir bunalım dönemi olarak ele alınıyor. Yeniyetmelik döneminde insanı bekleyen pek çok tehlike vardır ama söz konusu dönemin insanın karakterini değiştirebileceğinin gerçekle ilgisi yoktur. Yeniyetmelik, gelişip büyüyen çocuğu yeni durumlar ve yeni sınavlarla karşı karşıya bırakır. Çocuk, yavaş yavaş yaşam cephesine yaklaştığını hisseder. Belki yaşam üslubunda şimdiye kadar dikkati çekmemiş hatalar, kendilerini bu dönemde açığa vurur. Ne var ki daha öncelerden gelen hatalardır bunlar, dikkatli bir gözün daha önce her zaman fark edebileceği hatalardır. Yeniyetmelikte bütün ağırlıklarıyla öne çıkarlar, göz ardı edilecek gibi değillerdir artık.

Hemen hemen her çocuk için yeniyetmeliğin öncelikle taşıdığı bir anlam vardır: Çocuğun, bundan böyle çocuk olmadığını kanıtlaması gerekmektedir. Belki bu durumu serinkanlılıkla kabullenebileceğine çocuğu inandırabilirsek, yeni durumun içerdiği gerilimi hayli azaltabiliriz. Ne var ki çocuk ille de kendini kanıtlaması gerektiğini düşünüyorsa, kuşkusuz görüşünü alabildiğine büyük bir ısrarla savunacaktır. Yeniyetmeliğin pek çok dışavurumu, yeniyetmenin, bağımsızlığını, erişkinlerle eşitliğini, erkekliğini ya da dişiliğini gözler önüne serme gereksiniminden kaynaklanır. Söz konusu, dışavurumların yönünü,

çocuğun "erişkinliğe" verdiği önem belirler. "Erişkinlik" başkalarının buyruğu altında yaşamaktan kurtuluş anlamını taşıyorsa, yeniyetme kurallara karşı savaş açacaktır. Pek çok çocuk yeniyetmelikte sigara içmeye küfürlü konuşmaya ve akşamları eve geç gelmeye başlar. Bazıları beklenmedik bir muhalefetle anne ve babalarının karşısına çıkar; anne ve babalar o zamana kadar kuzu gibi olan bir çocuğun nasıl akşamdan sabaha asi bir çocuğa dönüştüğüne bir türlü akıl erdiremezler. Oysa gerçekte çocuğun tutumunda hiçbir şey değişmemiştir; sözde uysal çocuk her zaman anne babasına karşı cephe almış ama daha çok özgürlüğe ve güce kavuştuğu yeniyetmelik döneminde onları açıkça kendisine düşman ilan edecek cesareti bulmuştur. Babası tarafından sürekli baskı altında tutulan, görünürde sakin ve itaatkâr çocuk, kendisine gösterilen davranışın intikamını almak için bir fırsat kollamıştır. Kendisini güçlü hisseder hissetmez de babasını düelloya davet etmiş, ona el kaldırmış ve sonunda evi terkedip gitmiştir.

Yeniyetmelik döneminde çocuğa sıklıkla daha fazla özgürlük ve bağımsızlık tanınır. Anne ve babalar yeniyetmeliğe ayak basmış çocuklarını artık sürekli göz altında tutmaya hakları bulunmadığını sezer. Ama yine de çocukları üzerindeki denetimi gevşetmek istememeleri durumunda, çocuklar anne ve babanın otoritesinden yakalarını kurtarabilmek için daha fazla çaba harcayacaktır. Anne ve babası kendisinin henüz bir çocuk olduğunu kanıtlamaya ne kadar çalışırsa, çocuk da o kadar büyük bir güçle diretecek, onlara bunun tersinin doğruluğunu göstermek isteyecektir. Bu da çocukta anne ve babasını karşı bir muhalefetin doğmasına yol açacak, bizim yeniyetme negativizmi* dediğimiz tablo doğup ortaya çıkacaktır.

Yeniyetmelik döneminin sınırlarını kesinlikle belirleyemiyoruz; genel olarak yaklaşık on dört ve yirmi yaşları arasındaki zamanı kapsayan bir dönemdir bu. Bazı çocuklarda ise daha erken bir tarihte, on ya da on bir yaşlarında başlar. Yeniyetmelik döneminde bütün bedensel organlar hızlı bir gelişim süreci

yaşar; bazen organizmanın çeşitli işlevleri arasındaki uyumun biraz bozulduğu görülür. Çocuklar hızlı bir tempoyla gelişip serpilir, elleri ve ayakları büyür; belki eskisi kadar aktif ve çevik olmaktan çıkar. Aslında yeniyetmeler, organlar arasındaki bozulan uyumu zamanla çalışarak düzeltebilirler; ama alay konusu yapılıp da eleştirilere konu edilirlerse, kendilerine gerçekten hantal biri gözüyle bakarlar. Beceriksiz hareketlerinden ötürü kendisine güldüğümüz bir çocuk ileride gerçekten beceriksiz ve hantal birine dönüşür. İç salgı bezleri de salgılarını artırarak çocuğun gelişiminde rol oynar. Ama bezlerin işlevinde başlı başına bir değişim söz konusu değildir. Her ne kadar salgı bezleri doğum öncesi dönemde çalışmaya başlarsa da yeniyetmelikte tempo hızlanır, ikincil (sekonder) cinsellik belirtileri daha belirgin açığa vurur kendini. Yeniyetmeliğe adım atmış bir oğlanın sakalı çıkar, bıyığı terler, sesi kalınlaşır; kızlarda ise vücut hatları yuvarlaklaşır, kesinlikle kadınımsı bir görünüm kazanır. Bunlar da yine bir yeniyetmenin yanlış anlayıp değerlendirebileceği şeylerdir.

Erişkinlik yaşamı için doğru dürüst hazırlanmamış bir çocuk iş, toplumsal yaşam, sevgi ve evlilik sorunlarıyla yüz yüze gelir gelmez, bazen neye uğradığını şaşırır. Bu sorunlarla başa çıkabileceği umudunu tümüyle yitirir. Toplumsal yaşama katılmada ürkek ve çekingen davranır. Kendini dış dünyadan soyutlar ve eve kapanır. İş konusuna gelince, hoşuna gidecek bir meslek bulup çalışamaz bir türlü. Hiçbir işte dikiş tutturamayacağı kesindir. Sevgi ve evlilik konusunda ise kendi cinsiyetinden olmayanlar karşısında kala kalır, en iyi olasılıkla kaçar onlardan. Kendisine bir şey söylendiğinde kızarıp bozarır, bir yanıt veremez. Her geçen gün umutsuzluğu biraz daha büyür. Sonunda yaşamın tüm sorunları karşısında elinden hiçbir şey gelmeyen bir kişi konumuna sürüklenir, bundan böyle hiç kimsenin durumuna akıl erdiremediği birine dönüşür. Başka insanların yüzüne bakmak istemez, başkalarıyla konuşmaz, başkalarının söylediklerini kulak verip dinlemez. Ne çalışır,

ne de okur. Sürekli hayaller, düşlerle vakit geçirir. Kendisine kala kala az buçuk bir cinsel etkinlik alanı kalır, o kadar. Bu da *dementia praecox* denilen bir çeşit akıl hastalığı izlenimini uyandırır, ama hastalık tümüyle yanılgıdan başka bir şey değildir. Özgüven duygusuna yeniden kavuşması sağlanıp da yanlış yolda olduğu kafasına sokularak izleyebileceği daha iyi bir yol kendisine gösterildi mi, böyle bir çocuk pekâlâ iyileştirilebilir. Ancak kolay bir iş değildir bu çünkü bütün bir yaşamın, bütün bir yaşama ilişkin alışkanlıkların hale yola koyulması, rayına oturtulması gerekir. Geçmişin, bugünün ve geleceğin anlamının "kişisel zekânın" (kişisel görüşlerin) değil bilimin ışığında irdelenmesi zorunludur.

Yeniyetmelikte karşılaşılacak bütün tehlikeler, yaşamın üç temel sorunuyla ilgili yeniyetmenin doğru dürüst hazırlanmayışından kaynaklanır. Gelecekten korkan çocukların, en az çabayı gerektiren yöntemlerle bu geleceğin karşısına çıkmayı denemeleri pek doğaldır. Ne var ki bu kolay yöntemlerle bir yere varılamaz. Böyle bir çocuk ne kadar baskı altında tutulur, ne kadar uyarılır, paylanıp azarlanırsa, bir uçurumun kenarında bulunduğu duygusu o kadar güçlenir içinde. Biz ne kadar ileriye itersek, çocuk kendisini o kadar geriye çeker. Moralini güçlendirmediğimiz sürece kendisine yardım için katlanacağımız bütün zahmetler boşa gider, ona daha çok zarar vermekten başka işe yaramaz. Ruhu işte öylesine umutsuzluk ve korkuyla dolu oldukça, çocuktan, gereken ek çabaları üstlenmesini, bunu sağlayacak duygunun içinde uyanmasını bekleyemeyiz.

Az sayıda çocuk vardır ki yeniyetmelikte hâlâ çocuk kalmak ister; hatta bazen bir kucak çocuğu gibi konuşur, küçüklerle oynar, sanki sürekli çocuk kalabilirmiş gibi yapar. Ama çocukların büyük çoğunluğu, yeniyetmelikte şu ya da bu şekilde erişkinler gibi davranır. Bunun için gerekli cesarete gerçekten sahip değillerse, erişkinlerin bir çeşit karikatürü izlenimini uyandıracak türde bir davranış sergilerler. Erkek erişkinlerin jestlerine öykünür, hiç düşünmeden para harcar, kızlarla flört eder, âşık

rolü oynarlar. Diyelim yaşamın önüne çıkardığı sorunlarla başa çıkamayacağını gören yeniyetme bir oğlan, içinde belirli ölçüde bir etkinlik dürtüsünü korumuşsa, darda kaldığında, suç işleme yoluna sapar. Hele daha önce kimi suçlar işlemiş de bunlar gizli kalabilmişse ve ileride de işleyeceği suçlardan ceza görmeksizin yakasını kurtaracak kadar kurnaz olduğunu düşünüyorsa, söz konusu olasılık daha da büyüktür. Suça yönelme yaşam sorunlarından, çalışma ve para kazanma ödevlerinden rahat bir kaçış şeklidir. Bu yüzdendir ki on dört ve yirmi yaşları arasında işlenen suçlarda bir artış görülür. Burada da yeni bir gelişim söz konusu değildir, üzerindeki eskisinden daha güçlü baskı çocuğun yaşamında zaten var olan çatlakları gün ışığına çıkarır, o kadar.

Ruhundaki etkinlik dürtüsü o kadar güçlü değilse, bu kez nevroz yeniyetme için rahat bir kaçış yolu oluşturur; bu dönemde pek çok çocukta birtakım fonksiyonel bozukluklar ve sinirsel rahatsızlıklar kendini açığa vurur. Her nevroz semptomunun görevi, bireyin kişisel üstünlük duygusuna gölge düşürmeksizin yaşam sorunlarından kaçışını haklı göstermektedir. İnsanın toplumsal yaşam sorunlarıyla yüz yüze gelmesi ama bunların altından kalkacak hazırlığa sahip olmaması durumunda nevroz belirtileriyle karşılaşılır. Sorunlar insanda büyük bir gerilime yol açar, yeniyetmelik döneminde insanın organizması bu tür gerilimlere şiddetle tepki gösterir, bütün organlar uyarılır ve sinir sistemi tümüyle olumsuz yönde etkilenir. Organların aşırı uyarılmasından ise kararsızlık ve başarısızlığı bağışlatacak bir neden olarak yararlanıldığı görülür. Söz konusu kişi böyle bir durumda rahatsızlıklarını öne sürerek kendisine ve başkalarına karşı her türlü sorumluluktan yakayı sıyırmaya bakar; böylece nevrozun mimarisi tamamlanmış olur. Bütün nevrozlular, niyetlerinin üstün niteliğine çevresindekileri inandırmaya çalışır. Her nevrozlu toplumsallık duygusunun ve yaşam sorunlarının doğru dürüst çözümünün gereğine yürekten inanmıştır. Ne var ki özel durumunun kendisini bu genel yükümlülük dışında

tuttuğu karısındadır. Onu bağışlatacak şey, nevrozun kendisidir. Bütün tavır ve tutumuyla böyle bir kişinin dile getirmek istediği şudur: "Ah, kendi sorunlarımla başa çıkabilmeyi ne çok isterdim bilemezsiniz ama ne yazık ki rahatsızlığım böyle bir şeye fırsat vermiyor." Bu da onu, kötü niyetlerini çoğu zaman apaçık dile getirip toplumsallık duygusunu gizleyen ya da baskılayan suça yönelik kişilerden ayıran bir özelliktir. Bu iki tipten hangisi, motivasyonlarına diyecek olmayan ama iyi niyetleri dışındaki tüm davranışları alabildiğine çirkin ve bencil nitelik taşıyarak diğer insanların rahatını kaçırmayı amaçlayan nevrozlu mu yoksa topluma karşı düşmanlığını daha açık seçik sergileyen ve içindeki toplumsallık duygusunun son kalıntısını baskılamaya çalışan suça yönelik biri mi toplum için daha zararlıdır, bu konuda karar vermek güçtür.

Yeniyetmelik döneminde bocalayan gençlerden büyük bir bölümünü, nazlı büyütülüp şımartılmış çocuklar oluşturur; erişkinlik döneminde kendilerini bekleyen ödevlerin, her şeyi anne ve babalarından beklemeye alışık bu gençlere özellikle korkutucu ve tehlikeli görünmesini anlamak güç değildir. Hâlâ el üstünde tutulmak isteyen bu gençler, yaşları ilerledikçe çevresindekilerin bütün ilgi ve sevgisinin kendi üzerlerinde toplanmadığının bilincine varır, kendilerini aldatıp tek başlarına bıraktığı için hayata veryansın ederler. Yapay olarak ısıtılmış bir hava içinde büyümüşlerdir, dışarıda ise dondurucu bir soğuk vardır. İlerleme sürecinde ilginç gerilemeler başlar. Kendilerinden pek çok şey beklenen çocuklar, derste olsun, yaşamda olsun eski çabayı göstermekten vazgeçer ya da başarısız olurlar. Eskiden pek yetenekli gözüyle bakılmayan bazı öğrenciler ise yetenekli öğrencilere yetişip onları geçer, kendilerinde onlardan hiç umulmayan beceriler geliştirirler. Bu, söz konusu kişilerin o zamana kadarki yaşamlarıyla bir çelişki oluşturmaz. Daha önce çok şey vaat eden bir çocuk, çevresindekilerin beklentilerini boşa çıkarmaktan belki yeniyetmelik döneminde korkmaktadır. Desteklenip pohpohlandığı sürece

ilerlemiştir hep; ama tek başına çalışıp çabalama zamanı gelip çattığında cesaretini yitirmiş, kendisini geri çekmiştir. Bazı çocuklar da vardır ki yeniyetmelikte kavuştukları özgürlük kendileri için bir uyarı ve teşvik kaynağı oluşturur. Doyumsuz isteklerini gerçekleştirmede izleyecekleri yolun serbestçe önlerinde uzandığını görürler. Kafalarının içi yeni esinler ve tasarılarla dolup taşar. Yaratıcı yetenekleri güçlenir, insan yaşamının her alanına karşı eskisinden daha büyük bir canlılık ve şevkle ilgi gösterirler. Bunlar, özgüvenlerini koruyabilmiş çocuklardır; böyle çocuklar için bağımsızlık sorun ve tehlike değil, başarılı çalışmalar ve işbirliği için daha zengin fırsatlara kavuşma anlamını taşır.

Şimdiye kadar kendilerini haksızlık ve ihmale uğramış hisseden çocuklar, yaşıtlarıyla daha kapsamlı ilişkiler kurabildikleri yeniyetmelikte belki çevrelerinden takdir görmeyi umarlar. İçlerini yakıp kavuran bu takdir gereksinimi çoğunlukla kendilerini serseme çevirir. Yalnız övgü ve şan şöhret peşinde koşmak, bir erkek yeniyetme için sakıncalar doğurur; kızlar ise oğlanlardan daha az özgüven sahibidir, başkaları tarafından takdir edilmeyi, değerlerini kanıtlamada tek çare bilirler. Bu gibi kızlar, kendilerini pohpohlamasını bilen erkeklerin kolayca tuzağına düşer. Kendilerini evdekilerce kadri bilinmemiş hisseden kızların erkeklerle cinsel ilişkiye girdiklerini ve bunu yalnızca erişkin olduklarını kanıtlamak için değil, takdir görüp ilgi ve sevgisinin üzerlerinde toplanacağı bir konumu ele geçirmek için yaptıklarını sıklıkla gözlemişimdir.

İzninizle bu konuda bir örnek vereyim. On beş yaşındaki bir kız hastam çok yoksul bir aileden gelmekteydi. Bir ağabeyi vardı, ağabey çocukluk döneminde bir türlü hastalıklardan kurtulamamıştı. Anne ilgi ve sevgisinin büyük bir bölümünü ister istemez bu ağabeye adamış, dolayısıyla hastam dünyaya gözlerini açtıktan sonra onunla fazla ilgilenecek zaman bulamamıştı. Üstelik ilk çocukluk döneminde kızın babası hastalanmış, bu yüzden annesinin kıza ayırdığı zaman daha da azalmıştı.

Böylece kız ilgi görmenin, el üstünde tutulmanın ne demek olduğunu öğrenmiş, sürekli bunun özlemini çekmiş ama aile içinde özlemini bir türlü gideremeyişti. Derken bir kız kardeşi dünyaya gelmiş, tam o sırada babası da iyileşip ayağa kalkmış, anne de böylelikle kendini yeni doğan bebeğe adayacak fırsatı bulabilmişti. Bu da hastanın içinde, ailede sevgi ve şefkati akıldan çıkarması gereken tek kişinin kendisi olduğu gibi bir duygunun uyanmasına yol açmıştı. Kız, çabalarını sürdürmüş, evde kusursuz şekilde davranmış, okulda ise sınıf birincisi olmuş başarılı çalışmalarından ötürü bir üst okula yollanmıştı. Öğretmenlerden hiçbirinin kendisini tanımadığı yeni okuldaki öğretim tarzına pek uyum sağlayamamış, çalışmalarında bir gerileme baş göstermiş, bu yüzden paylanıp azarlanmış, özgüvenini giderek yitirmişti. Bir an önce yeni okulda takdir görmek için yanıp tutuşmaktaydı. Ne evdekiler, ne de okuldakiler tarafından takdir edilmedikten sonra, ne kalıyordu kendisine?

Sonunda hastam kendisini takdir edecek bir erkek aramaya koyulmuştu. Yaşadığı bir iki olaydan sonra evden ayrılıp iki hafta kadar bir adamla yaşamıştı. Duruma çok üzülen ailesi kızı arayıp bulmaya çalıştı. Ama biz, ileride olacakları önceden kestirebiliriz. Çok geçmeden kız yalnızca değerli bir kişi olduğu için birlikte yaşadığı erkek tarafından takdir edilmediğini anlayacak, atıldığı maceradan pişmanlık duyacaktır. Bu durumda ilk aklına gelen düşünce canına kıymaktır; evdekilere yolladığı notta şöyle der: "Üzülmeyin hiç. Zehir içtim. Çok mutluyum." Oysa zehir falan içmemiştir, nedeni de bilmediğimiz bir şey değildir. Anne ve babası gerçekten kendisini seven kimselerdi, kız içinde bulunduğu durum karşısında onların ilgisiz kalmayacağını biliyordu. Dolayısıyla, canına kıymaktan vazgeçerek bekledi, sonunda annesi gelip buldu kendisini ve yanına alıp eve götürdü. Kız bizim bildiğimizi yani bütün çabasının çevresinden takdir görme amacına yönelik olduğunu bilseydi, bütün bu sorunlar baş göstermeyecekti. Bir üst okuldaki öğretmeni de bunu bilmiş olsaydı, söz konusu sorunların ortaya çıkmasını

önleyebilirdi. Kız, daha önce derslerde hep parlak notlar almıştı. Yeni öğretmeni onun bu noktada ne denli duyarlı olduğunu ve kendisinden biraz daha anlayış beklediğini görebilseydi, hastam söz konusu umutsuzluğa kapılmazdı.

Bir diğer örnekte bir kız zayıf karakterli bir anneyle yine zayıf karakterli bir babanın çocuğu olarak yaşama açar gözlerini. Anne doğacak çocuğunun hep bir erkek olmasını istemiş, bir kızı dünyaya gelince de düş kırıklığına uğramıştır. Kadının yaşamdaki rolünü gereği kadar önemsemeyen biridir anne, kız da bunu hisseder. Bir değil, birçok kez annesinin babasına şöyle söylediğini işitir: "Bizim kızın hiçbir güzelliği yok, büyüyünce kimse çıkıp kendisiyle evlenmeyecek." Ya da şöyle demiştir annesi: "Şu bizim kızı büyüyünce ne yapacağız bilmem ki?" Bu bunaltıcı atmosferde yaşayıp on yaşına gelen kızın eline günün birinde bir mektup geçer, bir sevgilisinin annesine yazdığı mektuptur bu ve sevgilisi annesini teselli etmek isteyerek bir kız doğurduğu için üzülmemesini, henüz genç olduğunu ve ileride kuşkusuz bir erkek evlat dünyaya getireceğini yazmaktadır.

Bu satırları okuyan kızın içinde neler hissettiğini tasarlayabiliriz. Kız, birkaç ay sonra taşradaki amcasını ziyarete gider. Orada pek yetenekli denilemeyecek bir oğlana rastlar ve onunla cinsel ilişki kurar. Oğlan kendisini terkettikten sonra da aynı yolu izler. Ben kendisini tanıdığımda zengin bir koleksiyon oluşturacak kadar çok erkekle düşüp kalkmış ama atıldığı bu maceralardan hiçbiri gereği gibi takdir gördüğü duygusunu kendisinde uyandırmamıştır. (Bana geldiğinde bir korku nevrozuna yakalanmış bulunuyor, tek başına sokağa çıkamıyordu.) Erkeklerle düşüp kalkarak aradığı şeyi elde edemeyince, amacına bir başka yoldan ulaşmaya çalışır. Dertleri ve yakınmalarıyla ailesinin huzurunu bozmaya başlar. Kendi rızası olmadan evde kimsenin bir şey yapmasına izin vermez. Ağlayıp sızlar, canına kıyacağını söyleyerek gözlerini korkutur evdekilerin, bütün aile üyelerini karşısında susta durdurur. Kızı tedavi etmek, nasıl bir konumda bulunduğunu kendisine anlatmak, çocukluğun-

da evdekilerden gereği gibi takdir görmeyişinin üzüntüsünden kaçıp kurtulmak için harıl harıl bir yol aradığına kendisini inandırmak hiç kolay olmamıştı.

Gerek oğlanlar, gerek kızlar yeniyetmelik döneminde cinsel ilişkilerin önemini çoğunlukla gözlerinde büyütürler. Artık erişkin kişiler sayılacaklarını kanıtlama isteğiyle cinsel ilişki konusunda işi aşırılığa vardırırlar. Örneğin, annesine başkaldıran ve kendisini sürekli baskı altında hisseden bir kız, sırf annesine muhalefet olsun diye önüne gelen her erkekle cinsel ilişkiye girebilir. Annesinin bunu öğrenip öğrenmemesini umursamaz; davranışıyla annesini üzebildiği için, çoğu kez bundan anlatılamayacak bir kıvanç duyar. Annesiyle ya da babasıyla ettiği bir kavganın ardından bir kızın soluğu sokakta alıp kendisini karşısına çıkan ilk erkeğin kollarına attığını çok görmüşümdür. O zamana kadar hiçbir kusurlu davranışına rastlanmamış, iyi terbiye görmüş, böyle bir şeyin kendilerinden dünyada beklenemeyeceği kızlardı hepsi de. Ama biz biliyoruz ki gerçekte suç kızlarda değildi. Yeniyetmeliğe gereği gibi hazırlanmamışlardı, aşağılık duygusu içinde yaşamaktaydılar, kendilerine evdekinden daha iyi bir konum sağlamak için başka çıkar yol bulamamışlardı.

El bebek gül bebek büyütülmüş pek çok kız kadınlık rolünü kolay kolay benimsemeye yanaşmaz. Uygarlığımızda erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna ilişkin bir görüş yaşar hep; dolayısıyla, ileride kadın olmak düşüncesi kızların canlarını sıkar, benim "erkeksi protesto" diye nitelediğim davranışı sergilerler. Protesto çeşitli davranış biçimleriyle kendini açığa vurabilir, kızın erkeklerden hoşlanmayarak onlarla karşılaşmak istemeyişiyle dile getirilir bazen. Bazen de yeniyetme kızlar erkeklerden hoşlanmalarına karşın onların yanında ne yapacaklarını, ne diyeceklerini bilemez, erkeklerle konuşacak cesareti bulamaz, erkeklerin katılacağı toplantılara gitmekten çekinir, cinsel yaşamın sorunları üzerine yapılan konuşmalardan sıkıntı duyarlar. Büyüyünce evlenmeyeceklerini söylemediklerini

ileri sürerlerse de erkeklere pek sokulmaz, onlarla arkadaşlık kurmaktan kaçarlar. Kadın rolünü yadsıma yeniyetmelik döneminde çoğunlukla daha bir belirginlikle açığa vurulur, kızlar şimdiye kadarkinden daha erkeksi bir davranış içine girerler. Erkeklere özenir, onların kötü alışkanlıklarını benimsemeyi daha kolay bulur, sigara tüttürür, içki içer, küfürlü konuşur, erkeklerin kurduğu çetelere katılır, cinsellikte özgürce davranmada erkeklerden aşağı kalmazlar.

Başka türlü davranmaya kalktılar mı erkeklerin dönüp kendilerine bakmayacaklarını ileri sürerler sık sık. Kadınlık rolünü yadsıyışın hayli güçlü olması, eşcinselliğe, daha başka sapıklıklara ya da fahişeliğe yol açabilir. Bütün fahişeler kendilerini kimsenin sevmediğine inanmışlardır ve bu inancı hep içlerinde taşırlar. Hayatta ikinci derecede bir rol oynamak üzere dünyaya geldikleri, asla bir erkeğin gerçek ilgi ve sevgisini ele geçiremeyecekleri düşüncesiyle davranırlar. Onların durumunda neden kendilerini aşağılamaya eğilim gösterdiklerini, neden kadın rollerini küçümseyip onu yalnızca para kazanma aracı olarak gördüklerini anlamak güç sayılmaz. Kadın rolünün yadsınması, yeniyetmelik döneminde karşılaşılan bir olgu değildir. Dikkatle bakıldığında, böyle bir yadsımaya başvuran bir kızın daha erken çocukluk yıllarında kız olmaktan memnunluk duymadığını saptayabiliriz; ne var ki çocukken yeniyetmelik dönemindeki gibi içindeki yadsımayı açığa vurma gereksinimini hissetmemiş ya da böyle bir fırsatı ele geçirememiştir.

"Erkeksi protesto" yalnızca kızlar için söz konusu değildir, erkekliğe aşırı değer veren bütün çocuklar erkekliği bir ideal olarak benimser ama bu erkekliği ele geçirecek yeterli güce sahip oldukları konusunda kuşku duyarlar. Dolayısıyla, uygarlığımızda erkekliğe verilen önem kızlar kadar oğlanları da sıkıntıya sokabilir, hele cinsellik rolleriyle ilgili bir kesinliğe ulaşmamaları durumunda bu sıkıntı daha da artar. Hayli büyük çocuklar bile bazen cinsiyetlerinin günün birinde değişebileceğine inanır; çocukların yaklaşık iki yaşındayken oğlan

mı, yoksa kız mı olduklarını bilmeleri önemlidir. Dış görünüşü biraz kızları andıran bir oğlanın işi çoğunlukla hayli zordur, yabancılar oğlanın cinsiyeti konusunda bazen yanılgıya düşer, hatta aile dostlarının bile oğlana şöyle söylediği olur: "Sen aslında kız olmalıydın!" Bu durumda çocuğun dış görünümünü bir yetersizlik belirtisi sayarak sevgi ve evlilik sorunlarıyla başa çıkamayacağına inanması işten değildir. Kendi cinsiyetlerinin gerektirdiği rolü doğru dürüst yerine getireceğinden emin olamayan oğlanlar, yeniyetmelik döneminde çoğunlukla kızlara öykünmeye, kendilerinde kadınsı özellikler geliştirmeye ve el bebek gül bebek büyütülmüş kızların kötü alışkanlıklarını benimsemeye eğilim gösterir, naz yapar, gösterişe kaçar, duygusal davranışlarda bulunmaktan hoşlanır.

Karşı cinsten olanlarla ilgili takınılacak tavır ve tutumun temeli dört, beş yaşlarında atılır. Cinsellik içgüdüsünün etkinliğini yaşamın daha ilk haftalarında çocukta açıkça gözlemleyebiliriz. Ne var ki kendisine uygun bir dışavurum şekline kavuşana kadar bu içgüdünün uyarılmasından kaçınmak gerekir; uyarılmadığı sürece içgüdünün dışavurumları doğal nitelik taşır, bizi telaş ve tedirginliğe sürüklemez. Örneğin, yaşamının ilk yılında çocukta yerel bir uyarılmanın herhangi bir belirtisiyle karşılaşmamız bizi tasalandırmamalı ama ağırlığımızı koyup çocukta toplumsallık duygusunu uyandırmaktan ve çocuğun dikkatini kendi vücudundan çok çevresine yöneltmesini sağlamaya çalışmaktan da bizi alıkoymamalıdır. Ama çocuğun kendi kendine cinsel doyum girişimlerinin önüne geçilemiyorsa, ortada biraz farklı bir durum var demektir.

O zaman çocuğun söz konusu davranışıyla belli birtakım amaçlar güttüğünden emin olabiliriz: Böyle bir çocuk asla cinsellik içgüdüsünün kurbanı olmuş değildir, yalnızca cinsellik içgüdüsünden yararlanarak güttüğü amaçlara ulaşmak istemektedir, o kadar. Genellikle küçük çocuklar çevresindekilerin dikkat ve ilgisini kendi üzerlerinde toplamak isterler. Anne ve babalarının cinsellik konusundaki tasa ve telaşını sezer, onların

duygularıyla oynamanın çok iyi üstesinden gelirler. Edindikleri alışkanlıklarla amaçladıkları dikkat ve ilgiyi ele geçiremez oldular mı, bu alışkanlıklardan vazgeçtikleri görülür.

Çocukların bedensel bakımdan uyarılmalarının doğru sayılamayacağını söylemiştim. Anne ve babalar evlatlarına çoğunlukla büyük bir şefkat gösterir, evlatları da onlara sevgiyle karşılık verir. Çocuklarının kendilerine daha büyük bir sevgiyle bağlanmalarını isteyen anne ve babalar onları sık sık kucağına alır, öpüp okşarlar. Oysa bu yaptıklarının yanlışlığını bilirler. Doğrusu anne ve babaların bu kadar acımasız olmaması, çocuğun duygularını bu kadar zorlamaktan kaçınmaları gerekir. Çocukların ruhsal bakımdan da uyarılmaları doğru değildir. Babalarının kitaplarında ya da bir filmde gördükleri müstehcen resim ve görüntülerin içlerinde nasıl duygular uyandırdığını, çocukların kendilerinden ve çocukluklarını anımsayan erişkinlerden sık sık dinlemişimdir. Ellerinin altında bu gibi kitaplar bulundurulmaması ve bu tür filmleri görmelerine fırsat verilmemesi çocuklar için daha doğru olacaktır. Çocukları uyarmaktan uzak kalarak birtakım sorunların baş göstermesini önleyebiliriz.

Çocukları uyarmanın daha önce değindiğimiz bir başka yolu da onları gereksiz ve uygunsuz şekilde cinsel konularda bilgilendirmektir. Adeta çevrelerine cinsel bilgi saçma hastası bazı büyükler vardır; bir çocuğun cinsellik konusunda bilgisiz büyüyebilecek olmasından ödleri kopar. Kendi geçmişimize ve başkalarının yaşamöyküsüne baktığımızda, cinsel bilgilerle donatılmamanın, bu kişilerin korktuğu gibi bir felakete yol açtığını gösteren bir ize rastlamamaktayız. Yapılacak en iyi şey, çocuğun kendisinin merak edip cinsellik konusunda bir şeyler öğrenmek istemesini beklemektir. Dikkatli bir anne ve baba, çocuk konuşarak açığa vurmasa bile ondaki öğrenme isteğini fark edecektir. Anne ve babayla çocuk arasında arkadaşça bir ilişki varlığını sürdürüyorsa, çocuk cinsellik konusunda anne ve babasına sorular yöneltmekten geri kalmayacaktır. Bu durumda anne ve babaya düşen, istenen bilgi-

leri çocuğun anlayıp bilgi dağarcığı içerisine yerleştirebileceği şekilde kendisine sunmaktır.

Anne ve babaların birbirlerine olan sevgilerini çocukların önünde açığa vururken aşırılıktan kaçınmalarını öğütlemek isteriz. Mümkünse çocuklar anne ve babalarının yattığı odada, hele aynı yatakta asla yatırılmamalıdır. Ayrıca, oğlanlarla kızların, yatak odası olarak aynı yeri paylaşmaması gerekir. Anne ve babalar çocuklarının gelişimini dikkatle izlemeli, bu konuda kendilerini aldatmaya yanaşmamalıdır. Çocuklarının karakter ve eğilimlerini tanımadıkça, onların nasıl ve kimin tarafından etkilenebileceğini asla bilemezler.

Yeniyetmeliğin kendine özgü olağanüstü bir dönem sayılacağı düşüncesi, hemen herkesçe kabul gören boş bir inançtan başka bir şey değildir. Genellikle insanın gelişim evrelerinden her biri aşırı derecede önemsenir, sanki her evrede ötekilerden tamamen değişik şeyler olup bittiği sanılır. İnsanların büyük çoğunluğunun, örneğin kadının menopoz dönemi karşısında da yine aynı şekilde davrandığını görürüz. Ama gelişim evrelerinin temelden değiştirdiği hiçbir şey yoktur. Hepsi de gelişim zincirinin yaşamın sürüp gitmesini sağlayan birer halkasıdır, dışavurumları kesin önem taşımaz. Önemli olan, insanın bir gelişim evresinden ne beklediği, ona nasıl bir önem verdiği, onun karşısında nasıl bir tutum takınması gerektiği konusunda eğitilmesidir. Yeniyetmelik döneminin yaklaştığını görmek, insanları sanki bir hayaletle karşılaşmış gibi şaşkınlığa sürükler. Durumu gereği gibi incelediğimiz zaman, çocukların yeniyetmeliğin gerçeklerinden pek etkilenmediğini görürüz. Ne var ki toplumsal koşullar, kendilerinden yaşam üsluplarını yeniyetmeliğin gereklerine uydurmalarını bekler. Ama sıklıkla çocuklar yeniyetmeliğin her şeyin sonu olduğuna, kendi değer ve saygınlıklarının ellerinden çıkıp gittiğine, bundan böyle toplum içinde yaşama ve çalışma hakkına sahip olmadıklarına, kimsenin artık yüzlerine dönüp bakmayacağına inanırlar. Yeniyetmeliğin bütün sorunları da işte bu duygulardan kaynaklanır.

Çocuk kendini toplumun ötekilerle aynı haklara sahip bir bireyi gibi hissederek toplumsal yaşama kendisi de katkıda bulunacak gibi eğitilmişse ama her şeyden önce karşı cinsten olanlara kendisine denk arkadaşlar gözüyle bakmaya alışmışsa, erişkinlik döneminin sorunlarını verimli ve bağımsız bir şekilde çözümleme çalışmalarını başlatması için yeniyetmelik dönemi bir fırsat oluşturacaktır. Ama kendini toplumun diğer bireylerinden aşağı düzeyde hissediyor, kendi yaşam koşullarına ilişkin yanlış bir düşünceye sahip bulunuyorsa, yeniyetmelik döneminde özgürce yaşamaya gereği gibi hazırlanmadığını açığa vuracaktır. Kölelik yaşamına pek güzel uyum sağlayabilecek olan böyle bir çocuğun, özgürlük ortamında mahvolup gitmesi işten değildir.

9. SUÇ ve SUÇUN ÖNLENMESİ

Bireysel psikoloji sayesinde giderek bütün değişik insan tiplerini anlayabilecek düzeye ulaşıyoruz; nihayet bu tipler arasında o kadar da büyük bir fark yoktur. Aynı tür başarısızlık, sorunlu çocuklarda, nevrozlularda, psikozlularda, canlarına kıyanlarda, alkoliklerde ve cinsel sapıklarda olduğu gibi, suça yönelik kişilerde de karşınıza çıkıyor. Bütün bu saydığımız insanlar yaşamın ödevleriyle yüz yüze geldiklerinde işin altından kalkamıyor, hepsi de belirli bir noktada başarısızlığa uğrayıp gereken toplumsallık duygusuyla davranmasını beceremiyor, diğer insanları pek umursamıyorlar. Ama bu noktada bile, sanki öteki insanlarla bir karşıtlık oluşturuyorlarmış gibi kendilerini ayrı bir grupta toplayamıyoruz. Hiç kimse kusursuz bir işbirliğine ya da kusursuz bir toplumsallık duygusuna örnek gösterilemez; suça yönelik kişilerin bu konudaki başarısızlığı, genel başarısızlığın ciddi boyutlara ulaşmış bir şeklidir, o kadar.

Suça yönelik kişileri anlayabilmemiz için bir diğer noktayı göz önünde tutmamız gerekiyor; ama bu noktada da bizler nasılsak onlar da öyledir. Hepimiz, karşılaştığımız sorunların üstesinden gelmek isteriz. Hepimiz de uzaklarda bulunup bize güç, üstünlük ve kusursuzluk bağışlayacak bir amaca varmak için çaba harcarız. Profesör Dewey, bu eğilimi çok doğru bir şekilde "güvenlik çabası" diye niteler, bazıları da "yaşamını sürdürme içgüdüsü" der buna. Nasıl bir ad verirsek verelim, her insanda bu büyük etkinliği görür, alttaki bir konumdan üstteki bir konuma yükselme, yenil-

giden kurtulup zafere ulaşma, aşağıdan yukarıya tırmanma savaşına tanık oluruz. Söz konusu savaş çocukluğumuzun başından başlayıp yaşamımızın sonuna kadar sürüp gider. Yaşamak demek, bu gezegen üzerindeki varlığımızı sürdürmek, engelleri yenip güçlüklerin üstesinden gelmek demektir. Dolayısıyla suça yönelik kişilerde de bu eğilimle karşılaşmak bizi şaşırtmamalıdır. Suça yönelik kişi üstünlüğü ele geçirmek, karşılaştığı yaşamsal ödevleri çözmek, güçlükleri yenmek için sürekli uğraşıp didindiğini bütün tutum ve davranışlarıyla gözler önüne serer. Onu diğer insanlardan ayıran, böyle bir eğilimin yokluğu değil, eğilimin izlediği yöndür. Toplum içinde yaşamanın gereklerini kavrayamadığını ve diğer insanları umursamadığı için onun böyle bir yöne saptığını bildik mi, suça yönelik kişinin davranışlarını doğal karşılamamamız için hiçbir neden kalmaz.

Bu noktayı önemle belirtmek isterim; çünkü bazıları duruma başka türlü bakar, suça yönelik kişileri istisna varlıklar olarak görür, herkes gibi insanlar olarak asla kabul etmezler. Örneğin, bilim insanlarından bazısı suça yönelik kişilerin geri zekâlı sayılacağını ileri sürer. Bazı bilim insanları da vardır, kalıtımın bu konuda kesin rol oynandığına inanır, suça yönelik kişinin doğuştan kötü olduğu, suç işlemeden duramayacağı görüşünü benimser. Bazıları ise suça eğilimin çevresel koşullardan kaynaklandığını ve buna karşı herhangi bir şey yapılamayacağını, bir kez suç işleyenin ömür boyu suç işleyeceği tezini savunur. Pek çok karşı neden ileri sürerek bütün bu görüşlerin doğru sayılamayacağını ortaya koyabiliriz kuşkusuz. Ayrıca şunu unutmamalıyız ki söz konusu görüşleri benimsersek suç sorununu bir ölçüde memnunluk verecek gibi çözümleme umudundan el çekmemiz gerekir. Oysa bizim amacımız içinde yaşadığımız dönemde bu beladan kurtulmaktır. Tarihten bildiğimiz kadarıyla suç her zaman insanlığın başına bela kesilmiştir. Ama şimdi bu belaya karşı bir şeyler yapmak durumundayız. "Her şey kalıtımdan kaynaklanıyor, buna karşı elimizden pek bir şey gelmez" diyerek sorunu bir kenara itmekle yetinemeyiz.

Ne çevrenin, ne de kalıtımın insanları suç işlemeye zorladığı doğrudur. Aynı aileden gelip aynı çevrede yetişen çocukların birbirinden değişik doğrultularda geliştiğini görebiliriz. Bazen tertemiz bir isme sahip bir aileden suça yönelik bir kişi çıkabilir. Buna karşılık pek kötü ün yapmış olup pek çok üyesi hapishaneler ve ıslahevleriyle tanışmış bir aileden sağlam karakterli, davranışlarına kusur bulunamayacak çocukların çıktığı görülür. Bu bir yana, suça yönelik kişiler sonradan değişip düzelebilmektedir. Azılı bir hırsızın otuz yaşından sonra iyi bir vatandaş olarak yaşamını sürdürmesini açıklamakta, şimdiye kadar pek çok kriminal psikolog zorluk çekmiştir. Suça eğilim doğuştan bir özür oluşturuyor ya da çevre koşullarıyla bireyin içine bir daha sökülüp atılamayacak gibi yerleştiriliyorsa, böyle bir şeye hiçbir zaman akıl erdiremeyiz. Oysa biz, kendi bakış açımızdan bunu pekâlâ anlayabilmekteyiz. Belki söz konusu kişi daha olumlu bir konumda bulunmaktadır; üzerindeki baskı eskisine göre hafiflediğinden yaşam üslubundaki hatalar önceki gibi su yüzüne çıkmamaktadır. Ama belki de söz konusu kişi istediği şeyi elde etmiştir. Ve nihayet yaşlanıp şişmanlamıştır belki, hırsızlık mesleğini eskisi gibi beceriyle yürütebilecek durumdan çıkmıştır, elleri ve kolları esnekliğini yitirmiştir, örneğin bir yere tırmanmakta zorlanmaktadır, evlere ve dükkânlara girmek kendisi için pek zahmetli bir iş haline gelmiştir.

Sözüme devam etmeden suça yönelik kişilerin akıl ve ruh hastası sayılacağı düşüncesinin temelden yoksunluğunu belirtmeliyim. Suç işleyen psikozlular varsa da bunların işlediği suçlar tümüyle değişik türdedir. Bu gibi kişilerden hesap sormaya hakkımız yoktur çünkü asla gereği gibi anlaşılmamış ve düpedüz yanlış tedavi görmüş kişilerdir bunlar. Aynı şekilde geri zekâlı suçluları da bir yana bırakmamız gerekiyor çünkü bir maşadan başka şey değillerdir. Gerçekten suça yönelik kişiler, suçu kafalarında planlayıp tasarlayanlardır. Bunlar girişilecek eylemin sağlayacağı kazançları allayıp pullayarak anlatır, geri

zekâlıların hayal gücünü ya da iştahını kamçılarlar. Daha sonra kendileri gizlenir, suçun işlenmesini ve yakalanıp cezaya çarpılma riskini kurban olarak seçtikleri kimselere bırakırlar. Genç insanların yaşlı ve deneyimli suçlular tarafından kötü eylemlere alet edilmesinde de aynı durum söz konusudur. Suçu planlayan deneyimli suçlulardır, çocuklar kandırılarak planlanan suçu işlemeye yöneltilir.

Ama biz yine daha önce değindiğim o büyük etkinlik çizgisine dönelim; öyle bir çizgi ki bu çizgiyi izleyerek suça yönelen her kişi, ayrıca diğer insanlardan her biri zafere kavuşmak, başkalarına kesinlikle üstünlük sağlamak için uğraşıp didinir. Saptanan amaçlarda pek çok ayrım ve çeşitleme görülür. Suça yönelik kişinin harcadığı çaba kişisel üstünlüğü amaçlar, varılmak istenen amaç başkalarına hiçbir yarar sağlamaz. İşbirliği diye bir şey bilmez suça yönelik kişi. Toplum, üyelerinden birbirlerine yararlı olmasını, işbirliği içinde çalışmasını ister. Suça yönelik kişinin amacında ise toplum yer almaz, bu da suç işlemeyi meslek edinmiş kişilerin başta gelen özelliğidir. Daha sonra bunun nasıl ortaya çıktığını göreceğiz. Şimdi şu kadarını söyleyeyim ki suça yönelik kişiyi anlamakta en önemli hareket noktamız, toplumsal işbirliği eksikliğinin kapsam ve boyutlarıdır. Suça yönelik kişiler, toplumsal işbirliğine yatkınlık derecesine göre birbirlerinden ayrılırlar. Bazılarında işbirliği konusundaki yetersizlik ötekilerden daha azdır. Örneğin, bazıları küçük suçlar işlemekle yetinir, asla bu sınırların dışına çıkmaz. Bazıları ise ağır suçları yeğler. Bazıları önderlik rolünü üstlenir, bazıları da peşlerinden gider onların. Suça yönelikliğin bu çeşitlemelerini, tek tek her suçlunun özel yaşam üslubunu adamakıllı incelemeden anlayabilmemiz olanaksızdır.

Bir insan için tipik yaşam üslubu, o insanın çocukluğunun çok erken bir döneminde kurulup çatılır, ana hatları daha dört, beş yaşlarında belirginleşir. Dolayısıyla, yaşam üslubunu değiştirmenin kolay bir iş sayılacağını düşünemeyiz. Söz konusu olan, bir insanın öz benliğidir; kişi kuruluşu sırasında yaptığı

hataları görüp anlamadıkça, bu benlikte herhangi bir değişikliği gerçekleştirmenin olanağı yoktur. Böylece pek çok kez cezaya çarptırılmış, rezil ve kepaze olmuş, aşağılanıp horlanmış, toplumun bireylerine sunduğu iyi ve güzel şeylerin tümünden yoksun bırakılmış sayısız suçlunun yine de ıslah olmayışının, aynı suçu işlemeyi sürdürüşünün nedenlerini yavaş yavaş anlamaktayız. Onları suça iten ekonomik zorluklar değildir. Darlık ve sıkıntı dönemlerinde, insanların sırtlarındaki yükün ağırlaştığı günlerde işlenen suçların sayısında artış görüldüğü çok doğrudur. Söz konusu sayının bazen buğday fiyatıyla doğru orantılı olarak arttığını istatistikler açıklamaktadır. Ama bu, ekonomik durumun suça yol açtığını kanıtlamaz. Daha çok bunu, ekonomik güçlüklerin pek çok insanın davranışına dar sınırlamalar getirdiğini, özellikle işbirliğine yönelik davranışlarda sınırlamaların kendini hissettirdiğini gösteren bir belirti saymak gerekir. Söz konusu dar sınırlar bir kez kendini açığa vurduğunda, insanlar artık toplum için bir şey yapamayacak duruma gelir. İşbirliğine eğilimin en son kalıntısını da elden çıkarır, kaçıp suça sığınırlar. Beri yandan pek çok gözlemimizden biliyoruz ki olumlu koşullarda suça yönelmeyen bir hayli insan vardır; ama beklenmedik güçlükler karşısında onların da suç işleyebildiklerini görmekteyiz. Önemli olan yaşam üslubudur, güçlüklere ve sorunlara yaklaşım biçimidir.

Bireysel psikolojinin, bütün bu deneyimlerden sonra pek yalın şu gerçeği saptayabiliriz. Suça yönelik bir kişi başkalarının esenliğini düşünmez ancak belli ölçüde başkalarıyla işbirliği yapabilir. Bu ölçünün sınırına vardığında, suç işlemeye yönelir hemen. Karşısına çıkan bir ödevi fazla ağır bulması durumundaysa söz konusu sınıra varmış demektir. Hepimizin önünde bekleyen, suça yönelik kişilerin çözmeyi başaramadığı yaşam sorunları üzerinde düşünmek bize çok şey öğretecek, yaşamda yalnızca toplumsal sorunların var olduğunu ve ancak başkalarıyla bir paylaşım duygusu içinde bunların üstesinden gelinebileceğini bize gösterecektir.

Bireysel psikolojinin ortaya koyduğuna göre, bütün yaşam sorunlarını üç kapsamlı grupta toplayabiliriz. Bunlardan biri insanlar arası ilişkiler, yani arkadaşlık sorunudur. Şimdi bu sorunla işe başlayalım. Suça yönelik kişiler bazen başkalarıyla arkadaşlık ve dostluk ilişkisi kurabilirlerse de bu kişileri yalnızca kendileri gibi olanlar arasından seçerler. Başkalarıyla birlikte çete oluşturabilir hatta birbirlerine gayet dürüst davranabilirler. Ama etkinlik alanlarını ne kadar daralttıkları hemen dikkati çeker. Suça yönelik kişiler bir bütün olarak toplumla yararlı bir ilişkiyi sürdüremez, normal insanlarla dostluk ve arkadaşlıklar kuramazlar. Kendilerine toplumdan dışlanmış kişiler gözüyle bakar, diğer insanlar arasında kendilerini bir türlü rahat hissedemezler.

Yaşam sorunlarının ikinci gurubu meslekle, iş güçle ilgilidir. Suça yönelik kişilere meslek konusunda ne düşündükleri sorulsa, o korkunç çalışma koşullarına ilişkin hiçbir şey bilmedikleri yanıtını vereceklerdir. Suça yönelik kişiler işe dehşet verici bir şey gözüyle bakar, başkaları gibi iş yaşamının güçlükleriyle savaşma isteğini duymazlar. Yararlı bir işte çalışıyor olmanın koşulu, başkalarıyla bir paylaşım duygusu içinde yaşamak, başkalarının mutluluğu için bir şeyler yapmaktır. Gelgelelim, bu noktada suça yönelik insanın kişiliğinde bir yetersizlikle karşılaşılır. Toplumsallık duygusundaki bu yetersizlik erken yaşta açığa vurur kendini; dolayısıyla, suça yönelik kişilerden büyük çoğunluğu iş dünyasının sorunlarının karşısına onları çözebilecek gibi bir hazırlıkla çıkamaz. Yine bu kişilerden büyük çoğunluğu, bir meslek sahibi olmayan yardımcı işçilerdir. Yaşamöyküleri geriye doğru izlendiğinde, gelişimlerinin okulda ve çoğu kez daha önceki bir dönemde birtakım engellere çarpıp aksadığı görülür. Başkalarıyla işbirliği yapmayı asla öğrenmemişlerdir. Oysa iş yaşamında başarı elde edebilmek için bunun öğrenilmesi ve pratikte uygulanması gerekir. İş yaşamının sorunları karşısında bocalamaları durumunda, bunun suçunu söz konusu kişilerin üzerine yükleyemeyiz. Böyle davranmamız, diyelim ki

asla coğrafya dersi görmemiş bir öğrenciyi coğrafyadan sınava çekmek olur, yönelteceğimiz sorulara kendisinden ya yanlış yanıtlar alır ya da hiç yanıt alamayız.

Yaşam sorunlarının üçüncü gurubu ise, tümüyle sevgi ilişkilerini içerir. Olumlu ve verimli bir sevgi yaşamı, karşıdaki insanla paylaşmaya yanaşmadan, onunla işbirliği yapmak istemeden sürdürülemez. Islahevlerine kapatılan suça yönelik kişilerden pek çoğunun cinsel bir hastalığa yakalanmış durumda olması anlamsız değildir; bu kişilerin sevgi sorununda kendilerine rahat bir çıkış yolu aradıklarını gösterir. Suça yönelik kişiler, sevgi ilişkisinde karşı tarafa yalnızca sahip oldukları bir mal gözüyle bakarlar. Çoğunlukla bu kişilerin sevginin satın alınabileceğine inandıkları görülür. Cinsel yaşam böyleleri için kazanılıp ele geçirilecek bir nesne gibidir. Sevgide karşı taraf bir hayat arkadaşı değil, sahip olunan bir nesnedir. "İstediğim her şeyi ele geçiremedikten sonra yaşamanın ne yararı var bana?" diye sorar pek çok suça yönelik kişi.

Şimdi bu kişileri tedaviye nereden başlayacağımızı görebiliriz. Yapmamız gereken, onları işbirliği konusunda eğitmektir. Onları kısa yoldan ıslahevlerine kapatarak fazla bir şey elde edemeyiz ama serbest bırakmak da toplum açısından sakıncalıdır ve zamanımızın koşullarında söz konusu olamaz. Toplumun suça yönelik kişilerden korunması gerekmektedir ama iş bu kadarla bitmiyor kuşkusuz. Suça yönelik kişiler toplum içinde yaşamanın gerektirdiği hazırlığı edinememişlerdir; böyle bir durumda "Bu insanlar için ne yapabiliriz?" diye düşünmemiz gerekiyor. Tüm yaşamsal sorunlarda işbirliğinin yetersizliğinin önemi küçümsenecek gibi değildir. Günlük yaşamımızda her an işbirliği duygusuyla davranmak zorundayız; içimizdeki bu duygunun ne ölçüde güçlü sayılacağı, daha bakışımızda, konuşmamızda ve dinleyişimizde açığa vurur kendini. Gözlemlerim doğruysa, suça yönelik kişiler başka insanlardan daha değişik şekilde bakar, konuşur ve dinlerler. Kendilerine özgü bir dilleri vardır ve bu yüzden zekâları gereği gibi gelişememiştir. Bizler

konuştuğumuzda, herkesin bizi anlamasını isteriz. Anlamanın kendisi toplumsal bir sorundur; sözcüklere herkesin anlayabileceği anlamlar yükler, herkes bu sözcükleri nasıl anlıyorsa biz de öyle anlamaya çalışırız. Oysa suça yönelik kişilerde durum değişiktir, bu kişilerin özel bir mantıkları, özel bir zekâları vardır. İşledikleri suçlara ilişkin açıklamaları bize böyle olduğunu gösterir. Aptal ya da geri zekâlı değillerdir; yeter ki kendilerini beğenmişliklerinden ve kişisel üstünlük amaçlarından onayımızı esirgemeyelim, olup bitenlerden çıkardıkları sonuçlara kusur bulmak güçtür. Suç işleyen bir kişi şöyle der örneğin: "Bir adam gördüm, göz alıcı bir pantolon vardı ayağında, benimse pantolonum yoktu, bu yüzden adamı öldürmeden duramadım." Tüm isteklerinin önemli olduğunu ve geçimini topluma yararlı bir yoldan sağlamakla yükümlü bulunmadığını kabul edersek, vardığı sonucun yeterince akla yakınlığını itiraf etmemiz gerekir ama mantıkla bağdaşmayacak bir sonuçtur bu. Kısa süre önce Macaristan'daki bir mahkemede bir davaya bakılmıştı. Birkaç kadın pek çok kişiyi zehirleyerek öldürmüştü. Bu kadınlardan hapishaneye yollanan biri şöyle demişti: "Oğlum hastaydı ve haylazın biriydi. Ben de onu çaresiz zehirledim." İşbirliği diye bir şeyden haberi olmadığına göre, başka da ne yapabilirdi kadın? Aptal biri değildir ama olaylara başka insanlardan değişik bir açıdan bakmaktadır, algı şeması başkalarınınkinden değişiktir. Hoşlarına giden bir şey görüp bunu rahat bir yoldan ele geçirmek isteyen suça yönelik kişilerin, düşman gözüyle baktıkları ve hiçbir alıp vereceklerinin bulunmadığı dünyanın elinden söz konusu nesneyi çekip almaları gerektiği sonucuna varmalarının nedeni artık anlaşılmıştır sanıyorum. Bu kişilerin hastalıkları, yanlış bir dünya görüşüne sahip olmaları, gerek kendi, gerek başkalarını değerlendirmede hataya düşmeleridir.

Ama işbirliği konusundaki yetersizliklerini gözden geçirirsek, bunun suça yönelik kişilerin en ilginç özelliği sayılamayacağını görürüz. Söz konusu kişilerin hepsi de korkaktır, çözüme ulaştıracak kadar kendilerini güçlü görmedikleri ödevlerden kaç-

makta alırlar soluğu. İşledikleri suçlar bir yana, yaşam karşısındaki takındıklan tutum da korkaklıklarını gözler önüne serer. Ama bu korkaklığı işledikleri suçlar da açığa vurur. Karanlıktan ve çevrede kimselerin olmayışından yararlanarak eylemlerini gerçekleştirirler, hiç beklenmedik anda kurbanlarının tepesinde bitiverir, karşılarındakinin kendisini savunmasına fırsat vermeden silahlarına sarılırlar. Suça yönelik kişiler kendilerinin cesur olduklarını düşünürlerse de, bu bizi aldatmamalıdır; suç, kahramanlığın bir korkak tarafından taklit edilmesinden başka şey değildir. Suça yönelik kişiler kendini beğenmişlik karışımı bir kişisel üstünlük amacına ulaşmaya çalışır, birer kahraman olduklarına inanmaya bayılırlar. Ama bu da yanlış bir algılama şemasının ve kusurlu bir mantığın varlığını gösterir. Biz, söz konusu kişilerin korkak olduklarını biliriz; onlar bizim bunu bildiğimizi bilselerdi, büyük bir darbe olurdu kendileri için. Polisten üstün olduklarını düşünmek benlik ve gururlarını okşar, çoğu zaman şöyle geçirirler içlerinden: "Beni asla yakalayamazlar!" Ne yazık ki suça yönelik kişilerin eylemlerini konu alacak çok titiz bir inceleme, öyle inanıyorum ki bu kişilerin işledikleri bazı suçlardan yakayı ele vermeksizin kurtulduğunu ortaya koyacaktır, bu da hayli can sıkıcı bir durumdur. Gerçekten yakayı ele verdiklerinde şöyle düşünür bu kişiler: "Bu kez gafil avlandım ama bir dahaki sefer onları nasıl atlatacağımı bilirim." Bir suç işleyip de ele geçirilemediler mi, kendilerini amaçlarına ulaşmış görür, bir üstünlük duygusuna kapılır, arkadaşları tarafında hayranlık ve takdirle karşılanırlar.

Suça yönelik kişinin cesaret ve akıllılığı konusundaki bu çok yaygın görüşü yıkmak zorundayız. Peki, ne zaman yapmalıyız bunu? Aile içinde, okulda ve ıslahevlerinde bunu gerçekleştirebiliriz. İleride bu işe en iyi nereden başlanacağını açıklayacağım; ilkin işbirliği duygusunun gelişimini aksatan koşulları biraz daha ayrıntılı ele almak istiyorum. İşbirliği duygusunun doğru dürüst gelişmeyişinin sorumluluğu bazen anne ve babanın kendisindedir. Belki anne çocuğunu kendisiyle işbirliği

yapacak gibi eğitmenin üstesinden gelememiştir; belki kendisini hiç yanılmayan biri olarak görmüş, dolayısıyla bu konuda kimsenin yardımına başvurmamıştır. Ama belki annenin kendisi de yeterince işbirliği duygusuna sahip biri değildi. Mutsuz ya da kırık dökük evliliklerde işbirliği duygusunun doğru dürüst gelişemeyeceğini görmek zor değildir. Çocuğun kendi dışında bağlandığı ilk kimse annesidir; dolayısıyla belki anne çocuktaki toplumsallık duygusunun kapsamını babayı, diğer çocukları ya da büyükleri de içine alacak gibi genişletmek istememiştir. Ya da bir başka durum söz konusu olmuştur: Çocuk belki bir süre kendisini ailenin reisi olarak hissetmiş, üç dört yaşına bastığı zaman bir kardeşi dünyaya gelmiş, çocuk da bunu bir yenilgi gibi algılamış, kendisini eski yüce konumundan alaşağı edilmiş olarak görmüştür, annesiyle ve yeni doğan kardeşiyle barış içinde ve bir dayanışma duygusuyla yaşamaya yanaşmamıştır. Bütün bu saydıklarımız dikkate alınması gereken olasılıklardır; suça yönelik kişinin yaşamı geriye doğru izlendiği zaman, hatalı gelişimin erken çocukluk yaşantılarından kaynaklandığı görülür sıklıkla. Ortadaki olumsuzluğa çevresel koşullar yol açmamış, çocuk kendi konumunu yanlış değerlendirmiş, yanı başında da bu konumu kendisine gereği gibi açıklayacak bir kimseyi bulamamıştır.

Aile içindeki çocuklardan birinin örneğin pek yetenekli biri olup öne çıkmak istemesi, her zaman ayrı bir sorun oluşturur. Böyle bir çocuk ailenin dikkat ve ilgisini büyük ölçüde kendi üzerinde toplar, dolayısıyla yılgınlığa kapılan kardeşleri kendilerini haksızlığa uğramış, ihmal edilmiş görürler; işbirliği duygusuyla davranmaya yanaşmaz çünkü pek yetenekli kardeşleriyle rekabet etmek ister ama bunun için kendilerine yeterince güven duymazlar. Böylece gölgede kalan, sahip oldukları yeteneklerden nasıl yararlanacaklarını kimsenin kendilerine öğretmediği bu çocukların olumsuz yöndeki gelişimlerini çoğunlukla izleyebilir, içlerinden bazılarının suça yöneldiğini, bazılarının nevrozda ve intiharda soluğu aldığını görebiliriz.

İşbirliği duygusundan yoksun olarak okula gelen bir çocuğun davranışlarında bu yoksunluk, daha ilk günden başlayarak kendini belli eder. Böyle bir çocuk okuldaki diğer öğrencilerle arkadaşlık kuramaz, öğretmenleriyle doğru dürüst bir ilişkiyi sürdüremez; derslerde dikkatsizdir, söylenenleri dinlemez pek. Anlayışla kendisine yaklaşılmaması onu gerileten bir diğer neden oluşturur. Özgüven duygusu güçlendirilip başkalarıyla dayanışma içinde yaşamaya yöneltilecekken paylanıp azarlanır. Bu durumda derslerden hiç hoşlanmamasına şaşmamak gerekir. Allah'ın her günü cesaret ve özgüvenine yöneltilen yeni saldırılar karşısında okul yaşamından hiç zevk alamayacağı kuşkusuzdur. Yaşamöyküleri incelendiğinde, suça yönelik kişilerin on üç yaşında hâlâ dördüncü sınıfta okudukları ve kalınkafalılıkları yüzünden paylanıp azarlandıkları görülür. Bu da onların ilerideki tüm yaşamları için bir tehlike oluşturur, başkalarına karşı duydukları ilgi giderek azalır, ulaşmak istedikleri amaç günden güne yaşamın yararsız tarafına kayar.

Yoksulluk da yaşamın yanlış değerlendirilmesine yol açabilir. Yoksul bir ailenin çocuğu belki aile dışında toplumsal önyargılarla karşılaşır. Mensup olduğu ailenin üyeleri pek çok şeyden mahrum yaşar, üzüntü ve sıkıntılar yakalarını bırakmaz. Çocuk ailesinin sırtındaki yükü hafifletmek için belki daha küçük yaşta çalışıp para kazanmak zorunda kalır. Derken rahat bir hayat süren ve canlarının istediği şeyi para verip satın alabilen varlıklı insanlarla tanışır, bu kişilerin isteklerine kavuşmalarında kendilerinden daha çok hak sahibi sayılamayacaklarını düşünür. Yoksullukla savurganlık arasında belirgin ayrımların bulunduğu büyük kentlerde suça yönelik kişilerin sayıca çokluğunu anlamak güç değildir. Kıskançlıktan yola koyularak insanın yararlı bir amaç saptaması olanaksızdır; ne var ki söz konusu koşullarda yaşayan bir çocuk, durumu kolaylıkla yanlış değerlendirip üstünlüğe götüren yolun çalışmaksızın para kazanmak olduğunu düşünebilir.

Aşağılık duygusu organik bir yetersizliğin çevresinde de oluşabilir. Bu, benim yaptığım bulgulamalardan biriydi, dolayısıyla gerek nörolojide, gerek psikiyatride kalıtım kuramlarına giden yolu açmış olmanın suçu biraz da benimdir. Ama ben, bu tehlikeyi, daha başlangıçta, organ yetersizliği ve bunun ruhsal bakımdan dengelenmesi üzerine ilk yazımı kaleme aldığımda sezmiştim. Kabahat organizmada değil bizim eğitim yöntemlerimizdeydi. Kendilerini gereği gibi eğitebilsek, organsal bakımdan yetersiz çocuklar kendilerini düşündükleri kadar başkalarını da pekâlâ düşünürlerdi. Organ engelli bir çocuk ancak kendisine kimsenin yardım etmemesi ve başkalarına ilgi duymasını sağlayamaması durumunda salt kendisini düşünen birine dönüşür. Pek çok insan vardır, iç salgı bezleri gereği gibi çalışmaz; ama şunu özellikle belirteyim ki iç salgı bezinin normal işlevinin ne olduğunu kesinlikle söyleyecek durumda değiliz. Bu bezler, insanların kişilik yapısında herhangi bir olumsuzluğa yol açmaksızın değişik kişilerde çok değişik biçimlerde çalışabilir. Dolayısıyla, organ engelli çocukları da başkalarıyla işbirliği içinde yaşamaktan zevk alan iyi insanlara dönüştürmenin yolunu bulmak istiyorsak, organsal yetersizlik etmenini bir yana bırakmamız gerekiyor. Suça yönelik kişiler arasında bir hayli yetim çocuk yer almaktadır; bu çocuklarda işbirliği ruhunu uyandıramamış olmamız uygarlığımız için bir yüz karasıdır. Aynı şekilde evlilik dışı doğmuş pek çok çocuk vardır ki kimse çıkıp onların sevgisini kazanmamış ve bu sevgiyi sonradan başkalarının üzerine aktarmamıştır. İstenmemiş çocuklar sıkça kaçıp suça sığınır, hemen hemen kimsenin kendilerini istemediğini sezdiklerinde rahatlıkla bu yola başvururlar. Suça yönelik kişiler arasında çirkinlerin de sayısı oldukça yüksektir. Bu gerçek, suça yönelimde kalıtımın önemini gösteren bir kanıt sayılmıştır. Ama çirkin bir çocuk olmak ne demektir, düşünün bir! Çirkin çocuk pek olumsuz konumdadır. Belki yararlı ürünler ortaya koyamayan ya da toplumun önyargılarıyla savaşması gereken melez bir ırka mensuptur. Çocuk çirkinse, tüm yaşamı

bir yük altındadır; hepimizin pek sevdiği o çocuksu sevimlilikten ve tazelikten yoksundur. Ama kendilerini doğru dürüst eğitmemiz durumunda bu çocuklarda da toplumsallık duygusunu geliştirebiliriz.

Ayrıca ilginç bir şey de suça yönelik kişiler arasında çoğunlukla olağanüstü yakışıklılıkta insanlara rastlamamızdır. Daha önce tanımladığımız tiptekileri, anomalilere yol açan –örneğin anomalili eller ya da tavşan dudak– kalıtımsal etkenlerin bir kurbanı gördük diyelim; peki, suça yönelik bu yakışıklı kişiler için ne diyeceğiz? Gerçekte bunlar da bir toplumsallık duygusunu geliştirmenin güç olduğu bir çevrede büyümüşlerdir; el bebek gül bebek yetiştirilmiş çocuklardır hepsi. Suça yönelik kişileri iki tipe ayırabiliriz. Tiplerin birinde dünyada arkadaşlık ve dostluk diye bir şeyin bulunduğunu bilmeyenler ve böyle bir şeyi asla yaşamamış olanlar yer alır. Başkalarına karşı soğuk davranan, onları yanlarına yaklaştırmayan kişilerdir bunlar; bakışlarında düşmanca bir ifade okunur, herkesi kendilerine düşman bilirler; hiçbir yerde, hiç kimseden takdir görmemişlerdir. Öbür tiptekiler ise şımarık yetiştirilmiş çocuklardan oluşur. Mahkûmların yakınmalarında ikide bir şu sözü işitimişimdir: "Annem beni nazlı büyütmeseydi, bu suçları işlemezdim." Bu konuda daha pek çok şey söyleyebilirdik; ama ben, bir çocuğun gerekli ölçüde işbirliği duygusuna sahip olacak gibi eğitilemeyişinin çok değişik nedenlerden kaynaklanabileceğini belirtmekle yetineceğim. Belki anne ve baba, çocuklarını hayırlı birer evlat olarak yetiştirmek istemiştir de bunu nasıl yapacaklarını bilememiştir. Belki çocuklar üzerinde baskı ve sertlik yanlısı bir eğitim uygulamışlar, bu da onları başarı şansından yoksun bırakmıştır. Belki de çocuklarını el bebek gül bebek yetiştirip, onun kendini bütün aile üyelerinin etrafında pervane olduğu bir kişi gibi hissetmesine göz yummuş, çocuk da çaba harcayıp diğer insanların takdirini kazanma yoluna başvurmaksızın, sadece var oluşundan ötürü kendine önemli bir kişi gözüyle bakmaya

alışmıştır. Nazlı büyütülen çocuklar zamanla güçlüklere katlanma yeteneklerini kaybeder, herkesin kendilerine değer vermesini ister, sürekli bir beklenti içinde yaşarlar, arzularına rahat bir yoldan doyum sağlayamadıklarında da bundan çevrelerini sorumlu tutarlar.

Şimdi birkaç vakayı ele alıp değindiğimiz noktaların bu vakalarda ne ölçüde rol oynadığını araştıralım. Gözden geçireceğimiz vakalar, kuşkusuz böyle bir inceleme için kaleme alınmış değildir. İnceleyeceğimiz ilk vaka Sheldon ve Eleanor T. Glueck tarafından yayımlanan *500 Criminal Careers* (Beş Yüz Suçlunun Yaşamöyküleri) kitabında bulunmakta, "iflah olmaz John'un" yaşamını konu almaktadır. John suç işlemeye nasıl başladığını anlatırken şöyle der: "Suç işlemeyi asla düşünmemiştim. On beş, on altı yaşına kadar ben de aşağı yukarı başka çocuklar gibiydim. Sporu seviyor, kendim de spor yapıyordum. Kitaplıktan kitaplar alıp okuyordum ayrıca; girip girmemekte serbest olduğum derslere gönüllü katılıyor, buna benzer başka şeyler yapıyordum. Derken evdekiler beni okuldan alıp bir fabrikada çalıştırdılar. Kazandığım bütün parayı elimden kapıyor, bana haftada yalnızca elli cent veriyorlardı."

John'un anne ve babasından yakındığı görülüyor. Anne ve babasıyla ilişkileri konusunda kendisine sorular yöneltebilsek de aile içindeki konumuyla ilgili bilgi edinebilseydik, gerçekten çocukluğunda neler yaşadığını kestirebilirdik. Yaşamöyküsünün başında anne ve babasının kendisini desteklemediğinden yakındığına tanık oluyoruz.

"Bir yıl kadar fabrikada çalıştım, sonra bir kızla arkadaşlık kurdum, kız eğlenmeyi seviyordu." Suça yönelik kişilerin yaşamöykülerinde sık karşılaştığımız bir şeydir, bu kişiler eğlenmeyi seven bir kızla ilişki kurar hep. Böyle olması da daha önce söylediklerimiz anımsanırsa, toplumsallık duygusu için bir test anlamını taşır. John eğlenceye düşkün bir kızla gezip dolaşmakta, oysa evden haftada yalnız elli cent almaktadır. Kuşkusuz buna sevgi sorununun gerçek bir çözümü gözüyle bakmamız olanaksızdır. Örneğin, ken-

dileriyle düşülüp kalkılacak daha başka kızlar vardır. Dolayısıyla, John'un doğru yolda yürüdüğünü söyleyemeyiz. Aslında John'un şöyle demesi gerekirdi: "Mademki bu kız eğlenceye düşkündür, o zaman bana göre biri değildir." Hayatta neyin önemli olduğu konusunda değişik değerlendirmeler söz konusudur. "Günümüzde bütün bir hafta elli centle bir kız için ne yapılabilir. Ama babam elli centten fazla vermeye yanaşmadı. Ben de içerledim, 'Daha çok parayı nasıl ele geçirebilirim?' diye düşünüp durdum hep."

Mantığın sesi şu yanıtı verirdi bu soruya: "Belki kendine bir başka iş bulup çalışabilir, daha çok para kazanabilirdin." Ne var ki John rahat yoldan para kazanmayı düşünür, yalnızca gönlünü eğlendirmek için bir kızla ilişki kurmak ister.

"Günün birinde bir arkadaşla tanıştım." Yabancı biriyle tanışması, bir diğer test oluşturur John için. Toplumsal bilinçle donatılmış bir oğlan baştan çıkarılmasına izin vermez. Ama John, ayartılmalara açık kapı bırakan bir yolda yürümektedir.

"Yaman biriydi kendisi yani usta bir hırsızdı, yetenekli, elinden iş gelir bir arkadaştı; yaptığı işi hakkıyla yapar, hasılatı seninle yarı yarıya bölüşür, sana kazık atmaz. N.'de kendisiyle bir sürü iş yaptık, hiçbirinde de yakayı ele vermedik. O gün bugün de hiç ayrılmadık birbirimizden."

Yaşamöyküsünden öğrendiğimize göre oturdukları ev kendilerinindir. Babası bir fabrikada ustabaşılık yapmakta, aile kendi yağıyla kavrulup gitmektedir. Oğlan üç kardeşten biri; ailede ondan başka suç işleyip cezalandırılmış kimse yok. Kalıtımın rolüne inanan bir bilim insanı bu vakayı nasıl değerlendirir, bilmek isterim doğrusu. Oğlan ilk kez on beş yaşındayken bir kızla cinsel ilişkide bulunduğunu itiraf ediyor. Buna dayanarak oğlandaki cinsel içgüdünün aşırı derecede güçlü olduğunu söyleyecekler çıkacaktır kuşkusuz. Ama oğlan başkalarını hiç umursamamakta, yalnız kendi zevkini düşünmektedir. Herkes cinsel içgüdüsünü aşırı derecede uyarabilir, zor bir şey değildir bunu yapmak. John, bu bakımdan takdir görmeyi amaçlamakta, bir Don Juan olmak istemektedir. On altı yaşındayken bir suç

ortağıyla birlikte hırsızlık suçundan tutuklanır. Yaşamöyküsünde karşılaştığımız daha başka ayrıntılar, önceki saptamalarımızı pekiştirmektedir. Oğlan bir fatih gibi boy göstermek, kızların dikkatini çekmek, kendileri için para harcayarak onları elde etmek istemektedir. Geniş kenarlı bir şapka giyiyor, kırmızı bir eşarp takıyor, belinde de bir tabanca taşıyor. Kovboy filmlerinin birinde geçen bir haydutun adını lakap olarak almış. Kendini dev aynasında görmekte, kahraman olarak tanınmak istiyor, bunun için hırsızlıktan başka yol bilmiyor. Kendisine yöneltilen suçlamaların hepsini kabullenmekte ve bunun gibi daha bir sürü şey. Mülkiyet hakkı diye bir şeyi umursamıyor hiç.

"Bana kalırsa hayatın yaşanmaya değer bir yanı yok. Genel olarak insanlığa karşı içimde sınırsız bir nefret duyuyorum."

John'daki bütün bu bilinçli düşünceler gerçekte bilinçsizdir. John anlamıyor bunları, birbirleriyle ilişkileri içinde nasıl bir anlam taşıdıklarını bilmiyor. Yaşamı bir yük gibi hissediyorsa da yılgınlığının nedeni konusunda bilgisi yok.

"İnsanlara güvenilemeyeceğini zamanla öğrendim. Derler ki hırsızlar bir dayanışma içindedir ama doğru değil bu. Bir ara aynı meslekten bir arkadaşla çalıştım, dürüstlüğü hiç elden bırakmadım kendisine karşı ama o bana kazık attı."

"Gereken paraya sahip olsaydım, kuşkusuz ben de herkes gibi bir beyefendi olurdum. Demek istediğim, çalışmadan gönlümün istediğini yapmama yetecek kadar param olsaydı. Çalışmaktan hiç hoşlanmadım şimdiye kadar. İşten nefret ederim, çalışmak mı Tanrı göstermesin."

John'un son sözlerini bizim dilimize şöyle çevirebiliriz: "İsteklerimi baskılamam beni suç işlemeye yöneltti. İsteklerimi hep baskılamam gerekiyor, ben de bu yüzden suç işliyorum." Üzerinde uzun uzadıya düşünülecek bir konu.

"Suç işlemek için suç işlediğim olmadı hiç. Elbette arabaya atlayıp yola koyulmak, işimi temizce gördükten sonra yakayı ele vermeden olay yerinden uzaklaşmak heyecan verici bir şey."

John bir kahramanlık gözüyle bakıyor buna, oysa bunun bir korkaklık sayılacağını bilmiyor.

"Daha önce bir ara beni enselediler, on dört bin dolarlık ziynet eşyası yürütmüştüm; akıl işte, birden benim kızı gidip göreyim dedim, yanıma biraz para almak için mücevherlerden bir ikisini satmaya kalkınca da yakayı ele verdim."

Bu kişiler sevgilileriyle yaptıkları aşkın karşılığını parayla öder, böylece her seferinde küçük bir başarı elde ederler. Ama bu, onların gözünde gerçek bir zaferdir.

"Burada, hapishanede okul var; okulda öğrenebileceğim kadar çok şey öğreneceğim, kendimi değiştirmek için değil hani, toplumun karşısına eskisinden de tehlikeli biri olarak çıkmak için."

Bu sözlerde insanlık karşısında takınılmış çok acımasız bir tutumun kendini açığa vurduğu görülmektedir. Şöyle der John:

"Bir oğlum olsa, boynunu koparırdım herhalde. Dünyadaki insanlara bir insan daha katacak suçu işleyeceğim ha?"

Böyle birini tedaviye nereden başlayabiliriz? Bunun için ondaki başkalarıyla işbirliği yeteneğini geliştirmekten ve yaşamı değerlendirişinin temelinde yatan hatayı kendisine göstermekten başka çıkar yol yoktur. Söylediklerimize onu inandırabilmek için, eldeki izi geriye doğru izleyip ilk çocukluk dönemindeki yanlış anlamaları ortaya çıkarmamız şarttır. John'un durumunda ne gibi bir yöntem izlendiğini bilmiyorum. Vakayla ilgili anlatımda benim önemli gördüğüm noktalara değinilmemekte. Kendisini insanlığın böyle amansız bir düşmanı yapacak bir olayı, John çocukluğunda yaşamış olmalıdır. Bir tahminde bulunmam gerekirse diyebilirim ki ailedeki çocukların en büyüğüydü John, en büyük çocuklarda genellikle yapıldığı gibi el bebek gül bebek büyütülmüştü. Ama sonradan bir kardeşi dünyaya gelmiş, o da kendisini tahtından alaşağı edilmiş hissetmişti. Diyelim ki bu tahminim doğrudur, küçük şeylerin toplumsallık duygusunun gelişimini nasıl durdurabileceğini buradan görebiliriz.

John, gönderildiği sanat okulunda kendisine nasıl kaba davrandıklarını anlatır daha sonra. Topluma karşı içinde şiddetli bir kin ve nefret duygusuyla okuldan ayrılmıştır. Bununla ilgili birkaç söz söylememe izin veriniz lütfen. Psikolog gözüyle bakarsak, cezaevinde kendisine gösterilecek sert davranışı mahkûm bir kışkırtma, bir meydan okuyuş gibi algılar. Bu onun için bir güç sınaması anlamını taşır. Mahkûmların sürekli, "Bu haydut milletinin kökünü kazıyacağız!" sözünü işitmelerinde de durum yine aynıdır. Bu sözler de onlar için bir meydan okuyuştur. Amaçları kahraman olmaktır bu kişilerin, dolayısıyla amaçlarına varmalarını sağlayacak bir mihenk taşının önlerine çıkarılması arayıp da bulamadıkları bir şeydir. İşe spor yapmak gözüyle bakarlar adeta: Toplumun yüzlerine kapıyı kapadıklarını hisseder, eskisinden de büyük bir inatla eylemlerini sürdürürler. Bütün dünyaya karşı savaştığına inanan kimseyi, kendisine meydan okunmasından daha çok kızdırıp kışkırtacak ne olabilir? "Göreceğiz bakalım kim daha güçlüdür! Göreceğiz bakalım kim daha önce pes edecek!" gibi kışkırtıcı sözlere başvurmak, sorunlu çocukların eğitiminde de işlenen en kötü hatalardan biridir. Sorunlu çocuklar da suça yönelik kimseler gibi üstün bir güce sahip oldukları düşüncesinin esrikliği içinde yaşar, yeterince kurnaz davrandıklarında işin içinden başarıyla çıkacaklarını bilirler. Islahevlerinde bazen suçlu kimselerin kışkırtıldığı görülür; bu ise, pek tehlikeli sonuçlar doğuracak bir yöntemdir.

Şimdi de işlediği suçtan ötürü asılarak idam edilen bir katilin günlüğünden bazı alıntılara kulak verelim. Adam iki insanı acımasızca öldürmüş, daha önce de niyetini günlüğüne kaydetmiştir. Bu da bana bir caninin kafasında cinayetin nasıl planlandığına ilişkin açıklamalarda bulunma olanağını veriyor. Hiç kimse önceden planlamaksızın bir cinayeti işleyemez; planlama içinde de her zaman eylemi haklı gösterecek ögeler yer alır. Ben şimdiye kadar hiçbir din, hiçbir mezhep kitabında

bir örnekle karşılaşmadım ki suç pek yalın ve nesnel bir dille anlatılmış olsun. Beri yandan hiçbir cinayet vakası görmedim ki cani işlediği cinayet dolayısıyla kendini haklı çıkarmaya çalışmasın. Bu da toplumsallık duygusunun ne büyük önem taşıdığını kanıtlamaktadır. Bir cani bile bu duygu karşısında uzlaşmacı bir tutum takınmak zorunluluğunu hissetmekte ama aynı zamanda tasarladığı suçu işlemeden içindeki toplumsallık duygusunun hesabını görmesi, bu duyguyu oluşturduğu duvarı delip geçmesi gerekmektedir. Örneğin, Dostoyevski'nin *"Suç ve Ceza"*sının kahramanı Raskolnikov iki ay boyunca yataktan çıkmaz, tasarladığı suçu işlesin mi, işlemesin mi diye düşünür durur. Kafasının içinde şu düşünce dönüp dolaşır hep: "Napolyon muyum, yoksa bir bit mi?" Suç işleyenler kendi kendilerini aldatır, bu tür hayallerle kendilerini şevk ve gayrete getirirler. Oysa gerçekte her suçlu bilir ki yaşamın yararlı tarafında bulunmamaktadır; beri yandan, yaşamın yararlı tarafının neresi olduğunun da farkındadır. Gelgelelim korkaklığından bu tarafa yönelmek istemez; korkaktır çünkü başkaları için yararlı bir iş yapma yeteneğinden yoksundur. Sorunlarının çözümü bir toplumsallık ruhunun varlığını gerektirir oysa böyle bir ruha sahip olacak gibi eğitilmiş değildir. Suç işleyenler ilerideki yaşamlarında üzerlerindeki yükten kurtulmak ister, gördüğümüz gibi kendilerini haklı çıkarmaya çalışır, eylemlerini hafifletici nedenlerden söz açarlar. "O hastaydı ve işe yaramaz biriydi" ve bunun gibi sözler.

Günlükten alıntılara bir göz atalım şimdi:

"Ailem tarafından kapı dışarı edilmiştim, bana tiksinti ve nefretle bakıyorlardı (katilin burunla ilgili bir rahatsızlığı vardı); sefaletimin ağırlığı altında adeta yıkılmıştım. Hiçbir şey beni alıkoyamaz artık. Daha fazla katlanamayacağım. Terkedilmişliğimi boyun eğip sineye çekmek isterdim ama açlık ferman dinlemiyor."

Katilin, tasarladığı eylem için hafifletici nedenleri saydığını görüyoruz.

"Darağacında can vereceğimi daha önce söylemişlerdi. Ama benim düşünceme göre, ha darağacında ölmüşüm, ha açlıktan gebermişim, ne fark eder?"

Bir cinayet vakasında anne daha önce çocuğuna şöyle demişti: "Beni bir gün boğup öldüreceksin, kesinlikle biliyorum bunu." Derken çocuk on yedi yaşına gelmiş, teyzesini boğup öldürmüştü. Bir kehanet sözü, bir meydan okuma, ikisi de aynı şekilde etkiler insanı.

"İşin sonuçlarına aldırdığım yok. Nasıl olsa öleceğim. Bir hiçim, kimse benimle bir alıp vereceği olsun istemiyor. Benim olmasını arzuladığım kız, karşımda irkilerek geriye çekiliyor."

Kızı tavlamak istiyordu katil, ama bunun için ne şık giysileri vardı, ne parası. Kıza bir mal gözüyle bakmaktaydı. Bu da onun sevgi ve evlenme sorununa bulduğu çözümdü.

"Arada bir fark yok. Ya kurtulacak ya da mahvolacağım."

Bir açıklama için daha geniş zaman gerekiyorsa da hemen şunu belirteyim ki bütün bu insanlar belirgin çelişki ve karşıtlıkları severler. Çocuk gibidirler tıpkı. Ya hep ya hiç derler. "Ya açlık ya da darağacı", "Ya kurtuluş ya da mahvolma."

"Her şey perşembe günü için planlandı. Kurban seçildi. Bir fırsat kolluyorum. Bu fırsatı ele geçirince öyle bir iş becereceğim ki her babayiğidin kârı değildir."

Katil, kendisine bir kahraman gözüyle bakmaktadır. "Tüyler ürpertici birşey, her babayiğidin kârı değil!"

Ve eline bir hançer alıp bir adamı arkadan bıçakladı. Yaptığı şey her babayiğidin kârı değildi.

"Nasıl bir çoban koyunlarını önüne katıp götürürse, midesi de insanı en korkunç cinayetlere yöneltiyor. Belki yarın hayatımın son günüdür ama aldırmıyorum. Açlığın verdiği acılar, acıların içinde en kötüsü. Burnumdaki bir türlü iyileşmeyen hastalık deliye döndürdü beni. Mahkemenin verdiği karar çektiğim son çile olacak. Bir adam işlediği günahların kefaretini ödemelidir; ama açlıktan geberip gitmektense böyle ölmek daha iyi. Açlıktan ölürsem, kimse başını çevirip bakmaz bana. Ama

idam sehpasında can verirsem, kaç kişi başıma toplanacaktır. Kim bilir, bakarsın haline bir acıyan da çıkar. Verdiğim kararı o zaman uygulamış olacağım. Benim bu gece duyduğum korkuyu hiç kimse şimdiye kadar duymamıştır."

Demek sandığı gibi bir kahraman değildir. Sorgulamasında şöyle der: "Karşımdakini öldürecek gibi bıçaklamış sayılmazdım ama yine de katil oldum. Biliyorum, celladın elinden kurtulamam. Ama adamın da öyle şahane giysileri vardı ki! Böyle giysilere hiçbir zaman sahip olamayacağımı biliyordum." Midesinin kendisini kışkırtıp söz konusu eyleme yönelttiğinden söz açmıyor artık, bundan böyle şık giysiler kafasındaki saplantı düşüncenin yerini almıştır. "Ne yaptığımın farkında değildim" diye savunuyor kendini. Bunlar şu ya da bu şekilde suç işleyenlerin ağzından her zaman işittiğimiz sözlerdir. Bazen suç işleyenler eylemlerini gerçekleştirmeden önce alkol alır, yapacakları işin sorumluluğundan bu şekilde yakayı sıyırmak isterler. Bütün bunların kanıtladığına göre, içlerinde var olan toplumsallık duygusunun duvarını delip geçebilmek için çetin bir savaş vermek zorundadırlar. Ben öyle inanıyorum ki her suçlunun yaşamöyküsünde daha önce değindiğim özelliklerin varlığını saptayabiliriz.

Böylece sorunu tüm gerçekliğiyle gözler önüne serdik. Peki, ne yapabiliriz? Haklıysam, gerekli ölçüde toplumsallık duygusundan ve işbirliği ruhundan yoksun bir insandaki o kendini beğenmiş kişisel üstünlük eğilimini her suçlunun yaşamöyküsünde saptayabiliyorsak, bu kişilerin tedavisinde nasıl bir yol izleyebiliriz? Kendilerinde işbirliği ruhunu uyandıramazsak, nevrozlularda olduğu gibi suçlularda da tüm çabalarımız boşa gidecektir. Bu nokta üzerinde ne kadar durulsa yine azdır.

Suça yönelik kişiyi insan toplumunun, diğer insanların esenliğine katkıda bulunacak şekilde eğitip toplumsal bilinci geliştirmenin üstesinden gelir, yaşamsal sorunlarına çözüm ararken başvuracağı yöntemi toplumun esenliğini de dikkate alarak seçmesini insana öğretebilirsek, işin içinden başarıyla çıkabiliriz.

Yoksa elimizden hiçbir şey gelmez. Karşımızdaki ödev hiç de göründüğü kadar basit değildir. Ne fazla hoşgörüyle, ne fazla sertlikle davranarak suçlu kişiye düşüncelerimizi benimsetebiliriz. Haksız olduğunu söyleyip onunla tartışarak bu işi başaramayız. Suça yönelik kişi izlediği yolun doğruluğuna kesinlikle inanmış, yıllar yılı dünyaya kendi açısından bakmıştır. Onu değiştirmek istiyorsak, davranış modelinin kökenlerini arayıp bulmamız gerekir. Hatalı gelişiminin nerede, ne zaman başladığını ve hangi koşulların buna yol açtığını saptamak zorundayız. Kişiliğinin ana hatları dört, beş yaşlarında kesin şekline kavuşmuştur, daha bu yaşlarda kendisine ve dünyaya ilişkin hatalı değerlendirmelerde bulunmaya başlamıştır, söz konusu değerlendirmeler de suç işlemeyi meslek edindikten sonra gelişip serpilmiştir. Anlayıp düzeltme yoluna gitmemiz gereken, işte erken çocukluk döneminde işlenmiş bu hatalardır. Yapacağımız şey, hatalı tavır ve tutumun köklerinin nereye kadar uzandığını araştırmaktır.

Suça yönelik kişi yaşamının sonraki dönemlerini başlangıçtaki tutumunu haklı gösterecek gibi değiştirir, yaşantısı var olan şemaya pek uymadığında üzerinde düşünüp taşınır, kafa yorar, sonunda onları kendisini daha çok memnun edecek şekle sokar. Bir kimse "Başkaları beni kendi çıkarları için kullanıyor, onurumu ayaklar altına alıyor" gibi bir şeye inanırsa, bu inancını doğrulayacak yığınla kanıt bulur. Yalnızca bu tür kanıtlar arar, karşı kanıtları göz ardı eder. Suça yönelik kişinin gözü kendisinden ve kendi düşüncesinden başka şeyi görmez. Kendisine özgü bir bakış tarzı, bir dinleyiş tarzı vardır; yaşam konusunda kendi yorumuyla bağdaşmayan gerçeklerin üzerinde hiç durmaz, dikkate almaz onları. Dolayısıyla onun yorumlarının, onun bakış tarzının arkasına dolanıp bunlara yol açan tavır ve tutumunun kökenlerini ele geçiremezsek kendisini ikna edebilmemiz düşünülemez.

Bu da, bedensel cezalandırmaların niçin etkisiz kalacağını gösteren nedenlerden biridir. Suça yönelik kişi bedensel ceza-

yı toplumun kendisine düşman oluşunun, toplumla işbirliği yapamayacağı görüşünün bir onaylanışı sayar. Belki benzeri cezalandırmaları okulda da yaşamıştır. Başkalarıyla işbirliği yapacak gibi eğitilmediğinden, okuldaki ödevleri doğru dürüst başaracak gücü gösterememiş ya da derslerde huzuru bozmuş, paylanıp azarlanmış, çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Söz konusu yaşantı ve yöntemin onu başkalarıyla işbirliğine teşvik etmesi düşünülebilir mi hiç? Bütün bunlar onun kendi durumunu daha da umutsuz görmesine yol açmaktan başka işe yaramamış, herkesin kendisine cephe aldığı duygusunun ruhunda filizlenmesini sağlamıştır. Aramızdan hangi birimiz boyuna terslenip cezalandırıldığı bir yere karşı gönlünde sevgi besleyebilir? Böyle horlanıp cezalandırılan bir çocuk, yüreğindeki güven duygusunun en son kırıntısını da zamanla yitirir. Okuldaki çalışmalarını, öğretmenlerini ve sınıftaki arkadaşlarını önemsemez olur. Okuldan kaçmaya başlar, derken, arandığında kolay ele geçmeyeceği yerlerde saklanıp gizlenir. Böyle yerlerde kendileri de aynı davranışa konu edilmiş ve aynı eğri yola sapmış başka oğlanlarla tanışır. Yeni arkadaşlarından anlayış görür, bunlar kendisini paylayıp azarlamaz çünkü yüzüne güler, duygularını okşarlar, ondaki hırsı körükleyip, amacına yaşamın yararsız tarafında kavuşacağı umudunu kendilerinde uyandırırlar. Toplumsallık yükümlülüğü diye bir şey bilmediği için, yeni tanıştığı oğlanlara doğal olarak dost gözüyle bakar, toplumu ise tümüyle düşman görür kendisine. Yeni tanıştığı oğlanlar kendisinden hoşlanır, o da kendini onların arasında rahat ve mutlu hisseder. Binlerce çocuk vardır ki suça yönelik oğlanların oluşturduğu haydut çetelerinin eline işte böyle bir yoldan düşer. Söz konusu çocukların karşısına ilerideki yaşamlarında da okuldaki aynı tutum ve davranışla çıktığımızda, bunu bizim kendilerine düşman, haydut arkadaşlarının ise dost kimseler olduğunun bir diğer kanıtı sayarlar.

Söz konusu çocukların yaşamın ödevleri karşısında başarısız kalmalarını gerektirecek hiçbir neden yoktur. Bize düşen, onla-

rın umutlarını yitirmelerine asla izin vermemektir. Okullarımızı bu gibi çocukların yarına güven ve cesaretle bakacakları gibi kurabilmemiz durumunda, böyle bir şeyi sağlamak asla pek güçlük doğurmayacaktır. Bu önerimiz üzerinde ileride daha ayrıntılı duracağız. Şimdilik yukarıda verdiğimiz örnekle amaçladığımız şey, cezanın, suça yönelik kişiyi, toplumun öteden beri düşündüğü gibi kendisine düşman olduğunun bir kanıtı olarak görmeye nasıl ittiğini açıklamaktır.

Bedensel cezalandırma, daha başka birtakım nedenlerden ötürü de istenilen etkiyi gösteremez. Suç işleyen pek çok kişi vardır ki yaşamlarına fazla değer vermezler. Bazıları yaşamlarının belli anlarında intiharla burun buruna gelir. Bedensel ceza böylelerinin gözünü yıldırmaz. Polisten üstün olma istekleriyle başları o denli dönmüştür ki verilen cezayı asla duyumsamazlar. Bu tutumları da meydan okuma diye gördükleri davranışlara verdikleri toplu yanıtın bir parçasını oluşturur. Gardiyanların haşin ve hoyrat kimseler olması ya da kendilerine sert davranılması durumunda tüm güçlerini toparlayıp onlara karşı koymaya çalışırlar. Bu ise içlerindeki polisten daha zeki oldukları duygusunu pekiştirir. Gördüğümüz gibi her şeye bu gözle bakarlar. Toplumla ilişkilerini bitip tükenmeyecek bir savaş olarak görür, bu savaştan zaferle çıkmaya çalışırlar. Bizim de durumu kendileri gibi ele almamız ateşe körükle gitmek olur. Hatta elektrikli sandalye bile suçlular üzerinde bir meydan okuma etkisini gösterebilir. Suça yönelik kişi kendisine üstün bir güce karşı savaşan biri gözüyle bakar; tehlike ne kadar büyükse, bu tehlike karşısındaki üstünlüğünü kanıtlama gereksinimi de o kadar güçlü olur. Pek çok suçlunun, suç eylemlerini yalnızca bu açıdan değerlendirdiğini kolaylıkla saptayabiliriz. Elektrikli sandalyeyle ölüme mahkûm edilen bir cani, idam edileceği ana kadar geçen zamanını çoğu kez, nasıl yapsaydım yakayı ele vermekten kurtulabilirdim diye düşünüp taşınmakla geçirir: "Ah şu gözlüğü olay yerinde unutmasaydım!"

Çocukluğunda toplumsal bilinci felce uğratan neden ya da nedenler bulunup çıkarılmadıkça, bir suçluyu ıslah umudundan söz açılamaz. İşte bireysel psikoloji bununla ilgili olarak çok geniş ve karanlık bir alanı aydınlatmıştır; artık durumu eskisinden çok daha net görebilmekteyiz. Beş yaşındaki bir çocuğun ruhu bir birlik ve bütünlüğe kavuşur; kişiliğinin iplikçikleri bükülüp bir çile olmuştur. Kalıtım ve çevrenin bu gelişimde biraz payı vardır. Ama bizi ilgilendiren, çocuğun dünyaya gelirken kalıtım yoluyla beraberinde getirdiği özellikler ya da ilerideki yaşantısı değil, daha çok onun her ikisinden nasıl yararlandığı, bunları nasıl değerlendirdiği, bunlarla neler kotarıp ortaya koyduğudur. Kalıtsal yetenek ya da yetersizlikler konusunda gerçekte pek bir şey bilmeyişimiz, bu noktayı gereği gibi anlamamızı daha da zorunlu kılmaktadır. Bizim göz önünde tutacağımız bütün şey, çocuğun içinde yaşadığı koşullardaki olanaklar ve onun bunlardan ne ölçüde yararlandığıdır.

Toplum yaşamımızın beklentilerini karşılamada yetersiz kalsa da toplumsal işbirliği için belli ölçüde bir eğilimi içlerinde barındırmaları, tüm suçlular için hafifletici bir nedendir. Toplumsal işbirliği hazırlığının toplumsal yaşamın beklentilerini karşılamada yetersiz kalmasının sorumluluğu ise en başta annenindir. Çocuğunun ilgi ve paylaşma duygusunun sınırlarını nasıl genişleteceğini, çocuğunun kendisine duyduğu ilgi ve yakınlığın boyutlarına başka insanları da içine alacak gibi nasıl bir derinlik kazandıracağını, bir annenin bilmesi gerekir. Ama öyle anneler vardır ki çocuğunun kendisinden başka kimseden hoşlanmasını istemez. Bazı anneler evlilik yaşamlarında mutsuzdur, bazı ailelerde anne ve baba iyi geçinemez, boşanmayı düşünüp durur ya da içlerinde birbirlerine karşı kıskançlık duyguları beslerler. Anne de bu yüzden çocuğa tek başına kendisi sahip olmak ister, şımartır, nazlı yetiştirir onu, bağımsızlığını kazanmasına izin vermez. Söz konusu koşullarda ise, çocuktaki işbirliği ruhunun gelişiminin hayli sınırlı kalacağı pek doğaldır.

Toplumsallık duygusunun gelişimi açısından, başka çocuklara karşı gösterilecek ilginin de önemi hayli büyüktür. Bir aile içindeki çocuklardan biri annenin gözdesiyse, öbür çocuklar onunla arkadaşlık etmeyi ve onu aralarına almayı pek istemezler. Bu da durumu yanlış değerlendiren gözde çocuk için suçlu kişi yaşamının başlangıç noktasını oluşturabilir. Ailede üstün yetenekli bir oğlan varsa, yaşça ona en yakın oğulun sıklıkla sorunlu bir çocuğa dönüştüğü görülür. Örneğin, ailedeki iki oğlandan ikincisi daha sevimli ve şirinse, ağabeyi kendisinin kardeşi kadar sevilmediği duygusuna kapılabilir. Bu durumdaki bir çocuğun kendi kendisini aldatarak evdekiler tarafından ihmal edildiği duygusunu içinde yaşatması doğaldır. Kapıldığı kuşkuyu doğrulayacak kanıtlar arar böyle bir çocuk, kötü davranışlar sergilemeye başlar, kötü eylemlerde bulunur, dolayısıyla evdekiler tarafından kendisine daha sert davranılır, bu da çocuktaki, baskı altında tutulup gereken ilgiyi görmediği inancını daha da pekiştirir. Hakkı olan şeyin elinden alındığı duygusuyla çalıp çırpma eylemlerine başvurur, derken suçüstü yakalanıp cezalandırılır, bu da onun sevilmediğini ve başkalarının kendisine hep düşmanlık beslediğini düşünmesi için bir başka neden oluşturur.

Çocuklarının yanında zamanın kötülüğünden ve koşulların yetersizliğinden yakınan anne ve babalar, bu tutumlarıyla onlardaki toplumsallık duygusunun gelişimini engelleyebilir. Anne ve babaların hısım ve akrabalarıyla komşularından sık sık yakınmaları, onları sürekli çekiştirmeleri, onlara karşı hoş sayılmayacak duygu ya da önyargıları açığa vurmaları halinde de yine aynı şey söz konusu olabilir. Böyle bir durumda çocukların, kafalarında çarpık bir insan imajıyla büyümelerine şaşmamak gerekir; hatta sonunda kendi anne ve babalarının karşısında yer almaları bile doğal karşılanmalıdır. Toplumsallık duygusunun engellenmesi, her zaman benmerkezci bir tavır ve tutumu beraberinde getirir. Çocuk şöyle der kendi kendine: "Ne diye başkaları için bir şey yapacakmışım?" Böyle bir ruh duru-

munda ise yaşamsal sorunları çözemeyeceğinden ister istemez bocalar, kaçamak yollar, ucuz çareler arar. Çaba harcamayı pek göze almaz, başkalarını incitmekten hiç üzüntü duymaz. Bir savaş durumunu yaşar sürekli; savaşta ise her şey mubahtır!

İzninizle suça yönelik bir kişinin yaşam modelinin gelişimini izleyebileceğiniz birkaç örnek vermek istiyorum. Bir ailenin ikinci oğlu sorunlu bir çocuktu; bizim değerlendirebildiğimiz kadarıyla bedensel bakımdan sapasağlamdı ve kalıtımsal yetersizliklerden hiçbirine sahip değildi. Ağabeyi ailenin gözdesiydi, küçük kardeş ağabeyinin başarılarını gölgede bırakmak için sürekli uğraş veriyordu; sanki ağabeyiyle yarışa kalkmıştı ve peşinden koşturup durduğu bu kişiyi sollayıp geçmek istemekteydi. Toplumsallık duygusu gelişmemişti, annesine pek bağlıydı ve onu elinden geldiğince sömürmeye çalışıyordu. Yetişip ağabeyini geçmesi zordu çünkü ağabeyi sınıfın birincisiydi, kendisi ise sınıfın sonuncuları arasındaydı. Hükmetme ve söz sahibi bir kişi rolünü oynama isteği açık seçik ortadaydı. Evdeki yaşlı hizmetçiyi sağa sola koşturuyor, bir asker gibi odanın içinde yürütüp talimler yaptırıyordu. Kendisini canı gibi seven hizmetçi, yirmi yaşına geldiğinde bile onu general rolünde karşısında görmeye bayılıyordu. Okulda istenen çalışmalardan her zaman acı acı yakınıyor, yaptığı çalışmalardan ötürü ortalığı velveleye veriyor ama doğru dürüst bir şey kotarıp ortaya koyduğu da görülmüyordu. Ne zaman sıkıntıya düşse annesinden para kopartabiliyor, annesinin yaşam biçimini hoş görmeyerek eleştirse bile bunu başarmakta güçlük çekmiyordu. Derken ansızın evlendi, sorunları daha da büyüdü. Bu evliliğin tek nedeni de ağabeyinden önce evlenmiş olmaktı, bunu büyük bir zafer olarak görmüştü. Özgüveni buradan görüldüğü gibi gerçekten çok zayıftı, gülünç işlere kalkışarak ağabeyine karşı üstünlüğünü kanıtlamak istiyordu. En ufak bir hazırlıktan yoksun olarak evlilik yaşamına adım atmıştı, karısıyla arasında kavga gürültü hiç eksik olmadı. Annesi kendisini eskisi kadar cömerçe destekleyemez duruma düşünce, piyanolar sipariş edip paralarını

ödemeden başkalarına sattı. Bu da ona soluğu hapiste aldırdı. İnsanın ileride sürdüreceği yaşamın kökenlerinin nasıl erken çocukluk döneminde yattığını bu yaşamöyküsünden görebiliyoruz. Büyük bir ağacın gölgesinde büyüyen küçük bir ağaç gibi, bizim kahraman da ağabeyinin gölgesinde büyümüş, bu yüzden yetenekli ağabeyine kıyasla horlanıp ihmal edildiği inancı ruhuna yerleşmişti.

Sözünü edeceğim ikinci örnek ise on iki yaşındaki bir kızla ilgilidir. Gözü çok yükseklerde, gerek annesi, gerek babası tarafından el bebek gül bebek büyütülmüş biriydi kız. Çok kıskandığı, kendinden küçük bir kız kardeşi vardı; kardeşiyle arasındaki rekabet hem evde, hem okulda kendini açığa vurmaktaydı. Hastam tedavisi sırasında kardeşinin kendisine üstün tutulduğunu, örneğin ona daha çok şekerleme ve para gibi şeylerin verildiğini kanıtlayacak olaylar bulup öne sürmüştü sürekli. Günün birinde okuldaki arkadaşlarının cüzdanlarından para aşırmaya kalkmış, suçüstü yakalanıp cezalandırılmıştı. Olup bitenleri tedavi sırasında tümüyle bana açıklayan kızı, kardeşiyle rekabet edemeyeceği düşüncesinden kurtarmayı neyse ki başarmıştım. Beri yandan durumu kızın anne ve babasıyla da konuştum; onlar da iki kardeş arasındaki rekabeti sona erdirmenin ve küçük kardeşine daha çok ilgi gösterildiği düşüncesini hastamın kafasından silip atmanın üstesinden geldiler. Bütün bunlar yirmi yıl önce olmuştu. Hastam şimdi örnek gösterilecek evli bir kadın ve bir çocuğu var; o günden sonra yaşamında asla büyük hatalar yapmış değil.

Çocuktaki gelişim süreci için özellikle tehlike oluşturan koşullara daha önce değinmiştik, şimdi yeri gelmişken bunları bir kez daha kısaca yinelemek istiyorum. Söz konusu koşullar üzerinde önemle durmamız gerekiyor; çünkü bireysel psikolojinin bulgulamaları doğruysa, suça yönelik bir kişiye yardım elini uzatabilmemiz ve kendisinde toplumsallık duygusunu uyandırabilmemiz için, söz konusu koşulların onun geleceği üzerinde yapacağı etkileri bilmemiz zorunludur. Büyük çapta sorunla-

rı bulunan çocukları üç guruba ayırabiliriz: Birincisi yetersiz organlarla dünyaya gelmiş, ikincisi nazlı ve şımarık büyütülmüş, üçüncüsü ihmal edilmiş çocuklar. Organsal yetersizliği bulunanlar, doğanın kendilerine üvey evlat gibi davrandığı duygusunu taşırlar içlerinde. Başkalarıyla paylaşma duygularını eğitim aracılığıyla gerektiği gibi geliştirilmezse, kendi kendileriyle aşırı derecede ilgilenme eğilimi gösterir, başkalarını sultaları altına almak için fırsat kollarlar. Benim tanık olduğum bir olayda, ilgilendiği kızın, flört girişimlerini soğuk karşılaması üzerine kendini aşağılanmış hisseden bir oğlan, kendinden küçük ve aptal bir arkadaşını kandırıp kızı öldürtmüştü. Nazlı büyütülmüş çocuklar aşırı sevecen anne ve babalarından bir türlü kopamaz, ilgi alanlarını başkalarını da içine alacak gibi genişletemezler. Hiçbir çocuk yoktur ki tümüyle ihmal edilsin. Yoksa süt çocukluğu döneminin ilk aylarından bile sağ çıkamaz. Buna karşılık yetimler, evlilik dışı doğmuşlar, istenmeyen, çirkin ve anomalili çocuklar arasında ihmal edilmiş diye nitelendirilebilecek pek çok çocuğa rastlarız. Biri ihmal edilmiş çirkin, diğeri şımarık büyütülmüş sevimli olmak üzere suça yönelik çocukların iki ana tipte yer almasını anlamak zor değildir.

Gerek bizzat ilgilendiğim, gerek kitap ve gazetelerde okuduğum suçluların yaşamöykülerine dayanarak suçlu kişiliğinin yapısını açıklamaya çalıştım. Bu sırada hep şunu gördüm ki, bireysel psikolojinin elimize tutuşturduğu anahtar, böyle bir kişiliği hazırlayan koşulların kapısını aralamamızı sağlamaktadır. İzin verirseniz Anton von Feuerbach'ın kaleme aldığı eski bir Almanca kitaptan birkaç örnek daha aktarmak istiyorum. Sırası gelmişken şunu da belirteyim ki, suçlu bir kişinin ruh yapısına ilişkin en güzel betimlemeleri çoğunlukla eski kitaplarda bulmuşumdur.

1. Vaka: Evdeki uşağın yardımıyla babasını öldüren Konrad'ın öyküsü. Baba oğluna gereken ilgiyi göstermemiş, ona acımasızca davranmış, bütün aileye zulmetmiştir. Bir defasında

dayaktan geçirdiği Konrad'ın kendisine el kaldırdığını görerek onu mahkemeye vermiştir. Yargıç şöyle demiştir oğlana: "Kötü kalpli, geçimsiz bir baban var ama ben yasalara uymak zorundayım." Bizzat yargıcın oğlanın eline suçunu bağışlatacak bir neden tutuşturduğunu görüyorsunuz. İçine düştüğü kötü durumdan çıkış yolu arayan ailenin bütün çabaları boşa gitti. Bir çaresizlik ve umutsuzluk havası aile yaşamında esmeye başladı. Derken baba kötü isim yapmış bir kadını alıp eve getirdi, oğlunu da kapı dışarı etti. Oğlan, tavukların gözlerini oymaya bayılan gündelikçi biriyle tanıştı. Adam, oğlana akıl verip onu babasını öldürmeye teşvik etti. Oğlan annesini düşünerek böyle bir eyleme kalkışmakta duraksadı ama iş günden güne kötüye gitti. Uzun süren iç çatışmalarından sonra öneriyi benimseyerek gündelikçinin yardımıyla babasını öldürdü. Buradan oğlanın toplumsallık duygusunun sınırlarını, babasını bile içine alacak kadar genişletemediğini görmekteyiz. Hâlâ annesine sıkı bir bağımlılık duygusu içinde yaşıyor, annesine çok büyük bir değer veriyordu. Ancak yeni tanıştığı birinin işleyeceği suçu hafifletici koşullarla karşısına çıkmasıyladır ki, toplumsallık duygusunun son kalıntılarını da üzerinden sıyırıp atabilmişti. Ancak acımasız eğilimleriyle gündelikçinin kendisine destek vermesi sonucu, babasına karşı duyduğu kin ve nefret, cinayeti işleyebileceği bir düzeye çıkmıştı.

2. Vaka: "Ünlü zehirci kadın" diye isim yapmış Margaret Zwanziger. Ailesi tarafından terkedilmiş bir çocuk olan Margaret ufak tefek, çarpık vücutlu, dolayısıyla bir bireysel psikoloğun gözüyle burnu havada, çevresindekilerin dikkat ve ilgisini üzerinde toplamak için sürekli çaba harcayan bir kızdı. Dalkavukluk derecesinde nazikti. Kendisini neredeyse umutsuzluğa düşüren pek çok olay geçmişti başından, derken kocalarına sahip çıkmak için, üç kadını zehirleme eylemi gerçekleştirmişti. Hakkı olan şeyin elinden alındığı duygusuyla yaşayan kız, "elinden alınan şeye tekrar kavuşmasını sağlayacak" bir

başka yol düşünememişti. Kendisine gebe süsü vermiş, intihar girişimlerinde bulunmuş, düşüp kalktığı erkekleri böylece kendisine bağlamak istemişti. Anılarında pek çok suçlu, kendi yaşamöykülerini kaleme almaya bayılır; farkında olmaksızın, hatta açığa vurduğu şeye pek akıl erdirmeksizin bireysel psikolojinin görüşlerini doğrulayan şu sözlere yer verir: "Ne zaman kötü bir şey yapsam, canımı yaktığı için kimsenin üzüldüğü yok, ben ne diye başkalarının canını yaktığım için üzülecekmişim diye düşünürdüm."

Bu sözler Margaret'in cinayete giden yolu önünde nasıl açmaya çalıştığını, nasıl bu yolda kendi kendisini teşvik ettiğini ve girişeceği eylem için hafifletici nedenler arayıp bulmaya çalıştığını göstermektedir. Başkalarıyla işbirliği ve paylaşma duygusu içinde yaşamalarını tavsiye ettiğim hastalarımdan hep şunu işitmişimdir: "Ama başkalarının bana hiç aldırdığı yok ki!" Ben de onların bu sözüne karşılık şöyle demişimdir hep: "Birinin ilk adımı atması gerekiyor. Başkaları işbirliğine yanaşmıyorsa, bundan size ne. Benim tavsiyem ilk adımı sizin atmanız, başkalarının toplumsal bilince sahip olup olmamasına bakmamanız."

3. Vaka: N. L., ailenin en büyük oğlu, zor bir çocukluk geçirmiş, bir ayağı tutmuyor, kendinden küçük kardeşine babalık yapmış. Kardeşine olan bu bağlılıkta da üstünlük amacının rol oynadığını görebiliriz; başlangıçta belki yaşamın olumlu yanında yer alan bir üstünlüktü bu. Ama belki de daha o zamanlar bir gururun ve kendini kardeşinden üstün hissetme eğiliminin bir dışavurumuydu. Sonradan oğlan annesini evden kovmuş, dilenciliğe mahkûm etmiş, "defol git, kocakarı" sözleriyle onu kapı dışarı etmiştir. Oğlanın haline acımamak elde değildir, annesine karşı bile kalpsiz biri gibi davranmaktadır. Kendisini çocukken tanımış olsaydık, nasıl yavaş yavaş suça yöneldiğini izleyebilirdik. Uzunca süre işsiz güçsüz dolaşıp durmuş, parasız kalmış, derken cinsel bir hastalığa yakalanmıştı. İş aramaktan eli boş eve döndüğü bir gün, üç beş kuruşluk gelirine sahip çıkmak için

küçük kardeşini öldürmüştü. Bütün bunlar da bize oğlandaki toplumsal bilincin sınırlarını açığa vurmaktadır: İşsizlik, parasızlık, cinsel hastalık. İnsanın aşma gücünü gösteremediği hep aynı sınırlar.

4. Vaka: Erken yaşta yetim kalmış bir çocuk bir üvey annenin bakımına verilir, üvey anne de el bebek gül bebek büyütür onu. Sonunda oğlan, nazlı ve şımarık yetiştirilmiş çocuklara örnek gösterilecek birine dönüşür. İleriki yıllarda gelişimi doğru dürüst bir seyir izlemez; iş yaşamında çok kurnaz biridir, başkalarının üzerinde önemli bir kişi izlenemi uyandırmak için çırpınıp durur, her zaman ramp ışığında bulunmak ister. Üvey anne de kendisine cesaret verir, onu teşvik eder, oğlan için deli divane olur. Oğlan yalan ve dolana sapar, fırsat buldukça para aşırır evden. Üvey anneyle baba az buçuk soylu kişilerdir; oğlan da kibarlık taslar, ailenin bütün parasını saçıp savurur, sonunda üvey anne ve babasını evden kapı dışarı eder. Doğru dürüst eğitilmeyip şımartılması, oğlanı alnının teriyle çalışıp para kazanamayacak biri yapmıştır. Yalan ve dolanla herkesten öne geçmeyi hayattaki misyonu bilir. Dolayısıyla, herkese, kazıklanması gereken bir düşman gözüyle bakar. Üvey annesi onu kendi öz evlatlarından ve kocasından üstün tutmuş, bu da oğlana her şeyde hak sahibi olduğu duygusunu aşılamıştır. Ama özgüveninin yetersizliği, normal yollardan başarıya ulaşacak gücü gösteremeyişiyle açığa vurur kendini.

Bir çocuğun başkalarıyla doğru dürüst bir toplumsallık ilişkisi içinde yaşamanın hiçbir yarar sağlayamayacağını düşünecek kadar yılgınlığa, bir aşağılık kompleksine kapılması için neden olmadığına daha önce değinmiştik. Hiç kimsenin yaşam sorunları karşısında pes etmesi gerekmez. Suça yönelik kişi başarıya ulaşmak için yanlış bir yol seçmiştir kendisine; bizim yapmamız gereken, nerede ve neden onun böyle bir yola saptığını bulup kendisine göstermek, kendisini eğitmek, başkalarını da düşünüp onlarla toplumsal bir işbirliği içinde çalışacak

cesarete sahip biri yapmaktır. Suçun cesaret değil korkaklıktan kaynaklandığı gerçeği genel bir yaygınlık kazansa, sanıyorum suç işleyenlerin kendilerini haklı göstermek için başvurduklarını en önemli neden ortadan kalkar, bundan böyle hiçbir çocuk geleceğin suçlularından biri olacak gibi kendini yetiştirmeyi düşünmezdi. Az ya da çok bir doğrulukla betimlenmiş olsun, işlenen bütün suçlarda çocuklukta kurulup çatılmış, toplumla bütünleşme yeteneğinden yoksun bir yaşam üslubunun etkisini görebilmekteyiz. Toplumsallık yeteneğinin geliştirilmesi gereğini özellikle vurgulamak isterim. Söz konusu yeteneğin kalıtsal nitelik taşıdığı kuşkusuzdur. Toplum içinde yaşama yeteneği diye bir yetenek vardır ve buna doğuştan bir yetenek gözüyle bakılması gerekir; bütün insanlarda ortaktır bu yetenek ama geliştirilmesi için eğitim şarttır. Ben, suçla ilgili diğer bakış açılarını ikinci derecede önemli bulmaktayım; en azından bir kimsenin çıkıp bana toplumsal işbirliği konusunda eğitilmesine karşın suç işlemeye yönelmiş bir kişiyi gösterene kadar bu düşüncemi değiştirmeyeceğim. Ben şimdiye kadar böyle birine rastlamadım, böyle birine rastladığını da kimseden işitmedim. Suç işlemekten insanı alıkoyacak en etkili önlem, gerekli ölçüde toplumsal işbirliği ruhuna sahip olmaktır. Bu gerçeğin benimsenmemesi durumunda, suç belasının üstesinden gelme umudu yoktur. Toplumsal işbirliği, örneğin coğrafya bilgisi gibi insanlara öğretilebilecek bir şeydir; bir gerçektir ve gerçek de her zaman başkalarına öğretilme özelliğini içerir. Coğrafyadan sınava çekilen bir çocuk ya da erişkin, daha önceden hazırlanmamışsa sınavı başaramaz. İşbirliğinin anlam ve değerine ilişkin bir bilgiyi gerektiren konularda sınavdan geçirilen bir çocuk ya da erişkin de böyle bir bilgiye sahip değilse sınavdan yüzünün akıyla çıkamaz. Bütün sorunlarımızın çözümü, toplumsal işbirliği ruhuna sahip olmamızı gerektirir.

Suç konusundaki bilimsel incelememizin sonuna varmış bulunuyoruz; gerçekle yüz yüze gelecek cesareti göstermek zorundayız. Binler ve binlerce yıldan sonra insanlar suç soru-

nunu nasıl çözümleyeceklerini hâlâ bilememektedir. Şimdiye kadar başvurulan bütün yöntemler, öyle görülüyor ki bugün de aramızda varlığını sürdürmektedir. İncelemelerimiz neden böyle olduğunu göstermiştir: Suça yönelik yaşam üslubunu değiştirecek ve yanlış yaşam üsluplarının oluşmasını önleyecek doğru adımlar şimdiye kadar bir türlü atılamamıştır. Bu adımlar dışında sorunun çözümlenmesini sağlayacak gerçekten etkili önlemler yoktur. İncelememizde vardığımız sonuçlara topluca bir göz atalım. Suçluların insanlar arasında istisna kişiler sayılamayacağını, onların da genellikle başkalarına benzediğini, davranışlarının bütün insanlarda görülen davranış biçiminin doğal bir çeşitlemesi olduğunu saptadık. Bu da çok önemli bir sonuçtur. Suça eğilimin tek başına var olan bir nesne gibi ele alınamayacağını, yaşam karşısında takınılan belli bir tutumun dışavurumu sayılacağını kavradığımız ve bu tutumun nasıl geliştiğini bildiğimiz zaman önümüzdeki sorun çözülmez niteliğini yitirecek ve bizler gereken değişikliği sağlayabileceğimize güvenerek işe sarılacağız. Bizim saptadığımıza göre, suça yönelik kişi, uzun yıllar boyu topluma düşman düşünce ve davranışları talim edip durmuştur, toplumsallık duygusundaki bu yetersizliğin kökleri erken çocukluk döneminde, çocukluğun dört, beş yaşlarını kapsayan bölümünde yatmaktadır. Söz konusu yıllar içinde çocuğun başkalarına karşı duyacağı ilgi engellenmiştir. Bu ilginin karşılaştığı engelin çocuğun annesiyle, babasıyla, kardeşiyle, ayrıca yaşadığı ortamın toplumsal önyargılarıyla, çevreden kaynaklanan özel güçlükler ve diğer benzer koşullarla bağlantılı olduğunu incelememizde anlattık. Bütün bu suç çeşitlemelerinin ve hangi türden olursa olsun bütün başarısızlıkların en belirgin ortak özelliği toplumsal işbirliği yetersizliği, başkalarının ve insanlığın esenliğine yeterli ilginin gösterilemeyişidir. Kısaca yapılması gereken, işbirliği yeteneği konusunda insanları eğitmektir, bunsuz bir başarı düşünülemez. Her şey bu tek koşula yani toplumsal işbirliği yeteneğinin geliştirilmesine bağlıdır.

Suça yönelik kişi, bir noktada, hayatta dikiş tutturamayan öbür kişilerden ayrılır. Toplumsal işbirliği ruhuna karşı kökü çok eskiye dayanıp sürekli ayakta tutulan direniş sonunda, suça yönelik kişi, başarısız öbür kişiler gibi yaşamın normal sorunlarıyla başa çıkacağı umudunu tümüyle yitirmiştir ama belli bir dinamizmi hâlâ elinde bulundurur ve bunu yaşamın yararsız tarafına yöneltir. Yaşamın yararsız tarafında yeterince etkin durumdadır, kendisi gibi gördüğü kişiler yani başarısız öbür insanlarla belli bir ölçüde toplumsal ilişkiyi sürdürür. Bu özellikleriyle nevrozlulardan, kendi elleriyle yaşamlarına son verenlerden ve alkoliklerden ayrılır. Ne var ki etkinlik alanı dar sınırlarla çevrilidir. Bazen söz konusu sınırlar suç işlemekten başka çare bırakmaz kendisine, hatta akla gelebilecek her suçu değil, suçlardan yalnızca belli bir türünü işleyebilir, dönüp dolaşıp belli bir türdeki suça yönelir. Bu da onun etkinlik alanıdır, bir tuzağa yakalanmış, bir kapana kısılmıştır adeta. Bu da bize onun cesaretten ne kadar yoksun biri sayılacağını gösterir; yeterli cesaretten yoksun durumda yaşamak zorundadır çünkü toplumsal işbirliği yeteneğinin bir parçasıdır cesaret.

Suça yönelik kişi, düşünce ve duygularını işleyeceği suça hazırlamakla zamanını geçirir. Toplumsallık duygularının kalıntılarını nasıl bir hamlede içinden söküp atacağını kafasında planlayıp tasarlar gündüzleri, geceleri de bunun düşünü görür. Girişeceği eylemleri bağışlatıp haklı gösterecek nedenler arar, hafifletici nedenler bulmaya çalışır, kendisine, suçlu bir kişi yaşamını sürdürmeye zorlayan koşullar uydurmaya çabalar. Toplumsallık duygusunun duvarını delip geçmek kolay değildir; söz konusu girişimlere büyük bir direnç gösterir duvar. Ama suça yönelik bir kişi suç işlemek istiyorsa, bir yolunu bulup bu engeli aşmak zorundadır. Belki bunu, başkalarından gördüğü aşağılayıcı davranışlara kafasına takıp bir öfke duygusuna kapılarak ya da içip içip sarhoş olarak yapar. Bu da, onun girişeceği eylemde kendisini destekleyecek şekilde durumunu sürekli yorumlamasını anlamamıza yardım eder; beri yandan öğütler,

tavsiyelerle kendisini doğru yola yöneltmede neden hiçbir başarı elde edemeyeceğimizi anlamamızı kolaylaştırır. Suça yönelik kişi dünyayı kendi gözleriyle görür, sürdürdüğü yaşamı haklı gösterecek yeterince neden vardır elinde. Yaşam karşısındaki tutumunun nasıl oluştuğunu saptayamadığımız sürece, bu tutumu değiştirebilme umudumuz yoktur. Ama bizim suça yönelik kişiden bir üstünlüğümüz vardır ki bu noktada bizimle başa çıkamaz. Bu da içimizdeki başkalarıyla paylaşma duygusudur; söz konusu duygu, bizim kendisiyle elbirliği yaparak saplandığı bataktan bir çıkış yolu aramamıza yardım eder.

Suça yönelik kişi karşılaştığı güçlükleri toplumsal bilinçle yenecek cesareti gösteremeyerek rahat bir çözüm bulmak istediği zamanlarda suç işlemeye kalkar, işleyeceği suçun plan ve hazırlıklarını yapmaya koyulur. Suça yönelik kişinin en sık karşılaştığı güçlük de para sıkıntısıdır. Herkes gibi o da bir güven ve üstünlük amacına varmaya çalışır, güçlükleri yenmek, engelleri aşmak ister. Ne var ki bütün çabaları toplumsallık çerçevesi dışında kalır. Saptadığı amaç, kendini beğenmişlikle karışık kişisel üstünlük amacıdır; polise üstünlük sağlayarak, yasalara ve topluma kafa tutarak bu amacına ulaşmaya uğraşır. Yasaları çiğnemeye çalışarak, ele geçmemeye bakarak, kimsenin kendisini yakalayamayacağı gibi kurnazca davranarak kendi kendisiyle bir çeşit oyun oynar adeta. Örneğin, kalkıştığı bir eylemde bir şişe zehirden yararlanmaya büyük bir kişisel zafer gözüyle bakar; sürekli aldatır kendini, bir coşku havası içinde yaşar. İlk kez yakayı ele verene kadar genel olarak gerçekten de az buçuk başarı sağlamış olur. Tutuklandığında kafasından geçen tek düşünce vardır, "Biraz daha zekice davransaydım, ellerinden kurtulmuştum" düşüncesidir bu.

Bütün bunlar, suça yönelik kişideki aşağılık kompleksinin dışavurumlarıdır. Suça yönelik kişi toplum içindeki çalışma koşullarından ve toplumun karşısına çıkardığı ödevlerden kaçmakta alır soluğu. Normal yoldan kazanılacak başarılar için kendini yetersiz hisseder. Toplumdan uzak kalmaya çalışması,

sorunlarının daha da büyümesine katkıda bulunur. Suça yönelik kişilerin çoğunluğu, vasıfsız işçilerdir. Suça yönelik kişi, yetersizlik duygusunu ucuz bir üstünlük kompleksinin arkasına gizler. Alabildiğine cesur ve olağanüstü bir kişi sayılacağı düşüncesini kafasında yaşatır; peki ama yaşam cephesini bırakıp kaçan bir kişiye nasıl kahraman gözüyle bakabiliriz? Suça yönelik kişi gerçekten de sürekli bir düş havası içinde yaşar; gerçeği tanımaz, gerçeği tanıyarak suçluluk mesleğinden el çekmek zorunda kalmak istemez. Bu yüzden kendi kendine şöyle der hep: "Dünyanın en güçlü adamı benim çünkü tabancamla herkesi vurup öldürebilirim" ya da şöyle söyler: "Herkesten daha akıllıyım çünkü yakayı ele vermedim, suç işleyebilirim."

İncelemenizde ayrıca suça yönelik davranışın kökenlerini saptadık, yaşamlarının ilk yıllarında aşırı yük altında kalan ya da şımarık ve nazlı büyütülen çocukların ileride nasıl suça yöneldiğini gördük. Organsal yetersizliğe sahip çocukların, başkalarıyla paylaşma duygusu içinde yaşayabilmeleri özel bir ilgi ve bakımı gerektirir. Bu olmadığında, gözleri kendilerinden başkasını görmez, doğru dürüst bir gelişim sürecini gerçekleştirmede yetersiz kalırlar. İhmal edilmiş, istenmeyen, horlanmış ya da nefretle bakılan çocuklar için de yine benzer bir durum söz konusudur; bu tür çocuklar da başkalarıyla gerçek bir işbirliği havası içinde yaşamamış, işbirliği sayesinde başkalarının sevgi ve yakınlığını kazanıp karşılaşacakları sorunların üstesinden geleceklerini öğrenmemişlerdir. Şımarık yetiştirilmiş çocuklar, kendi çabalarıyla bir başarı elde etmeye alışmamışlardır; onlara göre bir istekte bulunmaları yetecek, dünya hemen bu isteklerini yerine getirmek için koşacaktır. Diledikleri şeye kavuşamadıklarında kendilerine haksızlık edildiği duygusuna kapılır, başkalarıyla işbirliğine yanaşmaktan kaçarlar. Suça yönelik her kişide bu tür bir yaşamöyküsüyle karşılaşabiliriz; suça yönelik kişiler başkalarıyla işbirliği yapacak şekilde eğitilmemişlerdir; işbirliğinin önemini bir türlü kavrayamaz, bir güçlükle yüz yüze geldiklerinde onu yenmek için nereden işe başlayacaklarını bilemezler.

Bu durumda bize düşen görev açıkça ortadadır: Bu kişileri toplumsal işbirliği konusunda eğitmek.

Bu konuda gerekli bilgiye sahibiz; beri yandan, zamanla yeterince deneyim edinmiş bulunuyoruz. Suça yönelik kişilerden her birini nasıl değiştirebileceğimizi, bireysel psikolojinin bize gösterdiğine inanıyorum. Ama suça yönelik kişileri tek tek ele alıp tedavi ederek yaşam üsluplarını değiştirmenin ne çok çalışmaya mal olacağını düşününüz! Ne yazık ki uygarlığımızda insanların çoğu ancak sınırlı ölçüde toplumsal işbirliği duygusuna sahiptir; bu sınırın dışına çıkılmasını gerektiren durumlarda, söz konusu insanlar başarısızlıkla karşı karşıya kalır. Bu yüzden zor dönemlerde suça eğilimde bir artış gözlenir. Sözünü ettiğimiz yoldan suçun kökünü güvenilir şekilde kurutmaya kalksaydık, insanlardan büyük bir bölümünü tedaviden geçirmemiz gerekirdi, ne var ki her suçluyu ya da suça yönelecek bir kişiyi bu yoldan iyi bir vatandaş yapmak, yakın bir gelecekte gerçekleşecek bir amaç gibi görünmüyor.

Ama yine de bu konuda bir sürü şey yapabiliriz. Tek tek her suça yönelik kişiyi değiştiremesek de üzerindeki yükü taşıyabilecek kadar güçlü sayılmayan bu insanların yüklerinin hafifletilmesine kimi katkılarda bulunabiliriz. Örneğin, işsizlik ve mesleki eğitimle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz ki çalışmak isteyen herkesi bir meslek sahibi yapmak durumundayız. Ancak bu şekilde toplumsal yaşamın söz konusu kişilere yönelttiği beklentilerde bir hafifleme sağlayabilir dolayısıyla insanlardan hatırı sayılır bir bölümünün, içlerindeki en son toplumsal işbirliği kalıntısını da elden çıkarmak hevesine kapılmalarını kesinlikle önleyebiliriz. Bu da suç işleyenlerin sayısında kuşkusuz bir azalma sağlayacaktır. Ekonomik durumumuzda böyle bir rahatlamanın gerçekleşebilmesi için zamanın elverişli sayılıp sayılmayacağı konusunda ben bir yargıda bulunamam ama bu amaç doğrultusunda çalışmamız zorunludur. Ayrıca, çocuklarımızın gelecekte çalışacakları mesleğe daha iyi hazırlanmasını ve yaşamın karşısına daha üstün bir donanım ve daha zengin

olanaklarla çıkmasını sağlamalıyız. Böyle bir mesleki eğitim cezaevlerinde de verilebilir. Bu yönde şimdiden belli bir ölçüde adımlar atılmış bulunmaktadır; belki artık yapacağımız şey, söz konusu amaca yönelik çabalarımızı güçlendirmektir. Her ne kadar suça yönelik kişilerin tek tek tedaviden geçirilebileceğine inanmıyorsam da kitlesel tedavi yöntemiyle bu konuda pek çok şey elde edebiliriz. Örneğin, çok sayıda suça yönelik kişiyle toplumsal sorunlar üzerinde tıpkı burada yaptığımız gibi konuşup tartışmayı bir öneri olarak ileri sürmek isterim. Söz konusu konuşmalarda sorular sorar, kendilerinden bu sorulara yanıtlar alabilir, kafalarının içini aydınlatarak onları yaşam boyu yaşadıkları düş ortamından uyandırıp çıkarabilir, dünyayı kişisel bir yoruma konu yapma sevdasından ve kendi olanaklarını küçümsemekten kurtarabilirdik. Onları kendi önlerine sınırlar koymaktan vazgeçirebilir, toplumsal yaşamın kendileri için bir engel oluşturan koşullarından ve güçlüklerinden duydukları korkuyu azaltabilirdik. Ben, toplu eğitim yöntemiyle olumlu sonuçlar alacağımıza inanıyorum.

Ayrıca, toplumsal yaşamımızda suça yönelik kişinin ya da yoksul ve terkedilmiş insanların bir kışkırtma, bir meydan okuma gibi algılayacakları bütün davranışlardan kaçınmalıyız. Yoksul ve zengin arasındaki karşıtlıkların gereğinden büyük olması, sıkıntı içinde yaşayan insanları fazlasıyla kışkırtıp provoke edecektir. Bu yüzden, zenginliğimizi, servetimizi herkesin gözü önünde sergileme yoluna gitmemeliyiz. Sahip olduğumuz milyonları her fırsatta başkalarının gözü önüne sermek normal bir davranış sayılamaz. Gereken gelişimi gösterememiş sorunlu çocukların tedavilerinden öğrendiğimize göre, onları bir dayanıklılık sınavından geçirmek düpedüz anlamsızdır. Çünkü bu çocuklar çevreleriyle bir savaş durumunda yaşadıkları için, kendi belirledikleri tutuma sıkı sıkıya sarılır. Aynı şey suça yönelik kişiler için de söz konusudur. Polislerin, yargıçların hatta çıkarılan yasaların bu kişileri kışkırtıp bütün güçlerini seferber etmeye, karşı koymaya yönelttiğini dünyanın dört bir yanında

görüyoruz. Bu tutumumuzu değiştirmek zorundayız. Tehdit denilen şeye asla başvurmamalı, asla suçlularla ilgili olarak fazla konuşmamalı, suçluların adlarını ağzımıza almaktan kaçınmalı, onları toplum olarak fazla önemsediğimizi açığa vurmamalıyız. Sert ya da yumuşak davranışın bir suçluyu izlediği yoldan alıkoyacağına inanmamalıyız. Bir suçluyu doğru yola yöneltecek tek şey, onun kendi durumunu gereği gibi anlamasıdır. Suç işleyenlere kuşkusuz insanca davranmamız gerekir; ölüm cezasının suçluların gözünü yıldıracağı kuruntusuna asla kapılmamalıyız. Daha önce gördüğümüz gibi ölüm cezası, bazen oynanan oyunun heyecanını artırmaktan başka işe yaramaz, elektrikli sandalyeyle idam edilen suçlular bile idamdan önceki son saatlerini hangi yanlışı yaparak yakayı ele verdiklerini düşünmekle geçirirler. İşlenen suçların faillerini ele geçirmeye yönelik çabalarımızı etkili olacak şekilde artırmamız hayli rahatlık sağlayacaktır. Benim görebildiğim kadarıyla suç işleyenlerin yüzde kırkı, hatta belki daha fazlası yakayı ele vermekten kurtulmaktadır, bu durum da suça yönelik kişilerin hatalı yaşam üsluplarının arka planında etkisini sürdürür. Suça yönelik kişilerden hemen her birinin yakayı ele vermeksizin işlediği suçlar vardır. Ancak, bu bakımdan durum eskisi kadar kötü değildir, suçluları yakalamaya yönelik çabalarımız olumlu yönde sürmektedir. Önemli olan bir nokta da suçluların ne hapiste, ne de hapisten salıverildikten sonra aşağılanması ya da kışkırtılmasıdır. Cezası ertelenmiş mahkûmlarla ilgilenecek kişilerin sayısının artırılması yararlı olacaktır, yeter ki bu işe elverişli insanlar seçilebilsin. Bu kişilerin kendilerinin toplumun sorunları ve toplumsal işbirliğinin önemi konusunda bilgi sahibi olması gerekmektedir.

Bu çeşit önlemlere başvurarak elde edeceğimiz pek çok şey vardır. Ama yine de işlenen suçların sayısını aslında dilediğimiz gibi azaltabileceğimiz söylenemez. Neyse ki elimizde bir başka çare daha vardır; öyle bir çaredir ki gayet pratiktir ve başarı şansı yüksektir. Çocuklarımızı büyük ölçüde toplumsal işbirliği yeteneğine sahip olacak şekilde eğitir, onlardaki toplumsallık

duygusunu geliştirebilirsek suç işleyenlerin sayısında hayli azalma görülecek, çalışmalarımızın başarılı sonuçları pek yakın bir gelecekte kendini hissettirecektir. Bu şekilde eğitilecek çocuklar kolay kolay kışkırtılıp baştan çıkarılamayacak, güçlüklerle karşılaşıp sıkıntıya düştüklerinde başkalarıyla paylaşma yeteneklerini asla tümüyle yitirmeyeceklerdir. Toplum içinde başkalarıyla işbirliği içinde çalışma ve yaşamsal sorunlarını doyurucu bir şekilde çözüme kavuşturma yetenekleri, bizim kuşaktakinden çok daha büyük olacaktır. Suç işleyenlerden çoğunluğu pek erken bir yaşta yanlış yollara sapar. Suça yönelik ilk adımlar hemen hemen her zaman yeniyetmelik döneminde atılır; suç oluşturan eylemlerin çoğunluğu belki on beş ve on sekiz yaşları arasında gerçekleştirilir. Buna göre, çalışmalarımızın sonucunu kısa bir süre sonra alabiliriz. Dahası var: Ben şuna eminim ki gereği gibi eğitilen çocuklar tümüyle aile yaşamlarını olumlu yönde etkileyebilir. Bağımsız, gözleri ileride, yarına güvenle bakan, iyi bir gelişim sürecini geride bırakmış çocuklar anne ve babaları için bir yardım ve teselli kaynağı oluşturur. Çocuklarımızın gereği gibi eğitilmesi durumunda toplumsallık ve işbirliği hemen bütün dünya üzerinde yayılacak, toplum yaşamındaki hava çok daha olumlu bir düzeye çıkacaktır. Çocukları eğitmekle, anne ve babalarla öğretmenleri de eğitmiş oluruz.

Şimdiye kadar çözüme kavuşturulmamış tek sorun, en etkili şekilde nereden işe koyulacağımız, çocukları ileride adım atacakları yaşamın ödev ve güçlüklerinin içinden yüzlerinin akıyla çıkabilecek şekilde eğitebilmek için hangi yolu izleyeceğimizdir. Bütün anne ve babaları eğitimden geçiremez miyiz? Hayır; pek işe yarar bir öneri olmaktan uzaktır bu. Anne ve babalara ulaşmak kolay değildir, hele eğitimden geçirilmeleri en çok gereken anne ve babaları asla karşımızda göremeyiz. Anne ve babalara ulaşamayacağımızdan bir başka yol arayıp bulmak zorundayız. Belki bütün çocukları yakalayıp içeri tıkabilir, cezalarını erteleyip her zaman kendilerini titizlikle gözetim altında tutacak birer kişiyi başlarına dikebiliriz. Bu da öncekinden daha iyi bir öneri

gibi görünmüyor. Ama yine de izlenebilecek ve bizi gerçek bir çözüme ulaştıracak bir yol vardır bu konuda. Öğretmenleri toplumsal ilerlememizin araçları durumuna getirebilir, bu yüzden aile içinde yapılmış hataları nasıl düzelteceklerini, çocuklardaki toplumsallık duygusunun kapsamını başkalarını da içine alacak şekilde nasıl genişleteceklerini kendilerine öğretebiliriz. Bu da okullarda gerçekleştirilecek tamamen doğal bir gelişim olur. Aile, çocukları ileride kendilerini bekleyen ödevlerle başa çıkacak şekilde eğitemediğinden, ailenin uzamış bir kolu sayılan okullar kurulmuştur. Ne diye okullardan yararlanıp insanları daha çok toplumsallık yeteneğiyle donatılmış, toplumsal bilinci daha güçlü, bütün insanlığın mutluluğunu daha çok düşünen varlıklar haline dönüştürmeyelim?

Çabalarımızın aşağıda sözünü edeceğimiz temel düşünceye dayanması gerektiğini göreceksiniz. Bu çabaları kısaca özetlemek isterim. İçinde yaşadığımız toplumda yararlandığımız tüm ilerlemeler, insanlığın esenliği için katkılarını esirgemeyen kişilerin uğraşlarıyla gerçekleşebilmiştir. İşbirliğine istekli olmayıp başkalarını düşünmeyen bir insanın tüm varlığı boşunadır, geride bir iz bırakmaksızın kaybolup gider böyle biri. Ancak toplum için olumlu işler yapan insanların eserleri, kendileri öldükten sonra da yaşamaya devam etmiştir. Bu insanların ruhu henüz ölmemiş ve ileride de ölmeyecektir. Söz konusu gerçekleri çalışmalarımıza temel olarak aldığımızda, çocuklarımız toplumsal bilinçle davranma konusunda doğal bir eğilimle büyüyecek, zorluklar karşısında güçlerini yitirip pes etmeyeceklerdir; en çetin zorlukları bile cesaretle göğüsleyip insanlığın mutluluğuna katkıda bulunacaklardır.

10. İŞ ve MESLEK

Her insanın üstlenmesi gereken üç yükümlülük, yaşamın üç büyük ödevini oluşturur; ama bu ödevlerden hiçbiri tek başına ele alınarak çözümlenemez, her birinin çözümü öbür iki ödeve başarılı bir yaklaşımı gerektirir. İlkin iş güç sorununu çözümlemek durumundayız. Yaşamımızı gezegenimizin kabuğunda sürdürüyoruz; gezegenimizin hammaddelerine, toprağının verimliliğine, madenlerin zenginliğine muhtaç, iklim ve havasına bağımlı durumdayız. Koşulların karşımıza çıkardığı bir soruna doğru yanıtı vermek her zaman insanlığın ödevi olmuştur ama bugüne kadar da eksiksiz bir yanıt bulabilmiş değiliz. Değişik çağlarda insanlar değişik düzeyde bir çözüme ulaşmış ama her zaman bu yanıtın iyileştirilmesi ve bu yolda daha çok ilerleme kaydedilmesi gereği duyulmuştur.

İş ve meslek sorununun üstesinden gelmekte izlenecek en iyi yolu, bize ikinci ödevin çözümü gösterecektir: Bizi bağlayan ikinci bağ insan olmamız ve başka insanlarla bir arada yaşamamızdır. Kendi türünde yeryüzünde tek kişi olsaydı, bir insanın tutum ve davranışı düpedüz değişik olurdu. Ama bu durumda her zaman diğer insanları dikkate almak ve onları düşünmek zorundayız. Bu ödevi çözüme kavuşturmanın en iyi yolu dostluk, toplumsallık duygusu ve işbirliğidir. Bu ödevin çözümü, ilk ödevin çözümü konusunda bize, değerine paha biçilmez bir avantaj sağlayacaktır.

Ancak insanların birbirleriyle toplumsal işbirliği içinde çalışmasını öğrenmesiyledir ki o büyük iş bölümünün keşfi mümkün olmuştur. Öyle bir keşif ki insanlığın mutluluğunun en önemli güvencesini oluşturur. Herkes tek başına çalışıp toprağı işleyerek geçimini sağlamaya kalksa, başkalarıyla işbirliği yapmasa, geçmişteki toplumsal işbirliğinin olumlu sonuçlarından yararlanmasa, yeryüzünde insan yaşamı şimdiye kadar varlığını koruyamazdı. İş bölümü sayesinde birbirinden değişik pek çok beceriyi birbirine ekleyebilir ve pek çok değişik yeteneği o şekilde bir araya toplayabiliriz ki hepsi de insanlığın esenliğine katkıda bulunur ve toplumun tüm üyelerini güvenliğe kavuşturur, yaşam kıvancını tatmada kendilerine daha çok olanak sağlar. Yapılabilecek şeylerin tümünü yapmış olmakla övünemeyeceğimiz doğrudur; iş bölümünü memnunluk verici bir düzeye ulaştırabildiğimizi bile ileri süremeyiz. Ne var ki işle ilgili sorunların çözümüne yönelik her girişimin, iş bölümü ve çalışmamızla diğer insanların esenliğine katkıda bulunma amacı doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekir.

Bazı kimseler iş sorunuyla yüz yüze gelmek istemez; çalışmaya hiç yanaşmaz ya da insanlığın yararının belirlediği sınırlar dışında etkinlik göstermeye bakar. İş sorununun çözümünden kaçan insanların bu davranışlarıyla gerçekte amaçladıkları şeyin, başkalarının sırtından geçinmek olduğunu her zaman görebiliriz. Kendileri hiç çaba harcamaksızın, şu ya da bu şekilde başkalarının sırtından yaşamlarını sürdürmeyi isterler. Bu da el bebek gül bebek büyütülmüş çocukların yaşam üslubudur. Şımarık çocuklar bir güçlükle karşılaştılar mı, güçlüğün arkadaşlarının çabasıyla kendi çıkarlarına uygun olarak çözümlenmesini arzularlar. Başlıca şımarık çocuklardır ki insanlardaki işbirliği ruhunun gelişmesini engeller ve yaşamsal sorunların çözümüyle aktif olarak uğraşan insanların omuzlarına haksız yükler yüklemeye çalışır.

Üçüncü bağ her insanın iki cinsiyetten birine ait olmasıdır. Karşı cinse yaklaşımı ve kendisi için belirlenen cinsellik rolünü oynamasıyla her insan, insanlığın varlığını sürdürmesinde üze-

rine düşeni yapmış olur. Karşı cinsten olanların birbirleriyle ilişkisi de birtakım ödevler çıkarır insanın karşısına ve bu ödevler de yine diğer iki yaşamsal ödevden bağımsız çözümlenemez. Sevgi ve evlilik sorununun başarılı şekilde çözümlenmesi için, iş bölümü kurallarına uygun olarak çalışmak kadar başkalarıyla iyi ve dostane ilişkilerin sürdürülmesi de gereklidir. Daha önce gördüğümüz gibi, sevgi ve evlilik sorununun, toplumun ve iş bölümünün koşullarına en uygun çözümü tekeşliliktir. İnsanın bu ödeve yaklaşım biçimi, toplumsal işbirliği yeteneğinin ne ölçüde geliştiğini gösteren bir mihenk taşı oluşturur.

Bu üç yaşamsal ödeve asla birbirinden ayrı olarak rastlayamayız, her üçü de bir çarkın dişlileri gibi birbirine geçmiş durumdadır; birinin varlığı ötekilerin varlığının koşulunu oluşturur, birinin çözümü ötekilerin çözümüne yardım eder ve gerçekten şunu söyleyebiliriz ki söz konusu ödevler aynı durumun ve aynı sorunun, herkes için söz konusu bir zorunluluğun, insanın yaşadığı çevrede kendini ayakta tutma ve yaşamını sürdürme zorunluluğunun değişik yüzleridir. Burada şunu tekrarlayayım ki anneliğiyle insanlığa yaşamına katkıda bulunan bir kadının insanların arasındaki iş bölümünde çok üstün bir yeri vardır; çocuklarının yaşamını paylaşıp onlara iyi insan olma yolunu göstermesi, onlardaki paylaşma duygusunun kapsamını genişletmesi, onları toplumsal yaşamın gerektirdiği gibi eğitmesi durumunda paha biçilmez bir çalışma ortaya koyacaktır. Günümüz uygarlığında annenin çalışması yeterince önemsenmemekte, çoğu zaman buna pek arzu edilen, onur verici bir çalışma gözüyle bakılmamaktadır. Söz konusu çalışmanın karşılığı dolaylı yoldan ödenmekte, anneliği kendisine asıl uğraş olarak seçen bir kadın ekonomik bakımdan çoğunlukla bir bağımlılık içinde yaşamaktadır. Ne var ki aile mutluluğunda anne ve babanın çalışması eşit ölçüde pay sahibidir. Anne ister ev kadını olsun, ister dışarıda çalışıp ekonomik bakımdan bağımsız bir konumu elinde bulundursun, anne olarak gördüğü iş, aile yaşamında kocanın gördüğü işten daha az önem taşımaz.

Çocukların ileride seçecekleri meslek konusundaki ilk uyarılar anneden kaynaklanır. Dört ya da beş yaşlarında çocukların uğraş ve alışkanlıkları erişkin yaşta sergileyecekleri etkinlikler için kesin önem taşır. Bana ne zaman biri gelip meslek konusunda danışsa, söz konusu kişinin ilk çocukluk dönemine ve ilk yaşam yıllarındaki tercihlerine ilişkin sorular sorar, bu konuda bilgiler edinirim. Bu erken döneme ilişkin anımsamaları çocuğun hangi meslek dalına öteki lerden daha çok hazırlandığını bütün açıklığıyla ortaya koyar. İdeal gözüyle baktığı mesleği ve buna temel oluşturan kavrayış şemasını gözler önüne serer. Erken çocukluktaki ilk anımsamaların önemine ileride bir kez daha değineceğiz.

Çocukların meslek eğitimlerinde atılacak bir sonraki adımı okullar üstlenir ve öyle sanıyorum ki günümüzde okullar çocukların gelecekteki uğraşlarını, ellerinin, gözlerinin ve kulaklarının becerisini, yetenek ve etkinliklerini eskisinden daha büyük bir ilgiyle izlemektedir. Bu genel nitelikli eğitim tek tek derslerdeki öğretim kadar önemlidir. Ancak tek tek derslerdeki öğretimin de çocuğun mesleki gelişimi açısından önem taşıdığını unutmamalıyız. Okulu bitirmiş kişilerin ağzından, okulda öğrendikleri Latince ve Fransızcayı tamamen unuttuklarını sonradan sıklıkla işitiriz ama yine de okulda kendilerine bu dilleri öğretmekle belki bir yanlışlık yapılmamıştır. Bu dilleri öğrenerek geçmiş çağlara aşinalık kazanmaları, ruhsal yeteneklerini geliştirme açısından kendilerine üstün bir olanak sağlamıştır. Sanat ve uygulamalı güzel sanatlar üzerinde yeterince durulan modern okullar da vardır; bu yoldan da çocukların deneyimlerini zenginleştirebilir, özgüven duygularını güçlendirebiliriz.

İleride hangi mesleğe daha çok eğilim göstereceği başından bilindiğinde, çocuğun gelişimi daha olağan ve yalın bir akış izler. Büyüyünce en çok ne olmak istediklerini çocuklara sorduğumuzda, her zaman bir yanıt alırız kendilerinden. Bu yanıtlar enine boyuna, inceden inceye düşünülmüş değildir; diyelim en çok pilot ya da makinist olmak istediklerini söylediler, neden

bu meslekleri seçtiklerini bilmezler pek. Bizim görevimiz, onları söz konusu meslekleri seçmeye iten nedenleri araştırıp bulmak, izledikleri yolu, onları bu yola iten dürtüleri, onların konumlarını, güçlülük eğilimlerinin amacını, ayrıca bu amaca nasıl varmak istediklerini saptamaktır. Çocuklar verdikleri yanıtlarda kendilerine üstünlük sağlar görünen bir meslekten söz açarlar; ama biz bu mesleklerden yola koyularak amaçlarına ulaşmalarına yardım edecek daha başka olanakları da ortaya çıkarabiliriz.

On iki ya da on dört yaşındaki bir çocuğun ileride hangi meslekte çalışmak istediğini çok daha sağlıklı bir şekilde bilmesi gerekir. Bu yaştaki bir çocuğun ileride ne olacağını bilmediğini ne zaman duysam kaygılanmışımdır. Böyle bir çocuğun yeterli hırsa sahip olmayışı, hiçbir mesleğe sempati duyamayacağı anlamına gelmez. Belki aşırı derecede hırslı bir çocuktur da gerekli özgüven duygusundan yoksun olduğu için, meslek konusundaki düşüncesini serbestçe açığa vuramamaktadır. Böylesi durumlarda onun en çok hangi mesleğe eğilim duyduğunu, hangi meslekte yetenek sahibi olduğunu bulup çıkarmanız gerekir. On altı yaşında ortaokuldan mezun olan bazı çocuklar, ileride edinecekleri meslek konusunda hâlâ kararsızlık gösterirler. Çoğunlukla parlak öğrencilerdir bunlar ama ilerideki yaşamlarının izleyeceği akış konusunda bir bilgileri yoktur. Bu gibi çocukların çok hırslı ama toplumsal işbirliğine pek yetenekli olmadıkları görülür. İş bölümüne dayalı dünyadaki yerlerini henüz kestirememiş, gözü yukarıda isteklerini gerçekleştirmede kolaylıkla izleyecekleri yol konusunda da bir karara varamamışlardır. Bu yüzden çocuklara erken yaşta ileride ne olmak istedikleri sorusunu yöneltmenin yararı vardır. Ben, bu soruyu okullarda sorarım. Böyle yapmam, çocukları soru üzerinde düşünüp taşınmaya, soruyu unutmamaya ya da verecekleri yanıtı içlerinde saklamayıp açığa vurmaya özendirir. Ayrıca, neden söz konusu mesleği seçtiklerini sorar, bu konuda çoğunlukla pek yararlı ayrıntılara ilişkin bilgi edinirim. Seçtiği mesleğe bakarak bir çocuğun yaşam üslubunu tümüyle görebiliriz. Çocuğun seçeceği meslek bize çaba ve eğiliminin

temel yönünü, ayrıca kendi değerler katalogunun en üst köşesinde yer alan değerleri gösterir. Onun bu değerlerine dokunmamamız gerekir çünkü hangi mesleğin daha yüksek, hangisinin daha alçak olduğunu söyleyemeyiz. Bir kimse kendi işini yapıyor, beri yandan başkaları için de bir hizmet üretiyorsa, genel yararlılık bakımından başkalarından aşağı konumda bulunmaz. Onu bekleyen tek ödev kendini eğitmek, kendi geçimini kendisi sağlamak, uğraşlarını işbölümü yasalarıyla uyumlu duruma getirmektir.

Öyle insanlar vardır ki her mesleği edinebilir ama yine de memnun kalmazlar. Aslında istedikleri bir meslek sahibi olmak değil kendilerine üstünlük sağlayacak rahat bir konuma kavuşmaktır. Yaşam sorunlarıyla yüz yüze gelmemeye bakar böyleleri çünkü akıllarınca önlerine birtakım ödevler çıkarmak, yaşamın hoş sayılmayacak bir davranışıdır. Bunlar da yine başkalarının sırtından geçinmek isteyen el bebek gül bebek büyütülmüş çocuklardır. Erkek ve kadınlardan belki büyük çoğunluğu, çocuklarının dört ya da beş yaşlarında saptıkları yönden gerçek bir memnunluk duyar, onların bu eski zevk ve eğilimlerini bir türlü akıllarından çıkaramazlar; ne var ki çocuklar, ekonomik nedenlerden ya da anne ve babalarının baskısı yüzünden ileride kendilerine bir başka yol seçmek ve hoşlanmadıkları bir meslekte çalışmak zorunda kalırlar. Bu da erken çocukluktaki eğitimin önemini gösteren bir başka kanıttır. Bir çocuğun ilk anılarında gözle görülür nesnelere karşı bir eğilim saptadık mı, onun görme organından daha çok yararlanılabileceği bir meslek için elverişli sayılacağını söyleyebiliriz. Meslek konusunda danışmanlık yaparken, ilk çocukluk anıları üzerinde büyük bir önemle durmak gerekir. Diyelim ki bir çocuk kendisiyle konuşmuş bir kişiyle ilgili izlenimlerinden, rüzgârın gürültüsünden ya da çan sesinden söz açıyor, onun işitsel bir tip olduğunu bilir, müzikle ilgili bir meslek için daha elverişli sayılacağını tahmin edebiliriz. Bazı insanların anıları da devinimle ilgili yaşantıları içerir. Bu kişiler daha çok hareketli bir meslek için elverişlidir;

belki açık havada bulunma ya da sık sık gezilere çıkma fırsatını sağlayan mesleklerin birinde çalışmak, kendilerini daha çok memnun edecektir.

Ailenin diğer üyelerini aşma, özellikle anne ya da babanın başarılarını gölgede bırakma çabası çocuklar arasında pek yaygındır. Buna pek değerli bir çaba gözüyle bakabiliriz; eski kuşaklardan daha ileriye gitmek bizi mutlu kılar. Babasının mesleki başarılarının üstüne çıkmak isteyen bir çocuk için, babasının deneyimleri güzel bir başlangıç oluşturabilir. Bir polisin çocuğunun içinde çoğu zaman yargıçlık ya da avukatlık mesleğine karşı bir tutkunun yaşadığı görülür. Baba diyelim ki bir hekimin muayenehanesinde çalışıyorsa, çocuğun kendisi hekim olmak isteyebilir. Baba bir ilkokul öğretmeniyse, çocuk üniversitede profesör olma arzusunu yaşatabilir içinde.

Çocukları gözlemlersek, ileride edinecekleri mesleğe nasıl hazırlandıklarına biliriz. Örneğin, öğretmen olmak isteyen bir çocuk, çevresine topladığı kendinden küçük çocuklarla okulculuk oyunu oynar. Bu gibi oyunlar, çocukların içinde yaşayan eğilimler konusunda bize yararlı ipuçları verir. Anneliğe hazırlanan bir kız, bebeklerle oynayacak, fırsat buldukça bebek bakımında kendini eğitmeye çalışacaktır. Kızların annelik rolüne hazırlanmaktan duydukları haz ve kıvançtan desteğimizi esirgememeli, kız çocuklarının eline oyuncak bebekler vermekten hiç çekinmemeliyiz. Bazıları sanır ki kız çocuklarının bebeklerle oynamaları, kendilerini gerçek dünyadan uzaklaştırır; oysa bebeklerin annesi rolünü oynamakla kızlar ileride kendilerini bekleyen ödevlere hazırlanır. Bu hazırlığa erkenden başlanması da yararlıdır; meslek seçimine ilişkin istekler bir kez bir başka yöne kayarsa, söz konusu hazırlık için geç kalınmış olur. Pek çok çocuk, mekanik ve teknik nesnelerle ilgilenmekten büyük bir zevk duyar; bu da ileride seçecekleri uğraş alanında verimli bir çalışmanın habercisidir.

Beri yandan öyle çocuklar vardır ki asla önder bir konumda bulunmak istemezler. Başlıca arzuları, kendilerine peşinden

gidecekleri bir önder, sözünden çıkmayacakları bir başka çocuk ya da erişkin bulmaktır. Bu da pek savunulacak bir gelişme değildir, böyle kölemsi eğilimlerin ortadan kaldırılması doğrusu canı gönülden istediğim bir şeydir. Bir başka yol izlemelerini sağlayamazsak, söz konusu çocuklar ileride önder konumlar için elverişsiz kişilere dönüşür, küçük bir memur olarak kalıp tekdüze bir çalışmayı sürdürür ve ne yapacakları en küçük ayrıntısına kadar kendilerine açıklanan durumların dışına çıkmayı düşünmezler.

Hastalık ya da ölüm bilmecesiyle hazırlıksız yüz yüze gelen çocuklar, bu gerçeklere karşı çoğunlukla uzun zaman büyük bir merak duyar, ileride hekim, hemşire ya da kimyager olmaya heveslenirler. Kanımca bu isteklerinde kendilerini cesaretlendirmek yerinde bir davranıştır. Her zaman şunu görmüşümdür ki ileride hekim olan çocuklar bu meslek dalındaki hazırlığa pek erken bir dönemde başlamış ve mesleklerinde severek çalışmışlardır. Bazen de çocukların ölüm duygusunu ileride bir başka şekilde yendiğini görürüz; çocuğun içinde ölümü, sanat ve edebiyat yapıtlarıyla yenme hırsı yaşar ya da çocuk büyük bir teslimiyetle kendisini dine vererek ölümün üstesinden gelmeye çalışır. İşsiz güçsüz avare bir yaşama, kaygısızlığa ve tembelliğe alışma pek erken bir dönemde başlar. Böyle bir çocuğun ileride güçlüklerin kucağında soluğunu aldığını gördüğümüzde, başarısızlığının nedenini bilimsel bir şekilde araştırmamız ve durumu elden geldiğince düzeltmemiz gerekir. Tüm isteklerimizin hiç çalışmadan gerçekleşeceği bir gezegende yaşasaydık, belki o zaman tembellik bir erdem, çalışkanlık ise bir kusur olurdu. Ama yaşadığımız gezegendeki koşullarda meslek sorununa verilecek mantıksal ve akla uygun biricik yanıt çalışmak, toplumsal dayanışma içinde hevesle işe sarılmaktır. İnsanlar bunu öteden beri sezmişlerdir; biz de şimdi bilimsel açıdan bakarak bunun böyle olduğunu görmekteyiz.

Dâhi kişilerde dikkati çeken şey, onların çok küçük yaştan başlayarak ilerideki mesleklerine hazırlanmalarıdır ve öyle

sanıyorum ki deha sorunu bütün konuyu aydınlığa kavuşturacaktır. Ancak bütün insanların esenliğine katkıda bulunan kişileri dâhi diye niteleyebiliriz. Hiçbir dâhi düşünemeyiz ki kendisinden sonra gelecek kuşakların yararlanması için geride bir şey bırakmamış olsun. Bütün sanatlar insanlar arasındaki toplumsal bilinci en güçlü kişilerin eseridir, büyük dâhiler uygarlığımızın düzeyini hep daha yukarılara çekip çıkarmıştır. Homeros yapıtlarında yalnız üç renkten söz eder; nesnelerin birbirinden ayrımında bu üç renkle ister istemez yetinilmiştir. Homeros çağının insanları, kuşkusuz üçten çok daha fazla renk nüansını algılayabilmekteydi ama bu nüanslara adlar vermek gerekli görülmemiş çünkü aradaki ayrımlar fazla önemsenmemişti. Günümüzde taşıdıkları adlarla bunca rengi birbirinden ayırmayı kim öğretmiştir bize? Bunun sanatçı ve ressamların eseri olduğu kuşkusuzdur. Beri yandan, besteciler ise kulaklarımıza olağanüstü bir duyarlılık kazandırmıştır. İlkel insanlar gibi kaba değil ahenk dolu seslerle konuşmayı ise müzisyenlerden öğrenmiş bulunuyoruz; müzisyenler ruhumuzu zenginleştirmiş ve yeteneklerimizi geliştirmesini bize öğretmişlerdir. Duygu derinliklerinin kapısını kim bize aralamış, daha iyi konuşup, daha iyi anlamayı kim bize öğretmiştir? Edebiyatçılar. Edebiyatçılardır ki dilimizi zenginleştirmiş, ona daha büyük bir esneklik kazandırmış, yaşamın tüm amaçlarına uyumlu duruma getirmiştir. Kuşkusuz, insanlar arasında toplumsal bilinci görmeyiz ama yaşamlarının genel tablosunda bu bilinç karşımıza çıkar. Dâhiler için toplumsal işbirliği içinde çalışmak, başkaları için olduğu kadar kolay değildir. Dâhiler çetin bir yolda yürümüş, önlerine çıkan pek çok engelle savaşmak durumunda kalmış, çoğu kez yetersiz organlar sırtlarında ağır bir yük oluşturmuştur. Hemen hemen bütün seçkin kişilerde şu ya da bu şekilde organsal bir yetersizlikle karşılaşıyoruz. Bizdeki izlenime göre, bu seçkin kişiler yaşamlarının başında biraz daha az, biraz daha ağır olumsuzluklarla karşılaşmış ama güçlükle-

re karşı cesaretle savaşmış ve onları sonunda yenme başarısını göstermişlerdir. Özellikle şunu belirtelim ki ilerideki uğraş alanlarını pek erken bir dönemde saptamış, çocuklukta harıl harıl çalışarak kendilerini eğitmişlerdir. Duyularını bilemiş, dolayısıyla erkenden dünya sorunlarıyla ilgilenip bu sorunlara akıl erdirmesini öğrenmişlerdir. Erken yaştaki bu hazırlanmadan söz konusu kişilerin sanat ve dehalarının, doğanın ya da kalıtımın hak edilmemiş bir bağışı değil kendi eserleri olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Erken yaşta bu yolda harcanacak çaba, ileride sağlanacak başarının en sağlam temelini oluşturur. Tutalım ki üç,-dört yaşlarında bir kız vardır, tek başınadır kız ve oyuncak bebeği için bir şapka dikmektedir. Kıza bu işle uğraşırken rastladığımızda, diktiği şapkanın ne cici bir şey olduğunu söyleriz kendisine, onun daha da güzel olması için birtakım önerilerde bulunuruz. Bizim sözlerimiz teşvik eder kızı, yaptığı işte yüreklendirir. Kız elindeki işe daha çok özen gösterir, bu konuda becerisi artar giderek. Ama tutalım ki şöyle söyledik kendisine: "Bırak iğneyi elinden! Bir yerine batırırsın. Bebeğine şapka dikmenin ne gereği var. Kente indiğimizde senin bu yaptığından çok daha güzel bir şapka alırız, olur biter." Bu durumda kız şapka dikme çabasına son verecektir. Her iki kızı ilerideki yaşamlarında birbirleriyle karşılaştırdığımızda, birinci kızın sanatsal bir beğeni sahibi olduğunu ve işinden zevk aldığını görürüz; ikinci kıza gelince, ne yapıp edeceğini bilemez bir türlü, kendi eliyle yapıp kotaracağı şeylerden daha güzellerini her zaman para verip satın alabileceğine inanır.

Aile içinde paranın değeri fazla öne çıkarılırsa, çocuklar iş güç sorununa yalnızca kazanacakları para açısından bakma eğilimi gösterir. Bu ise büyük bir hatadır; böyle çocuklar insanlığın esenliğine katkıda bulunmalarını sağlayacak hiçbir davanın peşinden koşmazlar. Herkesin kendi ekmeğini kendisinin kazanması gerektiği doğrudur. Ve yine doğru olan bir şey varsa, bu gerçeğe yan çizen ve geçim konusunda başkalarına yük olan

insanlar vardır. Gözü yalnız para kazanmakta olan bir çocuk, toplumsal işbirliği yolundan kolaycacık sapıp sadece kendi kişisel çıkarını gözeten birine dönüşebilir. Para kazanmak tek amacını oluşturuyor ve toplumsallık duygusu davranışları üzerinde etkisiz kalıyorsa, böyle bir kişinin haydutluk ya da dolandırıcılıkla para kazanmaya kalkmaması için hiçbir neden yoktur. Hani işi bu kadar ileriye vardırmayan ve az buçuk toplumsallık duygusuna da sahip olan bir kimse de çok para kazanabilir ama çalışmaları diğer insanlara fazla bir yarar sağlamayacaktır. İçinde yaşadığımız zor dönemlerde sözünü ettiğimiz temel ilkelere uyarak başarı elde etmek ve varlıklı biri olmak pekâlâ mümkündür. Hatalı bir yol da bazen bir tek noktada başarıya götürebilir. Bu bizi şaşırtmamalıdır; doğru bir tutumla yaşam yolunda yürüyen birinin akşamdan sabaha başarı sağlayacağını söyleyemeyiz. Ama şunu ileri sürebiliriz ki böyle bir kişi cesaretini ve özgüvenini asla yitirmeyecektir.

Toplum ve sevgi sorunlarından kaçış için bazen meslek bir bahane olarak kullanılır. Sevgi ve evlilik sorunlarından yakayı sıyırmak için kendini yalnızca bir mesleğe adamak gibi bir duruma toplum yaşamımızda sık rastlanır. Sevgi ve evlilik sorunundaki fiyaskoyu bağışlatacak bir özür olarak da iş ve meslek durumuna başvurulur. Büyük bir tutkuyla kendini işine adayan biri şöyle düşünür: "İşim, evlilik yaşamı için zaman bırakmıyor bana, eşim mutsuzsa sorumlusu ben değilim." Özellikle nevrozluların gerek sevgi, gerek toplumsal yaşam sorunundan yakayı sıyırmaya çalıştığını sıklıkla görürüz. Nevrozlular karşı cinsten olanlara pek yakınlık göstermez ya da bu yolda hatalı girişimlerde bulunurlar. Dostları ve ahbapları yoktur, başka insanları hiç umursamaz, gece gündüz iş güçleriyle uğraşmaktan başlarını kaldıramazlar. Akılları fikirleri işlerindedir, hatta gece düşlerine girer işleri. Dolayısıyla, kendilerini bir gerilim durumuna sokar, böyle bir durumda nevroz belirtileri doğup ortaya çıkar, mide yakınmaları ya da benzeri rahatsızlıklar kendilerini açığa vurur. Nevrozlular mide yakınmalarının, sevgi ve toplumsal sorunlarla

gereği gibi ilgilenememelerini bağışlatacağını düşünürler. Bazen de sürekli meslek değiştirir, kendilerine sözde daha uygun uğraşlar arayıp durarak vakit geçirirler. Sonunda görülür ki yapıp ettikleri hiçbir iş yoktur, değişik uğraşlar arasında kararsız yalpalayıp durmaktadırlar.

Sorunlu çocuklar konusunda üzerimize düşen başlıca görev, bu çocukların en çok eğilim gösterdiği uğraş alanını saptamaktır. Bunu yapmamız durumunda, kendilerini genel olarak daha kolay umutlandırıp yüreklendirebiliriz. Hiçbir mesleğe ısınamamış genç ya da meslek yaşamlarında başarısız kalmış yaşlı insanların gerçekte en çok sempati duyduğu uğraş alanını saptayarak çalışma yaşamlarında kendilerini uygun önlemlerle desteklemeli, beri yandan kendileri için uygun iş yerleri bulmaya çalışmalıyız. Bunu başarmak her zaman kolay değildir. Günümüzde işsizlerin sayısı ciddi endişeye yol açacak boyutlardadır. Bu ise insanların toplumsal işbirliğini daha üst düzeye çıkarmak için emek harcadığı bir dönemde hayra yorulacak bir işaret değildir. Dolayısıyla ben, toplumsal işbirliğinin önemini kavramış herkesin, işsizliğin ortadan kaldırılması yolunda çaba harcanmasının ve çalışmak isteyen herkesin bir iş sahibi olmasının gereğine inanmaktayım. İşsizliğin kökünün kazınması için alınacak uygun önlemler meslek ve teknik okullarının kurulması, beri yandan erişkinlerin eğitimine özen gösterilmesidir. Pek çok işsiz vardır ki hiçbir meslek öğrenmemiş, mesleki hiçbir eğitimden geçmemiştir. Belki bunlardan bazısı toplum içinde yaşamaya en ufak bir ilgi duymamış kişilerdir. Bir meslek öğrenmemiş ve başkalarının esenliğini hiç umursamayan kimseleri sırtında taşımak, insanlık için büyük bir yüktür. Söz konusu kimseler toplumun diğer bireylerinden geride oldukları ve kendilerine haksızlık edildiği duygusu içinde yaşarlar. Suçluların, nevrozluların ve intihar edenlerin büyük bir bölümünü bir meslek öğrenmemiş kişilerin oluşturmasını pekâlâ anlayabilmekteyiz. Bu kişiler eğitimlerinin yetersizliği nedeniyle başka insanların arkasından topal aksak yürüyüp gelirler. Bütün

anne ve babalarla öğretmenler, ayrıca insanlığın iyi bir geleceğe kavuşmasını ve ilerlemesini canı gönülden arzulayanlar, çocukların meslek konusunda daha iyi eğitilmesine ve bunlardan pek çoğunun toplumsal işbölümümüzde kendilerine özgü bir yerden yoksun olarak erişkinlik yaşamına adım atmaması için çalışmalıdır.

11. İNSAN ve DİĞER İNSAN

İnsanın içindeki en eski içgüdü, onu diğer insanlarla ilişki kurmaya iten içgüdüdür. İnsanların diğer insanlara paylaşma duygusuyla yaklaşmaları sonucunda insanlık ileriye gitmiştir. Aile bu paylaşımın büyük önem taşıdığı bir yaşam biçimidir; insanlık tarihinde ne kadar geriye gidersek gidelim, aileler halinde gruplaşma eğilimiyle karşılaşırız. İlkel kabileler, birliktelikleri kabile üyeliğini somut biçimde anlatan ortak simgelerle dile getirmişlerdir. En yalın ilkel din, bir toteme tapılmasıdır. Örneğin, bir grup kertenkeleye, bir diğer grup ise bir boğaya ya da bir yılana tapmıştır. Aynı toteme tapanlar bir arada yaşamış, toplumsal bir işbirliği içinde çalışmış ve gurubun her üyesi kendisini öbür üyelerin kardeşi olarak görmüştür. Bu ilkel âdetlerin toplum yaşamına mal edilmesi, işbirliğinin ayakta tutulmasında insanlığın gerçekleştirdiği ileri adımlardan birini oluşturmuştur. İlkel dinlerdeki bayramlarda örneğin kertenkeleye tapan bir kabile üyesi öbür kabile üyeleriyle buluşmuş, hep birlikte tarıma ilişkin, vahşi hayvanlara karşı kabilenin savunulmasında ve iklim koşullarında baş gösteren olumsuzluklara ilişkin sorunları konuşup tartışmışlardır.

Evliliğe bütün bir grubun esenliğini ilgilendiren sorun gözüyle bakılmış, belli bir toteme tapan her erkek kendi gurubundaki kural ve sınırlamalarla uyum içinde kendisine başka gruptan bir eş bulmakla yükümlü kılınmıştır. Şunu bilmeliyiz ki günümüzde de sevgi ve evlilik, kişilerin yalnızca kendi-

lerini ilgilendiren sorunlar değil ruh ve mentalite açısından bütün insanlığın kalıtımını gerektiren genel ödevlerdir. Evlilik sorumluluk isteyen bir iştir, çünkü toplum tarafından beklenen bir olaydır, toplum ise sağlıklı çocukların dünyaya gelmesine ve toplumun ruhuna uygun olarak eğitilmesine alabildiğine büyük önem verir. Dolayısıyla bütün insanların evlilikte işbirliği yapmaya istekli olması gerekir. İlkel kabilelerin bu konuda uyguladığı yöntemler, totemleri ve evliliğe ilişkin kurallardan oluşan titizlikle kotarılmış sistemleri bugün bizlere gülünç gelmektedir; ama zamanında bunların önemi tasarlanamayacak kadar büyüktü ve gerçek amaçları insanlardaki toplumsal bilincin güçlendirilmesiydi.

Dinsel buyruklardan en önemlisi şu olmuştur her zaman: "İnsanları sev." Burada da yine insanın bir başka insana karşı paylaşma duygusunun kapsamını genişletme çabasının başka şekilde dile getirildiğini görmekteyiz. Bu çaba ve eğilimin derin bir anlam taşıdığını, günümüzde bilimsel açıdan da doğrulayabilmemiz dikkate değer bir noktadır. Şımarık çocuklar sorar bize: "Ne diye başkalarını seveyim? Başkaları beni seviyor mu?" Bu soruyla toplumsal işbirliği için gereği gibi eğitilemediğini ve kendine düşkünlüğünü ortaya koyar. Diğer insanların kendisi için hiç önem taşımadığı bir kişi hayatta alabildiğine büyük güçlüklerle karşılaşır ve başkalarına en büyük haksızlıklarda bulunur. Bunlar, insanlar arasındaki bütün başarısızlıklara yol açan kimselerdir. Pek çok din ve mezhep vardır ki kendi usulüne göre insanlardaki toplumsal bilinci güçlendirmeye çalışır. Ben, kendi payıma toplumsal işbirliğini en son ve kesin amaç olarak benimseyen her türlü çabanın savunucusuyum. Biz insanlar için, birbirimizle savaşmak, birbirimizi eleştirmek ya da aşağılamak gibi bir zorunluluk yoktur. Hiçbirimiz eksiksiz bir gerçeğin sahibi olmak lütfuna erişmiş değiliz, insanları en son ve kesin toplumsal işbirliği amacına götüren değişik yollar vardır.

Politikada en iyi çare ve yöntemlerin kötüye kullanılabildiğini biliyoruz. İnsanlarda toplumsal işbirliği duygusu uyan-

dırmayan hiç kimse, salt politik önlemlerle bir yere varamaz. Her politikacının en son amacı, insanlığın ilerlemesine katkıda bulunmak olmalıdır. İlerleme ise her zaman büyük ölçüde toplumsal işbirliği demektir. Hangi siyasetçinin ya da hangi siyasi partinin gerçekten insanlığın ilerlemesine katkıda bulunacağını çoğunlukla pek kestiremeyiz. İçimizden her biri, kendi yaşam üslubuna uygun bir karara varır bu konuda. Ne var ki bir siyasi parti kendi içinde insanlığa yararı dokunacak kişileri yetiştirebiliyorsa, ona cephe almamız için hiçbir neden yoktur. Milliyetçilik akımları için de aynı durum söz konusudur; böyle bir akımın taraftarları, çocukları insanlığa hayırlı kişiler olarak eğitme ve toplumsallık duygusunu güçlendirme amacını güdüyorsa, geleneklerine uygun davranabilir, kendi halklarıyla gurur duyabilir ve yasaların kendi amaçları doğrultusunda değiştirilmesine çalışabilirler; onların çabalarına kusur bulmamız doğru sayılamaz. Sınıfsal hareketler de grup hareketidir ve bir çeşit işbirliği oluşturur; insanlığın ilerlemesini kendisine amaç edinmişse, bu gibi hareketlere karşı peşin yargılardan kendimizi arındırmak zorundayız. Kısaca bütün siyasi akımları, insanların diğer insanlarla paylaşma duygusunu geliştirmeye elverişli sayılıp sayılmadıkları açısından ele alarak değerlendirmeliyiz. Göreceğiz ki toplumsal işbirliği ruhunu güçlendirmenin pek çok yolu vardır. Belki bunların biri ötekinden daha iyi ya da daha kötüdür ama toplumsal işbirliği ruhunu güçlendirmek amacından sapmıyorsa, izlenen bir yönteme belki en iyi yöntem olmadığı gerekçesiyle savaş açmak anlamsızdır.

Buna karşılık savaşmamız gereken bir şey varsa, insanların yalnızca almaya baktıkları, yalnızca kendi çıkarlarını düşündükleri bir yaşam biçimidir. Gerek insanlığın, gerek tek tek insanların, gerekse toplumun ilerlemesi için akla gelebilecek en büyük tehlike budur. İnsandaki her yetenek, diğer insanlara karşı besleyeceğimiz paylaşma duygusu sayesinde gelişir. Dil ve yazı, diğer insanlarla aramızda bir köprünün varlığını gerektirir. Dilin kendisi insanlığın ortak bir eseri, toplumsallık

duygusunun bir ürünüdür. Anlamak denilen şey özel değil, toplumsal bir olaydır. Anlamak demek, bir şeyi herkesin kavramasını beklediğimiz şekilde algılamaktır; bizi ortak bir anlam içinde başka insanlara bağlar, bizden tüm insanların ortak anlayışının egemenliğini benimsememizi ister.

Bazı insanlar vardır, yalnızca kendi çıkarlarını düşünür, kişisel üstünlük peşinde koşar. Yaşama özel bir anlam verir, yaşam denilen şeye yalnızca kendileri sahip çıkmak isterler. Oysa bunun anlamakla ilgisi yoktur; dünyada hiç kimsenin paylaşmadığı bir görüştür bu. Dolayısıyla bu gibi insanların diğer insanlarla hiçbir ilişki kurmadıklarını görürüz. Yalnızca kendi kendilerine sevgi duyacak gibi eğitilmiş bir çocuğun bakışlarında içten pazarlıklılık ya da bir boşluk ifadesiyle karşılaşır, bazen aynı yüz ifadesine suçlularda, ayrıca akıl ve ruh hastalarında da rastlarız. Söz konusu kişiler, gözlerinden başkalarıyla ilişki kurmakta yararlanmazlar. Hatta kimi zaman bu gibi çocuklar ve erişkinler diğer insanların yüzüne bakmaz, gözlerini başka tarafa çevirirler. Pek çok nevroz belirtisinde de başkalarıyla ilişki kurmadaki aynı yetersizlik açığa vurur kendini; örneğin kızarıp bozarma saptantısında, kekelemede, iktidarsızlıkta ya da cinsel ilişki sırasında erken boşalmada söz konusu yetersizlik çok belirgin olarak görülür.

Başka insanlarla ilişkisizliğin en ileri derecesine akıl ve ruh hastalarında rastlarız. Başkalarına karşı söz konusu kişilerde bir paylaşma duygusu uyandırılmadığı sürece, bunu ortadan kaldırmanın yolu yoktur; ancak bu tür hastalarda insanın diğer insanlarla arasındaki uzaklık, insanın belki intihar dışında kalan bütün dışavurumlarında görülebileceğinden daha büyüktür. Bu gibi vakaları tedavi etmek bir sanattır, hem de pek çetin bir sanat. Bunun için hastada yeniden işbirliği duygusunu uyandırmamız gerekir, böyle bir şeyi de sabırla, alabildiğine yumuşak ve dostane bir davranışla başarabiliriz ancak. Bir ara bir *dementia praecox* vakasını tedavi etmiştim. Kızın biri sekiz yıl bu hastalığı çekmişti ve iki yıldan beri bir klinikte yatıyordu. Bir köpek

gibi havlıyor, sağa sola tükürüyor, giysilerini yırtıp paralıyor, mendilini yemeye kalkıyordu. Kızın diğer insanlarla paylaşma duygusundan ne çok uzaklaşmış olduğunu görüyorsunuz. Kız bir köpek rolünü oynamak istiyordu, nedeni de belliydi, annesinin kendisine bir köpek gibi davrandığı kanısındaydı ve kendi kendine belki şöyle demekteydi: "İnsanlardan ne kadar uzaklaşırsam, o kadar köpek olmak isteği uyanıyor içimde." Art arda sekiz gün kızla konuştum, bana tek kelime cevap vermedi. Kendisiyle konuşmayı sürdürdüm, bir ay sonra karmakarışık ve anlaşılmaz sözler mırıldandığını işittim. Bana dost gözüyle bakmaya başlamış, cesareti artmıştı.

Bu tip bir hastanın cesareti yerine geldi mi, bu cesareti ne yolda kullanacağını bilemez çoğunlukla. Diğer insanlara karşı duyduğu nefret hayli güçlüdür. Yeniden cesarete kavuşup da topluma karşı yadsıyıcı tutumunu sürdürmesi durumunda böyle bir hastanın sergileyeceği davranışı tahmin edebiliriz. Sorunlu bir çocuğa benzeyecektir böyle bir hasta, olmayacak davranışlarda bulunacaktır, eline geçirebildiği şeyleri kırıp dökecek ya da karşısındakilere saldıracaktır. Benim hastam da bir sonraki konuşmam sırasında bana saldırmıştı. Bu durumda ne yapacağımı ister istemez düşündüm. Onun hiç beklemeyeceği biricik tepki, saldırısına karşı koymayışım olacaktı. Kızı kafanızda pek güçlü sayılmayan bir kişi olarak tasarlayabilirsiniz. Bana sille tokat girişmesini güler yüzle sineye çektim. Hastam böyle bir şeyle karşılaşmayı ummamıştı. Benim davranışım karşısında yelkenleri suya indirdi. Yeniden kavuştuğu cesaret duygusuyla ne yapacağını hâlâ bilemez durumdaydı. Penceremin camını kırdı, elini yaraladı bu arada. Bir şey demedim, elini güzelce sardım. Bu gibi zorba davranışlar karşısında alışılmış yolu izleyerek kızı odasına kapatmak yanlış olurdu. Bu kızı topluma kazandırmak istiyorsak, başka bir yöntem uygulamamız gerekmekteydi. Bir akıl hastasından normal bir insan gibi davranmasını beklemek hataların en büyüğüdür. Akıl hastalarının normal insanlar gibi

davranmadıklarına neredeyse herkes kızıp içerler. Bu hastalar yemek yemeye yanaşmaz, giysilerini yırtıp paralar ve bunun gibi daha pek çok işe kalkışır. Bırakalım yapsınlar istediklerini. Onlara yardım elini uzatmanın bir başka yolu yoktur.

Derken iyileşmişti hastam. Aradan bir yıl geçti, sağlık durumunda hiç değişiklik baş göstermedi. Bir gün onun yatmış olduğu kliniğe gidiyordum, yolda kendisine rastladım. "Nereye gidiyorsunuz?" diye sordu bana. "Gelin benimle" diye yanıtladım. "Sizin iki yıl kaldığınız kliniğe gidiyorum." Birlikte yürüyüp kliniğe geldik. Kendisini klinikte tedavi eden doktoru arayıp buldum. Kızla biraz konuşmasını tavsiye ettim kendisine, ben bir başka hastaya bakmak üzere ayrıldım. Döndüğümde doktoru hayretler içinde buldum. "Hastalığı tamamen atlatmış" dedi. "Ama bir şey var ki canımı sıktı. Benden hoşlanmıyor." Kızı o günden sonra zaman zaman yine gördüm, on yıldan bu yana diğer insanlarla arası iyi, kendisini gören hiç kimse onun bir zamanlar akıl hastası olduğunu söyleyemezdi.

Hastayla başka insanlar arasındaki uzaklığın pek açık seçik görüldüğü iki ruh hastalığından biri paranoya, diğeri de melankolidir. Paranoyalılar tüm dünyaya suçlamalar yöneltir; bütün insanların birleşip kendilerine karşı cephe aldıklarına inanır. Melankolikler ise kendi kendilerini suçlarlar. Bir melankolik şöyle der örneğin: "Bütün ailemi mahvettim" ya da şöyle söyler: "Bütün servetimi çar çur ettim, çocuklarım açlıktan ölecek." Ancak, bir kimsenin kendi kendini suçlaması işin yalnızca dış yüzüdür; gerçekte suçladığı kimse başkalarıdır. Bir örnek size: Çok saygın ve nüfuzlu bir kadın bir kaza geçirmişti, artık toplum içindeki etkinliğini bundan böyle alışageldiği gibi sürdüremiyordu. Evli üç kızı vardı, öyleyken kendini pek yalnız hissetmekteydi. Yine o sıralar kocasını kaybetti. Çocukluğunda nazlı büyütülmüş bir kadındı, kaybettiği şeyi yeniden ele geçirmeye çalıştı. Avrupa'ya bir gezi yaptı, orayı burayı dolaştı. Ama kendisine eskisi gibi önemli bir kişi gözüyle baktığı yoktu. Eşi dostu yüz çevirdi kendisinden; melankoli, hastanın çevresin-

dekiler için her zaman çetin bir sınav oluşturur. Telgraf çekip kızlarından, yanına gelmelerini istedi ama kızlarından her biri bir mazeret ileri sürüp gelemeyeceğini bildirdi. Eve döndüğünde ağzından en sık çıkan sözler şunlardı: "Kızlarım beni öyle çok severdi ki!" Kızları kendisini yüzüstü bırakmıştı. Annelerine bakması için bir hemşire bulmuşlar, anneleri döndükten sonra kendisini ancak seyrek olarak gidip görmüşlerdi. Kadının ağzından çıkan sözleri yüzeysel anlamıyla anlamamalıyız. Bir suçlamadır bu sözler, koşullara aşina herkes bunu bilmekteydi.

Her ne kadar sevgi, acıma ve yardım elde etmek isteyen hasta yalnızca kendi hatasından ötürü hastalığa yakalanmış görünürse de melankoli adeta başkalarına karşı uzun süredir içte beslenen hınç ve suçlama anlamını taşır. Bir melankoliğin ilk anısı genellikle şöyledir: "Kanepenin üzerine uzanıp yatmak istediğimi anımsıyorum ama kanepede erkek kardeşim yatıyordu. O kadar çok ağladım ki sonunda kanepeden kalktı kardeşim."

Melankolikler, çoğunlukla canlarına kıyarak kendilerine yapılanların intikamını almak ister. Hekimin ilk görevi, böyle bir hastanın elinden intihar için akla gelebilecek bütün bahaneleri çekip almaktır. Üzerlerindeki gerilimi hafifletmek için, tedavide ilk kural olarak şöyle derim bu hastalara: "Seve seve yapmayacağınız bir şeyi asla yapmaya kalkmayın." Bu çok mütevazı bir istek gibi görünüyor ama işin özüne inmek gerek. Bir melankolik dilediği her şeyi yapabilirse kimi suçlayacaktır o zaman? Neyin intikamını alacaktır? "Tiyatroya gitmek ya da tatile çıkmak mı istiyorsunuz, durmayın yapın istediğinizi! Diyelim yolda bunu yapmasam daha iyi olurdu gibi bir düşünce geldi aklınıza, hemen dönüp gelin!" Bir kimse için en rahat durumdur bu. İnsanın içindeki üstünlük duygusuna doyum sağlar; insan Tanrı gibidir adeta, hoşuna giden şeyi yapabilmektedir. Başka türlüsü hastanın yaşam üslubuna pek uygun düşmez. Melankolik, başkalarını tahakkümü altına almak, onları suçlamak ister, başkalarının kendisiyle aynı görüşte olmaları

durumunda onları tahakkümü altına alması diye bir şeyin sözü edilemez. Bu kuralın uygulanması tedavide büyük rahatlık sağlar. Melankolili hastalarımdan asla canına kıyan biri çıkmamıştır. Kuşkusuz en iyisi bir kişinin hastaya göz kulak olmasıdır ve hastalarımdan bazısına da benim istediğim titizlikle göz kulak olunmuş değildir. Hastaya göz kulak olacak biri bulunabiliyorsa, bir tehlikeden söz edilemez.

Genel olarak sözlerime şöyle yanıt verir hasta: "Ama severek yapacağım hiçbir şey yok ki!" Sık sık işittiğimden böyle bir yanıta hazırlıklıyımdır. "O zaman severek yapmayacağınız hiçbir şey yapmayın" derim. Ne var ki bazen şöyle bir yanıt alırım hastadan: "En çok istediğim şey, bütün gün yataktan çıkmamak." Biliyorum, ben bunu yapmasına izin verir vermez hastam isteğinden cayacaktır hemen. Yine biliyorum ki isteğine karşı çıkarsam, benimle kavgaya tutuşacaktır. Ben de her zaman peki der, hak veririm kendisine.

Bu, tedavide uyguladığım kurallardan biridir. Bir başka kural da hastamın doğrudan yaşam üslubuna yöneliktir. Hastalarıma şöyle derim: "Eğer şimdi sözünü edeceğim kurala uygun davranırsanız, iki hafta içinde bir şeyiniz kalmayacaktır: Her gün nasıl bir başkasının hoşuna gidecek bir davranışta bulunacağınızı düşüneceksiniz." Peki, bu söylediğim şeyin hastalar için taşıdığı anlam nedir? Hastalar şu düşünceye kafalarını takmıştır: "Bir kimseyi nasıl üzüntüye sokabilirim?" Söylediklerime hastalarımdan aldığım yanıtlar pek ilginçtir. Bazıları şöyle der: "Bunu yapmak benim için çok kolay bir şey. Ömrüm boyunca bundan başka şey yapmış değilim çünkü." Oysa gerçekte asla böyle bir şey yapmamışlardır. Söylediğimiz şey üzerinde düşünmelerini rica ederim kendilerinden. Ama buna yanaşmazlar. Şöyle söylerim onlara: "Uyuyamadığınız saatlerde nasıl bir başkasının hoşuna gidecek bir davranışta bulunabileceğinizi düşünebilirsiniz; bu sağlığınız için atılmış büyük bir adım olacaktır." Ertesi gün çıkıp bana geldiklerinde sorarım: "Önerim üzerinde düşündünüz mü?" Onlarsa

şöyle yanıtlarlar sorumu: "Gece yatağa yatar yatmaz uyudum hemen." Bütün bunları kuşkusuz nazik ve dostane bir şekilde yaparım, davranışımda en ufak bir büyüklenmeden eser yoktur.

Bazı hastalar da sorumu şöyle yanıtlar: "Söylediğinizi yapamadım. Kafamda o kadar çok düşünce vardı ki!" Ben de onlara şöyle derim: "Sizi tasalandıran, düşündüren şeyler yine sizde kalsın; ama zaman zaman başka şeyler üzerinde de düşünebilirsiniz." Yapmak istediğim şey, her zaman için hastalarımın ilgisini başka insanlar üzerine çekmektir. İçlerinden pek çoğu şöyle söyler: "Neden başkalarının hoşuna gidecek bir şey yapayım? Başkaları benim hoşuma gidecek bir şey yapıyor mu?" Ben de buna karşı şöyle derim: "Sizin sağlığınızı düşünmeniz gerekiyor. Başkaları bunun acısını kendileri ileride çekecek." Bir hastanın "öneriniz üzerinde düşündüm" dediğini işitmem son derece seyrek olmuştur. Tüm çabam hastalarımdaki toplumsallık duygusunu güçlendirmeye yöneliktir. İçinde bulundukları berbat durumun toplumsal bilinçlerinin yetersizliğinden kaynaklandığını bilirim çünkü. Bunu kendilerinin de görmesini isterim. Hastaların diğer insanlarla eşit haklara sahip bireyler olarak dostça ilişki kurmaları durumunda hastalık atlatılmış demektir.

Toplumsallık duygusunun açıkça yetersizliğini gösteren bir diğer örnek de suç kapsamına giren dikkatsizliktir. Diyelim bir kimse yanan kibriti elinden atar yere ve bir orman yangınına yol açar. Ya da bu yakında baş gösteren bir olaydaki gibi işçinin biri akşam paydostan sonra evine dönerken yolda bir kaldırımdan bir kaldırıma gerilmiş bir kabloyu kaldırmayı unutur, bir araba da kabloya takılıp devrilir, içindekiler ölür. Her iki vakada da suçlu kötü niyetle davranmamıştır. Yol açtığı kaza ve felaketten kendisi sorumlu değilmiş gibi görünür: Başkalarını düşünecek gibi eğitilmemiştir, başkalarının güvenliği için kendiliğinden önlemler alma yeteneğinden yoksundur. Bu vakalarda söz konusu olan, dağınık ve düzensiz çocuklarda ya da başkaları-

nın ayaklarına basan, tabak ve çanaklar kıran, sigarasıyla masa örtülerinde delikler açan ya da şömine pervazlarındaki süsleri kıran erişkinlerde gördüğümüz toplumsal bilinç yetersizliğinin ileri dereceleridir.

Diğer insanları düşünmeleri çocuklara evde ve okulda öğretilir. Bu konuda çocukların önüne ne gibi engellerin çıkarılabileceğinden daha önce söz açmıştık. Toplumsallık duygusu belki kalıtımla insana geçen bir şey değildir ama söz konusu duyguyu geliştirme yeteneği kalıtımsal nitelik taşır. Bu yetenek annenin becerisi ve çocuğa gösterdiği sevecenlikle, ayrıca çocuğun çevresine ilişkin değerlendirmeleriyle oluşup gelişir. Başkalarının kendisine düşmanlık beslediklerini duygusunu içinde yaşatan, çevresini düşmanların sardığına ve arkasını duvara vererek bu düşmanlarla savaşması gerektiğine inanan bir çocuktan dost edinmesi ve kendisinin de başkalarının iyi dostu olması beklenemez. Başkalarının kendisinin kölesi sayılacağını düşünen bir çocuk, onlar için bir şey yapmayı değil onları tahakküm altına almayı isteyecek, yalnızca kendi duygularıyla, kendi vücudundan kaynaklanan uyarı ve yakınmalarla ilgilenmesi durumunda giderek toplumdan soyutlanacaktır.

Kendisini ailenin öteki üyeleriyle eşit haklara sahip biri olarak hissetmesinin ve ailenin öbür üyeleriyle paylaşma duygusu içinde bir arada yaşamasının çocuk için ideal bir durum sayılacağını görmüştük. Ayrıca görmüştük ki çocukların iyi yetişmesi için bizzat anne babaların birbirleriyle, ayrıca aile dışındaki dünyayla olumlu ve sıkı ilişkiler içinde bulunması gerekmektedir. O zaman çocuklar ailenin dar sınırları dışında da güvenilir insanların yaşadığını öğrenecektir. Okulda sınıfın bir parçası, öbür çocukların bir arkadaşı olduğu duygusunun ve onlara güvenebileceği inancının çocuğun içinde nasıl uyanacağını da gördük beri yandan. Aile ve okul yaşamı, ileride daha büyük bir topluluk içinde sürdürülecek yaşama hazırlayıcı duraklardır. Amaçları, çocuğu eğitip toplumun bir parçası, tüm insanlığın ötekilerle eşit haklara sahip bir üyesi yapmaktır. Ancak bu

amacın gerçekleşmesi durumunda çocuk özgüven duygusunu koruyacak, yaşamsal sorunların karşısına hiç bocalamadan serbestçe çıkabilecek, bu sorunlara tüm insanlığın esenliğini daha ileri bir noktaya götürecek çözümler bulabilecektir.

Herkes için iyi bir arkadaş olabilen, yaptığı yararlı çalışmalar ve mutlu evlilik yaşamıyla bütün insanlığın esenliğine katkıda bulunan bir insan, kendini asla başkalarından aşağı ya da başkalarının baskısı altında hissetmeyecektir. Tüm dünyaya kendi evi gözüyle bakacak, her zaman kendisini güler yüzlü bir mekân içinde, sevip değer verdiği insanlar arasında hissedecek, tüm güçlüklerin altından kalkabilecektir. Ruhunda şu duygu yaşayacaktır hep: "Bu dünya benim dünyamdır. Elim böğrümde olup bitenlere seyirci kalmamalı, aktif olarak çalışıp çeşitli işler başarmalıyım." Böyle biri yaşadığı çağın insanlık tarihindeki pek çok çağdan yalnızca biri olduğuna, geçmiş, şimdi ve gelecekten oluşan bütün bir insanlık tarihi içinde yaşadığına kesinlikle inanacaktır. Ama şunu bilecektir ki ancak yaşadığı çağda üzerine düşen yaratıcı ödevleri yerine getirebilecek ve insanlığın gelişmesine katkıda bulunabileceklerdir. Gerçi bu dünyada acılar, güçlükler, önyargılar ve felaketler yok değildir ama yine de bu dünya bizimdir. Üzerinde çalışıp onu daha iyi bir duruma sokabilir, bu dünyayı daha iyi bir konuma kavuşturmak için herkes üzerine düşeni yaparsa, insanlığın ileriye gideceği umudunu içimizde besleyebiliriz.

Bunun da anlamı, üç yaşamsal sorunu el birliğiyle çözme yükümlülüğünü üstlenmektir. Bir insandan bekleyebileceğimiz her şey, bir insan için başvurabileceğimiz en yüce övgü, onun iyi bir çalışma arkadaşı, tüm insanların dostu, sevgi ve evlilik konusunda sadık bir eş olmasıdır. Tek bir sözle özetlemek istersek, belki şöyle diyebiliriz: Kendisinin bir insan olduğunu kanıtlamasıdır.

12. SEVGİ ve EVLİLİK

Almanya'nın bir bölgesinde, nişanlı bir çiftin bir arada evlilik yaşamını sürdürmeye ne kadar elverişli sayılacağını saptamada başvurulan eski bir gelenek vardır. Düğünden önce gelin ve güvey orman içindeki bir meydana gelirler; yerde kesilmiş bir ağaç durmaktadır. İki el için yapılmış bir bıçkının bir ucuna gelin, bir ucuna damat yapışır, ağaç gövdesini birlikte bıçkılayıp ikiye ayırmaya çalışırlar. Bu sınav, onların bir arada yaşamaya ne ölçüde hazır ve istekli sayılacaklarını belli eder. Ortada iki kişinin el birliğiyle yapacağı bir iş vardır. Gelinle damat arasında bir güven ortamı yoksa, her biri bıçkının kolundan şöylece tutup, bütün işi diğerinin üzerine yıkmaya bakacak, dolayısıyla işin sonunu getiremeyeceklerdir. Gelin ve damattan birinin önderliği ele alıp işi tek başına yapmak istemesi durumunda, öteki sesini çıkarmayıp buna razı olsa bile normalde iki kat fazla zaman gerekecektir. Doğru olan, her ikisinin de işe aynı ölçüde sarılması ama iki taraflı çalışmanın uyum içinde birleşmesidir. Almanya'nın söz konusu bölgesinde yaşayan köylüler, işbirliği isteminin evlilik yaşamının temel koşulunu oluşturduğunu kavramıştır.

Sevgi ve evlilik nedir sorusu tarafıma yöneltilse, bu soruyu eksiksiz olduğu söylenemeyecek şekilde şöyle yanıtlardım:

Sevgi ve evlilik, eşlerden birinin karşı tarafa bedensel cazibenin, arkadaşlık ve çocuk sahibi olma isteminin dürtüsüyle kendini açığa vuran canı gönülden teslimiyetidir. Sevgi ve evli-

liğin yalnızca iki tarafın değil tüm insanlığın mutluluğu için bir işbirliği oluşturduğunu görmek zor değildir.

Evliliğin tüm insanlığın mutluluğu için yapılan bir işbirliği olması, sorunun tüm yönlerini açıklığa kavuşturur. İnsandaki dürtülerin en önemlisi sayılan bedensel cazibe de insanlık için son derece önemlidir. Daha önce pek çok kez değindiğim gibi, insanlık yetersiz organsal donatımdan dolayı dünya dediğimiz bu zavallı gezegenin kabuğu üzerinde yaşamaya pek elverişli değildir. İnsan yaşamının sürdürülmesi için en önemli yol üreyip çoğalmak, insanlıktaki doğurganlığın ve hiç gücünü yitirmeyen bedensel cazibenin nedeni de bunu sağlamaktır.

Günümüzde sevgi, çeşitli sorunların ve görüş ayrılıklarının kaynağını oluşturmaktadır. Evli kişiler, anne ve babalar hatta bütün toplum bu sorunla yakından ilgilidir. Dolayısıyla, sevgi konusunda sağlıklı bir görüşe varmak istiyorsak kendimizi tüm önyargılardan uzak tutmayı incelememize temel yapacağız. Şimdiye kadar bu konuda bildiklerimizi unutacak, konuyu titizlikle ve serbestçe irdelerken ilgisiz düşüncelerin etkisinde kalmayıp, elden geldiği kadar bir çözüme ulaşmaya çalışacağız.

Kanımca sevgi ve evliliği birbirinden tümüyle bağımsız sorunlar gibi ele alıp değerlendiremeyiz. Bir insan bu bakımdan asla tümüyle özgür sayılamaz; kendi sorunlarının çözümünü asla yalnızca kendi kişisel düşüncelerinin doğrultusunda ele geçiremez. Her insan birtakım kesin bağımlılıklar içinde yaşar; gelişimi belirli bir çerçeve içinde gerçekleşir, vereceği kararları bu çerçeve içine yerleştirmek zorundadır. Evrenin belirli bir yerinde yaşamamız, koşulların öngördüğü sınırlama ve olanakların izin verdiği ölçüde gelişebilmemiz, kendilerine uyum sağlamamız gereken insanlar arasında yaşamımızı sürdürmemiz, kadın ve erkek diye ikiye ayrılmamız ve soyumuzun sürüp gitmesinin bu iki cinsiyetin mensupları arasındaki ilişkiye bağlı olması, üç temel bağımlılığı oluşturur.

Diğer insanların ve insanlığın esenliği kendisini biraz ilgilendiren kişinin yapacağı her şeyde diğer insanların gereksinimlerini dikkate alacağı, beri yandan sevgi ve evlilik sorununu da çözüme kavuşturmaya çalışırken yine başkalarının esenliğini göz önünde tutacağı doğaldır. Onun, soruna bu yoldan bir çözüm aradığını bilmesi gerekmez. Kendisine sorulduğunda, belki sorunu çözüme kavuştururken güttüğü niyetlere ilişkin bilimsel bir açıklamada bulunamayacaktır. Ama içinden gelerek insanlığın refah ve mutluluğu için çalışacak, bu yoldaki çabası tüm eylemlerinde kendini açığa vuracaktır.

Bazıları da vardır ki insanlığın esenliğini kendilerine pek dert etmezler. Yaşam görüşlerine "İnsanlar için neler yapabilirim?", "Bir parça olarak insanlıkla nasıl bütünleşebilirim?" gibi soruları temel yapacakken, şu soruları sorarlar daha çok: "Yaşam ne işe yarar?", "Kendime yaşamdan nasıl bir çıkar sağlayabilirim?", "Bana ne verir yaşam?", "Başkaları beni yeterince dikkate alıyor mu?', "Yeterince değer veriyorlar mı bana?" Bir kimse böyle bir tutumu yaşamına temel almışsa, sevgi ve evlilik sorunlarını da yine bu doğrultuda çözmeye çalışacaktır. Hep şu soruyu soracaktır kendine: "Bu bana ne sağlar?" Sevgi, bazı psikologların düşündüğü gibi tastamam doğal bir ödev değildir. Cinsellik bir dürtü ya da içgüdüdür; ne var ki sevgi ve evlilik, "Bu içgüdüyü nasıl doyuma kavuşturabiliriz?" sorusuna indirgenemez. Nereye bakarsak bakalım, dürtü ve içgüdülerimizin geliştiğini, yücelip inceldiğini görürüz. Özlem ve eğilimlerimizden bazısını baskıladık, diğer insanları düşünerek birbirimizi rahatsız etmeyecek gibi davranmaya alıştık. Giyinip kuşanmasını, temizliğe dikkat etmesini öğrendik ayrıca. Açlık duygumuzu bile belirli kurallara uyarak gideriyoruz; yemek yememizde ince bir zevkin varlığı seziliyor, yemek yerken sofra adabına uygun davranıyoruz. Dürtü ve içgüdülerimiz tüm uygarlığımızla uyum içinde; hepsine de insanlığın ve toplumsal yaşamımızın esenliği uğrunda göstermeye alıştığımız çabalar yansıyor.

Bütün bunları sevgi ve evlilik sorunlarına uygularsak, burada da her zaman bütün toplumun ve insanlığın esenlik ve mutluluğu düşüncesinin rol oynadığını söyleyebiliriz. İlgili sorunları yalnızca tüm insanlığın refahını göz önünde tutarak çözümleyebileceğimizi kesinlikle benimsemeden, sevgi ve evliliğin rasgele bir yanını ele alıp irdelemenin, yeni kolaylıklara, değişikliklere, yeni düzenleme ya da kurumlara ilişkin birtakım önerilerde bulunmanın hiçbir anlamı yoktur. Belki iyileştirebileceğimiz kimi şeyler olacaktır; belki soruna şimdiye kadarkinden daha kusursuz çözümler bulabileceğiz; ancak bulacağımız çözümleri daha iyi kılan, bizim yeryüzünde iki ayrı cinsiyetin mensubu olarak yaşadığımızın ve ayrı cinsiyet mensuplarının işbirliği yapması gereğinin daha çok dikkate alınmasıdır. Bu koşulların göz önünde tutulması durumunda ele geçireceğimiz çözümler doğru ve kalıcı olacaktır.

Bu düşünceye bağlı kalırsak, sevgi sorununa ilişkin ilk söyleyebileceğimiz şey, bunun iki insanın önüne çıkarılan bir ödev olduğudur. Pek çok insan için sevgi kaçınılmaz yeni bir olaydır. Biz insanlar, belli bir ölçüde tek başımıza çalışacak gibi eğitilmişizdir; belli ölçüde bir ekip ya da bir topluluk içinde çalışmasını öğrenmiş bulunuyoruz. İkili olarak çalışma konusunda fazla bir deneyimimiz yoktur. Dolayısıyla, bu yeni durum kendisinde bir güçlüğü barındırır; ne var ki söz konusu iki insan o zamana kadar diğer insanlarla sürekli ilgilenmişlerse, karşılaştıkları güçlükle daha kolay başa çıkacaklar, birbirlerine ilgi göstermesini daha kolay öğreneceklerdir.

Şöyle de diyebilirdik örneğin: Bu ikili çalışmanın başarıya ulaşabilmesi için, iki kişiden her birinin kendisinden daha çok karşıdakini düşünmesi gerekir. Sevgi ve evlilik yapısının, üzerinde başarıyla yükseleceği biricik temel budur. Buradan yola koyularak, evliliğe ilişkin pek çok görüşün ve evlilikte yeniliğe ilişkin pek çok önerinin ne bakımdan yanlış olduğunu şimdiden

söyleyebiliriz. Taraflardan her birinin kendisinden çok karşısındakini düşünebilmesi için iki taraf arasında bir eşitliğin varlığı gerekir. Böyle içten bir özverinin gerçekten söz konusu olması durumunda taraflardan hiçbiri kendini baskı altında ya da ikinci plana itilmiş hissetmeyecektir. Eşitlik, ancak her iki tarafın böyle bir tutuma sahip olmasıyla sağlanabilir. Taraflardan her biri ötekinin yaşamını kolaylaştırmaya ve zenginleştirmeye çaba harcayacaktır. Ancak bu şekilde her iki taraf kendini güven içinde görür, taraflardan her biri öteki tarafından istendiği, ötekince önem taşıyıp işe yaradığı duygusuna sahip olacaktır. Sağlıklı bir evliliğin temel güvencesini, evlilik ilişkisinde mutlu olabilmenin kesin koşulunu karşı taraf için bir önem taşındığı, yerinin bir başkasıyla doldurulamayacağı, karşı tarafça gereksinildiği, ona bir insan ve gerçek bir dost gözüyle bakıldığı duygusu oluşturur.

İki kişilik bir toplulukta iki taraftan hiçbiri ötekine hizmet eder konumda bulunamaz. Birinin hükmetmek ve ötekini itaate zorlamak istemesi durumunda, iki insanın verimli bir birlikteliği kurabileceği düşünülemez. Günümüz koşullarında pek çok erkek hatta kadın ailede hükmedip emredecek, önder rolü oynayacak, sözünü geçirecek kişinin erkek olması gerektiği inancındadır. Pek çok mutsuz evlilikle karşılaşmamızın nedeni de işte budur. Hiç kimse öfke ve nefret duygusuna kapılmadan bir başkasının kendisi üzerindeki tahakkümüne katlanamaz. Hayat arkadaşlığı yapacak kişilerin eşit haklara sahip olması gerekir ancak o zaman önlerine çıkacak güçlükleri yenebilecek güce kavuşurlar. Örneğin, çocuk sahibi olup olmama konusunda aralarında bir görüş birliği sağlayabilirler. Çocuk sahibi olmama konusunda verecekleri kararın, aynı zamanda insanlığın geleceğini güvence altına alma ödevine ilişkin bir karar niteliği taşıdığını bilirler. Ayrıca, çocukların eğitimi konusunda da yine görüş birliği içinde davranarak üzerlerine düşeni yapa-

cak çünkü mutsuz evliliklerden doğan çocukların bunun acısını çekeceğini ve doğru dürüst gelişemeyeceğini bileceklerdir.

Günümüz uygarlığında insanlar çoğunlukla toplum yaşamına iyi hazırlanamamaktadır. Bizler fazlasıyla kişisel başarıya eğilim gösterecek gibi yetiştiriliriz, yaşama ne verebileceğimizi değil yaşamdan ne çıkar sağlayabileceğimizi düşünmeye alışmışızdır. İki kişi evliliğin gerektirdiği gibi çok sıkı bir beraberlik içinde yaşayacağına göre, toplumsal bilinç ve özveriyle bir başkası için varolma gücündeki bir yetersizlik, ister istemez son derece ağır sonuçlar doğuracaktır. İnsanların çoğu bu sıkı ilişkiyi ilk kez yaşar. Kendilerinden başka bir insanın dertlerini, amaçlarını, isteklerini, umutlarını ve hırs dolu çabalarını dikkate almaya alışmamışlardır. Toplumsal bir ödevin önlerine çıkaracağı sorunlara hazırlıklı değillerdir. Çevremizde tanık olduğumuz pek çok başarısızlığa şaşmamız yersizdir; ne var ki başarısızlıkları inceleyebilir ve gelecekte bunlara yol açan hatalardan kaçınabilmek için neler yapılabileceğini saptayabiliriz. Erişkinlerin yaşamında karşılaştığımız hiçbir bozukluk yoktur ki daha önce asla bir hazırlık dönemi geçirmemiş olsun. Davranışlarımız her zaman yaşam üslubumuza uygunluk gösterir. Evliliğe elverişlilik akşamdan sabaha oluşmaz insanda. Bir çocuğun karakteristik davranışlarına, tavır ve tutumuna, düşünce ve eylemlerine bakarak erişkinlik yaşamının değişik koşulları için kendisini nasıl hazırladığını görebiliriz. Çocuğun sevgiye yaklaşımı ana hatlarıyla daha beş, altı yaşlarında belli bir biçim kazanır.

Gelişim sürecinin erken bir evresinde çocukta sevgi ve evliliğe bakış tarzının oluştuğunu gözleyebiliriz. Bu, çocuğun erişkinlerdeki gibi içinde cinsel dürtüler hissettiği anlamına gelmez. Kendisini bir parçası olarak algıladığı toplumdaki genel yaşamın bir yanına ilişkin bir düşünce gelişir kafasında. Sevgi ve evlilik, çevresindeki yaşamın gerçekleridir; çocuğun kendi gele-

ceğine ilişkin düşünceleri içerisine bir yol bulup girer bu gerçekler. Çocuklar söz konusu gerçeklere ilişkin bir tasarım sahibi olmak, bu gerçekler karşısında bir tutum takınmak zorundadır. Çocukların henüz erken yaşta karşı cinsten olanlara eğilim gösterip kendilerine hoşlanacakları eşler seçtiklerine tanık olursak bunu asla hatalı bir davranış ya da bir yakışıksızlık ya da erken cinsel olgunlaşma olarak anlamamalı, hele çocukların bu davranışına gülmekten, kendileriyle alay etmekten kaçınmalıyız. Olup biteni gelecekteki sevgi ve evlilik yaşamına hazırlayıcı bir adım olarak değerlendirmeliyiz. Çocuğun duygularını incitmeyerek yaptıkları şeyin doğruluğunu benimsemeli, sevginin önceden hazırlanmadan üstesinden gelinemeyecek mucizevi bir ödev sayılacağını ve bu ödevin bütün insanlık için önem taşıdığını davranışımızla açığa vurmalıyız. Böylece çocukların ruhuna bir idealin tohumunu eker, ileride sevgiye önceden gereği gibi hazırlanmış arkadaşlar olarak içten bir yakınlıkla birbirlerinin karşısına çıkmalarını sağlamış oluruz. Çocukların tek evliliğin doğal ve kesin savunucuları olmaları, hatta kendi anne ve babalarının evliliği her zaman uyumlu ve mutlu bir seyir izlemese de tek evlilikten yana eğilim göstermeleri doğrusu ilginçtir.

Anne ve babalara, çocuklarını zamanından önce cinsel ilişkiler konusunda bilgilendirmelerini ya da kendilerine bu konuda bilmek istediklerinden daha çok açıklamalarda bulunmalarını asla tavsiye etmem. Çocuğun evlilik sorununa bakış tarzı doğal olarak son derece önemlidir. Bu konuda yanlış bilgilendirilirse belki de evliliğe tehlikeli bir girişim ya da tümüyle kendi dışında bir olay gibi bakacaktır. Benim gözlemlerime göre dört, beş ya da altı yaşlarında zamanından önce cinsellik bilgileriyle donatılan ya da zamanından önce cinsel ilişki olayını yaşayan çocuklar, ileride sevgiye her zaman korku ve çekingenlikle yaklaşır, karşı cinsten olanların bedensel çekiciliğini her zaman ürkeklikle algılar. Biraz büyük yaşta söz konusu deneyimi edi-

nen ya da cinsellik konusunda bilgilendirilen bir çocuk, sevgi olayına pek fazla korkuyla yaklaşmayacak, olup biteni yanlış değerlendirme tehlikesi biraz ileri yaşta önemli ölçüde azalacaktır. Çocukları cinsellik konusunda bilgilendirirken şu kuralı akıldan çıkarmamak her zaman yararlı bir davranıştır: Çocuğa asla yanlış bilgiler verilmemeli, çocuğun sorularını yanıtlamaktan asla kaçınmamalı, kendisine bilmek istediğinden ve kesinlikle anlayabileceğinden daha çok açıklamalarda bulunulmamalıdır. İstenmeden patavatsızca cinsel bilgilendirmenin, çocuğa ciddi şekilde zararı dokunabilir. Ötekilerde olduğu gibi bu yaşamsal sorunda da en iyisi, çocuğun bağımsız davranarak kendi çabasıyla gereken bilgileri edinmesidir. Anne ve babasıyla arasında bir güven varsa, çocuğu cinsel konularda bilgilendirmenin sakıncası yoktur; çocuk bilmesi gereken şeyleri her zaman rahatlıkla sorup öğrenebilecektir.

Arkadaşlarından edineceği cinselliğe ilişkin bilgilerin çocuğu mahvedebileceği görüşü çok yaygın bir yanılgıdan başka bir şey değildir. Sağlıklı hiçbir çocuk görmedim ki bu şekilde mahvolmuş olsun. Çocuklar okuldaki arkadaşlarından cinsellik konusunda işittikleri her şeyi olduğu gibi alıp kafalarına yerleştirmez, sıklıkla pek eleştirici bir tutum takınır, anlatılanların doğruluğundan kesinlikle emin değillerse, anne ve babalarından ya da abla ve ağabeylerinden durumu sorup öğrenmek isterler. Ayrıca, şunu itiraf edeyim ki benim gözlemlerime göre, çocuklar bu konularda sık olarak anne ve babalarından daha incelikli bir duyguyla, daha ölçülü davranırlar.

Karşı cinsiyet mensuplarının bedensel çekiciliğini algılama yeteneğinin temeli de yine çocukluk çağında atılır. Çocuğun yakın çevresindeki karşı cinsten olanlardan kaynaklanan sevimlilik ve çekicilik izlenimleri, bedensel çekiciliğin ilk algılamalarını oluşturur. Bu izlenimleri annesinden, kız kardeşlerinden ya da diğer kızlardan edinen bir oğlanın ileride bedensel

bakımdan neyi çekici bulacağını, bir bakıma erken yaştaki bu izlenimler belirleyecektir. Bazen sanat yapıtları da bu konuda yönlendirici bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla, herkesi kendisine çeken ayrı bir güzellik ideali vardır. Bu yüzden insan ileride kendisini cezbedecek kişiyi seçerken sözcüğün geniş anlamıyla özgür davranmaz, daha çok gerilerde kalan bir hazırlığın sınırları içinde bir seçime başvurur. Bu güzellik arayışı, tesadüfi bir olay değildir. Güzellik duygumuzun temelinde her zaman insanlığın esenlik ve ilerlemesine ilişkin bir sezgi yatar. Bütün yaşamsal etkinliklerimiz ve yeteneklerimiz bu yönde bir seyir izler. Bundan kaçıp kurtulmamız olanaksızdır. Güzel bulduğumuz nesneler, sonsuzluk damgasını içeren, insanlığın mutluluk ve geleceği için önem taşıyan nesnelerdir; çocuklarımızın izlemesini istediğimiz yolda karşılaşılan simgelerdir hepsi. Budur her zaman bizi cezbeden güzellik.

Anne ve babanın evlilik yaşamında doğru dürüst bir birliktelikten söz açılamaması durumunda sık karşılaşıldığı gibi, bazen oğlanın anneyle, kızın babayla ilişkisi sorunlu bir niteliğe bürünür, bunun sonucu olarak oğlan annesine, kız da babasına karşıt tiplere eğilim gösterir. Örneğin, annenin baskı altında tutup kendisine sürekli kusurlar bulduğu bir oğlan zayıf biriyse ve baskı altına alınmaktan korkuyorsa, belki ileride tahakküm hırsına sahip değilmiş gibi görünen kadınları cinsellik bakımından çekici bulacaktır. Böyle bir oğlan kolaylıkla hatalı seçimler yapabilir. Belki kendisine, tahakküm altına alabileceği bir eş arayacaktır. Oysa ancak eşit haklara sahip eşler arasında mutlu bir evlilikten söz açılabilir. Bazen oğlan, gücünü kanıtlamak isteyerek güçlü bir eş arar kendine, bunu da ya güç denilen şeye aşırı değer verdiği için ya da güçlü bir kadının kendi gücünü provoke edeceğini düşündüğü için yapar. Annesiyle çok kötü bir ilişki içinde yaşayan oğlan, ileride sevgi ve evlilik yaşamına doğru dürüst hazırlanamaz, hatta karşı cinsten olanların

bedensel çekiciliği karşısında pek duyarlılık gösteremez. Bu duyarsızlık çeşitli derecelerde açığa vurabilir kendini; en ileri derecede oğlan, karşı cinsten olanları tamamen dışlar ve soluğu eşcinsellikte alır.

Anne ve babanın evlilik yaşamının uyumlu olması, çocukların ileride kendilerini bekleyen sevgi ve evlilik yaşamına her zaman daha iyi hazırlanmasını sağlar. Hayatta dikiş tutturamayanlardan çoğunluğunun kırık dökük ya da mutsuz bir evliliğin yaşandığı ailelerden gelmesine şaşmamak gerekir. Anne ve babanın kendileri kusursuz bir topluluk oluşturmayı beceremiyorsa, çocuklarını ileride eşleriyle el ele verip mutlu bir evlilik yaşamı sürdürecek gibi eğitemezler. Bir insanın evlilik yaşamına ne ölçüde elverişli sayılacağını saptayabilmemizin en iyi yolu, doğru dürüst bir aile yaşamına alışık olup olmadığını öğrenmek, anne ve babasına, erkek ve kız kardeşlerine karşı davranışını gözlemlemektir. Genç insanın sevgi ve evliliğe hazırlığını nasıl ve nereden edindiği alabildiğine önemlidir. Ne var ki bu konuda bir karara varırken ihtiyatı elden bırakmamalıyız. Genç insanın sevgi ve evlilik konusundaki tutumunu çevrenin değil, çevreyi değerlendiriş biçiminin belirlediğini biliyoruz. Bu değerlendiriş biçimi kimi durumlarda yarar sağlayabilir. Oğlan kendi evlerindeki aile hayatına ilişkin çok olumsuz yaşantıları içinde taşıyan biridir belki. Ancak, bu olumsuz yaşantılar da daha düzenli bir aile yaşamına kavuşması için kendisini uyarabilir. Belki olumsuz yaşantıların etkisiyle ileridek evlilik yaşamına iyi bir şekilde hazırlanmaya çaba harcar. Çocukluğunda mutsuz bir aile yaşamına tanık olduğu için bir insanı asla yargılayamayız ya da dışlayamayız.

Her zaman yalnızca kendi çıkarını gözetmesi, insanın sevgi ve evlilik yaşamına en kötü şekilde hazırlanmasına yol açar. Hep kendi çıkarı peşinde koşacak şekilde eğitilen bir çocuk, ileride sürekli olarak hayattan ne gibi zevkler, ne gibi hazlar

sağlayabileceğini düşünecektir. Eşinden her zaman kendisini özgür bırakmasını isteyecek, kendi yaşamını kolaylaştırmasını bekleyecek ama kendisi eşinin yaşamını kolaylaştırmayı ve zenginleştirmeyi asla aklına getirmeyecektir. Bu da hiç olumlu bir tutum değildir, sen öl, ben yaşayayım demeye benzer. Bir suç değil ama düpedüz yanlış bir davranıştır. Dolayısıyla, ilerideki sevgi yaşamına hazırlanabilmek için kolaylıklar peşinde koşmaktan, sorumluluğun karşı tarafın üzerine yıkılmasını sağlayacak fırsatlar aramaktan vazgeçmek gerekir. Birtakım çekinceler ve kuşkular içermesi durumunda, birbirini seven eşler arasındaki hayat arkadaşlığı asla süreklilik taşımaz. Evlilik yaşamındaki işbirliği, verilecek kararın bütün bir gelecek için geçerlilik taşımasını ister. Ancak sağlam ve değişmez kararlar üzerine kurulan evliliklerdir ki bizim için gerçek sevgi ve gerçek evliliğe örnek birleşmeleri oluşturur. Bize göre bu kararlar arasında çocuk sahibi olma, onları eğitip toplumsal işbirliğine hazırlama ve elden geldiğince iyi insanlar, insan toplumunun ötekilerle eşit haklara sahip ve toplumsal bilinçle davranan üyeleri yapma kararlılığı da yer almaktadır. İyi bir evlilik bizden sonraki kuşağı doğru dürüst yetiştirmede en iyi yoldur. Evli çiftlerin bunu asla akıllarından çıkarmaması gerekir. Evlilik gerçekten bir ödevdir, kendine özgü kuralları ve yasaları vardır; bunlardan bir bölümünü seçip alarak ötekileri dışarıda bırakamayız, böyle davrandık mı dünyanın ezeli ve ebedi yasasını, toplumsal işbirliği yasasını çiğnemiş oluruz.

Evlilikteki yükümlülüğümüzü, diyelim beş yılla sınırlandırır ya da evliliğe belli bir süreyi kapsayan bir deneme gözüyle bakarsak, saygının gerektireceği gerçek ve içten özveriyi asla gösteremeyiz. Böyle bir kaçış yoluna düşüncelerinde yer veren erkek ve kadınlar, kendilerini bekleyen ödev için tüm güçlerini toparlayamaz. Ciddi ve önemli yaşamsal ödevlerin hiçbirinde böyle bir "açık kapı"ya yer yoktur. Sevgimiz için bir süre belir-

leyemeyiz. Bu yoldan evliliği sözde kolaylaştırmak isteyen iyi niyetli ve iyi yürekli bütün insanlar yanlış yoldadır. Bu insanların evlilik yaşamını kolaylaştırmaya yönelik önerileri, evlenen çiftin iyi niyetini felce uğratıp zayıflatır, evli çiftin yükümlülüklerinden kaçınmasına ve evlilik sorumluluğunu üstlendiklerinde göstermeye karar verdikleri çaba ve zahmeti önemsememelerine yol açar. Toplum yaşamımızda iyi niyetlerine karşın sevgi ve evlilik sorunlarını gereği gibi çözmekten pek çok insanı alıkoyan çok sayıda güçlüğün varlığını bilmiyor değilim. Ama gözden çıkarılacak bir şey varsa bence sevgi ve evlilik değil daha çok toplum yaşamımızda karşılaşılan güçlüklerdir. Bir sevgi beraberliğini sürdürecek kişilerin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini biliyoruz: sadakat, dürüstlük ve güvenilirlik, çekincelerden ve bencillikten uzak davranmak. Günlük çalışmalarda ahde vefasızlığın her şey demek olduğuna inanan bir insanın, evlilik yaşamına gereği gibi hazırlanamayacağı doğaldır. Taraflardan her ikisinin de kendi özgürlüklerine eskisi gibi sahip olmak istemeleri durumunda gerçek bir arkadaşlığın bile sürdürülebilmesinden söz açılamaz. Böyle bir arkadaşlığa gerçek arkadaşlık denemez. Bir arkadaşlık ilişkisinde eskisi gibi her bakımdan özgür olmaktan çıkar, özgürlüğümüzü işbirliğiyle sınırlarız.

Evliliğin başarısını ya da insanlığın esenliğini göz önünde tutmayan kişisel bir anlaşmanın her iki taraf için nasıl zararlı sonuçlar doğurduğunu izin verirseniz bir örnekle açıklamak isterim. Anımsadığıma göre dul bir kadınla dul bir erkek evlenmişti. İkisi de yetenekli, ayrıca kültürlü kimselerdi ve yeni evliliklerinin ilk evliliklerinden daha iyi olacağını umuyorlardı. Ne var ki ilk evliliklerinin neden yürümediğini bilmiyorlardı, toplumsallık duygusu konusundaki yetersizliklerinin farkında değillerdi, öyleyken kendilerine yeni bir yol arıyorlardı. Her ikisi de serbest düşünceli kimselerdi, günün birinde sıkıcı bul-

mayacakları dertsiz tasasız ve rahat bir evlilik peşindeydiler. Dolayısıyla, her bakımdan tamamen özgür davranabilecekleri konusunda anlaştılar; diledikleri her şeyi yapabilecekler ama birbirlerine bütün olup bitecekleri anlatacak kadar da birbirlerine güven besleyeceklerdi. Bu noktada adam görüldüğü kadarıyla kadından daha cesur davranmıştı. Ne zaman eve gelse, o gün yaşadığı bütün iç açıcı olayları karısına bir bir anlatıyordu. Karısı görünürde bundan pek hoşlanıyor, kocasının başarılarıyla gururlanıyordu. Kadın da sürekli olarak bir flört ya da aşk ilişkisi kurmak istiyordu; ama bu yönde ilk adımı atmaya zaman kalmadan bir meydan korkusuna yakalanmıştı. Tek başına evden dışarı çıkamıyordu; nevroz kendisini eve hapsetmişti; ayağını daha kapıdan dışarı atar atmaz öyle bir paniğe kapılıyordu ki çaresiz dönüp eve girmek zorunda kalıyordu. Meydan korkusu kadının aldığı karara karşı koruyucu bir duvar işlevi görmekte, geri planda daha başka nedenler de bunda rol oynamaktaydı. Tek başına sokağa çıkacak gücü gösteremeyişi, sonunda kocasını onun yanı başından ayrılmamak durumunda bırakmıştı. Evlilik mantığının iki tarafın anlaşmasını nasıl delip geçtiğini görüyorsunuz. Karısının yanında kalması gereken adam serbest düşünmeyi sürdüremiyordu artık. Kadın da tek başına sokağa çıkmaktan korktuğu için kendi özgürlüğünden yararlanamaz durumdaydı. Bu kadının iyileşebilmesi, evlilik konusunda yeni ve daha sağlıklı bir görüş sahibi olmasına, adamın da evliliğe toplumsal bir ödev gözüyle bakmasına bağlıydı.

Evliliğin hemen başında yapılan daha başka hatalar da vardır. Evde el bebek gül bebek yetiştirilmiş bir çocuk, ilerideki evlilik yaşamında sıklıkla kendini ihmal edilmiş hisseder. Toplum içindeki yaşama uyum sağlamasını öğrenmemiştir. Dolayısıyla, şımarık büyütülmüş bir çocuk evlilik yaşamında astığı astık, kestiği kestik bir despot olup çıkabilir; karşı taraf ise kendini bir kurban, bir tutsak gibi hissedip savunmaya geçer.

Nazlı yetiştirilmiş iki çocuğun ileride evlendiklerinde nelerle karşılaşacağını izlemek ilginçtir. Taraflardan her biri ötekinden ilgi ve iltifat bekler ama hiçbiri de beklediği şeye kavuşamaz. Bundan sonraki ilk adım da bir kaçış yolu aramak olacaktır; derken taraflardan biri bir başkasıyla flörte koyulur, bu yoldan daha çok ilgi ve iltifat göreceğini umar. Bazı insanlar bir tek kişiye âşık olma yeteneğini gösteremez, iki kişiye birden âşık olmadan duramaz, bu şekilde kendilerini özgür hissederler; sevdiklerinin birini bırakıp ötekine koşar, gerçek sevginin tüm sorumluluğunu asla üstlenemezler. İki sevgili demek bir bakıma hiçbir sevgili demektir.

Bazı insanlar da vardır, kafalarından romantik, mükemmel ve erişilmez bir sevgi yaratıp koyarlar ortaya; kendi duyguları içinde mest olur, gerçek bir sevgiliye uyum sağlayamazlar. Romantik sevgiden bir başkasına bağlanma olanaklarını tümüyle bir kenara itmede de yararlanılabilir, çünkü böyle bir sevgiye karşılık kimse nasıl olsa çıkmayacaktır. Pek çok erkek, özellikle pek çok kadın hatalı gelişimlerinden ötürü oynamaları gereken cinsellik rolünden hoşnutsuzluk duymaya ve bu rolü yadsımaya alışmıştır. Doğal işlevleri engellenmiştir, tedavi görmeden bedensel bakımdan başarılı bir evliliği yürütemezler. Ben, buna uygarlığımızda erkeklere aşırı değer verilmesinin yol açtığı "erkeksi protesto" adını verdim.

Cinsellik rolleri konusunda gereği gibi aydınlatılamayan çocuklar, kendilerini kolaylıkla bir güvensizlik duygusuna kaptırabilir. Erkek rolüne üstün bir rol olarak bakıldığı sürece, ister oğlan ister kız olsun, bu rolü gıpta edilmeye değer görmesi doğaldır. Oğlanlar kendilerinde bu rolün gereğini yerine getirme gücünün varlığından kuşku duyar, erkek olmanın önemini abartır ve bu yolda bir denemeden kendilerini uzak tutmaya bakarlar. Cinsellik rolünden duyulan bu hoşnutsuzluk uygarlığımızda pek yaygındır. Kadınlardaki cinsel soğuklukta (frijit) ve erkeklerdeki

ruhsal nedenlere dayanan iktidarsızlıkta (impotens) bu hoşnutsuzluğun etkin olduğunu görürüz. Böylesi durumlarda sevgi ve evliliğe karşı tamamen haklı bir nefret duygusuyla karşılaşılacak, kadın ve erkeklerin birbirine eşdeğer olduğu duygusu gerçekten yüreklerde yaşanmadıkça, söz konusu başarısızlıkların önü alınamayacaktır. İnsanlığın neredeyse yarısının kendisi için toplumda belirlenmiş konumdan hoşnutsuzluk duyması için ortada haklı nedenlerin varlığı, evliliğin başarısını aksatan büyük bir engel oluşturacaktır. Bu engeli ortadan kaldırmada tek çare, kız ve erkek çocukların eşitlik ilkesi dikkate alınarak eğitilmesidir; çocukların ileride oynayacakları rol konusunda belirsizlik içinde bırakılmaları asla doğru değildir.

Öyle inanıyorum ki sevgi ve evlilik konusunda içten bir özveri için en iyi güvence, eşlerin evlilikten önce cinsel ilişkide bulunmamış olmalarıdır. Benim gözlemlediğim kadarıyla, erkeklerin çoğunluğu evlenecekleri kadınların evlilikten önce kendileriyle birlikte olmaya yanaşmalarını içten içe hoş karşılamamakta, bazen bunu bir hafiflik belirtisi sayıp yakışıksız bir davranış olarak görmektedir. Kaldı ki uygarlığımızın bugünkü durumunda evlilikten önce cinsel ilişkide bulunmaları kızlar için ağır bir yük oluşturur. Beri yandan, evliliğin ileriye yönelik bir güven duygusundan değil korkudan gerçekleştirilmesi büyük bir hatadır. Güven duygusunun işbirliğinin bir yönü olduğunu, eşlerini korku yoluyla seçen erkek ve kadınların gerçek bir evliliği amaçlamadıklarını bilmekteyiz. Evlenecekleri eşleri, içkiye düşkün kişiler, kültürel ve sosyal konum bakımından kendilerinden çok aşağı düzeydeki kimseler arasından seçen kadın ve erkekler için de aynı şey söylenebilir. Bu gibileri sevgi ve evlilikten korkan, eşlerine tepeden bakacak bir konum yaratmaya çalışan insanlardır.

Toplumsallık duygusunu geliştirmenin yollarından biri arkadaşlıktır. Arkadaşlık ilişkisinde bir başkasının gözleriyle

bakmasını, bir başkasının kulaklarıyla duymasını, her zamankinden değişik bir yürekle hissetmesini öğreniriz. Doğru dürüst eğitilmeyen, her zaman gözetim ve denetim altında büyüyen çocuklar kendilerini bir başkasının yerine koyma, bir başkasıyla paylaşma yeteneğine sahip olamazlar. Kendilerine dünyanın en önemli varlıkları gözüyle bakar, kendi esenliklerini güvence altına almaktan başka bir düşünceye kafalarında yer vermezler. Dostluk ve arkadaşlık evliliğe hazırlayıcı bir rol oynar. İşbirliği duygusunu geliştirmeye elverişli oyunlar da bu bakımdan yarar sağlayabilir; ne var ki çocukların oynadığı oyunlar pek sık olarak rekabet duygusunun gelişmesine ve sivrilme isteğine hizmet eder. İki çocuğun bir arada çalışacağı, bir arada belli bir konu üzerine eğilebileceği, bir arada ders çalışabileceği koşulların yaratılması hayli yarar sağlayacaktır. Karımca dansın bu bakımdan taşıdığı önemi de küçümsememeliyiz. Dans (çoğunlukla) iki kişinin ortak bir ödevi birlikte çözümleyemeye çalıştığı bir etkinliktir, bu bakımdan çocukların dans etmeyi öğrenmesini olumlu bulmaktayım. Ancak benim kastettiğim dans, ortak bir ödevin üstesinden gelmeye çalışmaktan çok gösterişe yer veren bugünkü dans değildir. Çocuklar için hafif ve özellikle toplu olarak yapılacak danslar kotarmamız, onların gelişimine hayli katkıda bulunacaktır.

Evliliğe hazırlanmada göz önünde tutulacak bir diğer nokta iş güç sorunudur. Bu sorunun çözümü günümüzde sevgi ve evlilik sorunundan önce gelmektedir. Taraflardan birinin ya da her ikisinin, ailenin geçimini sağlayacak bir meslek sahibi olması gerekir; dolayısıyla, evliliğe iyi bir hazırlık, meslek konusundaki doğru dürüst bir hazırlığı da içerir.

Karşı cinsiyet mensuplarına yaklaşım tarzından, söz konusu kişinin ne ölçüde güven ve işbirliği yeteneğine sahip olduğunu görebiliriz. Bir sevgi ilişkisine giren insanın kendine özgü bir yaklaşım biçimi, kendine özgü bir yöntemi, kendi yaşam üslu-

buna uygun düşen bir tutumu vardır. Sevgisini kanıtlayacak söz ve davranışlardaki canlılığa bakarak, böyle birinin insanlığın geleceği için çalışmaya "evet" diyen, ileriye güvenle bakan ve işbirliğine hazır biri mi yoksa yalnızca kendisini düşünen, toplum önüne çıkmaktan ürküp çekinen ve "Başkaları üzerinde nasıl bir izlenim bırakıyorum? Başkaları hakkında neler düşünecektir?" sorularıyla kendi kendisini yiyip bitiren biri mi olduğunu anlarız hemen. Bir kadının gönlünü kazanmak isteyen bir erkek, ağır ve ihtiyatlı ya da atak ve aceleci davranabilir; her iki durumda da sevgi belirtilerinin canlılığı amaç ve yaşam üslubuna uygunluk gösterir, bu üslubun dışavurumlarından sadece birini oluşturur. Bir kadına kur yaparken sergilediği davranıştan, bir erkeğin evliliğe hazırlık derecesini kesinlikle saptayamayız çünkü burada izlediği amaç doğrudan doğruya göz önündedir oysa başka zaman tamamen kararsız davranabilir. Öyleyken kur yapışındaki tavrına bakarak yine de kişiliği hakkında belli bir fikir edinebiliriz. Gelenek ve göreneklerimiz (ve yalnızca bunlar) genel olarak önce erkeğin kadına ilgisini belli etmesini, ilk yaklaşımın erkekten gelmesini ister. Uygarlığımızın durumundan kaynaklanan bu beklenti varolduğu sürece, bir oğlanın erkeklerden beklenen bu tutuma hazırlanması, ilk adımı kendisinin atması, bu konuda duraksamaması ve kaçamak yollar aramaya kalkmaması zorunludur. Ne var ki böyle bir tutuma hazırlanmaları oğlanların kendilerini toplumsal yaşamın bir parçası gibi hissetmelerini, bu yaşamın avantaj ve dezavantajlarını benimsemelerini gerektirir. Kadınlar ve kızlar da kur olayında aynı şekilde rol oynar, onlar da tümüyle eli boş durmazlar; ama uygarlığımızda egemen gelenek ve görenekler uyarınca kendilerini erkeklerden daha çekimser davranmaya yükümlü hissederler; kadın ve kızların kur yapması daha çok giyinişlerinde, bakışlarında, konuşma ve dinleyişlerinde açığa vurur kendini. Dolayısıyla, erkeklerin kur yapışını daha dolay-

sız, daha yalın ve yüzeysel, kadınlarınkini ise daha derin ve daha dolaylı bir davranış biçimi olarak nitelendirebiliriz. Şimdi bir adım daha ileri giderek diyebiliriz ki evlilikte seçilecek eşe karşı cinsel bir eğilimin varlığı zorunludur ancak bu eğilimin tamamen insani bir dostluk ilişkisi kurma isteği kılığında kendini açığa vurması gerekir. Her iki taraf birbiri için bir değer ifade ediyorsa, cinsel çekiciliğin kaybolacağı tehlikesinden asla söz açılamaz. Bunun kaybolması her zaman paylaşma duygusunun yetersizliğinden kaynaklanır; böyle bir durum, bize söz konusu insanın aynı dostluk ve yardımseverlik duygusuyla karşı tarafa kucak açmadığını, karşı tarafın yaşamını zenginleştirmeye önem vermediğini gösterir. Bazen insanlar dostluğun kalıp yalnızca cinsel çekiciliğin kaybolduğunu düşünür. Bu asla doğru değildir; bazen dudaklar yalan söyleyebilir ya da yüz ifadeleri durumu anlatmaya yanaşmaz ama bedensel işlevler her zaman doğruyu dile getirir. İşlevlerde bir aksama varsa bundan çıkacak sonuç her iki taraf arasında artık gerçek bir anlaşmadan söz açılamayacağıdır. Birbirlerine karşı davranışlarında paylaşma duygusu diye bir şeyden eser kalmamıştır çünkü en azından içlerinden biri sevgi ve evliliğin yükünü bundan böyle taşımak istemeyip bir çıkış yolu aramakta, kaçmak için bir fırsat kollamaktadır.

Bir başka nokta da insanlardaki cinsel içgüdünün diğer varlıklardakinden farklılık göstermesidir. İnsandaki cinsel içgüdü sürekliliği içerir. Bu da yine insanlığın esenliğini ve kalıcılığını güvence altına almaya yönelik bir önlemdir; böyle bir önlem sayesinde insan ürer, sayıca artar, sayısal üstünlüğü esenlik ve kalıcılığı için bir garanti oluşturur. Söz konusu kalıcılığı sağlamak için diğer varlıklarda yaşam daha başka önlemlere başvurmuştur; örneğin pek çok yaratıkta dişiler hayli büyük sayıda yumurta yumurtlar ama bunların bazıları olgunlaşmadan kalır ya da yok edilir. İnsanda ise soyun devamı çocuk sahibi olmakla

sağlanır. Dolayısıyla, sevgi ve evlilik sorununda insanlığın esenliğini özellikle kendilerine dert edinenler belki de öteki insanlardan daha fazla çocuk sahibi olacak, bilerek ya da bilmeyerek diğer insanların esenliğini pek düşünmeyenler ise çocuk yapma yükümlülüğünden kaçmaya bakacaktır. Hep başkalarından istekte bulunan, hep başkalarından bir şey bekleyen bu insanlar çocuk sahibi olmayı da akıllarından geçirmeyecektir. Yalnızca kendilerini düşünecek, çocuklara isteklerini yerine getirmekten kendilerini alıkoyan bir baş belası, bir eziyet, bir yük gözüyle bakacaklardır. Bu yüzden diyebiliriz ki sevgi ve evlilik sorununun eksiksiz çözümü için çocuk sahibi olmaya karar vermek zorunludur. İyi işleyen bir evlilik insanlığın gelecekteki kuşaklarının yetiştirilebilmesini sağlayacak en iyi yoldur. Evlilik yaşamında bunun asla gözden uzak tutulmaması gerekir.

Bizim pratikteki toplumsal yaşamımızda sevgi ve evlilik sorununun çözümü, monogami yani tek evliliktir. Bir başkasına yürekten bir özveriyle, güçlü bir paylaşma duygusuyla yaklaşımı gerektiren bir ilişkiyi üstlenecek kişinin, bu ilişkinin temellerini sarsmaya ve bir kaçış yolu aramaya hakkı yoktur. Böyle bir ilişkinin parçalanıp dağılabileceğini biliyoruz. Ne yazık ki her zaman bunun önüne geçmek elimizde değildir; ama bunu önlemenin en kolay yolu sevgi ve evliliği, insanlığın önümüze çıkardığı ve bizden çözmemizi beklediği bir ödev olarak görmektir. Bunu böyle bilirsek, ödevi yerine getirmek için her çareye başvururuz. Her iki tarafın bütün güçlerini seferber etmemesi genel olarak evliliğin dağılmasına yol açar; bütün güçleriyle evliliğe sahip çıkmayan eşler hep birbirlerinden bir şey bekleyecektir. Bu şekilde davrandıkları için de çözmeleri gereken ödevin üstesinden gelemeyecekleri açıktır. Öte yandan, evliliğe, yaşanan bir olayın sonucu gözüyle bakmak da yanlıştır. İki insanın birbirleriyle ilişkilerinde saklı yatan olanaklar ancak evlenmeleri durumunda açığa vurur kendini; iki insan ancak evlilik sırasın-

da yaşamın gerçek ödevleriyle yüz yüze gelir, ancak o zaman insanlığın mutluluğuna yaratıcı bir etkinlikle katkıda bulunma fırsatını ele geçirir. Evliliğin bir son, kesin bir amaç, düğünün ise bir "mutlu son" olduğu görüşünün uygarlığımızda gereğinden fazla vurgulandığına tanık olmaktayız. Örneğin bunu bir erkekle kadının evlenmesiyle son bulan binlerce romanda görürüz, oysa söz konusu iki insan gerçekte ortak yaşamlarının başında bulunmaktadır. Durum çoğu zaman öyle anlatılır ki sanki evliliğin kendisi bütün sorunları memnunluk verecek şekilde çözüp çıkarmıştır aradan. Bir diğer önemli nokta da sevginin tek başına her şeyi yerli yerine oturtamayacağıdır. Sevginin binbir türü vardır; evlilik ödevlerinin üstesinden gelebilmenin en iyi yolu bir mesleğe, paylaşma duygusuna ve toplumsal bilince sahip olmaktır.

Sevgi ve evlilik ilişkisi asla doğaüstü nitelik taşımaz. Her insanın evliliğe karşı tutumu, kendi yaşam üslubunun bir dışavurumudur; ancak insanı tümüyle anladığımız zamandır ki bu dışavurumu da anlayabiliriz. İnsanın tüm eğilim ve amaçlarına uygun düşer bu dışavurum. Dolayısıyla, pek çok insanın evlilik yaşamında sürekli olarak birtakım kolaylıklar ve kaçış yolları aramalarının nedenini saptamamız zor değildir. Hangi insanların evlilikte böyle bir tutum sergilediğini kesinlikle söyleyebiliriz; çocukluktaki şımarıklıklarını ileride de sürdürmek isteyen kimselerdir bunlar. Yaşam üslupları ilk dört ya da beş yaşlarında belli bir şekil kazanan bu büyümüş şımarık çocuklar, toplum yaşamımız için pek tehlikeli bir tip oluşturlar. Dünyaya ilişkin görüşlerini, "Dilediğim her şeye sahip olabilir miyim?" şeklinde özetleyebiliriz. Diledikleri her şeye sahip olamadıklarında yaşamı anlamsız bulurlar. Karamsarlığa kapılır, içlerine bir "ölme arzusu" girip yuvalanır. Kendilerini hasta ve nevrozlu bir hale sokar, hatalı yaşam üsluplarından bir felsefe oluşturmaya çalışırlar. Hatalı isteklerinin son derece önemli ve eşsiz bir değer

taşıdığı duygusunu içlerinde yaşatırlar. Evrenin kendilerine karşı haince tutumu nedeniyle içgüdü ve duygularını baskılamak zorunda kaldıklarına inanırlar. Böyle bir davranışa daha önceden hazırlanmışlardır. Bir zaman rahat bir yaşam sürmüş, istedikleri her şey buyur edilip kendilerine verilmiştir. Belki içlerinden bazısı, yeterince uzun bir süre bağırdıkları, yeterince seslerini yükselterek istekte bulundukları ve başkalarıyla işbirliğine yanaşmadıkları zaman yine eskisi gibi bütün dileklerinin yerine getirileceğine inanır. Yaşamın tümünü kendilerine asla dert etmez, yalnızca kişisel sorunlarıyla ilgilenirler. Bu yüzden de insanlığın yararına hiçbir şey yapmak istemez, kendi rahatlarını sağlamaya, ellerindeki hiçbir şeyi elden çıkarmamaya çalışırlar. Dolayısıyla bir deneme gözüyle bakarlar evliliğe, bazı çekincelerle evlilik yaşamına adım atarlar; arkadaşlık evliliklerinin ve kolay boşanmaların peşindedirler. Daha evliliğin başında karşı taraftan özgürlük ister, sadakatsizlikte bulunma hakkını ele geçirmeye çalışırlar. Ne var ki bir insan bir diğerinden gerçekten hoşlanıyorsa, bu ilişkinin zorunlu kıldığı özelliklere sahip olması gerekir; eşine sadakatten ayrılmamalı, eşi için iyi bir dost, sorumluluk bilincine sahip ve güvenilecek biri olması gerekir. Kanımca böyle bir sevgi ya da evlilik yaşamı kurmanın üstesinden gelemeyen bir kişi, yaşamının en azından bu noktasında sağlıklı bir seyir izlemediğini itiraf etmelidir.

Çocukların esenliğinin sağlanması da evlilik yaşamında çözümlenmesi gereken ödevlerden biridir. Evlilik benim savunduğum temel ilkelerden bir tanesine bile yan çizilerek kurulmuşsa, çocukların eğitimi büyük güçlükler doğuracaktır. Anne ve baba birbiriyle kavga edip durur, evliliğe bir oyun gözüyle bakar, karşılaştıkları sorunların çözülemeyeceğine, aralarındaki ilişkinin başarılı şekilde sürdürülemeyeceğine inanırlarsa, çocukların toplumsallık yeteneğiyle donatılmış kişiler gibi eğitilmesi için ortadaki koşullar hiç de elverişli sayılamaz.

Belki bazı insanların bir arada yaşamalarını gerektiren kimi nedenler vardır, belki tek başına yaşamalarının kendileri için daha iyi olacağı durumlar bulunmaktadır. Kim ortada böyle bir durumun doğruluğuna karar verecektir? Kendileri de evliliğin bir ödev sayılacağını bilmeyen, yalnız kendilerini düşünen insanlara mı bu iş havale edilecektir? Bu kişiler boşanmaya da evlilik gibi bakacaklardır: "Kendime bu boşanmadan ne çıkar sağlayabilirim? Bunlar besbelli bir karar verme gücüne gerçekten sahip kişiler değillerdir. Sıklıkla tanık olduğumuz gibi, bazı insanlar sürekli boşanmakta, sürekli yeniden evlenmekte ama her seferinde aynı hatayı işlemektedir. Böyle olunca kim verecektir kararı? Evlilik sorunlarında evli bir çiftin boşanmasının gerekip gerekmediğine bir psikoterapistin karar vermesi gerektiğini düşünebiliriz belki. Amerika'da durum nasıldır bilmiyorum; ama benim gördüğüm kadarıyla Avrupa'da psikoterapistler vakaların çoğunluğunda evli çiftin kişisel mutluluklarını verecekleri kararda baz alırlar, danışmanlıkta bulundukları çiftlere, kendilerine bir sevgili ya da bir âşık bulmalarını tavsiye ederler ve söz konusu vakaların çözüme kavuşturulması için bunun en iyi yol olduğu görüşünü savunurlar. Ama zamanla onların söz konusu düşüncelerini değiştirip bu tür tavsiyelere başvurmaktan vazgeçeceklerinden eminim. Söz konusu çözüm önerisinde bulunabilmelerinin nedeni, sorunu tüm yönleriyle açık seçik görememeleri, yeryüzündeki yaşamımızın öbür ödevleriyle evlilik arasındaki ilişkiyi kavrayamamalarıdır. Özellikle bu ilişkiyi göz önünde tutmalarını kendilerine salık vermek isterim.

İnsanların evliliğe kişisel sorunlarının çözümü gözüyle bakmalarında da yine benzeri bir hata söz konusudur. Bu noktada da Amerika'daki duruma ilişkin olarak yine bir şey söyleyemeyeceğim; ama Avrupa'daki psikoterapistlerin nevroz belirtileri gösteren oğlan ve kızlara, kendilerine bir sevgili bulmalarını

sıklıkla tavsiye ettiklerini bilmekteyim. Genel olarak erişkinlere de aynı şeyi tavsiye etmekte, karşı cinsten olanlarla cinsel ilişki kurmalarını söylemektedirler. Bu da sevgi ve evliliği her derde deva bir ilaç yapma anlamına gelmekte, söz konusu tavsiyeye uyan hastalar sonunda kesinlikle hüsrana uğramaktadır. Sevgi ve evlilik sorununun sağlıklı şekilde çözümü, bütün kişiliğin ortaya koyacağı en yüce eserdir. Hiçbir sorun yoktur ki mutlulukla, anlamlı ve verimli bir yaşamla evlilik kadar sıkı şekilde iç içe girmiş olmasın. Sorunu çocuk oyuncağıymış gibi ele almamız, sevgi ve evliliğe suçluluğu, alkolizmi ve nevrozu tedavi edecek bir ilaç gözüyle bakmamız olanaksızdır. Bir nevrozlu ancak tedavi gördükten sonra sevgi ve evlilik için elverişli bir konuma gelir; sevgi ve evliliğe gerektiği gibi yaklaşım yeteneğine sahip olmadan bu işe kalkışmakla, yeni tehlikelerin içine sürüklenecek, yeni bir felaketle karşı karşıya kalıp kendini kurtaramayacaktır. Sevgi, fazlasıyla yüce bir ödevdir; ödevin çözümü bizden o kadar büyük bir güçle ve yaratıcılıkla işe sarılmamızı ister ki söz konusu kişilerin üzerine böyle ek bir yük yüklememiz doğru sayılamaz.

Bir evliliğin kurulmasında gözetilebilecek daha başka uygun olmayan amaçlar da vardır. Bazı insanlar ekonomik bakımdan durumlarını güvence altına almak için evlenir. Acıdıkları için ya da kendilerine hizmet edecek birini gereksindikleri için evlenenler vardır. Gerçek evlilikte böylesi soytanlıklara yer yoktur. Hatta ben kendi sorunlarını daha da büyütmek için evlenen kimseler biliyorum. Diyelim ki genç biri gireceği bir sınav ya da ileride çalışacağı meslek konusunda sıkıntı içindedir, çok büyük bir olasılıkla istenen başarıyı elde edemeyeceğini düşünür, başarısızlığa uğradığı zaman bunu bağışlatacak bir neden ele geçirmek ister, bunun için de bir evliliğin ek yükünü sırtlanır.

Kanımca ödevi küçümsememeli ya da hafife almamalı, onu tutup daha yüksek bir düzeye çıkarmalıdır. Evliliği kolaylaş-

tırmaya yönelik olarak yapıldığını işittiğim bütün önerilerin zararını sonunda kadınlar çekmektedir. Uygarlığımızda zaten erkeklerin kadınlardan daha rahat bir yaşam sürdüğüne kuşku yoktur. Bu da bizim düşünce ve yaşam biçimimizdeki bir hatadan başka şey değildir. Bu hata kişisel bir başkaldırıyla giderilemez. Özellikle evlilikte kişisel bir başkaldırı, karşı tarafın toplumsal ilişkisini ve sevecenliğini baltalamaktan başka işe yaramayacaktır. Uygarlığımızın bu konudaki tutumunun tümüyle gözden geçirilmesi ve en ince ayrıntılarına kadar yeniden üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Kadın öğrencilerimden biri olan Detroit'teki Profesör Rasey'in yaptığı bir anketin sonucuna göre, kızlardan %42'si oğlan olarak dünyaya gelmelerinin kendilerini daha çok memnun edeceğini belirtmiş, böylelikle cinsiyetlerinin kendilerini düş kırıklığına uğrattığını açığa vurmuşlardır. İnsanlığın yarısı düş kırıklığı ve yılgınlık içinde yaşar, konumlarından memnunluk duymaz da öbür yarının daha büyük bir özgürlüğe sahip olmasına başkaldırırsa, sevgi ve evlilik sorunları nasıl kolay çözümlenebilir? Kadınlar kendilerine hep küçümsemeyle davranılmasını bekleyerek, erkekler için cinsel objelerden başka bir şey olmadıklarına ya da erkeklerin sadakatsizliğinin ve çok kadınla düşüp kalkmalarının doğal karşılanması gerektiğine inandıkları sürece, söz konusu sorunları çözümlemek kolay olabilir mi?

Şimdiye kadar söylediklerimizden basit, akla yakın ve yararlı bir sonuç çıkarmak istesek diyebiliriz ki insanlar doğuştan ne birden çok kadınla düşüp kalkmaya ne de tek evliliğe eğilim gösterir. Bizim başkalarıyla birlikte bu gezegen üzerinde yaşamamız, kadın ve erkek diye iki cinsiyete ayrılmamız, ayrıca koşulların önümüze çıkardığı üç yaşamsal sorunu memnunluk verecek şekilde çözmek zorunda olmamız, insanın sevgi ve evlilikteki en zengin ve en yüce gelişiminin en çok tek eşlilikle sağlanabileceğini anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Yaşamın Anlam ve Amacı, Alfred Adler'in *İnsanı Tanıma Sanatı* ve *Yaşama Sanatı*'ndan sonra "Bireysel Psikoloji Kuramı" üzerine üçüncü önemli yapıtı.

Yalnızca psikolojiyi uğraş edinenlerin değil, herkesin kolaylıkla okuyup anlayabileceği bir dille kaleme alınan yapıt, bireysel ve toplumsal sorunları irdeleyerek günlük yaşamda karşılaşılan sorunlara çözüm önerileri sunuyor.

Çocuklukta yaşanan olayların yetişkinlikteki rolü, kompleksler, korkular, aile ve okulun çocuk üzerindeki etkisi, çocuğa ilk cinsel bilginin veriliş biçimi ve yetişkinliğe etkisi, kadın-erkek ilişkileri, evlilik gibi pek çok konuyu ele alan *Yaşamın Anlam ve Amacı*, kendisiyle ve sevdikleriyle daha iyi ilişkiler kurmak isteyenler için önemli bir yol gösterici.

internet satış:
www.saykitap.com
17,50 TL
ISBN 978-975-468-051-5
9 789754 680515
SAY YAYINLARI

PSİKOLOJİ DİZİSİ